

T.C
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI'DAN CUMHURİYETE BİR DOKTOR
PORTRESİ:
HEKİM, HOCA VE YAZAR OLARAK MAZHAR OSMAN**

HASAN HÜSEYİN KOŞAR

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. MESUT AYAR

TEMMUZ – 2016

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Hasan Hüseyin KOŞAR'ın "OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR DOKTOR PORTRESİ: HEKİM, HOCA VE YAZAR OLARAK MAZHAR OSMAN" başlıklı tezi .../07/2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Cengiz CEYLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Mesut AYAR
Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Doç. Dr. Mesut AYAR
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:
Unvan ve İsim

Bağlı Olduğu Kurum

İmza

_____
_____
_____

Kırklareli Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
_____

_____
_____
_____

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hasan Hüseyin KOŞAR

.../...../2016

ÖZ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR DOKTOR PORTRESİ: HEKİM, HOCA VE YAZAR OLARAK MAZHAR OSMAN

Koşar, Hasan Hüseyin

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Mesut Ayar

Temmuz 2016

Modern Türk psikiyatri tarihinin en önemli ismi olan Mazhar Osman Uzman (1884-1951), sadece Türk tıbbı için değil, modern tıpla tanışmamış halk için de tam bir kahraman olarak kabul edilmektedir. Osmanlı'nın yıkılışı, Birinci Dünya Savaşı, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan fikri tartışmalar ve Türk tıbbı ile birlikte psikiyatride gerçekleşen değişim ve dönüşümlere, dönemin en ünlü doktorunun hayat hikâyesi üzerinden bakılmaya çalışıldığından, Birinci Dünya Savaşı'na gidilirken kartların yeniden karıldığı ve safların netleştiği bir dönemde Almanya ile yakınlaşan Osmanlı Devleti'nin, bu ülkeden özellikle psikiyatri alanında ne derece etkilendiği ortaya çıkmış oldu.

Büyük bir doktor olan Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman'ın ortaya koyduğu devasa işler, dönemin algılayışları ve toplumsal değişimlerle birlikte yaşandı. Aynı zamanda kendi ekolünü kuran ve tek başına bir okul gibi çalışan Mazhar Osman'ın gayretleri ve yetiştirdiği öğrencileri üzerinden ülke psikiyatrisini büyük oranda etkilemiştir. Ayrıca durmaksızın yazan ve yayımlar yoluyla toplumun her kesimine ulaşmaya çalışan Mazhar Osman, tıp alanında büyük bir yayıncı ve yazar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal ve siyasal değişimlerle birlikte, halkın çokça tartıştığı bazı polemikler, Mazhar Osman'ın renkli yaklaşımı ile ses getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikiyatri, Osmanlı Devleti, Cumhuriyet, Almanya, Modern Türk Tıbbı, Toplumsal Değişme, Bakırköy Akıl Hastanesi, Toptaşı.

ABSTRACT

A DOCTOR’S PORTRAIT IN TRANSITION FROM OTTOMAN TO REPUBLIC: MAHZAR OSMAN AS A DOCTOR, MASTER AND AN AUTHOR

Koşar, Hasan Hüseyin

MA, History

Associate Pro Mesut Ayar

Supervisor Advisor: July 2016

Mazhar Osman Uzman (1884-1951) who is the most important name of Modern Turkish psychiatry was not only accepted as a total hero for Turkish medicine, but also for the society who hadn't met modern medicine yet. Decline of the Ottoman Empire, World War I, ideal discussions that were experienced in the first years of the Republic and alterations and transformations in psychiatry along with medicine of Turkey were tried to be observed through the life story of the most famous doctor of the period. It was explained that how Ottoman Empire was influenced by Germany especially in terms of psychiatry within the scope of a period through which it affiliated with Germany when the deck of cards were shuffled again and sides were clarified while going through World War I.

The paramount works that were executed by Distinguished Professor Doctor Mazhar Osman who was a great doctor were tried to be expressed in compliance with the contemporary perspective and social alterations. At the same time, in accordance with the efforts and students of Mazhar Osman who established his own school and worked as a school on his own, the fact that how he affected the psychiatry of the country was also tried to be explained. Additionally, Mazhar Osman, who wrote unceasingly and who tried to figure out at each layer of the society with his publications, was analyzed as a Publisher and an author. Along with social and political changes, polemics that were frequently discussed among the society were also accounted through the approach of Mazhar Osman.

Keywords: Psychiatry, Ottoman Empire, Germany, Modern Medicine of Turkey, Social change, Bakirkoy Psychiatric Hospital, Toptasi.

ÖNSÖZ

Psikiyatrik rahatsızlıkları olan kişiler Ortaçağ Avrupası'nda yakılmaya varan cezalarla karşılaşmışlardı. Doğu toplumlarındaki manzara ise, delilerin manevi şahsiyetlere sahip saygıya layık kişiler oldukları temelindeydi. Ancak modern tıbbın delilerin de bir tür hasta olduklarını ispat etmesiyle birlikte resim tersine döndü. Akıl hastaları için Avrupa'da birbiri ardına hastane, tımarhane ve bakımevleri kurulurken, ekonomik olarak sarsılan Osmanlı'daki deliler yalnızlığa ve sefalete terk edildiler.

XIX. yüzyılda Avrupalı büyük devletler arasında yaşanan güç mücadelelerinden biri de bilim alanında yaşandı. Bu dönemde üniversitelere devlet olarak destek veren Almanya, tıp alanı başta olmak üzere bu bilimsel yarışta ön plana çıkmaya başladı. Özellikle psikiyatri alanında, Münih'te Prof. Kraepelin'in başında olduğu klinik, XIX. yüzyılın son döneminde Dünya psikiyatrisinin zirvesine çıktı.

Siyasi olarak sıkışan Osmanlı Devletinin İngiltere, Fransa ve Rusya tehditine karşı Almanya'ya yönelmesi tesadüf olmayacaktı. 1898 yılında Alman İmparatoru Wilhelm'in İstanbul ziyareti, Osmanlı Devleti'nde Alman ekolünün resmen başlamasına yol açtı. Kısa süre sonra açılan Gülhane'deki askeri tıp okulu Alman doktorların yönetimine verilirken, bu doktorlara tercümanlık yapan Kraepelin'in öğrencisi Raşit Tahsin Bey ile birlikte modern psikiyatri Osmanlı topraklarına akademik olarak girmiş oldu.

Bir banka memurunun oğlu olan Mazhar Osman'ın, yeni açılan Gülhane'de çalışmaya başlaması ve hiç istemediği halde uzmanlığını psikiyatri alanında yapmasıyla birlikte Alman psikiyatri ekolü Türk topraklarında hiç beklemediği bir etkiye kavuşmaya başladı.

Kısa zamanda doktorluk alanındaki bilgisi ile etrafının dikkatini çeken Mazhar Osman Uzman, başhekimlikleri döneminde psikiyatridi tıp dışındaki etkili kişilere ve uzmanlıklarını henüz seçmemiş doktor adaylarına ulaştırmayı başardı. Deliliğin tedavi edilebilen bir hastalık olduğunu, gazeteler ve konferanslar yoluyla toplumun geniş kesimlerine eriştirerek saygı değer bir konum elde etti.

Mazhar Osman, delilerin daha iyi koşullarda yaşamlarını sürdürebilmeleri için, Bakırköy’de atıl durumdaki kışlaları hastaneye çevirmeyi başardı. Onlarca öğrenci yetiştirerek Türk psikiyatrisini yüzyıl kadar yönlendirmeyi başardı. Çok yönlülüğü ve renkli kişiliği ile halk arasında popüler bir isim haline alan Mazhar Osman, Yeşilay Derneği’nin kurulmasına da öncülük etti.

Doktorlara şüphıyla bakıldığı bir dönemde, halkı modern tıpla tanıştıran, doktor kelimesini ilk kez adıyla anılmasına sebep olan, polemikleri ve kavgaları ile gündem belirlemekten oldukça hoşlanan Mazhar Osman, Osmanlı Devleti’nin yıkılış süreci ile Cumhuriyet’in kuruluş döneminin önemli tanıklarından biri olmuştur. Aynı zamanda dönem aydınlarından biri olmasına rağmen apolitik tavırları yüzünden entelektüel tarafı arka planda kalmıştır.

Osmanlı’nın son, Cumhuriyet’in ilk dönem aydını saydığımız ancak daha ön planda olarak ülkemizde modern tıbbın, özelde modern psikiyatrinin yerleşmesine gayret eden Mazhar Osman’ın modernleşme tarihimiz ve Alman etkisi üzerinden bir ekol kurma hikâyesi olarak ifade edeceğimiz bu çalışmamızda Mazhar Osman’ın üç özelliği ön plana çıkartılmıştır: Doktorluğu, öğrenci yetiştirme ve okul olma/ekol kurma anlamında hocalığı ve psikiyatri olmak üzere tıp alanındaki birbirinden kıymetli yayınları üzerinden yayıncılığı...

Mazhar Osman ve dönemin Türk psikiyatrisinin resminin çekilmeye çalışıldığı birinci bölümde eğitim hayatı, Osmanlı psikiyatrisi hakkında geniş bilgi ve özellikle dönem aydınlarının ve Mazhar Osman’ın düşünce yapısı ve çalışkanlığını oluşturan Alman etkisi anlatıldı. Bu süreçte Gülhane’nin üç Alman’ı Rider, Dayke ve Wieting ile Alman psikiyatrlar Kraepelin ve Alzheimer’ın etkisinden bahsedildi.

İkinci bölümde ise doktorluğu üzerinden özellikle dönemin psikiyatri ve tıp yaşamından bahsedildi. Adım adım zirveye çıktığı 1904-1927 arası dönemin anlatıldığı bu kısım en hacimli bölüm olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle Şişli La Paix başhekimliği süreci ve ardından psikiyatriyi popülerleştirme çabası olan Şişli Müsamereleeri üzerinde duruldu. Ekol/okul olma sürecinin de başlangıcı olan ve pek çok genç hekimi yanına çektiği

yıllar genişçe anlatıldı. Bölümün en önemli kısmı ise Mazhar Osman'ın en büyük eseri olarak nitelendirilebilecek olan Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesinin kuruluşunun anlatılmasıdır.

Üçüncü bölümde, Mazhar Osman okulu/ekolü üzerinde durulmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler üzerinden Türk tıp ve psikiyatrisinin “hocası” anlatıldı.

Dördüncü bölüm ise velud bir yazın hayatına sahip olan Mazhar Osman'ın şimdiye kadar psikiyatri tarihi çalışmalarında dikkatlerden kaçmış süreli yayınları üzerinde duruldu. Özellikle “Sıhhi Sahifeler” dergisinde 1930'lu yıllarındaki kadın tartışmalarından ve çok eşlilik polemiklerinden bahsedildi. Bu bölüm renkli kişiliği ile Mazhar Osman'ı tanımaya oldukça yararlı olacaktır.

Nihayetinde Mazhar Osman'dan ne kadar bahsedilmiş olursa olsun eksik bir şeyler kalacağı açıktır. Ancak bu çalışmada onun siyasetle dolaylı ilişkisi yüzünden arka planda kalmış olan bir son dönem Osmanlı aydını ve etkilendikleri ve etkiledikleri üzerinden bir okuma yapma gayreti göze çarpacaktır. Son yıllarda sayısı ve kalitesi artan modern psikiyatri çalışmalarına da mütevazı bir katkı sunma gayreti bulunmaktadır. Her yeni çalışmanın ve gayretin başka çalışmalara kaynaklık edeceği ya da yeni fikirlere yol açacağı görülmektedir. Biz de bu çalışmamızla söz konusu gayretlerin devamına sebep olursak mutluluk duymak da bize düşecektir.

Bu tezin hazırlanmasında en büyük pay kuşkusuz danışmanım Doç. Dr. Mesut Ayar'a aittir. “Zor dönemlerin tezi” olarak adlandırdığı bu çalışmayı sahiplenmesi, yol göstermesi kadar moral desteğini de hiçbir zaman kesmedi. Ona minnettarlığım bu kırık dökük ifadelerle sığamayacak kadar büyüktür.

Tezi satır satır okuyarak yazım hatalarını düzelten ve kıymetli fikirlerini eskik etmeyen arkadaşlarım Şeref Özcan ve Emrullah Küçükıılmaz'a da teşekkür ederim.

Aynı zamanda bir bilimsel araştırma projesi olan bu tez sırasında çalışmalarımda destek olan Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne de müteşekkirim.

Ancak teŖekkürün en büyüğü eŖim Yurdanur'a... KuŖkusuz onun fedakârlığı, desteği ve moral verme gücü olmasaydı bu tez ortaya çıkmazdı. Kızımın bebeklikten çocukluğa geçtiği bir dönemde babasının eksikliğini hissettirmeme gayreti, en baŖından beri beni cesaretlendirmesi yüreğimde bambaŖka bir yer bulacaktır.

Hasan Hüseyin KoŖar

Temmuz, 2016

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xi
EKLER.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sancılı Bir Kesim: Entelijansiya	1
2. Neden Mazhar Osman?	4
3. Yöntem, Kaynaklar ve İçerik	13

BİRİNCİ BÖLÜM

FİKRİ VE TARİHSEL ARKA PLAN.....	16
1.1. OSMANLI'DA PSİKİYATRİ – MODERN PSİKİYATRİ.....	16
1.2. PSİKİYATRİDE ALMAN EKOLÜ VE ETKİSİ	25
1.3. EĞİTİM HAYATI.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

HEKİM OLARAK MAZHAR OSMAN.....	47
2.1. DOKTORLUK GÜNLERİ.....	47
2.1.1. Gülhane Günleri – İlk Doktorluk Kariyeri	47
2.1.2. Bimarhaneler.....	53
2.1.3. Şişli La Paix Başhekimliği.....	66
2.1.4. Psikiyatriyi Popülerleştirme Çabaları: Şişli Müsamerelele.....	70
2.1.5. Hocayı Terleten Bir Dava: Torlakyan Davası	79
2.1.6. Ve Devrim!: Bakırköy	83
2.2. PSİKİYATRİNİN ZİRVESİNDE	100
2.2.1. Popüler Bir Doktor.....	100
2.2.2 İstanbul Üniversitesi Günleri	104
2.2.3 Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) ve Bağımlılıkla Mücadele.....	107
2.2.4 Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti.....	121
2.2.5 Lepra Mücadelesi.....	124
2.2.6 Frengi Mücadelesinin Babası.....	126
2.2.7 Öjeni ve Nüfus Tartışmaları	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HOCA OLARAK MAZHAR OSMAN.....	137
3.1. BİR ADAM BİR OKUL	137
3.2. MAZHAR OSMAN EKOLÜNÜN TALEBELERİ.....	145
3.3. DOKTORLUĞUN İZZETİNİ KURTARMAK.....	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAZAR OLARAK MAZHAR OSMAN.....	153
4.1. HER KONUDA YAZAN ADAM	153
4.2. KİTAPLARI.....	159
4.2.1. Tababet-i Ruhiye.....	159
4.2.2. Konferanslarım	160
4.2.3. Hocadan Halka Sürpriz: Sıhhat Almanakı.....	163
4.3. DERGİLERİ.....	164
4.3.1. Tıp Yayıncılığının Yüz Akı: İstanbul Seririyatı	164
4.3.2. Kurumsal Bir Yayın: Hilâl-i Ahdar	166
4.3.3. Halk İçin Popüler Bir Dergi: Sıhhi Sahifeler.....	166
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	182
EKLER.....	194
DİZİN.....	201

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
ev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
ed	: Editör
der	: Derleyen
KLÜ	: Kırklareli niversitesi
krş	: Karşılaştırmız
Osm. T	: Osmanlı Türkçesi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO	: Babıali Evrak Odası
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	: Türk Dil Kurumu

TABLÖLAR

Tablo 1: 1869-1900 Yılları Arasında Eğitim Amacıyla Yurtdışına Gönderilen Doktorların Şehirlere Göre Sayıları.....	31
Tablo 2: “Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleleri” Kitaplarının Yayın Tarihleri ve Basım Bilgileri.....	83

EKLER

Ek 1: Yusuf Mazhar (Uzman) Efendi'nin Üsküdar İdadisi Mezuniyet Diploması	213
Ek 2: Mazhar Osman'ın Almanya'ya Gitmek İçin Yazdığı Dilekçe'nin Kabul Edildiğine Dair	215
Ek 3: Gülhane Seririyat Mektebi 1905 Yılı Toplu Personel Fotoğrafi....	216
Ek 4: Edirne II. Bayezid Bimarhanesi'nin Kapatılması Sırasında Mazhar Osman'ın Delilerin Zincirlerini Çözmesi	217
Ek 5: Mazhar Osman'ın Bir Karikatürü.....	217
Ek 6: Mazhar Osman'ın Yayınlanmış Kitapları ve Yayın Tarihleri.....	218

GİRİŞ

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sancılı Bir Kesim: Entelijansiya

Cemil Meriç, Tanzimat'tan sonra gelen dönemin entelijansiya için “aynı kanaatları paylaşan mütecanis bir kitle”¹ ifadesini kullanır. II. Abdülhamid yıllarının çalkantılı siyasi ve fikri atmosferinde yetişen bu nesil, Meşrutiyet'e, Osmanlı'nın yıkılışına ve ardından Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olmuş, doğrudan veya dolaylı olarak bu süreçleri etkilemiştir. Bunlar, pek çoğu itibariyle Avrupa'yı görmüş, donanımlı, yabancı dil bilen kişilerdi. Ancak Cemil Meriç'in adeta “fabrikasyon ürünü” olarak eleştirdiği dönem entelijansiya bize başka bir şeyi tarif etmektedir. Zira onların öğrencilik yılları, Osmanlı'nın büyük eğitim hamlesinin yaşandığı döneme rastlamaktadır. Dolayısıyla “mütecanis kitle” bu eğitim gayretinin çıktıkları olacaktır.

Başka bir açıdan bakıldığında ise bu dönem, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından yalnızlığa mahkûm edilen Osmanlı'nın hangi limana sığınacağını, hangi güçlü devlete yanaşacağını tespiti çalıştığı yıllardı. Dolayısıyla Fransa'nın ağır egemenliğinde geçen bir iki asrın, özellikle de bilimsel ve kültürel hayatın yeni ve başka bir ekole evrildiği sancılı bir döneme de işaret etmektedir.

Abdülhamid'in kurdurduğu her düzeyden okulların mezunları, XX. yüzyıl tarihimize damga vuracaklardır. Günümüzde de seçkin öğrencilerin tercih ettiği ve kaliteli okullar olarak bilinen Tıbbiye, Mülkiye ve Askeriye Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaht-ı rical/yetişmiş adam kıtlığı yaşanmasına rağmen yaraya şifa kabilinden mezunlar vermişlerdir. “Batı'yı, Batı'da geliştirilen müspet bilimle bir tutan bir kuşak”² olan Mustafa Kemal'den, Enver Paşa'ya pek çok isim bu okullardan Sultan'a karşı yumrukları sıkılmış, öfkeli bir şekilde mezun olmuşlardır. Kısa zamanda ise kritik yönetim noktalarını kontrol edeceklerdir.

¹ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 131.

² Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Deliler ve Doktorları*, İstanbul: 2014, s. 120.

Bu arada Prens Bismarck ile birlikte mücadele sahnesine dönen Alman İmparatorluğu da kendine müttefik olarak, diğer büyük güçler tarafından dışlanan Osmanlı'yı seçmiştir. Nitekim bu yakınlaşma askeriye ve tıbbiyede Alman personelin ve yöneticilerin etkili olmasına, disiplinleriyle bilinen Almanların bu özelliklerini öğrencilerine aktarmalarına neden oldu. Bunun yanında Almanya'nın yeni bir bilim üssü konumuna ulaşması, pek çok yeniliğin merkezi haline gelmesi de söz konusu okullardan mezun olanlar için Almanya'yı cazip kıldı. Bu isimlerin pek çoğunun, yeni müttefik Almanya'ya giderek en az birkaç ay eğitim aldıklarını, iyi derecede Almanca öğrendiklerini de özellikle kaydetmek lazım. Bu durum ise Alman kültürel ve bilimsel hegemonyasının Osmanlı elitlerini etkilemesine ve Paris ile Londra gibi diğer merkezlerin ve etkilerinin gözden düşmesine sebep olmuştur. Almanya ile yakınlaşmalar sadece Abdülhamid dönemiyle sınırlı kalmayacak daha sonraları Abdülhamid'e muhalif İttihat ve Terakki'nin de iktidara gelmesinin ardından bu siyaseti devam ettirdiği görülecektir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin kurumlarının tam anlamıyla büyük bir bozulmaya uğradığı görülecektir. Modern Batılı güçler karşısında özgüvenini de yitiren devlet, felçli bir hale gelmiştir. Özellikle Tanzimat'la beraber Avrupa başkentlerine gönderilen ve eğitim olarak ülkede bozulan kurumları düzeltmesi beklenenlerin, siyaset ile uğraşmaları ise hayal kırıklığına sebep olmuştur. 1900'lü yılların başındaki Tıbbiye öğrencileri özgürlük ve yenileşme mücadelesinin önderleri olmuştu. Edebiyata ve siyasete duydukları merak yüzünden tıp alanında yetersiz kalabiliyorlardı. Bunlar başıbozuk ruhlu, düzene karşı gelmekten hoşlanan disiplinsiz gençlerdi. Bunu giyim kuşamlarında da sergilemekte, askeri okul öğrencisine zıt bir profil göstermekteydiler. Kimisindeki uzun saçlar da görüntüyü tamamlamaktaydı ki bunlar askerden başka her şeye benzemektedirler. Okul yönetiminden sürekli şikâyetçi, yapıları beğenmeyen ve işi gücü tenkit olan bu gençleri düzene sokmak hayli zordu. Yerli ve yabancı gazete ve yayınlarla ilgilenen bu gençlerde, başarı ölçütü siyaset ve edebiyattı. Dönemin Tıbbiye müdürü Zahid Bey, "beni 'buraya

askerî tıp mektebine müdürsün' diye getirdiler ama buraya avukatlık mektebi dense daha doğru, hatta 'mektebi kül'." diyecektir.³

Tıbbiyelilerin arasında kuşkusuz en meşhuru Abdullah Cevdet'tir. Daha sonra adı İttihat ve Terakki Cemiyeti olacak olan "İttihad-ı Osmanî Cemiyeti"ni, yine Tıbbiye'den arkadaşlarıyla beraber⁴ kuran Dr. Abdullah Cevdet, dönemin en önemli aydınlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. Ünlü Fransız yazar ve düşünür Gustave Le Bon'un fikirlerini benimseyen Cevdet ve dönem entelijansiyası, ülkenin kurtuluşunun toplumu değiştirmekten geçtiğine inanıyorlardı. "Tam Batıcı"lığın bayraktarı olarak nitelenen Dr. Cevdet "Uzun tecrübeler sonunda gördüm ki, ışık Hıristiyan dünyasından gelirse Müslüman ruhu ona bütün kapıları kapayacaktır. Biz ki, Müslüman damarlarına yeni bir kan akıtmak vazifesini alıyoruz(...)"⁵ diyecekti.

1850'lere kadar Fransız materyalizminin etkisinde kalan Osmanlı aydınları, Almanya ile ilişkilerin güçlendiği XIX. yüzyılın sonuna doğru bu sefer Alman materyalistlerinin etkisine girmeye başladılar.⁶

İşte bu çalışmanın konusu olan Mazhar Osman da diğer psikiyatrlar gibi Alman materyalizminden etkilenmiştir. Yanı sıra Doktor Abdullah Cevdet'ten de etkilenmiş ve onun düşüncelerini takip etmiştir.⁷ Bu dönemin psikiyatrları; "bilinç ve fikir üretiminin beyin ve sinir sistemini meydana getiren "madde"nin basit bir işlevi olduğunun "ispat edildiğine"⁸ inanmışlar ve bunu şiddetle savunmuşlardır.

Bundan dolayı Tıbbiyeli seçkinler, toplumu değiştirme görevlerinin olduğunu düşünüyor, Türk modernleşmesi sürecinde etkin bir rol almak

³ Şahap Erkoç, "Mazhar Osman ve Türk Psikiyatrisi", *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, ss. 52-53.

⁴ Diğer isimler; İbrâhim Temo, İshak Sükûfî, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin'dir. Daha geniş bilgi için M. Şükrü Hanioglu, "Abdullah Cevdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988 ss. 90-93.

⁵ Meriç, *Bu Ülke*, s. 141.

⁶ Kılıç, *Deliler*, s. 111.

⁷ Mazhar Osman'ın Toptaşı Bimarhanesi'ndeki ilk başhekimlik dönemi (1920-1922), o dönem Sıhhiye Umum Müdürü olan Abdullah Cevdet Bey'in desteği ile gerçekleşmiştir. Mazhar Osman'ın bu atamadan dolayı da Abdullah Cevdet'e ayrı bir sempati duyduğu bilinmektedir.

⁸ Kılıç, *Deliler*, s. 111.

istiyorlardı. “Onlar müsbet bir bilim olan tababet-i ruhiye ile 'bütün toplumsal sorunları çözebileceklerine ve sağlıklı bir toplum yaratabileceklerine” inanıyorlardı.”⁹

Mazhar Osman ve Fahreddin Kerim “ruh hekiminin ilmî ve vatanî vazifesinin yalnız çağrıldığı hastaya reçete yazmakla”¹⁰ bitmiş olmayacağını belirtmişlerdir. Nitekim Mazhar Osman bundan hareketle psikiyatrinin etkisini ve toplumun “ıslah”ını konu alan pek çok yazı kaleme almıştır. Özellikle Almanya’da Nazilerin iktidara gelmesiyle, 1930’larda Avrupa’nın da en büyük tartışma konularından olan “öjeni” meselesine ve medeni kanun yoluyla çok eşliliğin yasaklanmasına Mazhar Osman’ın yaptığı itirazlar bu noktada dikkat çekicidir. Yine yayınlarında, özellikle dergilerinde, halk sağlığı, hıfzıssıhhası vb. konularında kendisinin ve öğrencilerinin kaleme aldığı birçok makalede halkın geri kalmışlığına dem vurmasını da buna örnek olarak gösterebiliriz. Genç doktorlara yaptığı konuşmalarda ise toplumu değiştirecek olanların öğretmenlerle beraber hekimler olduğuna dair pek çok vurgusu bulunmaktadır.

2. Neden Mazhar Osman?

Kurduğu ekol ve yetiştirdiği öğrencilerinden dolayı Mazhar Osman üzerinden bir psikiyatri anlatımı neredeyse bir mecburiyet haline gelmiştir. Ülkemizde yapılan pek çok psikiyatri tarihi çalışması Mazhar Osman’sız değildir. Bunun elbette başka bir sebebi daha var: Popülerlik! Bugünkü neslin, adını Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi’nde gördükleri/duydukları Mazhar Osman, 1990’lı yıllara kadar halkın dilinde yaşayan, “atasözlerine” kadar girmiş bir insandı. Örneğin birisine “deli” imasında bulunulacaksa günümüzde nasıl “Bakırköylük” deniliyorsa, çok değil 20-30 yıl öncesinde bunu karşılığı ”Mazhar Osmanlık” idi.¹¹ Ölümünden 20 yıl geçtikten sonra yaşanan ilginç bir olayı Hikmet Feridun Es şu sözlerle anlatır:

⁹ Kılıç, *Deliler*, s. 117

¹⁰ Kılıç, *Deliler*, s. 138.

¹¹ “Dışardan birisi mektup yollamak istemiş hastane adresini bilememiş (İstanbul’da Mazhar Osman’da) yazmakla yetinmiş mektup yerini buldu.” *Dr. Leman Tüzemen, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

Gazetelerde haber işlerine bakan bir dostum anlattı: Geçenlerde İstanbul otobüslerinden birinde kavga çıkmış... Delikanlının biri, arkadaşına şöyle demiş:

— Mazhar Osman seni görmedi mi?..

Bunun üzerine iki arkadaş karakola düşmüş... Komiser hayretler içinde kavgacıların yaşlarını sormuş... Biri on sekiz, öteki on dokuz yaşında!..

İkisi de Mazhar Hoca'nın ölümünden sonra doğmuştu... Ama dillerinde bir Türk doktorunu, bir büyük Türk hekiminin ünü yaşıyordu...¹²

O kadar meşhurdu ki sadece aklı başında olanlar değil “delilerin” de “hepsi Mazhar Osman'ı bilirler”di.¹³ Nitekim anlattığı şu olay hem komiktir, hem de Mazhar Osman isminin ne anlam ifade ettiğini göstermektedir:

Manisa'dan Bakırköy hastanesine üç ağır akıl hastası sevk etmişlerdi. Bunları getirenler kendilerini Bakırköy çarşısında bir kamyonete sokmağa çalışıyorlardı... Fakat Manisa'dan gelen hastalar şiddetle direniyorlardı... Bunlardan biri de Mahmut Şevket Paşa olduğunu iddia ediyordu... Baktım iş fenaya saracak, müdahaleye mecbur oldum. Hastaları güzel sözlerle arabaya soktum. Sadece Mahmut Şevket Paşa bundan pek memnun olmamıştı, bir ara bana döndü:

Sen ne karışıyorsun yahu!.. Deli misin?.. Git kendini Mazhar Osman'a muayene ettir.¹⁴

---

¹² Hikmet Feridun Es, “Halk Dilinde Yaşayan Doktor”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

¹³ Dr. Cihat Atasev, “Mazhar Osman Uzman'ı Anarken”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

¹⁴ Es, “Halk Dilinde”, sayfa sayısız.

1982 yılında ülkenin önde gelen ilaç firmalarından biri tarafından düzenlenen “60 Yıllın En Büyük Hekimleri” konulu bir yarışmada adı geçen 5 kişiden biri idi.¹⁵

Bu denli “halk dilinde yaşayan” Mazhar Osman otobiyografisinde; annesinin Çerkes Süleyman Bey'in kızı Atiye Hamide Hanım, babasının ise Mehmet Hurşit Ağa'nın oğlu Osman Zühtü Efendi olduğunu belirtmektedir. 1884 yılında Dedeğaç'ın (Günümüzde Aleksandropolis) Sofulu kasabasında doğdu. Ailenin ilk üç çocuğu difteriden ölmüştür. Dördüncü çocuk olan Yusuf Mazhar¹⁶ ailenin yaşayan en büyük çocuğudur. Mazhar Osman'dan sonra üç kız kardeşi daha doğmuştur: Fatma Pakize, Cazibe Hasna, Ayşe Bedra...

İlk ve ortaokulu Kırklareli'nde okur.¹⁷ Ardından Ziraat Bankası'nda memur olan babasının İstanbul'a tayini üzerine 1894¹⁸ yılında İstanbul'a giderler. Aynı yıl annesi, Mazhar Osman 11 yaşındayken,¹⁹ kalp hastalığından ölür ve Bülbülderesi Mezarlığı'na gömülür. Babası Osman

¹⁵ Eczacıbaşı Topluluğunun kırkinci kuruluş yıl dönümü nedeniyle düzenlediği "Cumhuriyet Dönemi Tıp Ödül"leri hayatta olmayan on beş aday içinden beşinin (Hulusi Behçet, Refik Saydam, Tevfik Sağlam, Mazhar Osman ve Akil Muhtar) yakınlarına verildi. Buna göre bu beş doktor, Cumhuriyet'in ilanından itibaren geçen altmış yılın en önemli doktorları olarak ilan edilmiştir. “60 Yıllın En Büyük Hekimleri Seçildi”, *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1982, s. 1 ve 9.

¹⁶ Mazhar Osman'ın gerçek adı Yusuf Mazhar'dır. Zamanla babasının adı olan Osman ile beraber kullanılınca Mazhar Osman bilinir hale gelir.

¹⁷ Fatih Artvinli Toptaşı Bimarhanesi isimli kitabında Mazhar Osman'ın ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladığı bilgisini vermektedir. Fatih Artvinli, *Delilik, Siyaset ve Toplum Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013, s. 240. Ancak Nuran Yıldırım'ın kaleme aldığı Mazhar Osman maddesinde (Nuran Yıldırım, “Mazhar Osman Uzman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 189.), öğrencisi Ayhan Songar'ın ifadesi (Ayhan Songar, *Ruh Hekiminin Hatıraları*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2013, s. 19.) ve bizzat Mazhar Osman'ın ifadesinde (Mazhar Osman Uzman, “Üniversitede Bir Açış Dersi (Akıl Hastalıkları Seririyatı)”, *İstanbul Seririyatı*, C. 14, S. 12 (1933), s. 812.) idadi yıllarına kadar eğitimini Kırklareli'nde aldığı belirtilmiştir.

¹⁸ “Büyük zelzelede İstanbul'a geldik.” (Mazhar Osman Uzman, “Oto-biyografi”: Dr. Cihat Atasev. "Mazhar Osman Uzman'ı Anarken", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.) *1894 Büyük İstanbul Depremi: 10 Temmuz 1894 tarihinde merkezi Marmara Denizi olan tahmini 7.0 büyüklüğündeki depremde Yalova, İzmit, İstanbul ve Adapazarı'nda 1350 kişi ölmüştür. (https://tr.wikipedia.org/wiki/1894_B%C3%BCy%C3%BCK_%C4%B0stanbul_Depremi/ Erişim: 3/11/2015)

¹⁹ Lahut Uzman, “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman (1884 - 1951)”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

Zühtü Efendi karısının ölümünden sonra evlenmemiştir. Bu şartlarda lise eğitimini, Üsküdar İdâdisi'nde tamamladı.

Mazhar Osman yine otobiyografisinde; on yaşında çalışmaya başladığını, kardeşlerine baktığını ve onları büyüttüğünü anlatır. “Ben Mülkiye'ye girmek idare adamı olmak isterdim. Yaşım küçük olduğu için müsabakaya sokmadılar, işte kısmet beni de hekimliğe, sinir hekimliğine sürükledi.” der.

Bunun üzerine mühendis olmayı planlar. Ancak ülkede makineleşme ve sanayileşmenin neredeyse olmaması ve var olan işletmelerin de yabancıların elinde olması üzerine bu sevdadan da vazgeçtiğini söyler. Bu söylemde, yabancı şirketlerin yerli mühendislere iş vermemeleri gerçeği kadar milliyetçi bakış açısının etkisi de hissedilmektedir. Başka bir iş imkânı olan belediyede memuriyeti ise istememektedir. Nihayet Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye girer. O dönem bu okula, Askeri Lise dışından giren iki öğrenciden biri olmayı başarmıştır.

1904'te mezun olmasının ardından²⁰ Gülhane'de staja başladı. Ardından uzmanlaşmayı düşündüğü, kadın hastalıkları alanında dönemin en tanınan hekimlerinden olan Besim Ömer Paşa'nın yanında staj yapmak istedi. Ancak o dönem pek çok doktorun tıp dışı gördüğü için çalışmak istemediği asabiye'yi tercih etmek mecburiyetinde kaldı. Buradaki hocası ise, Gülhane'nin üç numaralı adamı olan Raşit Tahsin Bey'dir. Meşhur Alman psikiyatrist Kraepelin'in öğrencisi olan Raşid Tahsin Bey'in kısa bir süre sonra, saraydan bir kişiyi tedavi amacıyla yurtdışına götürmesi üzerine, bir yıllık stajyer iken, fahri olarak asabiye asistanı oldu. Daha sonra zorunlu hizmet için Makedonya'ya gitti. 1906'da asabiye sınavını kazanarak bu sefer asil olarak doçent (muallim muavini) oldu. Bu sırada II. Meşrutiyet ilan edilmişti. Mazhar Osman yaşanan özgürlük ortamı ve bahar havasını değerlendirerek, modern psikiyatrinin en önemli isimlerinden olan

---

²⁰ Oğlu Lahut Uzman, babasının Tıbbiye'yi birincilikle bitirdiğini aktarır. (Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 8.) Sait Naderi ise okulu dördüncülükle bitirdiğini kaydeder. (Sait Naderi, *Mazhar Osman ve Türkiye'de Nöroşirürjinin Doğuşu*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004, s. 3.)

deskriptif-organik psikiyatri²¹ ekolünün kurucularından Kraepelin'in yanında çalışmak amacıyla Almanya'ya gitti. Kendisini "durmaksızın çalışan bir adam"²² olarak tarif eden Mazhar Osman, Kraepelin'in yanına gittiğinde Avrupa'nın diğer yerlerinden gelen öğrenciler tarafından ilk önceleri "Türk gibi tembel" olarak yaftalandığını ama zaman içinde çalışkanlığı karşısında diğer öğrencilerin şaşırıldıklarını ifade etmektedir.²³ Burada en önemli kazanımlarından biri de disiplinli çalışmayı öğrenmesi olacaktır.

Yurda döndüğünde yenilenen Gülhane'de, başhekim Wieting'in yardımıyla tekrar çalışmaya başladı. Bu sıralar genç doktorun şöhretinin başkentte yayılmaya başladığı yıllardı. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında askeri hekim olarak Lüleburgaz ve Çatalca'da görev yaptı.

1914 yılında Haseki'deki Mecânin Müşahedehanesi'nin başına getirildi. Burası, Osmanlı'nın en büyük deliler hastanesi olan Toptaşı Bimarhanesine getirilen akıl hastalarına teşhisin konulduğu ve ilk tedavilerinin yapıldığı bir işleve sahipti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, Kırım Savaşı'ndan beri Fransız hükümetine ait olan ve Fransız rahibelerince yönetilen Şişli La Paix (Lape) Hastanesi'ne İttihat ve Terakki hükümeti tarafından el konuldu. Ardından, Haseki'deki tüm hasta ve personel buraya nakledilerek yeni bir hastane kuruldu. Oluşturulan bu yeni kurumun başına da müşahede başhekimi Mazhar Osman getirildi. Mazhar Osman, La Paix'deki başhekimlik görevini ölünceye kadar sürdürecektir. Bu görev, Mazhar Osman'ın kamuoyunda kendisini daha iyi tanıtmaya ve geniş kesimlere psikiyatryi popülerleştirerek ulaştırmasına, yani Şişli Müsamereleri'ni düzenlemesine yol açtı. Burası ayrıca, kendi ekolünü kurmaya ve ilk öğrencilerini yetiştirmeye başladığı bir okul haline gelecektir. Bir süre sonra bu dikkat çekici başarıları, Sıhhiye Umum Müdürü Abdullah Cevdet tarafından da ödüllendirildi. Mazhar Osman,

---

²¹ Deskriptif-Organik Psikiyatri: Semptom ve tanımlara kesitsel olarak bakılarak baştan belirlenmiş belirli tanı kategorilerine göre hastalığı teşhis etme üzerine kurulu betimsel olarak belirleyen psikiyatrik yaklaşım biçimi.

²² Uzman, "Oto-Biyografi", sayfa sayısız.

²³ Mazhar Osman Uzman, "Sende mi Brütüs?", *İstanbul Seririyatı*, C. 2, S. 10 (1920), s. 90.

1920’de Toptaşı’nın başhekimliğine getirildi. Böylece psikiyatri alanında bir anlamda zirveye çıkmış oldu.

İki yıla yakın bir süre görev yaptıktan sonra, Toptaşı başhekimliğinden ayrılan Mazhar Osman, bu göreve Cumhuriyet hükümetinin iş başına gelmesiyle tekrar atanmıştır. Yeniden görevlendirilmesinde hiç kuşku yok ki Cumhuriyet hükümetinin sağlık bakanı ve Gülhane’den arkadaşı Refik Saydam’ın etkisi büyüktür. Aynı zamanda bu tanışıklık, ülkenin kanayan yarası haline gelen Toptaşı’nın kapatılarak yeni ve modern bir akıl hastalıkları hastanesinin açılmasına ön ayak olacaktır. Böylece 1927 yılında Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi, Mazhar Osman tarafından açıldı. Bakırköy’ün başhekimi olarak 1941’e kadar görev yapan Mazhar Osman, 1933 üniversite reformunun ardından başına geçtiği ve yine Bakırköy bünyesindeki İstanbul Üniversitesi Psikiyatri bölüm başkanlığı görevini, ölümüne kadar (1951) sürdürecektir.

Mazhar Osman doktorluk hayatı boyunca 3 dönem (Abdülhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet) görmüş ve bunlarla çalışmıştır. Bu çalkantılı yıllarda ismi ülkenin bir ucundan bir ucuna ulaşacak kadar meşhur olmuştu. Türkiye’nin en popüler adamlarından biriydi. “Doktor” ismini ilk kez Mazhar Osman ile kullanan insanlar bile vardı. Gün içerisinde ismi mutlaka bir vesileyle anılırdı.²⁴

Akıllara gelen en önemli sorulardan biri, XX. yüzyılın başında, değil sade vatandaş, doktorlar tarafından bile tıp dışı kabul edilen, kötü ruhların ve cinlerin işi olduğu düşünülen psikiyatriyi, tedavi edilebilir bir tıp alanı olarak kabul ettirebilen Mazhar Osman’ın, bunu nasıl başarabildiğidir.

Yetiştirdiği öğrencileri tarafından ekolünü yerleştiren Mazhar Osman, Amerika’nın etkisine girildiği 1950’li yıllara kadar tamamen, 1990’lı yıllara kadar ise önemli ölçüde Türk psikiyatrisine yön vermiştir. Yine bu öğrencilerinin anlatımıyla, Türkiye’de modern psikiyatriyi kuran insan olarak öne çıkarılmıştır. “Cumhuriyet’le beraber bir başarı ve ilerleme” hikâyesi olarak anlatılan, adeta bir “efsane doktor” olarak teşbih edilen Mazhar Osman, övgüler sis bulutunun ardına saklanmıştır.

---

²⁴ Es, “Halk Dilinde”, sayfa sayısız.

İşte bu anlatımın yanlış ve kolaycı bir değerlendirmesine göre Mazhar Osman, “Türkiye’de modern psikiyatrinin kurucusu” olarak tanımlanmıştır. Oysa Osmanlı’da, modern psikiyatrinin gerçek kurucusu Luigi Mongeri’dir. Daha sonra ise onu takip eden, Toptaşı’nın başhekimleri Avram De Castro ve Avni Mahmud gelir. Ayrıca listeye, bu üçünden farklı bir ekolden olmakla beraber, modern psikiyatride yaptığı çalışmalar, Alman ekolünün taşıyıcısı olma ve en önemlisi de Mazhar Osman ve onun gibi önemli isimleri yetiştirmesi sebebiyle Raşit Tahsin’i de ekleyebiliriz. Ancak bu isimlerden sonra Mazhar Osman gelmektedir. Ama Mazhar Osman’ı diğerlerinden ayıran ve ön plana çıkartan, yetiştirdiği birbirinden kıymetli pek çok öğrencisiyle beraber kurduğu “ekol” olmuştur. Dolayısıyla günümüze kadar gelen ülke psikiyatri tarihi anlatımı Mazhar Osman’ı, öğrencilerinin dilinde “modern psikiyatrinin babası/kurucusu” olarak göstermiştir.

Bunun yanında, seleflerinin aksine yüz küsur yıllık bir rüya olan Toptaşı’nı modern bir hastaneye taşıma işini, hem de Kurtuluş Savaşı yıkıntılarının arasında gerçekleştirmiştir. Bu tam anlamıyla bir devrimdir. Böylece Türk toplumunda ve tıbbında “cin çarpmış/uğramış” anlamında tıbbın dışında mecnun, mecnun diye isimlendirilen delileri, modern tıbbın bir konusu haline getirerek “akıl hastası” şeklinde isimlendirmeyi başarmıştır. Bu, hem halk nezdinde hem de bizzat tıp sahasında oldukça önemli bir başarıdır.

Bu yanlış/yanlı anlatım için Şahap Erkoç, Mazhar Osman’ın 25. Başhekimlik yıl dönümü dolayısıyla öğrencilerinden İhsan Şükrü Aksel’in yaptığı konuşmada Mazhar Osman’ın dünya tıbbına katkıları başlıklı bölümün daha sonraki yıllarda Türk psikiyatrisi ve Mazhar Osman ile ilgili metinlere kaynaklık ettiğini ancak burada anlatılanların pek çoğunun gerçek dışı ve abartı olduğunu belirtir. Erkoç, “Zaten Mazhar Osman’ın büyüklüğünü anlatmak için bu tezlere ihtiyaç yoktur”²⁵ der. Bu tezde de onun Türk ve Dünya tıp literatürüne yaptığı katkılar değil, Osmanlı’nın son

---

²⁵ Şahap Erkoç, "Mazhar Osman ve Türk Psikiyatrisi", *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 4.

döneminde yetişmiş bir aydın ve hekimin kendi ihtisasının da üzerine çıkarak, doktorlar, aydınlar ve halk üzerinde oluşturduğu büyük etki anlatıldı.

Mazhar Osman'ı en iyi tanımlayabilecek özelliklerden biri de iyi bir teşkilatçı olmasıdır. Özellikle etkisi bugün hala süren büyük çalışmaları; Bakırköy'ün açılışı, Şişli Müsamereleri, psikiyatriyi popülerleştirme gayretleri, kurucusu ve başkanı olduğu Yeşilay ve Tababet-i Asabiye Cemiyeti ile hem Türkiye'deki hekimlik mesleğine ciddi katkılar sunmuş hem de modern tıbbi halkın gündemi ve alışkanlığı haline getirmeyi başarmıştır. Tıp literatürümüze kazandırdığı eserleri ve yayınları ile tıp tarihine yaptığı katkılar bugün bile tam olarak fark edilememiştir.

Bununla beraber bu çok çalışkan hekimin 1930'larda gazetelerde hemen her gün yer alması, "ilk medyatik hekimimiz" in polemikleri ve devrin siyasi tartışmaları, hem Mazhar Osman'ın düşünce yapısını anlama hem de dönemin fikir hayatını görme adına önemlidir. Bu kadar çok görünme, dönemin gazetecilerinin de dikkatini çekmiş hatta bu durum zaman zaman alaycı tepkilere neden olmuştur. Mesela Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver, Mazhar Osman'ın gazetesine ve kendisine karşı sert sözler söylemesi üzerine daha önceki ilişkilerini anlatmak için "Muhterem doktorun reklâm ihtiyaçlarını o zamanlar, bol bol temin ettiğim için, aramız çok iyi idi."²⁶ demiştir. Bu aynı zamanda onun ön planda ve gündemde kalma arzusunun da göstermektedir. Günlük gazeteler neredeyse tıp alanına giren her şeyi ona soruyorlardı. Sıhhi Sahifeler'de hazırladığı düşük bütçeli yemek listeleri ya da yine bu mecmuada kadınların seçme ve seçilme haklarına karşı çıkması, gazeteler tarafından köpürtülerek gündemi hayli meşgul ediyordu. Özellikle 1930'ların ilk yarısında, Mazhar Osman'ın gazetelerde boy göstermediği ay yok gibidir. 1930 yılının ilk yarısında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verileceği haberleri üzerine Mazhar Osman'ın buna şiddetle karşı çıkmasını örnek olarak verebiliriz. Bu konuda yazdığı bir makaleyle gündemi hayli meşgul etmiş ve özellikle kadınlardan sert eleştiriler almıştır. Yine Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle beraber konuşulmaya başlanan

---

²⁶ Abidin Daver, "Mazhar Osman Bey'in Kıymetli Bir Eseri", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1933, s. 3.

ırk temelli nüfus politikaları ve öjeni hakkında yazdıkları ile çok eşli evliliği destekleyen makaleleri, dönem aydınının tartıştığı konular olmuştur.

Mazhar Osman'ın bu polemikçi tarafı, bulunduğu konuma hep "kavga" ile gelmesiyle alakalıdır. Toptaşı'nda Avni Mahmud ile, Darülfünun'da Kemâl Cenap ve Raşit Tahsin ile, Bakırköy'de ise Hayrullah Diker'le şiddetli tartışma ve kavgalar yaşamıştı. Makam odaklı bu kavgaların dışında, Esat Raşit, Ahmet Şükrü Emet, Rüştü Recep gibi öğrencileriyle de tartışacaktı.²⁷ Bu durum pek çok dostunu ve öğrencisini de incitmesine neden olmuştur.

Yine yaygın anlatımla birlikte Mazhar Osman'ın yazdıklarına bakılırsa, kendisi siyasetle ilgilenmemiş, ilgilenen meslektaşlarını da sert bir dille eleştirmiştir.²⁸ Ancak bu söylemine rağmen Mazhar Osman Türk modernleşmesine "el altından" destek veren bir dönem aydınıdır. Bunu da "Tarihe pek haklı olarak kıymet verilen bu asırda tıp tarihine de hisse ayırmak ve bunu millileştirmek..."²⁹ gerekçesi ile anlatmaktadır.

Milliyetçi-muhafazakâr söyleme sahip olmasına rağmen dönem aydınının kafa karışıkları ve gelgitleri Mazhar Osman'da da çokça rastladığımız bir özelliktir. Batı hayranı ama gelenekçi, şartlara göre tavır alırken gelenekten kopmamaya çalışan karışık bir kafa... alkol düşmanı ama arada sırada içki içtiği iddiasına çocukça cevaplar verebilen bir polemikçi... Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi inançları uğruna züccaciye dükkânına giren fil misali bir adam. Belki de bu halk adamlığı tarafı, halkın gözünde onu olduğundan daha da büyük göstermiştir. Bu, en başta çizmeye çalıştığımız çerçevede ve Abdullah Cevdet'in bulanıklaşan bakış açısında da net olarak görülebilir. Abdullah Cevdet de dine bağlı kalınmasını sıkı sıkıya savunmuş ancak "din düşmanı" olarak yaftalanmaktan kurtulamamıştır. Materyalizmi din ile buluşturma çabası, modern olma gayreti içindeyken

²⁷ Rahmi Duman, "Mazhar Osman Uzman (1884-1951)", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

²⁸ Mazhar Osman Uzman, "Hekimlerde Siyaset İptilası", *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 52.

²⁹ Mazhar Osman Uzman, "Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen." *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 4 (1937), s. 29.

inandıklarına bu fikirde yer bulma amacı, neticede ortaya bacakları deve, başı aslan, mitolojideki yarı insan yarı at bedenli Centaur (Sentor) gibi bir yaratık, bir fikir karmaşası meydana getirmiştir.

“Nasıl meşhur oldunuz?” sorusuna “Ben meşhur olduğumu bilmiyorum, herhangi bir köşede uzun süre aynı şeyi satan bir seyyar satıcı daha meşhur olur”³⁰ diyecek kadar dil cambazı olan Mazhar Osman’ı sadece Türk tıbbi üzerinde bıraktığı etki ile değerlendirmek, onu anlatmada büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla onu tıp dışı alanlarda da değerlendirmek, çalışmamızı Mazhar Osman hakkında bugüne kadar yapılan diğer çalışmalardan ayıran çok önemli bir özellik olarak ön plana çıkmaktadır.

3. Yöntem, Kaynaklar ve İçerik

Bu çalışmada, Mazhar Osman'ın hayatını tek taraflı bir biyografik anlatımının dışına çıkarmak için pek çok kaynağa başvuruldu. İlk olarak sahibi, yöneticisi ve yazarı olduğu süreli yayınlar; İstanbul Seririyatı, Sıhhi Sahifeler ve Hilâl-i Ahdar'ın nüshalarının tamamı bu güne kadar tam olarak kullanılmamış olduğu dikkati çekmekteydi. Mazhar Osman gibi aktif bir kalemi takip etmek adına söz konusu yayınlara başvurulmaması büyük bir eksiklik olacaktı.

Yine Mazhar Osman tarafından pek çoğu İstanbul Seririyatı'nda da yayınlanan "Konferanslarım" kitabı ile mütareke dönemi İstanbul'unun çok konuşulan olayının anlatıldığı “Torlakyan Davası, Tıbbi Etüd” kitapçığına da başvuruldu. Özellikle anmaya değer bir başka yayın ise; Mazhar Osman'ın bir ilk olarak düzenlediği ve ülkede psikiyatriyi geniş kesimlere ulaştırma amaçlı çalışmalar olarak adlandırılabilir olan "Şişli Müsamereleri"dir.

Bunların dışında, dönemin psikiyatri kurumlarının (bimarhaneler) durumunu tespit etmek amacıyla Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine müracaat edildi. Resmi belgeler hem Mazhar Osman dönemi öncesini ve

---

³⁰ Ercüment Baktır, “Mazhar Osman’la Konuştum”, *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 20.

sırasını anlamak hem de yukarıda tahlil ettiğimiz “başarı hikâyesi”ni değerlendirmek açısından oldukça önem taşıdığı görülecektir. Bunun yanında Mazhar Osman hakkında bazı resmî bulgulara da ulaşıldı.

İkinci olarak Mazhar Osman ve dönemi hakkında yapılan çalışmalardan yararlanıldı. Özellikle son dönemde bu konudaki çalışmalarıyla adından söz ettiren Fatih Artvinli'nin doktora tezi “Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)” ile Rüya Kılıç'ın "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik: Deliler ve Doktorları" kitabı kullandığımız önemli kaynaklar oldu. Bahsedilmesi gereken diğer bir kişi ise kendisi de bir psikiyatr olan Şahap Erkoç'tur. Özellikle Mazhar Osman ve XX. yüzyıl Türk psikiyatri tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla karanlıkta kalmış pek çok konuyu aydınlatmıştır. Şahap Erkoç'un, Rüya Kılıç'ın "Deliler ve Doktorları" kitabına ilham veren ve Mazhar Osman'ın resim arşivindeki birbirinden değerli fotoğrafları içinde barındıran "Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları ve Dostları" kitabının ilk bölümü bu çalışma için oldukça faydalı ipuçları vermiştir. Bundan başka Gülhane'nin kuruluşunu anlattığı eserinde Adnan Ataç, hem Gülhane'nin ilk yıllarını görmek hem de Alman ekolü hakkında ileri sürdüğümüz düşüncelerimize kaynaklık edecek işaretler sunmuştur.

Mazhar Osman hakkında öğrencisi Faruk Bayülkem'in pek çok yayını ile Süheyl Ünver'in hatıra kitabı tek taraflı bir bakış açısı sunmakla birlikte ilginç ve değerli anekdotlar sunmuştur. Yine üniversitemiz hocalarından olan ve öğrencisinin öğrencisi olarak tanımlayabileceğimiz Sefa Saygılı'nın Mazhar Osman çalışmalarına bir giriş mahiyetinde olan, Mazhar Osman'ın yazdıklarından seçmeler ve onun hakkında yazılmış makaleleri içeren kitabı da önemli bilgiler sunmuştur. Bir roman olmasının ötesinde yaptığı vahim maddi hatalar ve kasıtlı ekleme eleştirilerine rağmen, Mazhar Osman hakkında yazılmış tek biyografik kitap olan Liz Behmoaras'ın kaleme aldığı "Kapalı Kutudaki Fırtına"ya da değinmek gerekir.

Yine Mazhar Osman gibi gazete sayfalarını hemen her gün süslemiş bir kişiyi takip etmek amacıyla, dönemin en önemli gazetelerinden Cumhuriyet gazetesine başvuruldu. Ağırlıklı olarak 1930 yılı ve sonrası incelendi.

Bizzat Mazhar Osman'ın öznesi olduğu dönemi inceleyen pek çok makale de incelendi. Bu dönem üzerine yazanların ağırlıklı olarak Fatih Artvinli, Şahap Erkoç, Şeref Etker olduğunu da eklemek gerekiyor. Bunların yanında Selma Otuk Bozalan'ın “Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ve Türk Psikiyatri Tarihindeki Yeri” ve Sevim Başer'in “Başlangıcından Bugüne Kadar İstanbul'da Kurulan Lepra Hastaneleri” isimli yüksek lisans tezleri de çalışmamızda yararlandığımız diğerk önemli kaynaklar olmuştur.

1. BÖLÜM

FİKRİ VE TARİHSEL ARKA PLAN

1.1. Osmanlı'da Psikiyatri – Modern Psikiyatri

Fransız İhtilâli'ne kadar Avrupa'da psikiyatriye bakış açısının genel itibariyle şeytan-cadı suçlamalarının ekseninde olduğu pek çok kaynak tarafından nakledilmektedir. Ancak 1789 İhtilâli ile birlikte delilere olan bakış açısı oldukça değişmiştir. Bununla birlikte Batı'da da psikiyatri, tıptan ayrı bir dal olarak görülmediği gibi bir tıp dalı olarak dahi kabul edilmemekteydi. Nitekim Mazhar Osman da bunu şu sözlerle ifade ediyordu:

Kırk elli sene evvel tababeti ruhiye adeta felsefenin bir şubesi, hekimlikle alakası şüpheli bir ilimdir. Asabiye de dâhiliyenin bir bölümü sayılırken, son asırda bu iki ilim nöropsikiyatri gibi, tıpkı diğer klinikler gibi bir mevcudiyet sahibi olmuştur.¹

Fransa'da Doktor Pinel'in², 1793'te göreve başladığı Bicêtre Düşkünlerevi'nde, zaptedilmek amacıyla zincire vurulan akıl hastalarının zincirlerini çözmesi, psikiyatri için büyük bir devrim olmuştur. Bu sembolik hareketin yanı sıra Pinel'in, tımarhanelerde son derece zor şartlar altında tutulan hastaların şartlarını iyileştirme gayreti, delilere ve psikiyatriye olan yaklaşımı büsbütün değiştirmişti.

Avrupa'da, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tıptan ayrı bir dal olarak değer görmeye başlayan psikiyatri, bir yüzyıl kadar sonra tıp fakültelerinin eğitim programlarına girdi.³

Osmanlı'da ise psikiyatriye olan bakış açısı Batı'ya göre farklılık göstermektedir. İslâm dünyasında hastaneler *Bîmâristan* adı altında toplanmaktaydı. Selçuklular, *dârülâfiye* ve *dârüşşifâ* isimlerini kullanırken,

¹ Uzman, "Üniversitede Bir Açış", s. 814.

² Philippe Pinel (1745-1826): Çağdaş psikiyatrinin kurucusu kabul edilen Fransız doktor. Fransız Bilimler Akademisi ile Fransız Tıp Akademisinin de üyesi olan Pinel daha ziyade iç hastalıkları konusundaki çalışmaları ile bilinmektedir.

³ Kılıç, *Deliler*, s. 9.

Osmanlılar bunlara ek olarak *dârüssihha*, *şifâhâne*, *bimarhâne* ve *tımarhane* terimlerini tercih etmiştir.⁴

Ortaçağ'da genel olarak akıl hastalarına ayrı bir hastane kurulmamaktaydı. Selçuklular döneminde, bu tür hastalar genel olarak cüzzamlılar ile beraber barındırılmışlardır. Deliler, “miskinler tekkesi” veya “cüzzamhane” tabir edilen bu mekânlarda kalmış iken, bu durum Osmanlı döneminde de aynen devam etmiştir.

Selçuklulardan farklı olarak Osmanlı döneminde, akıl hastalarının tedavisi ve barındırılmaları için “şifâhâne”lerin bir bölümünün ayrılması yolu takip edilmeye başlanmıştır. Zamanla şifâhâneler, modern tıbbın ön plana çıkmasıyla birlikte, yerini hastanelere bırakmış olsa bile, akıl hastalarının barındığı hususi mekânlar olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Mesela İstanbul'da Süleymaniye Dârüşşifâsı 16. yüzyılda yapılmış, 18. yüzyılda ise tamamen akıl hastalarına devredilmiştir. Manisa Şifahanesi 1539'da açılmış ve 1925'te yıkılmasına kadar akıl hastalarına hizmet vermeye devam etmiştir. Bunlardan başka Edirne'de de bir bimarhane olup bu da 1915'e kadar faaliyette kalmıştır.

Aklıl hastalarının barındırıldığı bu yerler, yöneticiler ve halk tarafından bir çeşit “metafizik” mekânlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımdan dolayı, tedavi usulleri de kendine özgü bir içeriğe sahipti. Örneğin Manisa'daki şifâhâneyi 1900'lerin başında ziyaret edenler, hastaların tedavisi için iki haftada bir, dua okumaya gelen bir adama şahit olmuşlardı. Dua görevini yerine getiren ve gerçekte ne iş yaptığı bilinmeyen bu adam, bu iş için ayda otuz kuruş almaktaydı. Belediye doktorunun ise bimarhaneye arada sırada uğradığı kaydedilmektedir.⁵

Gayrimüslim tebaa ise kendi akıl hastaları için, kendi çözümlerini üretmişlerdir. Daha ziyade manastırlar tedavi amacıyla kullanılmıştır. Bu manastırların en bilineni Büyükkada'da bulunan Aya Yorgi Manastırı'dır. Modern tıp ve psikiyatrinin etkisinin daha güçlü bir şekilde hissedilmeye başlandığı XIX. yüzyılda ise her cemaat kendi hastanelerini inşa etmeye

⁴ Kılıç, *Deliler*, s. 51.

⁵ Kâzım Nâmi Duru, “İzmir Mektupları 5”, *Türk Yurdu*, C 3, S 60 (20 Şubat 1329-5 Mart 1914), (ed. Murat Şefkatli), Ankara: Tutubay Yayınları, 1999, s. 206- 207.'den aktaran Rüya Kılıç, *Deliler*, s.54.

başlamıştır. Ortodoks Ermeniler, Yedikule’de Surp Pırgıç Hastanesini, Rum Kilisesi ise Balıklı Hastanesini açmıştır. Katolik Ermeniler ise Beyoğlu’nda hizmete açtıkları Surp Agop hastanesinin⁶ bir bölümünü akıl hastalarının tedavisine ayırırken, İtalyan Hastanesi ve Musevilerin Balat Or-Ahayim Hastanesi de birer servislerini bu amaçla ayırmışlardır. Ancak akıl hastalıkları için inşa edilen en büyük gayrimüslim hastanesi, Şişli Fransız La Paix (Lape) hastanesi olacaktır. Cemaatlerinin bağışlarıyla, aşamalar halinde inşa edilen bu yapıların pek çoğu varlıklarını hala sürdürmektedir.

Osmanlı’da psikiyatri dönemlerini; klasik dönem, Mongeri ve A. De Castro’nun etkisi altındaki Sultan Hamid Dönemi, Avni Mahmud Dönemi ve Mazhar Osman Dönemi olarak sınıflandırabiliriz. Fatih Artvinli, bu tür bir sınıflandırmanın iki nedeni olduğunu belirtir: Birincisi siyasi konjonktür ile söz konusu kişilerin yönetimi arasındaki bağ, ikincisi ise söz konusu isimlerin güçlü kişilikleri ve dolayısıyla bimârhaneye (ve tüm ülke psikiyatri politikalarına-hatta belki tüm tıp politikalarına) olan etkileridir.⁷ Bunun yanında Mongeri öncesi dönemi klasik dönem (karanlık dönem), Mongeri, Castro ve Avni Mahmud dönemlerini yenilenme gayreti ve eğitim dönemi, Mazhar Osman dönemini ise Alman ekolü, yeni psikiyatri ve Bakırköy dönemi olarak da adlandırabiliriz.

Klasik dönem olarak adlandırabilen ilk dönem, geleneksel şifahane kurumlarının içinde delilere yüklenen metafizik anlamla birlikte varlıklarını sürdürmüştür. Bu dönem, ağırlıklı olarak Fransız İhtilâli’nin özgürlükçü etkisi sebebiyle sona erecektir. Ayrıca mevcut şifahanelerin yetersizliği ve Avrupa’da eğitim alan doktorların ön plana çıkması, dönemin sona ermesinde öne çıkan diğer sebepler olarak okunabilir. Her ne kadar klasik dönem XIX. yüzyılın ortalarına doğru bittiyse de Osmanlı’daki tıp

⁶ Şahap Erkoç hastanesinin 1833’te kurulduğu bilgisini vermektedir. (Şahap Erkoç, “Osmanlı’dan Günümüze İstanbul’da Psikiyatri Kurumları”, *İstanbul Dergisi*, S. 48 (2004), s. 79’dan aktaran Kılıç, *Deliler*, s. 52.) Ancak hastanesinin web sitesinde verilen tarihçede Katolik Ermeniler için kilise ve hastane kurulma tarihi olarak 1831 verilir. Vosgeperan Kilisesi çatısı altında kurulan ve daha ziyade yaşlı ve bakımevi görevi gören hastanesinin kolera ve veba salgınlarında yetersiz kalacağı düşüncesiyle Pangaltı’da Surp Agop Mızpna Patrik ismiyle 1836 yılında mevcut arsa satın alınmış, 1837’ye kadar inşaat sürmüştür ancak bu sırada çadır hastanesi olarak hastalarını tedavi etmiştir bilgisi verilmektedir. (“Tarihçe”, *Özel Surp Agop Hastanesi*, <http://www.surpagop.com/icerik.php?m=26/> (Erişim: 14.11.2015))

⁷ Artvinli, *Toptaşı*, ss. 31-32.

fakültelerinde modern psikiyatri eğitimleri, Raşit Tahsin (Tuğsavul) (1870-1936) tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ve Lofçalı Derviş Paşa (1859-1909) tarafından da sivil tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de başlaması yüzyılın sonunu bulacaktır.⁸

İkinci dönemin ise Luigi Mongeri'nin Süleymaniye Bimarhânesi'nde başhekim olması ile başladığı kabul edilir. Hatta Süleymaniye'den Toptaşı Bimarhânesi'ne taşınmasıyla ilk başlarda fiziki koşullarda bir düzelme bile görülmüştür. Ancak akıl hastalıklarının tedavi edilebildiği halk tarafından anlaşıldıkça mevcut bimârhaneler de ülkedeki akıl hastalarına yetersiz gelmeye başlayacaktır. Bu da klasik dönemde karşılaşılan hastalara kötü muamele ve fiziki yetersizlikler gibi sorunların devam etmesine sebep olmuştur.

Mongeri ve Avram de Castro dönemleri, hem modern psikiyatrinin ülkede yerleşmesi hem de Abdülhamid dönemi siyasi tartışmalarında hayli önemli bir yer tutmuştur.

Luigi Mongeri, 1815'te Milano'da doğdu. Felsefe eğitimi aldıktan sonra Lombardia'daki Pavia Üniversitesi'nde tıp eğitimini tamamladı. Dönemin en önemli tıp fakültelerinden biri olan Pavia'da Doktor Panizza'dan sinir sistemi üzerine eğitim aldı. Avusturya'nın hüküm sürdüğü Lombardia'da bir İtalyan olarak baskı altında çalışmayı reddeden Mongeri, ülkeyi terk ederek İstanbul'a geldi. 1839'dan itibaren Osmanlı ordusunda görev almaya başlayan Mongeri, özellikle 1840-1847 yılları arasında Girit Adası'nda ortaya çıkan kolera salgını sırasında karantinada ciddi bir görev aldı. Bu tarihlerde Luigi Mongeri, daha çok salgın hastalıklar üzerinde uzmanlaşmıştı. 1851'de, bizzat Sultan Abdülmecid'in hizmetinde çalışmaya başladı. Kısa süre içinde Süleymaniye Bimarhânesi'nde, kötü koşullar içinde yaşayan delileri keşfetmiştir. Avrupa bimarhâneleri ve düzenleri hakkında deneyimlerini gerekçe göstererek Süleymaniye Bimarhânesi başhekimliğine atanma talebinde bulundu. Mongeri'nin bu isteği 1856'da Süleymaniye Bimarhânesi'ni ıslah ve Avrupa bimarhâneleri usullerini tatbik etmesi amacıyla kabul edildi. Mongeri, bu tarihten 1873'e kadar devam

---

⁸ Kılıç, *Deliler*, s. 9.

eden Süleymaniye Bimarhânesi başhekimliği sırasında, hastaların bazılarında yapılan zincir uygulamasını önemli ölçüde kaldırmış, hastalara kötü muamele ve dayağı men etmiş, fiziksel şartları iyileştirmeye çalışmıştır. Bu ıslahatlarla deliliğin ve tımarhanenin algılanışını belirli bir ölçüde değiştirmeyi de başarmıştır.⁹

1873 kolera salgını sırasında, koleraya yakalanan 38 hastadan 28'inin bir haftada hayatını kaybetmesi üzerine, Mongeri'nin isteğiyle, bir gece bütün hastalar Süleymaniye'den Toptaşı'ndaki askeri depolara aktarılmıştır. Toptaşı'na taşınma işlemi, Türk psikiyatri tarihi için hayli önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. Mongeri, Toptaşı'ndaki başhekimlik görevini 1882'deki ölümüne kadar sürdürmüştür. Mongeri'nin Toptaşı'ndaki başhekimlik görevi esnasında Ataullah Efendi ile Castro Efendi kendisine yardımcılık yaptı. Ölümünden sonra Toptaşı'nın başhekimliğine yardımcısı Avramino de Castro getirilmiştir. Mongeri'nin kendisi gibi doktor olan oğlu Mongeri Fills'de bir süre Castro'nun yardımcılığını yapmıştır.

Mazhar Osman Mongeri'nin önemini: "Fransa'da şifahanelere girerek delilerin zincirlerini çözen hekim *Pinel*'dir; bizde de başhekim '*Monceri pere*'le başlamıştır"¹⁰ sözleriyle belirtir.¹¹

Mongeri'nin 1838 Fransız Akıl Hastalıkları Kanununu örnek alarak 1877 yılında yayınlattığı bimarhânelerin ıslahını içeren nizamnâme belki de delileri zincirlerden kurtarmasından daha önemli bir yer tutmaktadır. Bu nizamname ile beraber, İstanbul dışından bimarhaneye gönderilecek hastaları tanılama amaçlı hazırlanan belge de devrim niteliğindedir. Zira bu belgeyle psikiyatri artık, Osmanlı'da tıbbi bir alan olarak tanımlanmış olacaktır. Devlet ve tıbbi otorite, bu nizamname ile birlikte psikiyatriyi tıbbın içinde bir alan olarak kabul etmiş oluyordu. 1877 Nizamnamesi ile

---

⁹ Kılıç, *Deliler*, s. 10.

¹⁰ Mazhar Osman Uzman, "Tımarhaneden Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru", *Sıhhat Almanakı Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*, ed. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: 1933, s. 120.

¹¹ "Muhtemelen "Osmanlı'nın *Pinel*'i" yakıştırmasını ilk yapan kişi *Muhtasar Emrâz-ı Akliye* kitabının yazarı Avni Mahmud'tur." Kılıç, *Deliler*, s. 11.

Osmanlı Devleti, ‘deliliğin tıbbileştirilmesi’ (*medicalization of madness*) sürecinin en önemli aşamasını gerçekleştirmiştir.¹²

Elbette Mongeri’nin başhekimliği sürecinde, delileri zincirden kurtarma girişimi ve delilerin durumunu iyileştirme amaçlı bimârhaneler nizamnâmesi gibi gayretlere rağmen, zincire vurma uygulamasının ülke genelinde tam olarak kaldırılamadığı görülmektedir. Örneğin 1908 tarihli yazışmalarda bile, Edirne Bimarhânesi’nde hastalara hala kötü muamelenin sürdüğü anlaşılmaktadır.¹³

Mongeri’den sonra Toptaşı’nın başhekimisi Avramino de Castro oldu. De Castro ailesi, İstanbul Yahudilerindendir. 1829’da İstanbul’da doğan Avram De Castro, 1859’da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’den mezun olduktan sonra, hükümet tarafından Avrupa’ya gönderildi. Fransa ve İtalya’da eğitimine devam eden De Castro, mezun olduktan sonra 1864 yılında Süleymaniye Bimarhanesi’ne doktor olarak atanmıştır. 1873’te Süleymaniye’nin Toptaşı’na taşınmasının ardından başhekim yardımcısı olarak göreve başlamış, 1892’de Mongeri’nin vefatı üzerine başhekim olmuştur. II. Abdülhamid’in devleti yönetimi ile Castro’nun bimarhaneyi sert yönetimi paralellik göstermiştir. Toptaşı bimârhanesinde on yedi yıl başhekim olarak görev yapan De Castro, İkinci Meşrutiyet’in ilanının ardından emekliliğini isteyerek ayrılmıştır. Emekliliğe ayrılmasında, kamuoyunda kendisine duyulan öfkenin büyük payı da bulunmaktadır. Emekliliğinin ardından Fransa’ya yerleşen Castro, 1918’de vefat etmiştir.¹⁴

Mongeri’nin en önemli başarısı olarak nitelenebilecek olan nizamnâmenin 12. maddesi, büyük tartışmalara yol açmış ve II. Abdülhamid döneminin simgelerinden biri olmuştur. Bu madde, zabıtanın gerekli görmesi durumunda herhangi bir kişiyi “akıl hastası” diye Toptaşı’na gönderebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum özellikle İttihat ve Terakki yandaşı yayınlarda, Toptaşı’nın bir akıl hastanesinden çok,

---

¹² Artvinli, *Toptaşı*, s. 87; Fatih Artvinli ve Şeref Etker, “Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 14, S. 2 (2013), s. 5.

¹³ Kılıç, *Deliler*, s. 12.

¹⁴ Artvinli, *Toptaşı*, s. 99-102. Ayrıca Castro hakkında daha geniş bilgi için Fatih Artvinli, “Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram de Castro: Bir Biyo-bibliyografi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S. 2 (2012).

muhaliflerin tutulduğu bir nevi hapisane gibi gösterilmesine sebep olmuştur.

Ayrıca Mongeri ve Castro'nun, kanlı bir darbeden sonra tahta çıkan V. Murad'ın (Doktor Leidersdorf'un aksi raporuna rağmen) deli olduğuna dair raporu imzalamaları ve bu suretle Abdülhamid'in tahta çıkmasının önünü açmaları da büyük tepkiye yol açmıştır. Mongeri ve Castro'nun bu raporu, Jön Türk'lerin iki doktora düşman olmalarına ve sonraki dönemlerde ülke psikiyatrisinin bir felaket olduğu algısını oluşturmalarına neden oldu. Dolayısıyla iki doktorun dönemi, dönemi yaşayan ve anlatanların üzerinde de politik yorum ve anlatılara sebep oldu.

Mongeri ve Castro dönemleri için Mazhar Osman da, Jön Türklerle paralel yorumlarda bulunmuştur. Bimarhanenin halini “berbat” olarak nitelerken, bu berbatlığı kimseye göstermemek için dönemin yöneticilerinin, dışarıdan kimsenin bimarhaneyi ziyaret etmesine izin vermediğini iddia eder. Hatta Türk tımarhanesi görmek ve doğu delileri üzerinde çalışmalarda bulunmak üzere Münih'ten İstanbul'a gelen Kraepelin'e dahi, bimarhaneye giriş izni verilmediğini anlatır. Kendisinin de Gülhane'deki ilk hocalık döneminde, pratik bilgilerini arttırmak için Toptaşı'na girme talebinin reddedildiğini, ancak Deycke'nin araya girmesiyle izin alabildiğini söylemektedir.¹⁵

Castro'nun emekliliğinin ardından, Toptaşı Bimarhânesi'nin başına Avni Mahmud Bey getirildi. Kısa bir dönem dışında 1921'e kadar, başhekimlik görevini sürdüren Avni Mahmud Bey, Toptaşı'nda toplam kırk yıl görev yaparak adeta rekor kırmıştır. Selefleri Mongeri ve Castro gibi Fransız psikiyatrisini temel alan Avni Mahmud'un, bu kadar uzun süre görev yapmasında, savaş yıllarının kaotik ortamında, azalan ödeneğine rağmen bimarhaneyi yönetebilmesine bağlanabilir. Diğer hastanelere göre daha maliyetli olmasına rağmen, Avni Mahmud bimarhaneyi daha çok temel ihtiyaçları giderecek şekilde idare edebilmiştir. Bunun yanında kurumu çok iyi tanınması, bimarhaneye özdeşleşmiş bir isim olması gibi sebepleri de ekleyebiliriz.¹⁶

¹⁵ Uzman, “Tımarhaneden”, ss. 117-121.

¹⁶ Artvinli, *Toptaşı*, s. 233.

Avni Mahmud'un muhafazakâr kişiliği de Toptaşı'nı idare görevi verilmesinde etkili olmuştur. Ancak bu muhafazakârlık, bimarhaneyi yönetmek isteyen Mazhar Osman ve öğrencileri için bir gerginlik sebebi haline gelmiştir. Örneğin Mazhar Osman'ın öğrencilerinden İsmail Ziya, Avni Paşa'nın büyük ihtimalle dini gerekçelerle otopsi yapılmasını menettiğini iddia eder. Laboratuvarın ise işlevinin dışında kullanıldığını söyler.¹⁷

İsmail Ziya'nın bu söylemi inandırıcı durmasa da, Mazhar Osman'ın kazanmasıyla sonuçlanacak Toptaşı Bimarhânesi başhekimliği mücadelesinde, Avni Mahmud'un muhafazakâr kişiliği rakibince öne çıkartılmıştır. Avni Mahmud'un doktorluğu hatta yer yer kişiliği sert bir şekilde yerilmesine rağmen, örneğin onun 1914 yılında yaptığı bir çağrı üzerine akliye ve asabiye hekimlerinin (nöropsikiyatristler) toplanarak mesleki örgütlenme çalışmalarını başlatması, bu iddiaların gerçekçi olmayabileceğinin en büyük kanıtı sayılabilir.

Yine Avni Mahmud'un, 1910 yılında bastırıldığı, Emmanuel Régis'in "Precis de la Psychiatrie" kitabının özeti niteliği taşıyan "Muhtasar Emraz-ı Akliye" kitabı, 1920'li yıllara kadar Türk psikiyatrisinde kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Avni Mahmud kitabı, 1888'de hazırladığını ancak Abdülhamid zamanında akıl hastalıkları konusundaki hassasiyet yüzünden bastırmayı başaramadığını anlatır. Mazhar Osman da "Tababet-i Ruhiye" kitabını, ancak Meşrutiyet'in ilanından sonra bastırabildiğini söylemektedir. Abdülhamid zamanında deli, mecnun, darüşşifa, cinnet, ihtilâli şuur gibi kelimelerin kullanımının yasak olduğunu kaydeder. Gülhane'de doçent yardımcılığı sınavında bu yasak kelimeleri kullanmaması için uyarıldığını bile söyler. Bu iddiasını ispat için ayrıca, muayenehanesinin tabelasında "emrazı dimağiye ve asabiye mütehasısı" yazdığını anlatacaktır.¹⁸

Castro ve Avni Mahmud, Mongeri'nin meydana getirdiği sistemi devam ettirmişlerdi. Bu isimlerden sonra, modern psikiyatri tarihi anlatımının Raşit Tahsin Bey üzerinden devam ettiğini görmekteyiz. Raşit Tahsin (1870-

¹⁷ İsmail Ziya Tiregül, "Meslekte Geçen Eski Günler ve Bakırköy'de 40 Yıl", *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 107.

¹⁸ Uzman, "Timarhaneden", s. 119.

1936), Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi 1892'de bitirdikten sonra, "hükümet-i Osmaniye'nin tensib ve kararıyla ülkede o zamana kadar mevcut olmayan bir mühim şubenin tahsili için", yani psikiyatri eğitimi için Almanya'ya gönderildi. Burada kaldığı dört yıl boyunca daha çok Münih'te Kraepelin'in yanında çalıştı. 1896'da döndüğünde, pek çok zorluk ve engelle karşılaştı. Dönüşünden sonraki ilk yılında yalnız teorik olarak ders verdi. 1902 yılında Gülhane'de 12-15 yataklık bir klinik açmayı başardı.¹⁹

Mazhar Osman da hocası Raşit Tahsin'in Almanya'dan döndüğünde, kürsüsü olmayan bir şubede çalışmaya başladığını belirtmektedir.²⁰ Raşit Tahsin'e kadar, psikiyatri konuları Tıbbiye'de verilen dâhiliye derslerinde 'asabiye' adı altında, nörolojiyle birlikte anlatılıyordu.²¹ Gerçekten de Raşit Tahsin, Gülhane'de çalışmaya başlayıncaya kadar sadece dâhiliye ve hariciye bölümleri bulunmaktaydı. Gülhane'de kurulan üçüncü bölüm akıl hastalıkları olacaktır.²²

Yurda döndükten sonraki iki yıl boyunca, öğrencilerine Kraepelinci yaklaşımla teorik psikiyatri eğitimi veren Raşit Tahsin, 1898'de yeni açılan Gülhane Seririyatı'nda (Kliniğinde) klinik psikiyatri eğitimi vermeye başladı.

Raşit Tahsin aynı zamanda bir kırılmanın da tetikleyicisi olmuştur: Alman Ekolü. "Kraepelinci ekol" olarak da isimlendirebileceğimiz bu yeni yaklaşımla beraber, Mongeri'den beri devam eden modern Fransız psikiyatri ekolü yerini Alman ekolüne bırakacaktır. 19. yüzyılda adeta tekelleşen Fransız tıp ekolü, siyasi gelişmelerin ve Almanya ile yakınlaşmaların bir sonucu olarak 20. yüzyılın başında ağırlığını yitirmeye başladı. Bilimsel alanda da yaşanan bu Alman-Fransız rekabeti, Türk psikiyatrisini yeniden şekillendirecektir. Her ne kadar, Fransız etkisindeki 'tımarhane psikiyatrisi', 1921'de Avni Mahmud'un vefatına kadar Toptaşı Bimarhanesi merkezli

---

¹⁹ Kılıç, *Deliler*, s. 15.

²⁰ Mazhar Osman Uzman, "Raşit Tahsin", *İstanbul Seririyatı*, C. 18, S. 3 (1936), s. 11.

²¹ Adnan Ataç, *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996, s. 19.

²² Ataç, *Gülhane*, s. 53.; Artvinli, *Toptaşı*, s. 163.

devam edecekse de Gülhane projesi Türk tıbbının ve psikiyatrisinin yönünü Almanya'ya çevirmede etkili olmuştur.²³

Raşit Tahsin, Almanya'da psikiyatri eğitimi almasının yanısıra, Askerî Tıbbiye'nin modernleşmesi projesi kapsamında Almanya'dan getirilen Prof. Robert Rieder ile yardımcısı Dr. Franz Deycke'nin tercümanlığını da yapmıştır. Raşit Tahsin'in bu görevi üstlenmesinde, Almancayı çok iyi konuşması ve iki eşinin de Alman olmasının²⁴ etkisi olmuştur. Ancak aynı zamanda Raşit Tahsin'in bu tercümanlık görevi, onu Gülhane'nin gayri resmi yöneticisi haline getirmiş de denilebilir.

Raşit Tahsin, 1909'da²⁵ tıp eğitimi veren tüm okulların Darülfünun çatısı altında birleşmesinin ardından, Gülhane'den ayrılarak fakülteye geçti ve burada akliye ve asabiye kürsüsünü kurdu. 1933'teki üniversite reformuna kadar bu görevini yürüten Raşit Tahsin, üniversite reformunun ardından emekli olarak yerini öğrencisi Mazhar Osman'a bıraktı.

1.2. Psikiyatride Alman Ekolü ve Etkisi

Tanzimat'ın ilanı, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında mağlubiyetini kabul etmesi demektir. Bu tarihten itibaren, özellikle devletin askerî alandaki eksiklerini gidermek amacıyla, Batı'ya öğrenci gönderilmesi anlayışı da başlamış oldu. Osmanlı'da yurtdışı eğitimi bir devlet politikası olarak II. Mahmud tarafından başlatılmıştı.²⁶ Yurtdışına gönderilen öğrencilerin önemli bir kısmının adresi Fransa'dır.

Fransa tercihi, Fransa'nın Osmanlı ile çok eskilere dayanan ilişkisi kadar, bu dönemde Avrupa'da bilimsel ve kültürel alanlardaki liderliğinin de etkisi bulunmaktadır. Bu durum askerî gelişmeler ile birlikte elbette tıbbi da etkileyecektir. Bizde kurulan ilk modern tıp okulu Tıbhane-i Amire

²³ Artvinli, *Toptaşı*, s. 163.

²⁴ Uzman, "Raşit Tahsin", s. 12.

²⁵ Tarih konusunda ihtilaflar söz konusudur. Fahreddin Kerim'e göre bu tarih 1910 iken (Fahrettin Kerim Gökay, "Müderriş Raşid Tahsin", Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 20, Faruk Bayülkem'e göre 1909 olarak verilmektedir. (Faruk Bayülkem, "İlk Psikiyatri Hocası Prof. Dr. Raşid Tahsin (1870-1936)", Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 19.)

²⁶ Kılıç, *Deliler*, s. 14.

adıylı 1827'de açılmıştır.²⁷ Mustafa Behçet Efendi'nin telkinleri ve yine kendisinin görevlendirilmesiyle açılan okulun eğitim dili Fransızca idi.²⁸ 1839'da Galatasaray'a taşınan okulun açılışında konuşan Sultan II. Mahmud'un özet olarak "Burada tıp bilimini Fransızca olarak okuyacaksınız, bunun amacı hekimliğin son gelişmelerini takip edebilmenizdir."²⁹ demesi, Fransız etkisini net bir şekilde ifade etmektedir.

Yine Pinel'in, Fransız İhtilâli'nin ardından delilerin zincirlerini kaldırması gibi sembolik hareketler de Mongeri'nin ister istemez Fransız etkisini tercih etmesine neden olacaktır. Bu durum, Osmanlı psikiyatrisi için çok önemli bir eşiktir. Türk psikiyatri tarihini yazanların, genellikle gözden kaçırdığı başka bir konu da Mongeri'nin Avusturya baskısından kaçmasıdır. Bu durum, Cermen fikriyatının Osmanlı psikiyatrisine bir yüzyıl daha girmesine engel olmuştur.

Eğitim dili olarak Fransızca'nın kullanımı, Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye'de 1867 yılında, Askeri Tıbbiye'de ise 1870 yılında sona verilene kadar, Osmanlı Devleti'nde devam ettiği görülüyor.³⁰ Bu tarihten itibaren Fransız hâkimiyetinin yavaş yavaş sona ermeye başladığı görülmektedir.

Eğitimde Fransız egemenliği bir takım sorunlara sebep olmuştur. En büyük sorun, Fransa'da eğitim alan öğrencilerin ülkeye dönüşleri sonrasında yaşanan siyasi gerilimlerde, ön safta yer almaya başlamalarıdır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde, ikinci nesil Jön Türklerle başlayan amansız mücadele, dönüşümü kaçınılmaz hale getirecektir.

Alman eğitim ekolünün yerleşmesine yol açan bu gergin süreçte, Garptrablusundaki³¹ sürgünden kaçan doktorların propagandasından

---

²⁷ Besim Ömer, *Nevsal-i Afîyet*, İstanbul 1315, s. 51.'den aktaran Adnan Ataç, *Gülhane*, s. 6.

²⁸ Ataç, *Gülhane*, s. 6.

²⁹ Bedii N. Şehsuvaroğlu, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984. s. 204.'den aktaran Ataç, *Gülhane*, s. 8.

³⁰ Şeref Etker. "Dr. Aimé Mouchet ve Tıbbiye'de Fransız Kültürel Egemenliğinin Sonu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2 (2005), s. 35.

³¹ Osmanlı Devleti'nde iki tane *Trablus* adını taşıyan idari bölge bulunmaktadır. Bunları birbirinden ayırmak için söz konusu olan Trablusgarp'a *Trablus-ı Garb* veya *Mağrib Trablusu*, Şam bölgesine *Trablus-ı Şam* veya *Şam Trablusu* denilmiştir. (Enver Çakar, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadi Durumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 35 (2004), s. 46.)

çekiniliyordu. Bunlardan bazılarının, padişaha muhalif hareketleri ve etraftan yapılan jurnaller padişahın vehmini büsbütün arttırmıştı.³²

1893 tarihli bir iradede, Paris'teki öğrencilerden bazılarının “sefahate daldıkları” ve “fesad-ı ahlâka duçâr oldukları” belirtiliyor ve bu öğrencilerin Berlin ve Viyana'ya yönlendirilmeleri emrediliyordu.³³

Mazhar Osman'ın Abdülhamid'e olan muhalif tutumuna rağmen bu süreçle ilgili yazdıkları, padişaha hak verdiğini göstermektedir. Mazhar Osman'a göre, dönemin Türk tabiplerinin “cahil ve müstebit” gördükleri padişahın, sert eleştirilere rağmen Avrupa irfanının yüksekliğini, hekimlerden iyi değerlendirebildiğini; kaliteli doktorlar yetişmesini, güzel kitapların yazılmasını, Türk hekimlerinin yabancı dilleri iyi bilmesini arzu ettiğini söylemektedir. Ayrıca Abdülhamid'in Avrupa'da tıp eğitimini teşvik ettiğini, bu amaçla gencecik doktorları nişanlarla, madalyalarla, rütbelerle taltif ettiğini de söylemektedir.³⁴

1897'ye geldiğinde artık rahatsızlık iyiden iyiye hissedilmeye başlanmıştı. Çözüm olarak yurtdışına öğrenci göndermek yerine, yurtdışından uzman getirterek yeni bir yapılanma içine girilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu tarihli bir belgeye göre, hükümet Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin yönetim ve ders programının Batılı ülkelere muhtaç etmeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği, bunun için de Berlin Sefareti aracılığıyla Almanya'dan uygun bir kişinin getirilmesi talebi padişaha sunulmaktadır.³⁵

Almanya ile pek çok alanda başlayan yakınlaşmanın tıp alanındaki yansıması, XIX. yüzyılın son yıllarında gerçekleşecekti. Padişahın uzun zamandır arzu ettiği değişiklik için aradığı fırsatı ise 1897 Yunan Savaşı sağladı. Bu savaşta, özellikle askerî tıbbın zafiyeti gözler önüne serildi.

³² Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 111.

³³ Kılıç, *Deliler*, s. 14.

³⁴ Adnan Ataç da bunu şu cümlelerle ifade eder: “Hâlbuki Tıbbiye 1827'de II. Mahmut zamanında kurulduğu günden itibaren bütün Padişahlar tarafından el üstünde tutulmuş, mezun olanlara, mesleklerinde başarı gösterenlere teşvik amacıyla çeşitli ödüller, madalyalar ve rütbe artışları verilmekten kaçınılmamıştı. II. Abdülhamid döneminde bile Tıbbiye öğrencilerine daha anlayışlı davranılmış, yönetime karşı hareket etmekten suçlu bulunanların hemen hiçbirisi ne zindanda çürütülmüş ne de geleceklerini etkileyebilecek cezalara çarptırılmışlardı. Çoğu zaman kesinleşen cezaları bile affedilmişti.” (Ataç, *Gülhane*, s. 15.)

³⁵ Ataç, *Gülhane*, ss. 25-26.

Verilen eğitimin eksikliği anlaşıldı, hekimlerin bilgi seviyesinin yetersizliği ortaya çıktı.

1898 Ekiminde İstanbul'a gelen Alman İmparatoru II. Kaiser Wilhelm'e, tıbbiyede yapılması düşünülen yenilikler hakkında da bilgi verildi ve destek istendi. Bunu bir proje olarak tasarlayan ve II. Abdülhamid'i bu konuda ikna eden Askeri Okullar Başkanı ve Tophane Müşiri Zeki Paşa, 18 Ekim'de imparatorla özel bir görüşme de gerçekleştirdi. İmparator da İngiltere ve Fransa karşısında Almanya'nın prestijini arttıracığı düşüncesiyle projeye destek sözü verdi.

Bu dönemde büyük devletler arasındaki güç mücadelesinin bilimsel alanlara da sıçradığı görülecektir. Fransa ve İngiltere'nin aksine, üniversite ve enstitülere devlet olarak verdiği destekle Almanya, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tıp alanında öne çıkmıştı. Fransız-Alman rekabetinin Türk tıbbi üzerindeki yansımaları, 1922'de bile hızından bir şey kaybetmeyecekti. Fransızlar, Almanların Türkiye'de askeri hastanelerde elde ettikleri başarıların siyasi etkilerini kırmak amacıyla "Pasteurcülük" üzerinden toplum hekimliği projeleri ve sivil sağlık kuruluşlarını etkileyerek dengeyi değiştirmeye çalışmışlardır.³⁶

II. Mahmud ile başlayan yurtdışına öğrenci gönderme sürecinin de sonunu ifade eden bu gelişme, oldukça tepki çekmiştir. II. Meşrutiyet'e kadar yurtdışına gönderilen 906 öğrencinin 154'ü tıp eğitimi almıştı.³⁷ Daha önce de belirtildiği gibi Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'deki doktorların pek çoğunun tahsili Fransa kökenlidir. Başta Besim Ömer gibi doğum uzmanı doktorlar olmak üzere pek çoğu Fransız tıp ekolünün temsilcileri olmuşlardır.

Tablo 1: 1869-1900 yılları arasında eğitim amacıyla yurtdışına gönderilen doktorların şehirlere göre sayıları.³⁸

	Paris	Viyana	Berlin	Londra
1869	3			
1871	4	1	1	
1872	5			

³⁶ Etker, "Dr. Aime Mouchet", s. 43.

³⁷ Kılıç, *Deliler*, s. 14.

³⁸ Ataç, *Gülhane*, ss. 130-132.

1873	3			
1874	2	2		
1886	11			
1887	3			
1888	8			
1889	3		1	
1890	2		3	
1891	1		1	
1893	1	1	3	1
1894			5	
1900			5	

Tabloya göre 1800'lerin son on yılında, Berlin'e gönderilen öğrencilerin sayısının artmaya başlamasına karşılık Paris'e gidenlerin sayısının giderek azaldığı görülmektedir.

Yaşanan gelişmelerin, psikiyatri alanını etkilememesi elbette düşünülemezdi. Nitekim Fransız etkisindeki Mongeri ile başlayan "tumarhane psikiyatrisi"³⁹ yerini, Almanya'nın tesirine terk etmeye başlayacaktı. Hatırlanacağı üzere Mongeri, bilgi birikimini halefleri De Castro ve Avni Mahmud'a bir nevi usta-çırak ilişkisi içinde, okul formu dışında aktarıyordu. İlk psikiyatri bölümü 1865 yılında kurulan Almanya'da eğitim alan Raşit Tahsin ve Mazhar Osman ile süreç farklı bir hal aldı. Bunların Almanya'da öğrendiklerini üniversiteye aktarmaya başlamaları ile birlikte psikiyatri alanında öğrenciler yetişmeye başlayacak, dolayısıyla onlar üzerinden Alman ekolü yavaş yavaş ülkeye girmiş olacaktı.

Bu ekol meselesi, Avni Mahmud – Mazhar Osman mücadelesinde de başrol oynadı. Avni Mahmud tarafında, temelinde Regis'in bulunduğu Fransız psikiyatri ekolü, Mazhar Osman tarafında ise Kraepelin'in Alman ekolü kaynaklı bu tartışma, sonunda Mazhar Osman'ın zaferiyle neticelendi.

Askerî Tıbbiye'de reform yapması amacıyla, Almanya'dan doktor talebinin olumlu karşılanması hemen ardından Alman hükümeti iki isim önermiştir. Bunlar, hayli ünlü bir cerrah olan Prof. Robert Rieder ile yine cerrah olan Dr. Georg Deycke'dir.

Bonn Üniversitesi profesörlerinden olan Rieder, 1861'de Emserhof'ta doğdu. Würzburg-Erlangen ve Leipzig'te tıp eğitimini tamamladıktan sonra

³⁹ Artvinli, *Toptaşı*, s. 163.

1886 yılında doktor unvanını aldı. Bir süre Hamburg-Eppendorf Hastanesi'nde cerrah olarak çalıştıktan sonra 1895 yılında Bonn Üniversitesi'ne geçti ve aynı yıl doçent oldu. 1898'de profesör unvanını alan Rieder, 1898-1904 yılları arasında Türkiye'ye gelerek Gülhane Askerî Hastanesi'nin kuruculuğunu yaptı. 1904 yılında geçirdiği bir kaza ile yürüme yetisini kaybedince, emekli edilerek Almanya'ya döndü. Bir süre daha çeşitli Alman tıp kurumlarında görev alan Rieder, 1913'te hayatını kaybetti.

Prof. Robert Rieder'e yardımcı olarak önerilen Doktor Franz B. Georg Deycke, 1865'de Hamburg'da doğdu. 1891'de Kiel Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayarak doktor unvanını aldı. 1891 yılında Hamburg Eppendorf Hastanesinde dâhiliye uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1898-1907 yılları arasında Gülhane'de çalışan Deycke, 1899 yılında Prusya Eğitim Bakanlığı tarafından profesörlüğe yükseltildi. Rieder'in 1904'te Türkiye'den ayrılmasının ardından Gülhane'nin başhekimliği görevini 1907'ye kadar üstlendi. Kontratı 1907'de biten Deycke, karısının rahatsızlığını ve ortama alışamamasını gerekçe göstererek Almanya'ya döndü. Almanya'da Lübeck Hastanesi'nde görev aldı. 1920'de bu hastanede aşılardan karıştırılması sonucu pekçok çocuğun ölmesiyle sonuçlanan Lübeck Felaketi'nde⁴⁰ sorumlu tutuldu.⁴¹

Rieder ile Deycke 5 Haziran 1898'de İstanbul'da Haydarpaşa Askerî Tıbbiyesi'nde göreve başlamışlardır. Dr. Rieder, "Mekâtib-i Tıbbiye-i Şahane Müfettişi ve Seririyat-ı Dâhiliye ve Hariciye Muallimi", Dr. Deycke de onun yardımcısıdır. Ancak Alman doktorların gelmesi ile kızılca kıyamet de kopmuştur. Askerî Tıbbiye hocalarının büyük bir kısmı Fransa'da eğitim almış ya da Fransız kültürüyle yetişmiş isimlerdi. Cermen kökenli doktorların başlarına geçmelerine tahammül edemiyorlardı. Bunlar kendi

---

⁴⁰ Lübeck Felaketi veya Olayı: 1920 yılında Almanya Lübeck genel hastanesinde Fransa'dan Lübeck'e gönderilen BCG (verem) aşısının yanlış olarak virülen verem basili ile karıştırılarak, 250 çocuğa verilmişti. Bu şehirde iki yıl içinde 73 çocuk aşından ölmüştü. 135'i ise enfekte olmuş fakat hastalanmamıştı. Çocukları ölen 10 aile adli yollara başvurdu. Lübeck genel hastanesinin çocuk hastalıklarından sorumlu olan Prof. Deycke ve hastane başhekim Dr. Alstaedt sorumlu tutularak haklarında soruşturma açıldı. (Y. İzzettin BARIŞ, "Dünya'da Tüberkülozun Tarihçesi", *Tüberküloz*, İstanbul: Türk Toraks Derneği Yayınları, 2010, s. 11.)

⁴¹ Mazhar Osman Uzman, Deycke Paşa, İstanbul Seririyatı, C. 20, S. 3 (1938), ss. 26-28.

bilgilerinin Alman hocalardan daha ileride olduğunu düşünüyorlar, zaten Fransız tıbbının Almanya tıbbından daha ileride olduğunu iddia ediyorlardı. Ayrıca iddialarını ispat için Rieder'i ezberden sınav yaparak bir nevi düelloya çağırıyorlardı. Mazhar Osman o sıralarda herkesin karşılıksız bir şekilde Alman doktorlara düşman olduğunu söylemektedir. Bu şartlarda başarılı olmalarının beklenmediğini de ifade etmektedir.⁴²

Gülhane'nin kuruluşunu anlatan Adnan Ataç, Alman hocaların Haydarpaşa'da ciddi muhalefet görmelerinin yanında başarısızlığa uğratılmaya çalışıldıklarını anlatır. Örneğin kendilerine laboratuvar olarak verilen binalar, odunluktan bozmadır. Bundan başka Alman hocalar, okulda adeta sığınma hayatı yaşamaya zorlanmaktadır.

Ancak Alman hekimler, dört aylık bir çalışmanın ardından, Gülhane'deki eski Askerî Rüştiye binasını, 150 yataklı bir uygulama hastanesi olarak açmayı başarmışlardır. Hastanenin açılışı, II. Abdülhamid'in doğum günü olan 30 Aralık 1898'de yapılmıştır.

Yeni açılan hastanenin başhekimlik görevini üzerine alan Rieder, aynı zamanda hariciye hastalıklarına, yardımcısı Deycke ise dâhiliye hastalıklarına ve laboratuvara bakmaktaydı. İkilinin yardımcılığını ise Almancası çok iyi olan ve bir Alman hemşireyle evli olan Raşit Tahsin Bey yapmaktaydı.⁴³

Her ne kadar Rieder, resmi olarak müfettiş sıfatına sahip olsa da, saray tarafından Gülhane üzerinden tüm askeri tıbbı düzeltme ile görevlendirilmişti. Gerçekten de Rieder, Gülhane'yi kurup bütçesini tamamen ayrı bir şekilde düzenlemeyi de başarmıştır. Bu başarı, Alman doktorların tıp düzeylerini gösterdiği gibi genç hekim adaylarını, Haydarpaşa'daki muhalefetten uzak bir şekilde, kendi sistemlerine göre yetiştirmelerine zemin hazırlamıştır.

Rieder ile birlikte, yurtdışına gönderilecek öğrencilerin yetiştirilme programları değiştirilmiştir. Gülhane'nin açıldığı yıl, beş asistanın Almanya'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Fakat bu öğrencilerin, Almanya'ya gitmeden önce Rieder tarafından ayrıntılı bir program ile

---

⁴² Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 112.

⁴³ Uzman, "Raşid Tahsin", s. 12.

seçilen alanlarda eğitim almaları ve dönüşlerinde yine buna uygun alanda istihdamları belirlenmiştir. Rieder, hazırlanan programa uyulup uyulmadığını büyük bir hassasiyetle takip etmiştir. Öğrenciler de Almanya'ya gittiklerinde çalışacakları kliniğe göre emir almış, hiç bir zorluk ve karışıklıkla karşılaşmamışlardır. Rieder, nüfuzunu kullanarak gönderilen öğrencilerin çalışmaları hakkında Alman hocalarından ayrıntılı bilgiler almış ve yönlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁴ Bu da daha önce yurtdışına gönderilen hekimlerden farklı bir yolun izlendiğini göstermektedir.

Rieder'in asistan olarak yanına aldığı ve ardından hemen hepsini Almanya'ya gönderdiği pek çok öğrenci 1920'li yıllardan itibaren isimlerini duyurmaya başlayacaklardır. Bu anlamda, Türk tıbbında Alman etkisi meyvelerini II. Meşrutiyetten hatta Cumhuriyet'in ilanından sonra vermeye başlamıştır da denilebilir.

Rieder'in Gülhane'deki başarılarının ardından, 1894 yılında II. Abdülhamid'in emriyle yapımına başlanılan ve bir türlü tamamlanamayan Haydarpaşa Askerî Okulu ve Hastanesi de 1901'den itibaren yine Rieder'in planları doğrultusunda yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Mazhar Osman'a göre, Askeri Tıbbiye olarak inşa edilen Haydarpaşa, Rieder'in de istediği gibi askeri talebenin şehirden uzakta yaşaması, askerî disiplin altına girmesi, askeri talimler ve diğer çalışmalar için müsait bir araziye sahipti. Çok yakınında bulunan Selimiye Kışlası'nda ise bir miktar asker bulunuyordu ve buradaki askerler tıbbi yardım almak için Haydarpaşa'ya yönlendiriliyordu. Bu da uygulama ve vaka ihtiyacını karşılamaya yetiyordu. Tüm bu şartlar, bir askeri hastane için güzel bir birlikteliği temsil ediyordu. Bunlara bakıldığında, II. Abdülhamid'in askeri tıbbiye öğrencilerinin isyan etmesinden korktuğu için hastaneyi Anadolu yakasına yaptırdığı iddialarının da fanteziden öteye geçmediğini söylemekteydi.⁴⁵

Gülhane'de pek çok ilk de gerçekleşiyordu. Rieder, gelir gelmez hazırladığı raporlarında hastabakıcı yetersizliğinden bahsederek bu

---

⁴⁴ Ataç, *Gülhane*, s. 56.

⁴⁵ Mazhar Osman Uzman, "Üniversite Nasıl Yörüyor?", *İstanbul Seririyatı*, C. 18, S. 1 (1936), ss. 1-2.

eksikliğin giderilmesini gerekli görüyordu. Bu çerçevede, Osmanlı'daki ilk modern hastabakıcı eğitimleri de Gülhane'deki bir programla başlamış, ilk mezunlar da 1902'de birliklerine gönderilmiştir.⁴⁶

Fakat Gülhane'deki en önemli gelişmelerden biri Raşit Tahsin'in çalışmaları olacaktır. Mongeri'den itibaren, modern psikiyatri alanında çok önemli çalışmalar yapılırsa da psikiyatri, modern eğitim düzeni içerisinde verilmiyordu. Toptaşı Bimarhanesinin içerisinde ve birkaç doktorla sınırlı çalışmalar yürütülmekteydi. Raşit Tahsin ise, ilk akliye ve asabiye kliniğini Gülhane'de açmayı başarır. Bu, altı yataklı bir klinikdir. Bu iki tane ilki barındırmaktadır. Birincisi askerî tıbbiyede ilk akliye kliniği olmasıdır. İkincisi ise yeni bir yaklaşımla öğrenci yetiştirmeyi amaçlayan bir özelliğe sahip olmasıdır. Toptaşı'nın kapalı kutuyu andıran yapısı yeni psikiyatrlar yetişmesine engel olmaktaydı. Dışarıdan, doktor bile olsa kimse içeri alınmıyordu. Dolayısıyla uygulama alanı bulamayan tıp öğrencileri için psikiyatri bilinmez ve tercih edilmez bir uzmanlık durumuna dönüşüyordu. Oysa Raşit Tahsin ile beraber bu kısır döngü de kırılmaya başlanacaktır. Toptaşı'nın psikiyatri alanındaki tekel pozisyonu da bu gelişmeyle beraber ortadan kalkmaya başlayacaktır.

Gülhane'nin başarılı ve kışkırtıcı ortamı, Rieder ve Deycke üzerindeki şüpheli bakışları ortadan kaldırarak yerini güven duygularına bıraktı. Kısa süre içinde Alman hocalar, Haydarpaşa'da da kontrolü ele aldı. Ancak Rieder, denetlemek için gittiği Haydarpaşa'daki binalardan birinin inşaatın gezerken kaza geçirerek felç oldu. Bunu fırsat bilen hükümet de onu emekli ederek Almanya'ya yolladı.⁴⁷

Rieder bu halde bile devam etmek istediye de hükümet onu görevden almakta tereddüt etmemişti. Zira Rieder'e karşı bazı memnuniyetsizlikler söz konusuydu. Bunlar, Rieder'in çalışmalarından ziyade titizliğiyle

---

⁴⁶ Ataç, *Gülhane*, s. 58.

⁴⁷ Rieder'in geçirdiği ağır kazaya rağmen Türkiye'den ayrılmak istemediği ancak Gülhane'de bir Alman aşçı kadına yapılan tacizi gereğinden fazla büyütürük hükümet kanadında huzursuzluğa yol açtığını Mazhar Osman şu sözlerle aktarır: “*Rider* bu binanın yapısını gezerken düştü, amudu fıkarsı kırıldı, nezfinuhâ (omurilik kanaması) arazi ile aylarca yattı, ölüm tehlikeleri geçirdi ve ebedî sakat kaldı. Nasılsa evvelce hastahanedeki bir Alman aşçı kadın mes'alesinden *Riderin* yaptığı lüzumsuz gürültü yukarı mahfellerin pek canını sıktığı için bu kazadan istifade edilerek memleketine gönderildi, yoksa *Rider o* halile de burada kalmak isterdi...” (Uzman, *Sıhhat Almanaki*, s. 114.)

ilgilidir. Eğer Alman doktorların çalışmalarından rahatsız olunsaydı Rieder'den sonra Deycke'nin hastanenin başına geçirilmesine izin verilmezdi. Yöneticilerin, dönüşüm çalışmalarını ve tıpta Alman etkisini memnuniyetle karşıladıkları yorumunda bulunulabilir.

Rieder'in emekli edilmesinden sonra yerine yardımcısı Deycke getirildi. Mazhar Osman'a göre Deycke, Rieder ve kendisinden sonra gelecek olan Wieting kadar iyi bir organizatör değildi. Ancak büyük bir ilim adamıydı. Dâhiliye alanında zamanının önemli bir uzmanıydı. Çok alışkan, vaktinin büyük kısmını laboratuvarda geçiren bir adamdı.⁴⁸

Deycke de 1907'ye kadar Gülhane'de kaldıktan sonra eşinin rahatsızlığı sebebiyle Türkiye'den ayrıldı. Kendisini tanıyanlarca "Türk dostu" olarak tanımlanan Deycke, Kurtuluş Savaşından sonra Alman hükümeti tarafından, İstanbul'da bulunan Alman Hastanesi'nin restorasyonu amacıyla yeniden Türkiye'ye gönderildi.

Mazhar Osman, tıbbiye ve uzmanlık eğitimlerini bu dönemlerde aldı. Dolayısıyla Rieder ve Deycke dönemlerini, içeriden bir gözle değerlendirme imkânı bulabilmiştir. Mazhar Osman'ı, Rieder ve Deycke'den çok hocası Raşit Tahsin ve Gülhane'nin üçüncü Alman başhekimini Wieting etkilemiştir. Bunun yanında Almanya'yı tercih etmesinde ve çalışma disiplini kazanmasında Rieder ve Deycke'nin etkisi de görmezden gelinemez.

Almanya'da psikiyatri eğitimi alan ve Mazhar Osman ile Fahreddin Kerim gibi isimlerin hocası olan Raşit Tahsin ile yine Raşit Tahsin ve Rieder-Deycke'nin teşvikiyle Almanya'yı tercih eden Mazhar Osman'ın Türk modern psikiyatrisinde bir kırılmaya sebep olduklarını yazmıştı. Bu isimlerin ve ardından gelenlerin Almanya'da aldıkları eğitimde Emil Kraepelin, Theodor Ziehen ve Alois Alzheimer'ın etkisi çok büyük olmuştur.

Almanya'nın en etkili psikiyatri okulu olarak bilinen Kraepelin'in Münih Okulu'nun önemli isimlerinden biri, günümüzde de adıyla anılan hastalığın kâşifi Alois Alzheimer'dır. 1864-1917 arasında yaşayan Alzheimer, Franz Nissl ile birlikte mental hastalıkların patolojik anatomisi

---

⁴⁸ Uzman, "Deycke Paşa", s. 25.

üzerinde çalışmıştır.⁴⁹ Alzheimer'ın Kraepelin ile beraber ilk olarak 1906'da, *preseniledementia* adıyla keşfettiği hastalığı, Kraepelin "Alzheimer hastalığı" olarak tanımlamış ve onun ismiyle ölümsüzleştirmiştir. Mazhar Osman, Kraepelin'in laboratuvarında çalışan Alzheimer ile Almanya'ya gittiği ilk dönemde tanışmıştır.

Mazhar Osman'ın yanında çalıştığı bir diğer önemli isim ise Berlin'de bulunan Theodor Ziehen (1862-1950)'dir. Oppenheim ile beraber yayınladıkları Ziehen-Oppenheim sendromu ile adından söz ettirmiştir. Mazhar Osman Theodor Ziehen'le 1911'de, ikinci defa Almanya'ya gittiğinde çalışmıştır.

Kraepelin, sadece Türkiye'de değil dünya üzerinde de psikiyatride Alman etkisini başlatan kişi olacaktır. Emil Kraepelin (1856-1926) deskriptif-organik psikiyatrinin kurucularındandır. Kendisinden önce yaygın olan Fransız ekolüne göre günümüzdeki nörolojik rahatsızlıklar, psikiyatrik hastalıklar olarak anlaşılıyordu. Biyolojik psikiyatri olarak da isimlendirilen Fransız ekolüne göre, beyin ve sinir sistemindeki patolojik bozukluklar psikolojik rahatsızlıkların gerçek sebebi sayılmaktaydı. Hastanın belli bir dönemi dikkate alınıyor ve yorumlar o zaman dilimine göre yapılıyordu. Ancak Kraepelin, sadece belli döneme bakmanın ve ondan hüküm çıkarmanın yanlış olduğunu ispat etmeyi başardı. Psikiyatrik rahatsızlık ve bozukluklarda sadece belli bir dönem ve olayın değil çok daha öncesinin de etkili olduğunu iddia etti. Hastalar ile yapılan ve teşhisi amaçlayan görüşme notlarında, hastanın tüm hayatı hakkında bilgiler alınıyordu. Bu anlamda psikiyatrik rahatsızlıkların diğer tıp alanlarında olduğu gibi bedensel kaynaklı olduğunu daha net bir şekilde ortaya koyabilmiştir. Bu amaçla psikiyatrik hastalıkları sınıflandırarak, teşhis ve tanı aşamaları üzerinde özellikle durmuştur. Daha önce pek çoğu isimlendirilmiş olan psikiyatrik rahatsızlıkları on üç temel alanda toplamıştır. Bunları da nörolojik kaynaklı olanlar ve olmayanlar olarak iki başlık altında⁵⁰ ayıran Kraepelin, bu sayede

---

⁴⁹ Naderi, *Mazhar Osman*, s. 5.

⁵⁰ Affektif (duygulanım) içinde olan hastalıklar ve affektif olmayan hastalıklar. Affektif içinde olanlar da "manik depresif" hastalık, içermeyenler ise "dementiapraxia" [E. Bleuler bu hastalığa daha sonra "şizofreni" adını koyacaktır. HHK] olarak sınıflandırılıyordu. (Artvinli, *Toptaşı*, ss. 162-163.)

psikiyatrik hastalıklarda teşhisi oldukça kolaylaştırmıştır. “Kraepelin sınıflaması” olarak adlandırılan bu sınıflandırma, uzun bir süre psikiyatri hekimleri tarafından kullanıldı.

Kraepelin ile birlikte dünyada psikiyatriye ve psikiyatrik hastalıklara demonolojik/şeytan-ruh bilimi olarak bakılmasının son bulduğu söylenebilir. Özellikle paralizi jeneral olarak adlandırılan, frengi mikrobunun beyine yerleşerek hastalığa sebep olduğunun ispatlanması ile birlikte psikiyatri, tıp âleminde kendisine duyulan kuşkuları tamamen ortadan kaldırmayı başardı. Bu gelişmelerle birlikte beyin ve sinir sistemi üzerinde biyolojik ve kimyasal laboratuvar çalışmalara ağırlık verilmeye başlandı.

Bunların yanında kendi adıyla anılan pek çok hastalık ve sendromu tanımlayan Kraepelin, Münih Okulu/ekolünün kurucusu olmakla kalmamış, dünyanın her yerinden gelen genç psikiyatrlar ile çalışarak dünya çapında üne kavuşmuştur. 1909’da bir süreliğine Kraepelin’in yanında çalışmaya giden Mazhar Osman, burada gerçek anlamda psikiyatri eğitimi aldığını belirtmektedir.

Özellikle Kraepelin’in yanında çalıştığı dönemde Mazhar Osman, nöroloji ve psikiyatri alanlarında laboratuvar yöntemler hakkında ciddi deneyim kazanmış ve eğitimler almıştır. Deskriptif-organik sınıflandırmayı benimsemiş ve öğrencileri ile bu yöntemi ülke psikiyatrisine yaymıştır.

Mazhar Osman, Kraepelin’den oldukça fazla etkilenmiş ve hayranlık duygularını ifadeden geri durmamıştır. Kraepelin için “tababeti ruhiyenin mebdei sayılan yeni doğan ilim yıldızı” ve “Dâhinin yarattığı yeni tababeti ruhiye...”⁵¹ gibi ifadeleri kullandığını görmekteyiz.

Söz konusu Alman hocalarla çalışma, Mazhar Osman, Fahreddin Kerim ve Raşit Tahsin’le sınırlı kalmayacaktır. Mazhar Osman’ın 1914’ten itibaren öğrenci yetiştirmeye başlaması ve ekolünü kurma girişimlerinde Kraepelin ve Alzheimer ile öğrencilerini buluşturma gayretleri ve teşvikleri göze çarpmaktadır. Gerçekten de Toptaşı Bimarhanesindeki ilk başhekimliğinin sona ermesinin ardından Fahreddin Kerim [Gökay], İhsan Şükrü [Aksel],

---

⁵¹ Uzman, “Raşid Tahsin”, s. 12.

Ahmet Şükrü [Emet], Necati Kemal gibi sonraki dönemlerin önemli psikiyatrlarını Almanya'ya gitmeleri için teşvik etmiştir.⁵²

Osmanlı İmparatorluğu, tıp alanında yapmayı düşündüğü reformları Alman doktorlara emanet edip ciddi başarılar elde ederken, Almanya'da da Kraepelin, Alzheimer ve Ziehen gibi isimlerin de psikiyatri alanındaki devrimleri Türk psikiyatrisinin eş zamanlı olarak dünyaya uyum sağlamasına ve ülkede dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur.

1.3. Eğitim Hayatı

Cumhuriyet dönemi Türk psikiyatrisinin tartışmasız en büyük doktoru olan Mazhar Osman'ın yetiştiği ortam ve aldığı eğitimler, düşünce yapısına etki etmiştir. Öğrenim hayatında yaşadığı deneyimlerin ve tanıştığı kişilerin şahsiyeti üzerindeki tesiri büyük olmuştur.

1884'te Sofulu'da doğan Mazhar Osman'ın ilköğrenimi hakkında çok net bilgilere sahip değiliz. Ziraat Bankası'nda memur olan babası Osman Efendi'nin, Mazhar Osman'ın ilk ve ortaokulu okuduğu Kırklareli'ne tayin yoluyla mı yoksa başka bir şekilde mi geldiği bilinmemektedir.

Ailenin bu yılları ve Yusuf Mazhar Efendi'nin eğitim hayatı hakkında bildiklerimiz yok denecek kadar azdır. Ancak onun Kırklareli'nde iken tanık olduğu ve bu döneme dair anlattığı tek anısı olan bir olay Mazhar Osman'ın ileride tıp mesleğinin kurumsallaşması için gösterdiği çaba ve geniş halk kitleleri üzerinde tıp adına olumlu tesirler bırakma gayretinde etki ettiği ortadadır.

Buradayken sokakta çocukların, ailelerinden aldıkları telkinle, hastalarını muayene için at üstüne giden bir doktoru taşıdıklarını anlatır. Adamın hiç tanımadığı çocukların bu saldırıları karşısında çok şaşırıldığını, kaçmak için atını hızlıca sürdüğünü belirtir. Buna sebep olan olay ise bir söylentiden ibarettir. Halktan birinin yetişkin bir kızı, sadece zayıf ve öksürüklü iken, doktorun verdiği ilaçlardan sonra verem olmuş ve bir süre sonra da ölmüştür. Ancak Mazhar Osman, halkın doktor aleyhindeki bu "propagandasına" rağmen ihtiyaç halinde söz konusu doktoru çağırılmayı sürdürdüklerini de belirtir. Bu doktor, tedavisinde başarılı olursa bunun halk

---

⁵² Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 780.

tarafından söz edilmeye değer bulunmadığını, ancak hasta ölürse adamın “bir düşman daha kazandığını” da eklemektedir.⁵³

Bu hadiseyi zaman zaman anlatan Mazhar Osman, hem meslektaşlarına hem de geniş halk kitlelerine mesaj vermekteydi. Ardından doktorluğun itibar görmesi gereken bir meslek olduğunu, doktorların elde ettikleri gelirlerin çok görülmemesi gerektiğini, halkın tıp mensuplarına gerekli saygıyı sunmaları için doktorlara ciddi görevler düştüğünü anlatıyordu.

Babası Osman Efendi'nin tayininin çıkması üzerine 1894 yılında İstanbul'a gelmişlerdi. Üsküdar İdadisi'nde eğitim almaya başlayan Mazhar Osman'ın üzerinde annesinin ölümü çok etkili olacaktır. İstanbul'a gelişlerinden kısa bir süre sonra yaşanan bu vefat ile Mazhar Osman, kardeşlerinin sorumluluğunu da üzerine almak zorunda kalmıştır.

1894'te girdiği Üsküdar İdadisi'ni bitirdiğinde bir taraftan kız kardeşlerinin sorumluluğu, diğer taraftan gelecek kaygıları içerisinde önemli kararlar almak mecburiyetinde kalmıştı. Mazhar Osman için en kolay yol babası gibi, bir devlet kurumuna girerek maaşlı memur olmaktı. Biyografisinde bunu kabul etmek istemediğini ve bu yolu hiç denemediğini de belirtmektedir. Belediye ya da başka bir devlet kurumunda memuriyet konusunun muhtemelen başta babası olmak üzere yakın çevresinin yönlendirmesi ile olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Mazhar Osman, başarılı bir öğrencilik devresi geçirdiğinden, hedef olarak kendisine devlet adamlığını koymuştur. Bu amaçla mülkiyeye başvurur ancak yaşının küçük olması mazeret gösterilerek sınava alınmayacaktır. Başvurusunun kabul edilmemesinde herhangi bir torpile sahip olmamasının etkili olduğunu iddia etmektedir.

Önünde başka bir yol daha vardır, bu da mühendishanedir. Bu alanı tercih etmemesinde iki şeyi sebep göstermektedir: Birincisi ülkede sanayinin yok denecek seviyede olmasından dolayı iş bulamayacağını düşünmektedir. Diğeri ise mühendislik gerektiren iş kollarının gayrimüslimlerin ya da yabancıların kontrolünde bulunması dolayısıyla bunların çalıştırdıkları mühendislerin ya azınlık tebaadan ya da yabancı

---

⁵³ Mazhar Osman Uzman, “Hekimlerimiz Aleyhine Açılan Dava”, *İstanbul Seririyatı*, C. 7, S. 3 (1925), s. 216.

uyruklulardan olmasıdır. Mazhar Osman'ın mühendislik konusundaki söyledikleri dönemin iyi bir fotoğrafını da vermektedir. Burada milliyetçi tavrın etkisi açıkça görülmektedir. O dönem öğrencilerinin ve gençlerinin pek çok sorunu milliyetçi söylem ve yabancı düşmanlığı ile açıklamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Mazhar Osman için kendi ifadesiyle geriye tek bir seçenek kalmaktadır, o da tıp! Askeri Tıbbiye sınavlarına girmek için başvurur. O dönem Askeri Tıbbiye'yi, askeri okul öğrencileri dışındakilerin kazanması çok zordur. Askeri Tıbbiye sınavına, Mazhar Osman'ın da içinde olduğu 400 civarında asker ve sivil katılmıştır. Bu sınavda başarılı olan iki sivilinden biri olarak Askeri Tıbbiye'ye girecektir. Askeri Tıbbiye'ye girdikten sonra uyum sağlamakta ciddi anlamda zorluk çektiğini, ayrıca askeri okul mezunlarının da kendilerine zorluklar çıkarttığını anlatmaktadır.

Mazhar Osman'ın Askeri Tıbbiye'ye yani Haydarpaşa'ya girdiği dönem Gülhane'nin de açıldığı ve askeri tıpta Alman reformunun başladığı yıldır. Dolayısıyla Mazhar Osman, yaşanan çalkantılı süreci bir öğrenci olarak içten görmüştür.

Gözde bir eğitim kurumu olması dolayısıyla Tıbbiye, kendisine biçilmesi gereken rolün ötesinde bir tanımlamaya oturmaktaydı. Bu tanımlamaya göre, Batı irfanının taşıyıcıları olmalarıyla birlikte özgürlük ve ilerlemenin temsilcileri de tıbbiyelilerdi. Pek çoğu Fransız ekolünden gelen Tıbbiye hocalarının, öğrencileriyle beraber tıptan başka işlerle uğraşmaları devlet erkânında büyük rahatsızlıklara neden olmaktaydı.

II. Abdülhamid'in sıkı politikaları karşısında muhalifliği üzerine alan bu öğrenciler, sık sık çıkardıkları sorunlar ile anılmaktaydılar. Daha Haydarpaşa'ya taşınmadan önce Galatasaray'da iken pek çok defa ayaklanarak sarayın canını sıktıkları biliniyordu. Padişah öncelikle bu yüzden Boğaz'ın diğer tarafına yeni ve modern bir okul yaptırmayı planlamış ve 1894'te Haydarpaşa'nın temelleri atılmıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi projenin fikir babası Sultan Abdülmecid olsa da bunu derhal uygulamaya sokanın II. Abdülhamid olması bu yüzden hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Mazhar Osman başka konuşma ve yazılarında aksini belirtse de, Cumhuriyet döneminin politik kaygıları yüzünden II. Abdülhamid’le tıbbiyeliler arasındaki ilişkiyi farklı şekilde de anlatmıştır. Örneğin tıbbiyelilere yaptığı bir konuşmada, II. Abdülhamid’in tıbbiyelilerden çok “korktuğunu” iddia etmişti.⁵⁴ Bu korkuya sebep olarak da Batı ve batı ilmi ile en çok irtibatla olanların tıbbiyeliler olması, hocalarının kalitesi, hem mesleki hem kültürel kitapları okumaları ve hocalarının çeşitli dillerde dersler verebilmelerini gerekçe göstermektedir.⁵⁵

Mazhar Osman, bu iddialarının yanında oldukça dikkat çekici bilgiler de sunmaktadır. Yabancı dil bilen ve yabancı dilde pek çok yayın okuyan tıbbiye öğrenci ve öğretmenlerinin Batı’dan oldukça etkilendikleri ortadadır. Bu da tıbbiyelilerin siyaset, felsefe, edebiyat gibi konularda, Osmanlı’da pek de yaygın olmayan fikirleri sahiplenebilmelerine olanak sağlamıştır.

Yine, Mazhar Osman tıbbiyelilerin siyaset ve edebiyata merak duymalarının, pek çok kargaşaya sebep olduğunu belirtmiştir. Tıbbiyelilerin “...göğüs bağı açık, fesi, ayakkabı, hatta ta omuzuna kadar kırmızı şeritleri, uzun saçları ile askerden başka her şey”⁵⁶ olduğunu belirtmektedir.

İşte bu sorunlar karşısında Haydarpaşa’nın kurulması bir mecburiyet olacaktır. Bununla birlikte Mazhar Osman, Haydarpaşa’nın tam anlamıyla bir askeri tıbbiye olarak inşa edildiğini söylemektedir. Özellikle Rieder ile beraber kimliğini tam olarak oluşturan okul, onun isteğine uyacak şekilde “askerî talebenin şehirden uzak yaşaması, askerî bir disiplin altına girmesi, askerî talimler, süvari ve manej talimleri” için en uygun arazinin Haydarpaşa’da olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Haydarpaşa’nın, askeri tıp uygulamalarına kaynaklık edecek şekilde, bünyesinde revir barındıran Selimiye Kışlası’nın içinde bulunması büyük bir önem taşımaktaydı.

Tam burada Mazhar Osman askerî ve sivil tıbbiyelerin Anadolu yakasında kurulmasının yönetimin tıbbiyelilerden duyduğu endişeden değil “eğitim tarzından” kaynaklandığını iddia etmektedir. Rejimin tıbbiyelilerden

⁵⁴ Mazhar Osman Uzman, “Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen”, *İstanbul Seririyatı*, C. 21, S. 4 (1939), s. 24.

⁵⁵ Uzman, “Tıbbiyeliler”, s. 24.

⁵⁶ Uzman, “Hekimlerde Siyaset İptilası”, ss. 52-53.

korktuğu veya takip ettiği siyasetten dolayı bu okulların burada kurulduğu düşüncesinin “bazılarının hayalinde yarattığı bir mitoloji” olduğunu söylemektedir.⁵⁷

Mazhar Osman’ın verdiği bilgiler, Haydarpaşa reform çalkantıları ve eski düzenin devam eden rahatsızlıkları içindeyken, tıbbiyenin durumunu gözler önüne sermekteydi. 1933 Üniversite Reformu’na kadar fakültelerde “kursü şeyhliği” uygulaması⁵⁸ olduğu bilinmektedir. Eski öğrencilerin unvanı haline gelen “kursü şeyhliği”, diğer öğrenciler üzerinde hocalardan daha fazla etkili olmaktaydı. Dolayısıyla tıbbiye öğrencileri arasında hükümetin ve devlet yönetiminin sesini duyurmak isteyen hocalar ve yöneticiler bulunsa bile, söyledikleri sözler kursü şeyhleri tarafından etkisiz hale getirilebiliyordu. Ayrıca düzeni devam ettirerek güçlerini ve pozisyonlarını artırma düşüncesinin bir sonucu olarak, kendilerini geliştirmek isteyen tıp öğrencilerinin önlerini kestikleri bile iddia ediliyordu.

Bundan başka tıp eğitiminin başka sorunları da vardı. Modern hekimlik henüz heceleme aşamasındaydı. Avrupa’ya giden öğrencilerin siyasetle uğraşmaları, tıp eğitimlerini tam olarak tamamlayamamalarına sebep olmaktaydı. Yurtdışı eğitimlerini, hakkını vererek tamamlamış uzman sayısı çok azdı. Yurtdışında eğitimlerini tamamlayıp ülkeye dönenlerin bilgi seviyesi yetersizdi. Mazhar Osman, tıbbiye sıralarında aldıkları eğitimin yetersizliğini şu sözlerle belirtmektedir.

Hatta bimehab söyleyebilirim, Gülhane’ye kadar müstaid ve kâbil-i takdim, hekimlerimiz vardı, fakat hekimliğimizin temelleri pek çürüktü, tababet bir sanattan ziyade bir akademi idi, tarz-ı tahsilimiz ise bir şeye benzemiyordu.⁵⁹

Dönemin öğrencileri aldıkları eğitimi eleştirirken öncelikli olarak, uygulamaya dayalı olması gereken tıbbın fazlasıyla “nazarî” kalmasını örnek veriyorlardı. Kadın hastalıkları eğitimi alan öğrencilerin pek çoğunun herhangi bir doğuma şahit olmadan mezun olmaları bunun örneklerindendi. Büyük ölçüde Toptaşı’ndaki yönetimden kaynaklanıyor olsa da akliye

⁵⁷ Uzman, “Üniversite Nasıl Yörüyor?” s. 12.

⁵⁸ Uzman, “Üniversite Nasıl Yörüyor?” s. 2.

⁵⁹ Mazhar Osman Uzman, “Viting Paşa”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 2 (1338), s. 43.

öğrencilerinin de buradaki delileri görememesi başka bir örnek olarak gösterilebilir.

Mazhar Osman uygulama eksikliğini şu sözlerle anlatmaktadır: “Anatomi salonu okulun arka tarafında harap bir yapıdaydı. Yılda bir-iki kadavra getirilir, onlar da koruyucu dezenfektan solüsyonlar olmadığı için kısa sürede kokar ve pis kokulardan ders çekilmez hale gelirdi.”⁶⁰

Bununla beraber maddi imkânsızlıklar ve fiziki yetersizlikler de sorunun başka bir tarafını oluşturuyordu. Hemen hiçbir alanda doğru dürüst kitap bulunmaması, var olanların da oldukça kalitesiz ve yetersiz olması öğrencileri zorlamaktaydı.⁶¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den itibaren çalışan yabancı uyruklu doktorların genel tavırları da iki türlüyüdü. Bazı doktorlar, kendilerine başka ülkelerde sunulmayacak olan materyaller (hastalar) sayesinde pek çok araştırma yapıyor ve makale yayınlıyorlardı. Ama deneyimlerini öğrencilere aktarmıyorlardı. Diğer gruptakiler ise çalışkanlıklarını ve deneyimlerini kıyasıya öğrencilere aktarma gayreti içindeydiler.

İkinci gruptaki doktorlar/hocalar da ikiye ayrılmaktaydı. Bir kısmı iyi ve çalışkan olmasına rağmen öğrenciye bilgilerini aktaramıyorlardı. Bu hocalardan çalışkan olanlarına ise ayrı bir gözle bakılmaktaydı. Hatta belki de öğrencileriyle iyi iletişim kurabilen ve mütevazı olanların daha faydalı oldukları görülmüştü.

Ancak tüm bunlara rağmen Rieder ve Deycke'nin etkisiyle tıbbiyede yavaş yavaş değişiklikler yaşanmaya başlayacaktır. Örnek hastalık ve hasta göremeyen tıbbiye öğrencileri, Gülhane'nin açılması ile iyi bir araştırma hastanesine kavuşmuş oldular.

Raşid Tahsin, Almanya'dan Türkiye'ye döndüğünde (1312/1896), henüz Osmanlı medreselerinde psikiyatri kürsüsü bulunmamaktaydı.⁶² Raşid Tahsin, ancak 1898'den itibaren Haydarpaşa'daki Askeri Tıbbiye'de haftada iki saat teorik, iki saat de pratik olarak “Emraz-ı asabiye” adıyla akıl

⁶⁰ Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, C. II, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1976, s.87.'den aktaran Ataç, *Gülhane*, s. 16.

⁶¹ “Yirmi beş senedir kitapsızlıktan, not tutmaktan, taş basmalardan bıkan usanan şakirtler(…)” (Uzman, “Üniversite Nasıl Yürüyor?”, s. 1.)

⁶² Uzman, “Raşid Tahsin”, s. 11.

hastalıkları dersleri vermeye başladı. Raşid Tahsin, üniversiteye geçtiği 1908 yılına kadar devam ettirdiği bu derslerde Kraepelinci yaklaşımla psikiyatrik hastalıkların sınıflandırılmasını anlatmıştır. Anlattıkları ise, öğrencilerin daha çok taşraya gittikleri zaman adli vakalarda kullanacağı türden bilgilerdi.⁶³ Diğer yandan, modern anlamda ilk psikiyatri kliniğinin de Raşid Tahsin tarafından açılması ile başka bir problem de ortadan kalkmış oldu. Bu Gülhane’de açılan üçüncü klinik olmakla beraber ülkemizdeki ilk nöro-psikiyatri servisiydi. Bununla birlikte verilen elektroterapi dersleri de bir başka ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Raşid Tahsin’in açtığı akliye ve asabiye kliniği, doktorlar ve tıp çalışanları tarafından bile o dönemde tıp dışı kabul edilmekteydi. Mazhar Osman, Raşid Tahsin’in alaycı ifadelerle de mücadele ettiğini, “Akliye ve asabiye şubesi, muasırı meslektaşlarınca ihmâl ve istihfâf edildikçe canı sıkılırdı, köpürürdü”⁶⁴ sözleriyle ifade etmektedir.

Ülkede oldukça yeni olan psikiyatri eğitiminde karşılaşılan başka bir sorun ise literatür eksikliğidir. Özellikle Türkçe yazılmış orijinal bir telif metni bulunmamaktaydı. Bunun için gösterilen gayretler ise siyasi korkular sebebiyle oto sansüre uğramaktaydı. V. Murat ile ilgili söylentiler sonrasında psikiyatri, siyasi bir karşılaşma alanı haline gelmişti. Dönemi yaşayanlar, psikiyatri ile ilgili ve çoğu derleme olan kitaplarını, ya basmaya izin alamamış ya da korktukları için basmak istememişlerdir. Derviş Paşa’nın⁶⁵, Regis’in kitabını parça parça tercüme ederek yayınlaması dışında söz konusu dönemde psikiyatri kitabı basılmadığı bilinmektedir. Ancak Meşrutiyet’ten sonra, pek çok psikiyatri kitabı basılabildiği görülmüştür. Örneğin Avni Bey *Muhtasar Emrâz-ı Akliye* kitabını 1910’da, Mazhar Osman ise *Tababeti Ruhiye*’sinin birinci cildinin ilk baskısını 1909 yılında yaptıracaktır. İlerleyen dönemde Gülhane’nin idaresini eline alan

---

⁶³ Artvinli, *Toptaşı*, s. 164.

⁶⁴ Uzman, “Raşid Tahsin”, s. 12.

⁶⁵ (Lofçalı) Hasan Derviş Paşa: Bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Lofça’da 1860’da doğmuştur. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladıktan sonra bir süre devlet memuru olarak görev yapmıştır. 1878’de Tıbbiye’ye girdikten sonra 1885’te buradan mezun olmuş ve ardından çeşitli şehirlerde dâhiliye uzmanı olarak görev yapmıştır. 1902 yılında Toptaşlı Bimarhanesi’ne hekim olarak girmiş ve kısa süre içinde nörolojiye ilgi duyarak bu alanda ihtisas yapmıştır. 1909’da vefat etmiştir. Fahreddin Kerim’e göre Osmanlı’daki ilk asabiye hocasıdır ancak Mazhar Osman bu görüşe karşı çıkmaktadır.

Wieting'in, Türkçe literatür eksikliğini gidermek adına, asistan doktorlara, alanlarındaki önemli eserleri tercüme ettirerek yayınlama görevi vermesi bir başka çözüm olacaktır.⁶⁶

1904'te tıbbiyeden mezun olan Mazhar Osman'ın uzmanlık olarak düşündüğü, dönemin öne çıkan alanı, kadın hastalıklarıdır. O dönem, okullarını bitiren tıp öğrencilerinin hangi birimlerde staj yapacakları, hocaları tarafından belirlenirdi. Tıbbiyeyi dördüncülükle bitirmesine rağmen Mazhar Osman, on beş kişinin alındığı kadın hastalıklarına alınmamıştır. Mazhar Osman buna sebep olarak torpilinin olmamasını göstermektedir. Bunun üzerine stajını dâhiliyede yapmıştır. Ardından uzmanlık seçimini, kimsenin beklemediği şekilde akliye ve asabiyede kullanmıştır. Arkadaşlarına göre bu bir zekâ intiharıdır. Onların bu ifadeyi kullanmasının sebebi psikiyatrinin teşhis ve tedavisi olmayan bir alan olduğunu düşünmeleridir. Mazhar Osman ise, dâhiliyede oldukça başarılı olmuştur. Arkadaşlarına göre burada devam etmesi çok doğru bir seçim olacaktır.⁶⁷

Uzmanlık eğitimini tamamlamasının ardından Mazhar Osman'ın tayini Hicaz'a çıktı. Ancak bu sırada Raşid Tahsin Bey'in, saraydan önemli bir kişinin İsviçre'deki tedavisine refakat etmek amacıyla İstanbul'dan ayrılmasıyla, bir yıllık asistan olmasına rağmen, Gülhane yönetiminin isteğiyle muallim muavini oldu. Bu olay, yeni kurulan bir kurumda karşılaşılabilecek bir sorun gibi görünmekle beraber, akademik manada Türk psikiyatrisinin durumunu da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Mazhar Osman, yeterli bilgiye sahip olmamasına rağmen, bu görevi bir müddet yerine getirdi.

Mazhar Osman Meşrutiyet'in ardından, bilgisinin eksik olduğunu düşünerek, devlet desteği olmadan, kendi imkânlarıyla Almanya'ya gidecektir.⁶⁸ Dönüşte, Dedeâğaç'ta verdiği bir konferansta, Almanya'ya gidişinin sebeplerini daha net anlatır. Dört senedir ders vermekte olduğunu,

---

⁶⁶ Uzman, "Viting Paşa", s. 39.

⁶⁷ Baktır, "Prof. Mazhar Osman'la Konuştum", s. 42.

⁶⁸ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3618, Gömlek No: 271332, s. 1 (26 Receb 1327/16 Kasım 1901). "Harbiye Nezareti Alîsine Gülhane Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane Emraz-ı Asabiye Muallim Muavini Tabib Yüzbaşı Yusuf Mazhar Efendi'nin tettebbuat-ı fenniyede bulunmak için Avrupa'ya üç ay müddetle, masrafları kendisi tarafından karşılanmak üzere gitme isteğinin kabul edildiğine dair"

kendisini tanıyanların iyi bir hekim ve hoca olarak tanıdıklarını belirtmektedir. Ancak Meşrutiyet’le birlikte bilgi seviyesinin ve eğitiminin yetersizliğini anlamıştır. Pek çoklarının düşüncesinin aksine, kendisini liyakat sahibi görmemektedir. Daha fazla yükselebilecekken öğrenciliğe geri dönmeye karar verdiğini ve bu amaçla Almanya’ya gittiğini anlatmaktadır. Parasının yetmemesi üzerine döndüğünü, bir daha imkân olursa daha uzun seneler öğrenci olarak çalışmak istediğini anlattıktan sonra “Allah kısmet ederse yine beş on para biriktirip tekrar gideceğim. Oralarını gördükten sonra cehlimi daha iyi anladım” diyecektir.⁶⁹

Gerçekten de Trablusgarp Savaşı’ndan kısa bir süre önce, bir kez daha Almanya’ya giderek, Berlin’de Charittee kliniğinde Prof. Ziehen ve Oppenheim’in kliniğini ziyaret edecektir.⁷⁰

Almanya eğitimi Mazhar Osman’ı oldukça etkilemiştir. Kraepelin’in yanında vaktini genelde çalışarak geçirmeye dikkat etmiştir. Burada yaşadığı bir olay ise Avrupalıların Türklere bakışı hakkında pek çok şey anlatmaktadır.

Memleketimizdeki itiyadımız veçhile Almanya’da iken seririyata gayet erken gidişimizden ve gece dokuzlara kadar kalışımızdan o kadar hayrete düşmüşlerdi ki bir gün hayretlerini saklamağa lüzum görmeksizin yüzüme karşı kaba bir kompliman fırlattılardı: “Doktor, siz ne kadar çok çalışıyorsunuz, adeta siz bizim darb-ı meselimizi tekzip ediyorsunuz, bizde Türk gibi tenbel (Faul wiede Türken) derler.⁷¹

Mazhar Osman, yabancı meslektaşlarının kendisine bu tavrı takınmasına sebep olarak, Türkiye’de çalışmış yabancı uyruklu doktorların olumsuz propagandasını ileri sürmektedir. Yine Batılı doktorların, daha önceki dönemlerde Avrupa’ya çalışma amaçlı gelip siyasetle uğraşan Türk öğrencileri kastettikleri de düşünülebilir.

⁶⁹ Mazhar Osman Uzman, “1909 Senesinde Dedeâğaç’ta İttihat ve Terakki Kulübünde Verilen Konferans”, *Konferanslarım (Medikal,Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942, ss. 108-109.

⁷⁰ Naderi, *Mazhar Osman*, s. 11.

⁷¹ Uzman, “Sende mi Brütüs?”, s. 90.

“Bütçem kifayet etseydi kim bilir kaç senede dönecektim” sözleri ise başka bir rahatsızlığı gözler önüne sermektedir. Zira Mazhar Osman Almanya’ya gider gitmez, şikâyet edilmiş, çalışmadığı halde maaş aldığı iddiasıyla görevden alınmıştı. Dolayısıyla bu ilk Almanya günleri, maddi anlamda zorlanmasına sebep olmuştu. Bu şikâyeti yapanlar hakkında farklı iddialar söz konusu olsa da Mazhar Osman’ın öğrencilerinden Feridun Nafiz Uzluk’un yazdığına göre bu kişi Raşid Tahsin’dir. Uzluk, Raşid Tahsin’in, öğrencisi Mazhar Osman’ın Avrupa’da kalarak daha fazla bilgi öğrenmesini isteyeceği yerde, onu “Türk tıbbının Mizancı Murad’ı” diye “jurnallediğini” iddia etmektedir.

Raşid Tahsin ve Mazhar Osman arasındaki bu soğukluğun sonraki yıllarda da devam ettiğini anlatan Uzluk, öğrencilik döneminde Raşid Tahsin’in Mazhar Osman için “bu sekizinci asistanım sıfır sıfır...” diye bahsettiğini belirtir. Hatta Mazhar Osman’ın Tababeti Ruhiye kitabının turuncu renkli olmasına atıf yaparak, turuncu renkli kitabı okumamaları için öğrencilerini şiddetle uyardığını aktarmaktadır.⁷²

Mazhar Osman’ın Almanya’da aldığı eğitimler, Türk psikiyatrisindeki Alman etkisinin kendisi üzerinden daha fazla doktora ulaşmasında etkili olacaktır.

---

⁷² Feridun Nafiz Uzluk, “Büyük Üstadımız Mazhar Osman”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

2. BÖLÜM

HEKİM OLARAK MAZHAR OSMAN

2.1. Doktorluk Günleri

2.1.1. Gülhane Günleri – İlk Doktorluk Kariyeri

Mazhar Osman öğrenciliğinin ardından 1905'te emrâz-ı asabiyye ve akliyye ve tedâvîbi'l-elektrikî (akıl ve sinir hastalıkları ve elektrikle tedavi) asistanlığına getirildi. Kısa süre sonra zorunlu hizmet için tayini Hicaz'a çıktı. Ancak Raşid Tahsin'in bir süreliğine yurtdışına çıkması sebebiyle yönetim tarafından gönderilmedi. Bu sıralarda İttihat ve Terakki'nin üssü konumundaki Makedonya, padişaha karşı muhalefetin merkezi haline gelmişti. İsyancıların çoğunda ise psikolojik problemler olduğu iddia edilmekteydi. Bunu tetkik etmek üzere Mazhar Osman'ın Makedonya'ya gitmesi uygun görüldü. Döndüğünde muallim muavinliği sınavını kazanarak doçent oldu (1906).

O sırada Gülhane'de dâhilîye ve haricîye klinikleriyle Raşid Tahsin'in başında olduğu akliye bölümü vardı. Rider'in ayrılmasından sonra, Deycke dâhiliyeye bakıyor, aynı zamanda kimya ve bakteriyoloji için küçük bir laboratuvarla da ilgileniyordu. Masaj bölümünde ise Hoffman isimli yaşlı bir ihtiyar Alman çalışıyordu.⁷³ Hastane, Rieder, Deycke ve Hoffman ile onların tercümanlığını da yapan Raşid Tahsin'in elinde tam bir Alman hastanesi gibi işliyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, mevcut hocaların Alman hocalara duydukları nefrette, Fransız ekolünde yetişmiş olmaları ve Fransız tıbbının üstünlüğüne inanmalarının etkisi büyüktü. Bundan başka, Batılı devletlerin genelde bilimsel gelişmişlikleri üzerinden siyasi hedefler gütmeleri, özelde ise tıbbi bir sömürgeleştirme aracı olarak kullanmaları büyük rahatsızlığa sebep olmaktaydı.

Mazhar Osman, doktorlar üzerinden Arnavutluk'un elimizden çıkartıldığını, Arnavutların bu yabancı doktorlar tarafından Türkler ve Osmanlı hükümetine karşı kışkırtıldığını anlatmaktadır.⁷⁴ Tıbbın bir tür

⁷³ Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 112.

⁷⁴ Uzman, "Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen", s. 24.

sömürgeleştirme ve beşinci kol faaliyeti olarak kullanılması, artan milliyetçi refleksle beraber halkın ve diğer doktorların yabancı doktorlara karşı olmasında ciddi anlamda etki etmekteydi.

Diğer yandan yabancı doktorlardan beklenen, deneyimlerini aktarma görevini yerine getirmemeleri, çok daha tepki çekmekteydi. Devletin sınırlı kaynaklarının yabancı doktorlara neredeyse sınırsız sunulmasına rağmen bunları sadece kendi kişisel gelişmeleri için kullanmaları bir başka rahatsızlık sebebiydi. Avrupa'dan gelen hekimlerin adet yerini bulsun diye haftada birkaç derse girmeleri, bazılarının da makalelerinde Türk asistanların isimlerine yer vermeleri dışında faydaları görülmemekteydi. Sadece bu kadar katkıları bile, Batılı hekimlere minnettarlık duyulmasına yetiyordu. Bu doktorların pek çoğu yaptıkları araştırmalar ve çalışmalarla Avrupa'da şöhret kazanmaktaydılar. Yerli doktorlar, yabancılardan yeterince istifade edemediklerinden Avrupalı hekimlere tepki duyuyorlardı.⁷⁵

Rieder'in Gülhane'deki başarılı çalışmaları, kısa zamanda kafalardaki bu olumsuz bakışı bir nebze de olsa gidermişti. Ancak Rieder'in ayrılmasının ardından yerine geçen başhekim yardımcısı Deycke boşluğu dolduramamıştı. Deycke'nin uzmanlığı olan cerrahlıkta çok başarılı olmasına rağmen Rieder'in organizatörlüğü⁷⁶, yöneticiliği ve askeri tıbbiyede "devrim" gayretlerini göstermekten oldukça uzaktı. Deycke, yönetim işleri ile uğraşmaktansa ameliyathanede vakit geçirmekten hoşlanıyordu. Bu ise Alman doktorlardan beklenen bir davranış değildi. Nitekim çok geçmeden, Gülhane'de yeni bir devre başlayacaktı.

Mazhar Osman'ın ilk doktorluk devresinde çalıştığı yeni yönetici, Julius Wieting'ti. Diyebiliriz ki Wieting, hocası Raşit Tahsin'den bile daha fazla üzerinde etki etmiştir.

Julius Menno Wieting, 1868'de Geestemünde'de bir armatörün oğlu olarak doğdu. Orduya 1887'de girdikten sonra Hannover, Mainz ve Kassel'de cerrahi eğitim aldıktan sonra Hamburg-Eppendorf'ta asistan oldu.

---

⁷⁵ Uzman, "Üniversite Nasıl Yörüyor?", s. 4.

⁷⁶ "...Rider gayet âlim bir adam olmakla beraber iyi teşkilâtçı idi." (Uzman, *Sıhhat Almanaki*, s. 112.)

1900 yılında, Güney Afrika'daki II. Boer Savaşı'na, Alman Kızıllaç'ı ile beraber cerrah olarak katıldı. Mayıs 1902'ye kadar, İngilizlere karşı savaşan Güney Afrikalı Boer hükümeti askerlerine yardım eden Wieting, burada askeri tıp alanında çok önemli bir deneyim kazandı. Savaştan sonra Alman hükümetinin tavsiyesiyle, Gülhane'de ortopedi ve cerrahi alanlarında çalışmaya başladı. Rieder'in cerrahi alandaki boşluğunu Wieting doldurmuştur. Deycke'nin II. Meşrutiyet'in ardından, kendi isteğiyle ayrılması üzerine hastanenin başhekimisi oldu.

Mazhar Osman, Wieting ile beraber on yıl beraber çalıştığını belirtmektedir.⁷⁷ Mazhar Osman'ın anlatımına göre işinde oldukça titiz olan Wieting, sinirli ve ters birisiydi. Ancak ameliyat ve iş dışında sakinliğiyle biliniyordu. Alman çalışkanlığının başka bir örneği olan Wieting, asker disiplini ile cerrahlık bilgisini Gülhane üzerinde birleştirebilmiştir. Bu iş ciddiyeti ve disipliniyle alakalı olarak Mazhar Osman şunları anlatır:

Pek sevdiği bir maiyeti olduğum halde vapurun sisli bir gününde hastaneye yarım saat geç kalışımı görmemezlikten gelmemiş, Mazhar Bey mazeretiniz meşru olsa da şayan-ı af değildir, İstanbul'da hastaneye yakın oturunuz bir daha tekrar ederse cezalandıracağımı bilirsiniz diye mektebin bir hocasını tekdirden çekinmemişti.⁷⁸

Meşrutiyet'in ardından üniversitelerde yaşanan farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla, 1909'da tüm askeri ve sivil tıp okulları birleştirildi. Gülhane ise Darülfünununun bir kolu haline getirildi ve tıbbiyelerin son sınıf öğrencilerinin uygulama mekânı haline dönüştü. Raşit Tahsin de dâhil Gülhane'deki pek çok hoca tıp fakültesine geçtiler. Son sınıf öğrencilerini kontrol etmek bahanesiyle pek çok fakülte hocası da Gülhane'de oda sahibi oldu. Böylece bu isimler Gülhane hakkında söz hakkı edindiler. Gülhane'nin ritmi, kalan hocaların huzuru ve düzeni de bozuldu.

Mazhar Osman'ın Wieting ile olan yaklaşması, Wieting'in Meşrutiyet ile beraber hastane yönetiminin başına geçmesi ve Mazhar Osman'ın Almanya'ya gitmesiyle meydana gelen bir takım gelişmeler sonucunda

⁷⁷ Uzman, "Viting Paşa", s. 42.

⁷⁸ Uzman, "Viting Paşa", s. 40.

gerçekleşmiştir. Mazhar Osman, iki ciltlik Tababet-i Ruhiye'nin ilk baskısını yaptıktan sonra, Gülhane'deki maaşına da güvenerek Almanya'ya eğitim almaya gitmişti. Fakat üniversitede onu çekemeyen doktorların şikâyetiyle kadrodan düşürülerek aldığı maaş kesilmiş ve Almanya'da beş parasız kalmıştı. Julius Wieting ise, bu durumu kendisine bir mektupla bildirmişti. Mazhar Osman'ın anlattığına göre Wieting, mektubunda kendisini teselli ederek, bu duruma üzülmemesini, kendisini şikâyet eden doktorların ve bu mantıkla tesis edilen yeni hastanenin çok yaşayamayacağını anlatacaktı. Ardından bununla da yetinmeyerek, o sırada Münih'te bulunan Mazhar Osman'ı eşiyile beraber ziyaret etti. Münih'ten dönüşünde de Gülhane'de yanına asistan olarak aldı.⁷⁹

Mazhar Osman bu sırada, Cumhuriyet döneminde etkili olacak pek çok doktorla beraber çalıştı. Bunlardan bir tanesi de Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı Refik Saydam'dır. Nitekim bu tanışıklık, ileride Mazhar Osman'ın daha da ön plana çıkmasında rol oynayacaktı.

Tıbbiyelerin birleştirilmesiyle Gülhane'de meydana gelen olumsuz süreç 1913'te sona erdi. Hastane başhekimini Wieting, sadrazam ve eski genelkurmay başkanı Mahmut Şevket Paşa'yı ikna ederek Gülhane'yi tekrar "Gülhane Tatbikat-ı Askeriye Tatbikat Mektebi ve Seririyatı" adıyla askeri bir hastane haline getirdi. Haydarpaşa ve Gülhane'nin birleştirilmesi amacıyla kurulan komisyonu yönlendiren kişi yine Julius Wieting olmuştur. Yeni kurulan askeri tıbbiyenin eğitim programı da bizzat Wieting tarafından hazırlandı.⁸⁰

Wieting'in Gülhane'yi dönüştürmesinde, askeri tıp alanındaki geniş bilgi ve deneyiminin etkisi oldukça fazladır. Örneğin askeri ilk yardım malzemeleri o güne kadar dışarıdan alınmaktayken, Wieting'in emri ile Gülhane bünyesindeki personele hazırlatılmıştır. Bu sebeple Balkan Savaşlarında asker, tıbbi malzemeler konusunda ilk kez bolluk yaşamıştı.⁸¹ Yine Wieting, Yıldız'daki Harp Okulunda, genç subaylara verdiği derslerde, askeri sıhhiyenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu defalarca anlatmış,

---

⁷⁹ Uzman, "Viting Paşa", s. 42.

⁸⁰ Uzman, "Viting Paşa", ss. 38-39.

⁸¹ Uzman, "Viting Paşa", s. 39.

subayların ileride girecekleri savaşlarda bu tıbbi önerileri dikkate almaları da kayıpların azaltılmasında ciddi rol oynamıştır.⁸²

Wieting, yönetimi altındaki genç Gülhane kadrosunu da mesleki anlamda geliştirmeye çalışmıştı. Onları yabancı yayın ve kitapları Türkçe'ye tercüme etmek konusunda teşvik etmiş ve görevlendirmiştir. Özellikle Almanca pek çok askeri tıp yayını, alanlarına göre asistan hocalara dağıtarak tercümeleri konusunda görev vermiştir. Bunun yanında pek çok asistanla beraber makaleler kaleme alan Wieting örnek olmuş, Mazhar Osman da dâhil öğrencilerinin gelecekte pek çok yayına imza atmasında etkili olmuştur. Hatta bizzat halkın anlayacağı dilden makaleler kaleme alarak günlük gazetelere göndermiş, öğrencilerini de buna teşvik etmiştir.⁸³

Mazhar Osman'ın Şişli La Paix'de iken yapacağı en önemli uygulamalardan biri olan halka açık müsamereler düzenleme fikrinin de asıl sahibi Wieting'tir. Bu müsamereler, doktorların kendi alanlarındaki bilgilerini toplumun diğer kesimlerine aktarması yoluyla gerçekleşen bir nevi doktor-halk buluşmalarıdır. Genelde Türk psikiyatri tarihi anlatıcıları, bunu ilk kez Mazhar Osman'ın gerçekleştirdiğini öne sürüyorlarsa da, bu ilk, Wieting'e aittir.

Gülhane'deki müsamereler ayrıca asistanları halka tanıtarak doktorların tıbbiye dışından da bir çevre edinmelerine yardımcı olmuştur. Genç hekimlere, uzmanlıklarını ve yetkinlikleri anlatma fırsatı sunan bu etkinlikler Trablusgarp Savaşı'na (1911) kadar her pazar öğleden sonra olacak şekilde sürdürülmüştür.⁸⁴ Hatta Gülhane'deki oturumları kaçırınlar için müsamerelerin bazıları Türk Ocağı'nda tekrar edilmiştir.⁸⁵

Müsamerelerdeki derslerin bazılarının notları, daha sonra Türkçe ve Almanca olarak basılmış, pek çoğu ise Gülhane hocaları tarafından çıkartılan Tabâbet-i Hâzıra (Modern Hekimlik) isimli dergide yayınlanmıştır. Mazhar Osman bu müsamerelerde ilk zamanlar kâtip olarak görev almış, sonraki toplantılarda ise aktif olarak tartışmalara katılmıştır.⁸⁶

---

⁸² Uzman, "Viting Paşa", s. 39.

⁸³ Uzman, "Viting Paşa", s. 41.

⁸⁴ Uzman, *Konferanslarım*, s. 6.

⁸⁵ Uzman, "Viting Paşa", s. 41.

⁸⁶ Naderi, *Mazhar Osman*, s. 12.

Mazhar Osman'ın Wieting anlatımında dikkat çeken başka bir mesele ise Kızılay'ın kurulmasıdır. 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından, Kızıllaç 14 Avrupa devletinde kurulmuştu.⁸⁷ Kızıllaç'ın bizdeki karşılığı olan Kızılay'ın, bir dernek olarak kurulması 14 Nisan 1877 tarihini bulmuş⁸⁸ ancak II. Meşrutiyet'e kadar geçen zamanda çok da itibar görmemiştir. Hatta derneğin faaliyetleri, II. Abdülhamid döneminde durdurulmuş ve parası Osmanlı Bankası'na aktarılmıştır. Dernekleşmesine rağmen bir dernek özelliğini gösteremediği bu yılların ardından II. Meşrutiyet'in her alanda cemiyetleşme furçasının bir sonucu olarak tekrar kurulması gündeme gelmiştir.

Mazhar Osman, bu dönemde Wieting'in Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni güçlendirip düzenleyerek yeniden dernek olarak kurulması amacıyla kendisine emir verdiğini aktarır. Ancak nüfuzlu isimlerin devreye girmesiyle geri adım atmak zorunda kaldıklarını ve Kızılay'ın kurucusu olma payesini elde edemediklerini belirtir.

Kızılay'ın gündeme gelmesi ise şöyle olmuştur. 1904-1905 Rus-Japon savaşında zehirli gazların kullanılması Wieting'in dikkatini çekmişti. Trablusgarp Savaşı'ndan üç yıl önce, alınacak tedbirler hakkında harbiye nezaretine bir rapor hazırlamıştı. Raporda sivil savunmanın önemi ve büyük çaplı felaketlerde sivillere yardım edecek bir kurumun eksikliği de belirtilmekteydi. Yaşanan boşluğu gören Wieting, Kızılay'ı yeniden hayata geçirme amacıyla bir plan yaptı. Kamuoyunda gündem oluşturmak için ise asistanı Mazhar Osman'a günlük gazetelerde yazılar yazmasını emretmişti. Mazhar Osman da başta Tanin olmak üzere pek çok günlük gazeteye imzasız olarak yazılar gönderdi. Bu hareketin kamuoyundan da destek gördüğü kısa zamanda anlaşılmıştı. Dönemin Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın eşi, Wieting, Ali Galip Bey ve Mazhar Osman'dan oluşan dört kişi, hükümete Kızılay'ı (Hilâl-i Ahmer) kurmak amacıyla başvurdu. Ancak bir müddet sonra Besim Ömer Paşa ve Bahaeddin Şakir Bey'in de Kızılay'ın kurulması için harekete geçtikleri öğrenilince, rekabet ve tartışmayı ortadan

⁸⁷ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1989, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 10984), s. 4.

⁸⁸ Çapa, *Kızılay*, s. 6.

kaldırarak Kızılay'ın kurulmasını kolaylaştırmak için başvurularından feragât etmişlerdir.⁸⁹

Mayıs 1914'e, yani Birinci Dünya Savaşının başlarına kadar Gülhane'de kalan Julius Wieting, bu tarihte Alman ordusuna katılarak savaşın sonuna kadar cerrah olarak çalıştı. Mazhar Osman, Gülhane'nin bu tarihten sonra askeri tıbbiye özelliğini kaybettiğini belirtir. Wieting'in sözleşmesi, savaşın bitiminde yenilenmeyince Almanya'ya döndü. Hamburg'da Seehospitals'ta başhekim oldu. 1922'de veremden hayatını kaybetti.

Mazhar Osman ise Gülhane'de çalışmaya devam ederken, Tevfik Fikret'in Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray) müdürlük yaptığı dönemde üç ay kadar okul doktorluğu görevini de yürüttü.⁹⁰ Bu hem hayranı olduğu Fikret'le tanışmasına hem de tıbbın başka bir alanında deneyim kazanmasına katkı sağladı.

Aynı dönemde Divanyolu'ndaki Ahmet Nüzhet Eczanesi'nde bir muayenehane açarak hizmet vermeye de başlamıştır. Bu dönem hakkında çok net bilgilere sahip değiliz. Ancak Mazhar Osman'ın gece gündüz demeden çalıştığı anlaşılmaktadır.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları yıllarında (1911-1913) askeri hekim olarak Lüleburgaz ve Çatalca'da askerlik görevini tamamladı. Kendisi için Gülhane defteri yavaş yavaş kapanmaktaydı. Nitekim bu süreçte Askeri Sıhhiye Reisi, Gülhane'de asabiye dersini kaldırınca Haydarpaşa'ya atandı. Bir müddet sonra askerlikten izin alan Mazhar Osman, Haziran 1914'te Haseki'de yeni açılan mecanin müşahedehanesinin başhekimi olarak atandı.⁹¹

2.1.2. Bimarhaneler

XX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ndeki şifahaneler, yavaş yavaş bimarhanelere dönüşmeye başlamıştı. Delilerin barındırıldığı bu mekânların en önemlisi, başkent İstanbul'daydı. Üsküdar'daki Toptaşı Bimarhanesinden başka Edirne, Manisa ve Halep'te de bimarhaneler

⁸⁹ Uzman, "Viting Paşa", ss. 40-41.

⁹⁰ Uzman, *Konferanslarım*, s. 23.

⁹¹ Mazhar Osman Uzman, "Aydın Akisleri", *İstanbul Seririyatı*, C. 25, S. 6 (1943), s. 30.

bulunmaktaydı. Bu bimarhaneler genel olarak, 20 kişiyi geçmeyen küçük tımarhaneler şeklindeydi.⁹²

Ancak bimarhanelere bakış olumsuzdu. Bundan dolayı halk arasında “darüşşifa değil darülfena” denilmekteydi.⁹³ Bu şekilde düşünülmesi boşuna değildi. Çünkü bimarhanelere gönderilenler genel olarak suç işlemiş “mücrimler”di. Polisler, kendilerine zorluk çıkartan herhangi bir kişiyi bir tür hapisane olarak gördükleri bimarhanelere gönderebiliyordu.⁹⁴

Trakya ve Balkan bölgelerine hizmet veren Edirne Şifahanesi, Toptaşı’ndan sonraki en büyük bimarhane olmasının yanında en eski şifahanelerden de birisidir. II. Bayezid zamanında 1484’te, temeli Mimar Hayrettin tarafından atılan ve 1486’da tamamlanan Bayezid Şifahanesi, hem hastane hem de tıp medresesi işlevi taşıyan oldukça ilginç bir yapıya sahipti.⁹⁵ Tunca Nehri kıyısında inşa edilen ve planıyla zamanının çok ötesinde özelliklere sahip olan külliye, başta ruh hastalıkları olmak üzere pek çok hastalığın tedavisinde müziği kullanmış ve bu özelliğiyle öncü bir konuma sahip olmuştu.⁹⁶ Havalandırma sistemiyle de dikkat çeken şifahane, 1866’da diğer branşlarda işlevlerini yitirerek tamamen akıl hastalarına tahsis edildi. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, şehrin işgale uğramasıyla buradaki hastalar İstanbul’a gönderildi ve 1896’daki tamirata kadar kapalı kaldı.⁹⁷ Bimarhane tekrar açıldıktan sonra, sürekli kalan 20 kişi dâhil yılda 60 civarında hastayı kabul etmek durumunda kalmıştır.⁹⁸

XVIII. yüzyıl sonuna gelindiğinde Edirne Bimarhanesi bir bakım ve tedavi merkezinden ziyade akıl hastaları için tecrit işlevi gören bakımsız bir

⁹² Artvinli, *Toptaşı*, s. 69.

⁹³ Artvinli, *Toptaşı*, s. 212.

⁹⁴ Mazhar Osman Uzman, “Bizde Adli Tıp”, *İstanbul Seririyatı*, C. 29, S. 4 (1947), s. 30.

⁹⁵ “Edirne II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi”, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44003/edirne---sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html>, (Erişim: 14.11.2015)

⁹⁶ Arslan Terzioğlu, “Bimâristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 175-176.

⁹⁷ Edirne Bimarhanesinin tekrar açılmasında 1893’te İstanbul’daki kolera salgını sonucu Toptaşı’nın etkilenmesi ve taşradan hasta kabul etmemesi sebep olmuştur.

⁹⁸ Nilüfer Gökçe, “19. Yüzyılın Sonlarında Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nın Durumu”, *Türkiye Klinikleri-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C. 10, S. 1 (2002), 29. Ayrıca bkz. Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe ve Ender Bilal, *Edirne’nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008) C. II*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2009, ss. 66-67.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 210.

bina durumundadır. Hastalar şiddet görmekte, sefalet had safhaya ulaşmış durumda, dahası zorluk çıkartan hastalar zincirlenmekteydi. Bu yüzden sık sık şikâyetlerin hedefi olan bimarhanede⁹⁹ hastaların zincirlerini kaldırma görevi, o sıralar Haseki Mecanin Müşahedehanesi başhekimisi olan Mazhar Osman'a verildi. Mazhar Osman, Edirne'de karşılaştığı tabloyu şu sözlerle anlatacaktır: “iri yarı, tek gözlü, koca kuşaklı, şalvarlı, baldırı çıplak, elinde kocaman sopa bir pomak güllâbici, şarkın eski bimarhanelerinin son yadigârı idi.” Haziran 1915'te¹⁰⁰, hem bimarhaneyi kapatmak hem de 93 harbinde olduğu gibi hastaları korumak amacıyla delilerin zincirlerini çözümlen 5'i kadın 40 hastayı, el konulan Edirne'nin Kıyık semtindeki Fransız Hastanesine götürdü.¹⁰¹ Mütareke döneminde, hastane Fransızlara iade edilince buradaki hastalar da Toptaşı'na nakledildi.¹⁰²

Manisa'daki Hafsa Sultan Dârüşşifâsı ise Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan tarafından vakfedilmiş ve 1539'da hizmete girmiş bir hastanedir. 70-80 civarında deliyi barındıran bimarhane, Edirne Bimarhanesi'nde olduğu gibi sefalet ve hastalara kötü muamele ile anılıyordu. Yunan işgalinden kısa bir süre sonra çıkan yangında içindeki deliler kaçmış ve kullanılamaz hale gelmişti. 1925 yılında tamir edilerek tekrar akıl hastalarına hizmet vermeye başladı.

İmparatorluğun en büyük bimarhanesi ise XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Süleymaniye Şifahanesi olmuştur. Süleymaniye Şifahanesinde bulunan akıl hastaları, Türklerin Pinel'i olarak adlandırılan ve ülkede modern psikiyatrinin kurucusu olan Luigi Mongeri ile beraber başka bir düzene kavuşmuştu. Mongeri'ye kadar, Süleymaniye'deki hastalar kötü şartlar içinde sefil bir yaşam sürüyorlardı.¹⁰³ Hastabakıcılara problem

---

⁹⁹ Fatih Artvinli, “Ali Enver'in Toptaşı Bimarhanesi Gözlemleri”, *Toplumsal Tarih*, S. 194 (2010), s. 71.

¹⁰⁰ Fatih Artvinli'ye göre bu tarih 1914'tür. Artvinli, *Toptaşı*, s. 53.

¹⁰¹ Mazhar Osman Uzman, “Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır?”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, ss. 51 ve 54; Esin Karlıkaya ve Nilüfer Gökçe, “Modern Türk Psikiyatri Biliminin Kurucusu Mazhar Osman Uzman”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 18 S. 2 (2001), s. 150; Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 49.

¹⁰² Artvinli, *Toptaşı*, s. 212.

¹⁰³ 1861'de sayısı artan hastaları barındırmak amacıyla binaya ekler yapılması talep edilirken, özellikle mevcut yapıların pencerelerinde cam, çerçeve ve kafes bulunmaması sebebiyle önceliğin bunlara verilmesi istenmektedir. (Artvinli, *Toptaşı*, s. 49.)

çıkartan veya kontrol altına alınamayan hastalar ise zincire vurulmaktaydı. Mongeri göreve başladıktan kısa bir süre sonra bu uygulamayı kaldırmış¹⁰⁴, ayrıca hastabakıcı görevi gören ve şiddetin simgesi olan “güllabici” isimli görevlileri de bimarhaneden uzaklaştırmıştı. Mongeri’nin zincir uygulamasını kaldırması önemli bir semboldü. Fransız İhtilâli’nin getirdiği “özgürlük, eşitlik, adalet” sloganlarına da uyuyordu.¹⁰⁵

Ancak yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Süleymaniye hem küçük hem de eski bir binaydı. Mongeri daha büyük ve daha yeni bir binaya geçmeyi arzuluyordu. Yüzyılın en büyük belalarından olan kolera salgınlarının sık yaşanması, bu konuda uzmanlığı bulunan Mongeri’yi endişelendiriyor ve başka yerler araştırmasına neden oluyordu.

Üsküdar’da bulunan Valide Sultan Cami’nin şifahanesi, XVIII. yüzyılın sonuna kadar hastane olarak kullanıldı. III. Selim zamanında Nizam-ı Cedid ve ardından da Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye’ye tahsis edilen külliyein hastane bölümü ise orduya hizmet verdi. 1865 yılındaki kolera salgınına kadar hastane işlevi görmeyi sürdüren Toptaşı, bu tarihten itibaren silah deposu olarak kullanılmaya başlandı.¹⁰⁶ Toptaşı Bimarhanesinin tarihini yazan Fatih Artvinli’ye göre, Mongeri’nin Toptaşı’nı ilk ziyareti ve burasını bimarhane olarak tasarlaması 1865 yılında olmuş olmalıdır.¹⁰⁷ Bina eski olmakla beraber yakın zamana kadar hastane olarak kullanılmıştı. Ayrıca Süleymaniye’ye göre şehrin içinde olmakla beraber ulaşımı zordu.¹⁰⁸

1873’te İstanbul’da bir kere daha kolera salgını ortaya çıktı. Salgın, fiziki şartların oldukça kötü olduğu Süleymaniye’ye sıçrayınca¹⁰⁹ erkek hastalar 3 Kasım 1873 tarihinde gece yarısı vapurla Üsküdar’a sevk

---

¹⁰⁴ Mongeri’nin zincir uygulamasını ne zaman kaldırdığına ve hatta Mongeri tarafından kaldırıldığına dair resmi bir kanıt bulunmamasına rağmen başta Mazhar Osman anlatımı ve dönemin tanıklıkları buna işaret etmektedir. (Artvinli, *Toptaşı*, s. 50.)

¹⁰⁵ Artvinli, *Toptaşı*, s. 50.

¹⁰⁶ Artvinli, *Toptaşı*, s. 64-67.

¹⁰⁷ Artvinli, *Toptaşı*, s. 62.

¹⁰⁸ Artvinli, *Toptaşı*, s. 64.

¹⁰⁹ Mongeri Süleymaniye’de 39 kolera vakası görüldüğü ve bunun 29’unun ölümle sonuçlandığını kaydetmektedir. (Nimet Taşkiran, “Türkiye Hizmetinde Büyük Bir Hekim, Süleymaniye Bimârhanesinin Son Toptaşı’nın İlk Başhekimi Louis Mongeri”, Haseki Tıp Bülteni, C. 11. S. 1 (1973), s. 17.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 62.)

edildi.¹¹⁰ Erkek hastaların götürülmesinden birkaç gün sonra da kadın hastalar taşınınca, Süleymaniye kapatıldı ve resmi olarak Toptaşı, bimarhane haline geldi. Böylece Toptaşı, Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi'nin tam olarak hizmet vereceği 1927 yılına kadar, ülkedeki akıl hastalarını barındıran en önemli merkez halini aldı.

Toptaşı Bimarhanesi, yıllar içinde genişletilmeye çalışılsa da ihtiyaca tam olarak cevap veremedi. Yatak kapasitesi dört yüz civarında olmasına rağmen genelde 600-700 civarında hasta barındırılmıştır. Kapasitenin yetersizliği yüzünden kabul edilemeyen diğer hastalar ise Koska'daki Hasanpaşa karakolunda ya da Sultanahmet'teki cezaevinde, suçlular arasında kalmak zorunda kalabiliyorlardı. Bu hastalar, Toptaşı'nda yer boşalması halinde buradan çıkabiliyorlardı.¹¹¹

Toptaşı'na geçildiği ilk yıllarda akıl hastalarına sunulan hizmette, Süleymaniye'ye göre gözle görülür iyileşmeler görülse bile zamanla koşullar kötüleşti. Özellikle 1876'da çıkarılan Fransız Akıl Hastaları Kanununun uyarlaması olan Bimarhaneler Nizamnamesi ile ciddi iyileştirmeler yapılmıştı. Ancak nizamnamenin kâğıt üzerinde kalması ile şartlar tekrar kötüleşti. Zamanla Toptaşı, delilik tarihinde unutulmak istenen bir geçmişi temsil ettiği iddia edilir bir hale gelmişti.¹¹²

Toptaşı'nın iç yapısıyla ilgili en ayrıntılı bilgileri, Milli Eğitim müfettişi iken deli olduğu suçlamasıyla buraya kapatılan Ali Enver Efendi'nin padişaha yazdığı ayrıntılı dilekçeden öğrenmekteyiz. 1891'de, iki ay kadar Toptaşı'nda kalan Ali Enver, "böyle bir yerde deliler şifayâb olmak şöyle dursun akıllılar bile bir müddet orada kalacak olsa mutlaka çıldırırlar"¹¹³ diyerek durumu özetlemektedir. Üç ana başlık altında sorunları tespit eden Enver'e göre, problemin en büyüğü hastabakıcıların tavırlarıdır. Hastabakıcıların, sorumlulukları olan temizlik işlerini yapmayarak delilere yaptırdığını iddia etmektedir. Bu kişilerin, delilere kötü muamelede bulunduğunu, delileri darp ettiğini, hatta zaman zaman bu dayakların ölümle

¹¹⁰ Uzman, *Konferanslarım*, s.143, Artvinli, *Toptaşı*, s. 67. Mazhar Osman 50 hastanın sevk edildiğini söylüyorsa da Artvinli resmi olan 1873 Kasım ayı rakamlarını 198 erkek ve 177 kadın toplam 375 olarak vermektedir.(Artvinli, *Toptaşı*, s. 59.)

¹¹¹ Mazhar Osman Uzman, "Ayın Akisleri", *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 12 (1937), s. 87.

¹¹² Kılıç, *Deliler*, s. 55.

¹¹³ Artvinli, "Ali Enver'in", s. 68.

neticelenebildiğini, hastaların para ve kıymetli eşyalarına el koyduklarını, onları kandırdıklarını söylemektedir. Hastabakıcıların özellikle varlıklı delilerin iyileşmeleri durumunda ailelerini ve doktorları yanıltarak bimarhanede kalmaya devam etmeleri için uğraştıklarını nakletmektedir.

Ali Enver ikinci olarak, yemeklerin yenmeyecek kadar kötü ve temizliğin az olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında, temiz su bulmak da büyük bir sıkıntıdır. Zira çeşme başlarında kap bulunmamakta ve deliler çeşmeye ağızlarını dayamaktadırlar. Yaz aylarında ise çeşme kurumakta, deliler pis suları içmek zorunda kalmaktadırlar.

Üçüncü sorun ise izdihamdır. 400 kapasiteli Toptaşı'nda 600-700 civarında hasta kalmaktadır. Bu durum başta dönemin en büyük belası olan koleranın tetiklenmesi olmak üzere salgın hastalıklara zemin hazırlamaktaydı.¹¹⁴ Gerçekten de 1893 salgını, Romanya'dan gelen koleralı bir hastanın bimarhaneye nakledilmesi ile başladı. Bu hastanın bulaştırdığı tahmin edilen koleradan ilk önce Lala Ferhat Ağa isimli bir deli öldü. Bimarhane'deki son vefatın yaşandığı 2 Ekim 1893 tarihine gelindiğinde, koleraya yakalanan toplam kişi sayısı 117, ölen sayısı da 86 oldu.¹¹⁵ Bu salgın sırasında hastaların Yassıada'ya götürülmesi dahi düşünülmüş ancak bu girişim, Celalettin Muhtar Efendi'nin gayretleriyle engellenmiştir. Salgının sönmesinin ardından, artık taşradan hasta alınmamasına karar verilmiş, taşradan da hasta gönderilmemesi istenmiştir.¹¹⁶

1876 Nizamnamesi, bimarhanelerin sorunlarını çözememekteydi. Bimarhanelerin sık sık farklı nezaretlere bağlanması¹¹⁷, yönetimin tek bir çatı altında toplanmaması problemleri arttırmıştır. Bu sorunu gören Raşit Tahsin, 1911'de Berlin'de toplanan psikiyatri kongresinde, adından söz ettirmesinin verdiği cesaretle, bimarhaneleri çatısı altında toplayacak bir yapının kurulmasını ve bunun başına getirilmesini talep ettiyse de isteği kabul edilmemiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ Artvinli, "Ali Enver'in", ss. 69-70.

¹¹⁵ Mesut Ayar, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul: Kitabevi, 2007, s. 180.

¹¹⁶ Artvinli, *Toptaşı*, s. 142.

¹¹⁷ Artvinli, *Toptaşı*, s. 254.

¹¹⁸ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dâhiliye, Dosya No: 3838, Gömlek No:287798 (25 Zilkade 1328/28 Kasım 1910).

Toptaşı'nda fiziki şartları iyileştirmek için atılan adımlar da devletin imkânlarının yetersizliğine takılacaktır. 28 Ağustos 1903 (4 Cemaziyelahir 1321) tarihli bir belgede, 1897'de yapımına başlanan, ancak altı yıldır tamamlanamadığı için harabe haline gelen daire, hamam ve çamaşırhanenin tamamlanması talebinde bulunulmaktaydı.¹¹⁹

Toptaşı Bimarhanesi, hastalar için girmesi kolay, çıkması zor bir yerdi. II. Abdülhamid muhaliflerinin çıkardığı bir söylenti ise kapalı kapılar ardında yaşananlar hakkında soru işaretlerini arttırmaya sebep oldu. Bu iddiaya göre II. Abdülhamid, kendisine muhalif olanları deli diyerek buraya tıktırmaktaydı. Bu söylentiye besleyen iki neden vardı. Birincisi Toptaşı'nın iki başhekimi, Mongeri ve De Castro'nun, II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının yolunu açan olayda, V. Murat'ın hall (görevden alma/tahttan indirme) raporunu hazırlayan doktorlardı. Muhaliflere göre Sultan Murad haksız şekilde devre dışı bırakılmıştı ve bu sebeple hala tecritte tutulmaktaydı. İkincisi ise 1876 Bimarhane Nizamnamesi'nin on ikinci maddesiydi. Bu maddeye göre zabıta zararlı gördüğü bir kişiyi veya deliyi bimarhaneye gönderme yetkisine sahipti.¹²⁰ Mazhar Osman bu inancı besleyen başka sebepler de olduğunu belirtir. Bimarhane yönetiminin hastaların sağlık durumlarının kötüleşeceği endişesiyle ailelerinin ziyaretine izin verilmemesi, ısrar edenlere ise on metre uzaktaki kafesli bir pencereden bir iki dakika görmesine müsaade edilmesi başlıca sebeptir. Bazen de bu aile görüşmeleri sırasında bir delinin, hastabakıcılara deli olmadığını iddia etmesi onu tanımayanlardaki şüpheyi büyütme yetmekteydi. Hastanın bimarhaneden çıkartılması prosedürleri de aileleri zorlamaktaydı. Polis müdürlüğüne ve belediyeye uzun dilekçeler verildikten sonra onların bimarhaneye gönderdikleri “olur” raporuna rağmen bimarhane yönetiminin uygunluk raporu vermemesi de olağan sayılmaktaydı. İyileşse de bürokrasi yüzünden çıkamayıp hayatını kaybeden hastalar olduğu da biliniyordu.¹²¹

Bu söylemin bugünlere kadar ulaşmasında, daha sonraları aksini söylemesine rağmen Mazhar Osman'ın da payı büyüktür. Toptaşı

¹¹⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Maliye, Dosya No: 2127 Gömlek No: 159489 (4 Cemaziyelahir 1321/28 Ağustos 1903).

¹²⁰ Artvinli, *Toptaşı*, s. 77.

¹²¹ Uzman, *Konferanslarım*, s. 144.

başhekimliği konusunda Avni Mahmud'la yaşadığı amansız mücadele sırasında, Abdülhamid döneminde yaşanan siyasal kavgalar üzerinden Avni Mahmud'a vurma amacı en önemli sebepti. Yine imkânsızlıkları ön plana çıkararak kendi dönemini daha da parlatma gayreti de görülmektedir. Üçüncüsü ise siyasi gerekçeler ile açıklanabilir. Toptaşı'nın durumunu kötülemek adına verdiği örneklerde de zaman zaman gerçeğe aykırı beyanlarda bulunduğu görülmektedir. Mesela kendisi hoca olduğu halde Toptaşı'na ancak bir kere ve özel izinle girebildiğini iddia etmiştir. Ancak 1905 yılındaki kayıtlara göre Mazhar Osman'ın öğrencileriyle beraber haftada üç gün Toptaşı'na girdiği anlaşılmaktadır.¹²²

Türk psikiyatri tarihinin önemli iddialarından bir diğeri ise Abdülhamid döneminde cinnet, ihtilâl-i şuur, delilik gibi ifadelerin kullanımının yasak olduğudur. Fatih Artvinli'ye göre bu iddiayı doğrulayacak resmi bir belgeye rastlanabilmiş değildir. Fakat Abdülhamid dönemi için iddia edilen “istibdadın” biraz da kulaktan kulağa yayıldığı ve Mazhar Osman'ın ifadesiyle “saraya yaranmaya çalışan işgüzâr memurların”¹²³ şerrinden korkulmadığı anlamı da çıkartılamaz.

Mazhar Osman'ın “Hattâ hastaların çoğu mecnun değil, cinnet isnad edilmiş siyasî mağdurlar sanılırdı. Şüphesiz böyle birşey olamazdı. Buna inanmak da bir çeşit içtimaî belâhetti, lâkin halk arasında bu itikat o kadar kök salmıştı ki...”¹²⁴ ifadeleri bu inancın büsbütün boş olduğunu anlatmaktaydı. Halk arasında burası hapisane olarak kabul ediliyor, kalın duvarlarının arkasında sürekli kötü hadiselerin yaşandığı zannediliyordu. Mazhar Osman tüm bunları reddediyor, Toptaşı'nda ne iddia edildiği gibi siyasi suçluların bulunduğu ne de burasının bir zindan olarak görülebileceğini belirtiyordu.¹²⁵

Mazhar Osman, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasi suçluların atıldığı bir hapisane olarak düşünülen Toptaşı'na, kamuoyunun Fransız İhtilâli'nin simgelerinden “Bastille Hapishanesi'ne hücum edilir gibi” ilgi duymaya başladığını belirtmektedir. Pek çok yazar köşelerinde, hastaların içler acısı

¹²² Artvinli, *Toptaşı*, s. 176.

¹²³ Uzman, *Konferanslarım*, s.143.

¹²⁴ Uzman, *Konferanslarım*, s.144.

¹²⁵ Uzman, *Sihhat Almanaki*, s. 122.

durumunu anlatan yazılarla konuyu gündeme taşımıştı. Siyasi sebepler de iyice alevlenince iddiaları araştırmak için Şehremaneti bünyesinde, içinde Castro'nun da bulunduğu on bir kişilik bir komisyon kuruldu. Bimarhanede bulunan 398 hastanın tek tek incelenerek muayene edilmesi sonucu haksız yere tutulan kimse olmadığı sonucuna ulaşıldı.¹²⁶

1911 yılında, Toptaşı'nın yoğunluğunu azaltmak, ön müşahedede bulunmak ve varsa acil tedavilerini yapmak amacıyla Haseki'de bir müşahedehane açıldı. Bu kurumun başına Mazhar Osman getirildi (1914). Bu görevle birlikte Mazhar Osman, Toptaşı ile daha çok ilgilenmeye başlamış, sorunları daha yakından görmüştür.

Mazhar Osman'ın Tababeti Ruhiye ve Akıl Hastalıkları kitaplarında da yazıp resmini koyduğu Haseki Mecanin Müşahedehanesi, Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştı. Medrese olarak inşa edilen bina zaman içerisinde terk edilmişti. Kastro ve Avni Mahmud, yığılmaya karşı bir önlem olarak yeni gelen hastaları Toptaşı'na kabul etmiyorlardı. Hastaların durumlarını anlamak için ise Sultanahmet hapishanesinde bir kaç oda müşahedehane haline getirilmişti. Sultanahmet'in yetersizliği yüzünden delilerin bir kısmı Koska ve Aksaray karakollarına da yollanmaya başlamıştı. Ancak bu durum hem hastalar hem de polisler için sorun haline geldi. Meşrutiyet'in ardından hastaları mahkûmlardan ayırmak amacıyla Haseki'deki bu medresenin müşahedehane haline getirilmesi fikri konuşulmaya başlandı. Nihayet 1914 Haziran'ında karakollardaki üç yüz civarında hasta Haseki'ye sevk edildi. İdare için de bir iki oda inşa edildi.¹²⁷ Bundan başka müşahedehane, adli tıp konularında klinik görevi de görüyordu.¹²⁸

Mazhar Osman, Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, binbaşı rütbesiyle Haydarpaşa Askerî Hastanesine de başhekim olarak tayin edildi. Aynı sıralarda hükümet, Fransız rahibelerinin kontrolündeki Şişli La Paix (Lape) Hastanesine, Fransız toprağı olduğu gerekçesiyle el koydu. Haseki Mecanin Müşahedehanesi kapatılarak hasta ve personeli Lape'ye taşındı. Bu

126 Fatih Artvinli, "Toptaşı Bimarhanesi Sertabibi Dr. Avram De Castro: Bir Biyobibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S.2 (2012), s. 91.

127 Mazhar Osman Uzman, "Ayın Akisleri", *İstanbul Seririyatı*, C.25, S. 6 (1943), s. 30.

128 Uzman, "Bizde Adli Tıp", s. 30.

dönemde Mazhar Osman hem Haydarpaşa'yı hem de La Paix'yi beraber yönetti. Savaşın ardından İstanbul'u işgal eden Fransızlar hastanelerini geri almışlarsa da Mazhar Osman'ın görevinin devam etmesine izin verdiler. Ancak Haseki'den buraya sevk edilen hastaların bir kısmı Zeynep Kamil Hastanesinin bir bölümü ile birlikte Toptaşı'na gönderildi. Mazhar Osman, 1920 yılında Haydarpaşa'daki görevinden ayrıldı. Kısa süre sonra, sıhhiye umum müdürlüğüne getirilen Abdullah Cevdet'in isteği üzerine fahri olarak Toptaşı'nın başhekimliği görevine başladı. Castro'nun ayrılmasının sonra Toptaşı'nı yöneten Avni Mahmud ise Zeynep Kamil Hastanesi'nde açılan asabiye bölümünü yönetmek amacıyla görevlendirildi (1 Kasım 1921). Avni Mahmud, izne ayrılarak buradaki görevine başlamamıştır.

Abdullah Cevdet, Toptaşı'nın kötü şöhretini ortadan kaldıracığına inandığı ve yeni yöntemleri takip ettiğini bildiği Mazhar Osman eliyle Toptaşı'nda devrim yapma arzusundaydı. Mongeri'den beri devam eden, Fransız psikiyatri ekolünün son temsilcisi Avni Mahmud'du. Mazhar Osman ile Avni Mahmud'un bakış açıları arasında ise büyük farklılıklar bulunuyordu. Deneysel psikiyatri uygulamalarını esas kabul eden ve bu amaçla laboratuvar çalışmalarını olmazsa olmaz gören Mazhar Osman ve ekolüne karşı Avni Mahmud, laboratuvar çalışmalarını önemsiz görüyordu. Mazhar Osman'ın öğrencilerinden İsmail Ziya, Avni Mahmud'un otopsi yapılmasını yasakladığını iddia etmektedir.¹²⁹

Mazhar Osman'ın öğrencileri ve ekibiyle Toptaşı'na gelmesiyle anlayış önemli oranda değişecektir. Öğrencilerinden Ahmed Şükrü Emed, teşhis ve tedavide yaşanan değişimi şu cümlelerle anlatmaktadır:

Yeni gelen hastaların aynı gün müşahedesi alınır, kan, idrar ve diğer tahlilleri, otopsiler başlıyordu. Nöroloji, patoloji ve anatomi laboratuvarlarının nüvesi kuruldu. Müşahedesi alınan hastalar sertabibe getiriliyor, bütün asistanların huzur ile tartışılarak teşhisi konuyordu. Hastalar kalıbının belirtilerine göre koğuşlara, ceza ehliyeti olmayan suçlu akıl hastaları da ayrı bir kısma alınırdı.

---

¹²⁹ Tiregül, "Meslekte Geçen", s. 107.

Nörolojik vakalar da kabul ediliyor ve binanın yukarı kısmında yatırılıyordu.¹³⁰

Mazhar Osman'ın Toptaşı'nın başına geçirilmesinde ve Toptaşı'nda reform çabalarının ardında, Fransız ordusunun binbaşısı ve sinir hastalıkları uzmanı Dr. Kostedaut'un da büyük etkisi bulunmaktaydı. Toptaşı'nı ziyaret eden Kostedaut'a, burayı gezdiren ise Mazhar Osman'dı. Bu refakatin, sıhhiye müdüriyetinin izni ile yapıldığını belirten Mazhar Osman, muhtemelen kurumun başındaki Abdullah Cevdet tarafından Fransızlara tavsiye edilmişti. Ziyaret esnasında Kostedaut, hastaların kötü durumu ve hastanenin fiziki olumsuzluklarını eleştirmişti. Mazhar Osman ise sıkıntıların savaş yüzünden yaşanan geçici bir durum olduğunu belirtmişti.¹³¹

Mazhar Osman, göreve büyük bir “âlâyı vâlâ” ve “tantana” ile başladı.¹³² Şükrü Hazım [Tiner], İhsan Şükrü [Aksel], Ahmed Şükrü [Emed] ve Fahreddin Kerim [Gökay]'in de katılımıyla Toptaşı'nı bir fakülte haline dönüştürdü.

Kısa zaman içinde, hasta bakıcılar düzene sokulmuş, biyoloji, anatomi ve psikoloji laboratuvarları açılmış, polikliniğe de Mazhar Osman ile çalışmak isteyen gönüllü stajyerler gelmeye başlamıştı.¹³³

Mazhar Osman yataktan ilaca, yiyecekteki giyeceğe temel ihtiyaçların karşılanması için devletten yardım alamamıştı. Sorunu çözmek için nüfuzlu ve zengin çevresini yardıma davet etmiş, onlar da genel itibarıyla buna olumlu cevap vermişlerdir. Yiyecek sorununu çözmek için, Üsküdar esnafına başvurmuş, kendi şahsını kefil göstererek veresiye alışveriş yapmıştı.¹³⁴ Tanıdıkları zenginlere mektuplar yazarak ve esnafla iletişime geçerek ciddi yardımlar alan Mazhar Osman, yaşanan olumlu gelişmelerin

¹³⁰ Ahmet Şükrü Emed, “40. Yıl Münasebetiyle”, *Bakırköy'de 50 Yıl*, İstanbul: İstanbul Matbaa Meslek Lisesi, 1977, s. 115.'den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 251.

¹³¹ Mazhar Osman Uzman, “Zarurî Cevaba Cevap”, Şahap Erkoç, “Mazhar Osman ve Türk Psikiyatrisi”, *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 36

¹³² Fahrettin Kerim Gökay, “Toptaşında Hocam”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

¹³³ Uzman, *Konferanslarım*, s. 148.

¹³⁴ Uzman, *Konferanslarım*, s. 146.

ardından hükümetin de kendilerine maddi yardımda bulunduğunu belirtir. Yaptığı diğer değişiklikleri şu cümlelerle anlatır:

Toptaşı, kapılarını hastalara, ziyaretçilere, hekimlere açtı. Psikolojik bir düşünce ile senelerden beri darbimesel olmuş bimarhanenin sarı rengi yeşile boyanmış sözüne de takıldım. Bir kaç yüz senelik sarı duvarlar bir badana ile bembeyaz oldu. Bu beyaz renk tasavvufla çok uğraşan, tekkesi bol Üsküdar halkından birçok dua kazanmama sebep oldu. Lâtime olsun diye soranlara burasını beyaz yaptım, sağ kalırsam bir de delilerime yeşil aba yapacağım, onlara bol bol mavi gök, mavi deniz, yeşil çayırları ve ağaçları gören bir müessese bırakacağım derdim.¹³⁵

Yapılan en önemli değişikliklerden birisi ise, doktorlara ve memurlara Toptaşı içinde kalmaları amacıyla yerler ayrılmasıydı. Burada çalışan doktorlara, bina içinde ikamet etme zorunluluğu getirilmişti.¹³⁶

Yapılan araştırmalar sonucunda, delilere bırakıldığı halde faydalanılmayan birçok vakıf bulunduğu anlaşıldı. Bunların kullanılmamasının, önceki yönetimlerin bunlardan habersiz olmasından kaynaklandığı ortadaydı. Bu vakıflarla, İstanbul'daki pek çok cami ve ibadethanenin çatısı altında barınmaları ve iaşelerini sağlamaları için delilere onlarca maydanoz tarlası ve üzüm bağı bırakılmıştı. Delilerin hakları olan üzümler, zorlukla da olsa alınmış ve yıllardır üzüm görmeyen delilere dağıtılmıştı.¹³⁷ Mazhar Osman'ın bu örneği vermesi, Toptaşı'nda yıllardan beri yaşanan iaşe kıtlığının aslında kolaylıkla çözülebileceğini göstermek içindi. Mazhar Osman'ın vakıfların kullanılmamasını gündeme getirmesi, Avni Mahmud başta olmak üzere önceki başhekimlere yönelik bir eleştiri olarak da okunabilir.

Bir süre sonra¹³⁸ Mazhar Osman, yaptıkları çalışmaları göstermek amacıyla, içinde işgal güçleri temsilcilerinin de bulunduğu bir heyeti

¹³⁵ Uzman, *Konferanslarım*, s. 146.

¹³⁶ Gökay, "Toptaşında Hocam", Sayfa sayısız. İzzeddin Şadan da 1925 yılında girdiği Toptaşı'nda doktorların kalma zorunluluğu olduğunu belirtmektedir. (İzzeddin Şadan, "Hatırat", "Hatırat", *Bakırköy'de 40 Yıl*, İstanbul: Cezaevi Basımevi, 1968, ss. 74-80.'den aktaran Kılıç, *Deliler*, s. 131.

¹³⁷ Uzman, "Türklerde Deliler İçin", s. 55.

¹³⁸ Mazhar Osman "on gün sonra" ifadesini kullanıyor.

Toptaşı'na davet etti. Mazhar Osman, Dr. Kostedaut'un da bulunduğu bu ziyarette, katılımcıların yaşanan değişimlere çok şaşırdığını belirtir. Özellikle üniformasız hastabakıcıları modern kıyafetler içinde görünce Kostedaut'un "Çamaşır ve yatakları para ile bulmuşsunuzdur, lâkin bu hastabakıcılar nereden geldi?" sorusuna "O gördüğünüz aynı adamlar. Türk çok kabiliyetlidir, yeter ki başta adam olsun." diyerek cevap verdiğini aktarır.¹³⁹

Avni Mahmud ile Mazhar Osman arasındaki Toptaşı'nın başına geçme mücadelesi, Türk psikiyatrisini yönetme anlamı taşıyorsa da psikiyatrideki Alman-Fransız ekolleri mücadelesinin de son aşaması sayılabilir. Bunun dışında, Mazhar Osman'ın kafasındaki bimarhane modeli, Lape'de uyguladığı gibi ücretli ve ücretsiz bölümleri olan yarı özel bir hastanedir. Böylece maddi anlamda kendi kendini çevirebilen bir bimarhane kurmayı planlamaktaydı. Avni Mahmud ise Evkaf ile Sıhhiye Umum Müdürlüğüne bağlanarak maddi sorunların aşılacağına inanıyordu. Her ikisi de Toptaşı'ndan çıkılarak yeni bir bimarhane inşa edilmesini talep ediyorlardı. Mazhar Osman, daha önceki yıllarda yeni bimarhane inşası çalışmalarının sonsuz kalmasının sebeplerini değerlendirmişti. Devletin yeni bir tımarhane inşa edecek maddi imkânlarla sahip olmadığını görüyor, bu yüzden Toptaşı'nı Darülaceze'ye taşımak istiyordu. Avni Mahmud ise buna şiddetle karşı çıkıyordu.

Mütareke İstanbul'unda hükümetlerin sık sık değişmesi pek çok probleme sebep olmaktaydı. Bunun yanında, Sıhhiye Umum Müdürü olan Abdullah Cevdet'in kişiliği de tartışma çıkartıyordu. Dr. Cevdet, 25 Mayıs 1920'de ikinci defa göreve getirilmesinden 5 ay sonra yine görevden alındı. Bu durum Mazhar Osman'ın da ayrılmasına zemin hazırlamıştı. Avni Mahmud, yeni yönetimle olan yakın ilişkilerinin de etkisiyle tekrar Toptaşı'na başhekim olarak atandı. Mazhar Osman ise Zeynep Kamil'deki psikiyatri kliniğini yönetmek üzere tayin edildi. Böylece Mazhar Osman'ın

---

¹³⁹ Uzman, "Zarurî Cevaba Cevap", s. 36.

Toptaşı'ndaki ilk başhekimlik görevi, 4 ayı vekâleten olmak üzere toplam 16 aylık¹⁴⁰ iken sona erdi.

Mazhar Osman Zeynep Kamil'deki yeni görevi kabul etmeyerek istifa etti. Mazhar Osman'ın fiili olarak görevden alınarak istifaya zorlanma süreci, öğrencileri arasında infiale sebep olmuştu. Gazetelerde, yeni Sıhhiye Umum Müdürü aleyhine sert yazılar yazdılar. Ahmet Şükrü ile İhsan Şükrü, müdüriyete giderek, Sıhhiye Müdürü Ârifi Paşa'ya diplomalarını fırlattılar. Öğrencilerinin gösterdikleri bu aşırı tepki, haklarında soruşturma açılmasına neden oldu. Şükrü Hazım, Necati Kemal, Kemal Osman, Cahit Abdülkadir, bu duruma kızarak memuriyetten ayrıldılar. Hükümet de yaşanan bu olaylar karşısında, Mazhar Osman'ın Toptaşı dönemini araştırmak amacıyla bir komisyon görevlendirdi. Mazhar Osman'ın yolsuzluk yaptığı, civar esnafı dolandırdığı iddiaları araştırıldı.¹⁴¹

Bu durum karşısında Mazhar Osman, asistanlarını Almanya'ya gitmeleri için teşvik etti. Şükrü Hazım, İhsan Şükrü, Ahmet Şükrü, Fahreddin Kerim, Necati Kemal, Cahit Abdülkadir, İsmail Ziya gibi isimler Almanya'ya gittiler. Döndükleri zaman Türk psikiyatrisinde Alman ve Mazhar Osman ekollerini yerleştirecek isimler olacaklardı.

2.1.3. Şişli La Paix Başhekimliği

Mazhar Osman'ı tam anlamıyla meşhur eden, La Paix başhekimliği olacaktır.

Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Osmanlı Devleti ile beraber savaşan Fransız askerlerinin tedavi edilmeleri amacıyla Filles de la Charité rahibeleri de İstanbul'a geldi. Savaştan sonra madalya kabul etmeyen rahibelere minnet borcunu ödemek isteyen Osmanlı Devleti, Şişli'deki boş bir araziye, hastane yapmaları için kendilerine verdi. 1858 yılı sonlarında on iki hasta kabulü ile hizmet vermeye başlayan kurumun adına Fransızca barış anlamına gelen La Paix kondu.

¹⁴⁰ Mazhar Osman Uzman, "Toptaşı'dan Ayrılırken Bizdeki Bimarhanelerin Tarihi", *İstanbul Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müessesesi Senelik Mesaisi 1339-1340 Senelerine Mahsûs*, İstanbul: Kader Matbaası, 1925, ss. 3-13.'den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 249.

¹⁴¹ Uzman, "Zarurî Cevaba Cevap", s. 36.

Daha çok gayrimüslimler olmak üzere akıl hastaları ve yetimlere hizmet vermeye başlayan kurumda psikiyatri kliniği Sultan II. Abdülhamid'in kız kardeşi Cemile Sultan ve Dr. Luigi Mongeri'nin girişimleri ile açıldı. Mongeri'nin 1882 yılındaki vefatına kadar başhekimliğini de sürdüreceği kurumun, Mongeri'den sonraki başhekimini, yardımcısı Avram de Castro olacaktır. Castro'nun Türkiye'den ayrıldığı 1908 yılında ise Dr. Apostolides başhekimliğe getirilecek ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu görevini sürdürecektir.¹⁴²

Toptaşı'nda yaşanan izdihama bir çözüm bulmak amacıyla, 1911 yılında Haseki'de bir müşahedehane açılmıştı. Burası daha çok mücrim hastalar ile seviyeleri tam olarak bilinmeyen delilerin ilk teşhis ve tedavileri amacıyla kullanılıyordu.¹⁴³ Müşahedehanenin başında ise Mazhar Osman vardı. Mazhar Osman, bu kurumun başına 1914 Ağustos'unda getirilmişti. Haseki, geçici olarak açılmış ve yeni bir bimarhane yapılana kadar yığılmaya engel olunması hedeflenmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, düşman tarafta bulunan İngiliz ve Fransız mallarına el koydu. La Paix de Fransız toprağı sayıldığı için hükümet tarafından buraya el konuldu. Şehremaneti, 1914 yılı sonuna kadar yönetimden hastanenin devrini talep etti. Bu arada hastanenin nasıl kullanılacağını belirlemek üzere Şehremaneti bünyesinde bir komisyon da toplandı. Komisyonda, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Müfettişliği Başkanı Tevfik Rüştü [Aras] Bey başkanlığında Heyet-i Sıhhiye Müdürü Rıza Nuri Bey, Darülaceze müdürü ve başhekimini Nazmi Bey, Toptaş Bimarhanesi başhekimini Avni Mahmud Bey ve Haseki Mecanin Müşahedehanesi Başhekimini Mazhar Osman bulunuyordu.¹⁴⁴ Komisyon Haseki, Darülaceze ve Toptaş'ndaki hastaların bir kısmının buraya nakledilmesini kararlaştırdı. Buna göre La Paix'ye öncelikli olarak maddi durumu müsait olan hastalar sevk edilecekti. Maddi durumu yetersiz olan ve iyileşmesi beklenmeyen deliler ise Toptaş'na gönderilecekti.¹⁴⁵ La

¹⁴² "Tarihçe", <http://www.fransizlape.com/kurumsal/tarihce/1> (Erişim: 14.11.2015).

¹⁴³ Artvinli, *Toptaşı*, ss. 185-186.

¹⁴⁴ BOA, Dâhiliye İrade (DH.İD.), Dosya No: 47-2 Belge No: 34 (20 Muharrem 1333/8 Aralık 1914).

¹⁴⁵ Artvinli, *Toptaşı*, ss. 235-236.

Paix, daha çok Haseki'nin müşahadehane işlevini görecek ve Haseki'deki hastaların çoğu buraya nakledilecekti.

Hastanenin adı “Şehremaneti Şişli Hastanesi Aklî ve Asabi Hastalıklar Müşahede ve Tedavihanesi” olarak belirlendi. Haseki'nin taşınmasıyla oluşturulan bölüm “Şişli Mecanin Müşahadehanesi” diğer bölüm ise “Akli ve Asabi Hastalıklara Mahsus Muayene ve Tedavihane” olarak isimlendirildi. Ancak kurum daha çok “Şişli Müessesesi” adıyla bilinir oldu. La Paix'nin kullanılmaya başlanmasıyla beraber Toptaşı da ikinci plana atılmıştı.¹⁴⁶

1915 yılının son aylarında gerçekleştirilen taşınma ile Haseki'nin kapısına kilit vurulmuş, Mazhar Osman da La Paix'nin başhekimi olmuştu. Haseki'deki yaklaşık iki yüz elli hasta, Taşkasap'tan Şişli'ye tramvayla bir gecede taşındı. Sabaha kadar gerçekleştirilen bu ilginç nakil işlemi İstanbul'da hissedilmemişti.¹⁴⁷

Mazhar Osman, Gülhane'de bölümü kapatılınca Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nin de başhekimi olmuştu. Ancak Gülhane'den kırgın ayrıldığı biliniyordu. La Paix'nin başhekimliğine getirilmesi bu can sıkıcı durumun ortadan kalkmasına yardımcı oldu. Yine bu görevlendirmede Tevfik Rüştü Bey'in de büyük etkisi olmuştur.¹⁴⁸

La Paix ile birlikte, ilk kez hastalar maddi gücü olanlar ve olmayanlar ile iyileşebilir ve iyileşemez hastalar diye ikiye ayrıldı.¹⁴⁹ Bu Avrupa tımarhanelerinde yaklaşık bir asırdan beridir uygulanan bir yöntemdi.

Mazhar Osman La Paix başhekimliği döneminde iyi bir organizatör olduğunu ispat edecek pek çok faaliyet gerçekleştirmiştir. İleride daha geniş olarak anlatacağımız “Şişli Müsamereleleri” gibi psikiyatriyi popülerleştirme faaliyetlerinin yanında, daha sonraları Toptaşı ve Bakırköy'de atacağı pek çok adımı uygulayarak görme şansına sahip oldu. Ekolünü ilk kez burada oluşturmaya başlayan Mazhar Osman, fakülte eğitimini andıran bir

---

¹⁴⁶ Artvinli, *Toptaşı*, s. 236.

¹⁴⁷ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 123.

¹⁴⁸ Gökay, “Toptaşında Hocam”, Sayfa sayısız

¹⁴⁹ Artvinli ve Etker, “Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi”, s. 28.

programla öğrencilerini yetiştirdi. La Paix’ye alacağı öğrencileri ise sınavla almıştı.¹⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile La Paix, Filles de la Charité rahibelerine iade edildi. Fransızların Doğu Orduları Başkomutanı d’Espérey 23 Kasım 1918’de İstanbul’a gelmiş ve ardından müttefikler şehirde konuşlanmışlardı. Fransızlar hastanenin 30 Aralık’a kadar kendilerine geri verilmesini talep ettiler. Hükümetin emriyle La Paix’deki faaliyetler durduruldu ve yeni hasta kabul edilmemeye başlandı. Nihayet hastaların bir bölümü Toptaşı’na bir bölümü de Zeynep Kamil Hastanesi’ne gönderildi.¹⁵¹

Şişli La Paix’nin yönetimi tekrar Fransızlara geçince, Mazhar Osman’ın pek çok asistanı da hastaneden ayrıldı. Ancak Mazhar Osman’ın yönetiminde hastanenin kâr ettiğini gören ve onun geleceğinin parlak olacağını anlayan Fransızlar ondan başhekimliğe devam etmesini istediler. Hüseyin Kenan’la beraber¹⁵² hastanede kalmaya devam eden Mazhar Osman’ı bir de onur madalyası ile ödüllendirdiler. 1951’deki vefatına kadar Şişli başhekimliğini sürdüren Mazhar Osman’ın ardından hastanenin başhekimliğine, bu hastanede psikiyatriyi seçmeye karar veren İhsan Şükrü Aksel getirildi.

Mazhar Osman, Lape’de oldukça önemli ilkler meydana getirmiştir. Özellikle psikiyatrinin “açılım süreci” olarak kabul edilebilecek müsamereler vasıtasıyla pek çok isme ulaşmış, kamuoyunu etkileme kabiliyeti bulunan önemli isimlerle dostluklar kurmuştu. Pek çok tıp öğrencisine de psikiyatrinin tıbbın bir dalı olduğunu anlatma fırsatı yakalayarak bir kısmıyla ekolünü kurma yolunda önemli adımlar atmıştır. Yetiştirdiği bu genç kadro daha sonraki yıllarda Türk psikiyatrisine yön verecektir.

La Paix tecrübeleri, Mazhar Osman’ın Toptaşı ve Bakırköy başhekimliklerinde de önemli bir yer tutacaktır. Lape’deki başarılı

---

¹⁵⁰ Naderi, *Mazhar Osman*, s. 14.

¹⁵¹ Etker, “Aimé Mouchet”, s. 36; Özbay, *Türk Asker Hekimliği*, s.243; Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.12’den aktaran Ataç, Gülhane, s. 86; Artvinli, Toptaşı, ss. 238-239.

¹⁵² Gökay, “Toptaşında Hocam”, sayfa sayısız.

çalışmaları, Mazhar Osman'ın psikiyatri alanında zirveye çıkmasına sebep olmuştur.

2.1.4. Psikiyatriyi Popülerleştirme Çabaları: Şişli Müsamereleri

La Paix başhekimliği sırasında Mazhar Osman, Wieting'in Gülhane'de başlattığı ve onda etki eden iki âdetin bu sefer Şişli'de fakat kendi önderliğinde gerçekleşmesini sağlayacaktı.

Hatırlanacağı gibi, Gülhane başhekimini Wieting genç asistanlarına, hem alanlarında yaptıkları araştırmaları zenginleştirmeleri ve yoğunlaştırmaları, hem de onların halkla buluşmalarını sağlamak için Pazar öğleden sonraları müsamereler düzenletmişti. Mazhar Osman da, La Paix'de, genç asistanlarını kendi ekolü doğrultusunda yetiştirmeye başlamıştı. Bundan başka hem psikiyatriye olan olumsuz bakışı kırmak hem de yeni ve yetenekli genç hekimleri alanına davet etmek için, Gülhane'den farklı olarak sadece psikiyatri içerikli müsamereler düzenlemeye karar verdi.

O, halkın psikiyatriye olan bakış açısının; “Hele sar'a, cinnet iyi saatte olsunların işi, hekim ne anlar?”¹⁵³ şeklinde olduğunu ifade etmekteydi. Ancak sadece halkın değil, doktorların bile yaklaşımı bundan çok farklı değildi. Hocası Raşid Tahsin'in, kendi alanıyla ilgili diğer doktorların alaycı bakışlarına bile ne derece sinirlendiğini anlatan Mazhar Osman, benzer görüşlere sahipti.

Deliliği diğer hastalıklardan başka tarzda düşünüş, hekimlerden değil hocalardan, papazlardan, şeyhlerden, sihirbazlardan yardım bekleyiş, en budala kafaların, en ham beyinlerin işidir. Nasıl dua ile tayyare uçmuyor, sihirle gemiler yürümüyorsa, hastalıklar da onlar gibidir; dünyaya hâkim olan ancak fendir; bugün fen sırf görgü ve bilgiye dayanarak diyor ki: delilik beynin dış kısmında, kabuğunda, bilhassa beynin altına yakın yerinde bulunan hücrelerin bozulmasıdır. Bunu düzeltecek yine hekimliktir.¹⁵⁴

¹⁵³ Uzman, “Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen”, s. 25.

¹⁵⁴ Uzman, *Sihhat Almanakı*, ss. 118-119.

Mazhar Osman, uzmanlık alanlarındaki en büyük rakiplerinin hocalar, papazlar ve büyücüler olduğunu söyler. Hatta zaman zaman bunlarla karşı karşıya geldiklerini de anlatır. Hayatının son yıllarında bile, kendisine başvuran hasta yakınlarının, “şu hastamı muayene et doktor, sütüne bırakıyorum, sinirse tedavi et, akıl hastalığı ise iyi saatte olsunlara karışmıştır, ona senin aklın ve ilmin ermez; manevî ilme müracaat edeceğim, okutacağım.”¹⁵⁵ dediklerini nakletmektedir.

Ancak zamanla psikiyatrların başarılı tedavilerinin halk tarafından kabullenilmesiyle, ahırdaki hasta eşeğini bile görmesini isteyenlerin çıktığını anlatır. Adeta bir üfürükçü gibi muamelelere dahi maruz kaldığından keyifle bahsedecektir.¹⁵⁶

Sadece halkın değil, mütefekkir ve okumuş geçinenlerin de tavırlarının çok farklı olmadığı ortadadır. Aydın kitlenin önemli bir kısmı, bimarhaneleri hoca ve papazların görev yaptıkları yerler olarak düşünmektedir. Mazhar Osman, Kant gibi büyük bir filozofun bile, psikiyatriyi felsefeye ait bir mesele olarak değerlendirmesi karşısında, aydınların psikiyatriye bu şekilde yaklaşmasına çok da şaşırılmamak gerektiğini söyleyecektir.¹⁵⁷ Bu yüzden, hayatının sonuna kadar vereceği mücadelenin esasını da “delilik de bir hastalıktır; zatürree gibi, sarılık gibi, apandisit gibi bir hastalıktır.”¹⁵⁸ cümlesiyle ifade edecektir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, tıbbın bir dalı olma mücadelesi veren psikiyatri, yapılan bilimsel çalışmalar ve devletler tarafından öneminin anlaşılmasına başlanmasıyla, XX. yüzyılda başka bir alanı daha içine alacaktı: Hijyen mental. Akıl hastalıklarını gerek birey gerekse toplum açısından önlemeye çalışan faaliyet alanı, önleyici sağlık gibi anlamları barındıran hijyen mental, psikiyatrinin ilgilendiği alanı bir hayli genişletmişti. Psikiyatrik rahatsızlıkların sebeplerinin daha çok biyolojik olduğunun düşünüldüğü bu dönemde, halkın, önleyici sağlık uygulamaları yoluyla, devletler tarafından kontrol altına alınabilmesine imkân tanımaktaydı.

¹⁵⁵ Uzman, “Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen”, s. 34.

¹⁵⁶ Mazhar Osman Uzman, “Ruh Tıbbının İctimaiyatta Rolü, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 11 (1937), s. 204.

¹⁵⁷ Uzman, “Ruh Tıbbının”, s. 204.

¹⁵⁸ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 118.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da ön plana çıkan hijyen mental, ruh ve sinir hekimlerine, bu hastaları muayene etmek, hastalıklarını teşhis ve tedavi etmek görevinin yanında, diğer tüm tıp alanlarından daha geniş bir şekilde, toplumsal konularda söz söyleme ve topluma müdahale etme hakkı tanınıyordu.¹⁵⁹

Adalet sisteminin de suçtan ziyade suçluya odaklanması psikiyatrların öneminin artmasında önemli yer tuttu. Eğer akli rahatsızlıkları varsa katillerin, idamdan kurtulabilmesini sağlayan, baba katillerini hastaneye koyabilen bu güç ve yetki, psikiyatrinin ne derece önemli hale geldiğinin bir göstergesiydi.¹⁶⁰

Batı'da hijyen mentalin yanında, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan ırkçı yaklaşımlarla beraber, insan ırkının ıslahı konusunda söz söyleme yetkisi de akliye ve asabiye verildi. *Hygiène de la race* olarak isimlendirilen insan ırkının ıslahının psikiyatri ile ilişkisi ileride daha geniş olarak anlatılacaktır.

Bütün bunlarla birlikte Mazhar Osman, psikiyatrinin Türk tarihi içindeki yerine atıfta bulunarak, devletin psikiyatriye önem vermesini talep ediyordu. Ona göre ilerleme ve medeni ülkeler seviyesine çıkma gayretleriyle psikiyatride yükselme birbirine paraleldir.

Mazhar Osman, Ortaçağ Avrupası'nda delilerin dışlandığını, itilip kakıldığını, eğlence malzemesi yapıldığını hatta dini endişelerle yer yer yakıldıklarını, Osmanlı'da ise tam tersine deliler için imaretler yaptırıldığını, fakirler ve delilerin korunduğunu sıkça anlatmıştır. Bu yolla halkın, devletin ve zenginlerin dikkatini psikiyatriye yoğunlaştırarak, şubeyi öncelikle istemiştir.

Diğer taraftan kendi ekolünü kurma ve yeni öğrenciler kazanma, yetiştirme gayretlerinin başladığı yer La Paix olacaktır. Ona göre yeni öğrencileri alana kazandırma, psikiyatrinin tıbbın bir dalı olduğunu topluma kabul ettirme ile eş güdümlüdür. Bu amaçla, Gülhane'de her pazar düzenlenen halka açık müsamerelerde olduğu gibi, vakaları tanıtip bu hastaların tedavilerinin, dönemin tıp anlayışı içinde çözüleceğini göstermek

¹⁵⁹ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 627.

¹⁶⁰ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 629.

amaçlı “Şişli Müsamereleri” adıyla bir dizi konferans/vaka sunumu düzenlemiştir.

Mazhar Osman’ın psikiyatriyi popülerleştirme çabaları olarak adlandırılacak bu gayretleri iki amaçta toplamak mümkündür. Birincisi tıp camiasına yöneliktir. Özellikle henüz uzmanlık alanlarını seçmemiş tıp öğrencileri en önemli hedef kitlesidir. Psikiyatri hakkında pratisyen hekimlerin ilgisini uyandırmak, onları bu alana yönelmeleri için teşvik etmek Mazhar Osman’ın bu müsamereleri düzenlemesindeki başat sebeptir. Ayrıca uzmanlığını seçmiş tıp öğrencileri ve hekimlere, psikiyatrinin de müspet bir ilim olduğunu anlatmak, onlar üzerinde farkındalık oluşturmak bir diğer hedef olarak göze çarpmaktadır.

Yine Mazhar Osman, toplumun önde gelenleri üzerinden her kesime ulaşmayı hedefliyordu. Yazar, şair, gazeteci, kanaat önderi gibi önemli isimler bizzat Mazhar Osman tarafından bu gösterilere davet edildi. Bunlar aracılığıyla, cemiyet hayatında ve gazete köşelerinde geniş kesimlere ulaşmak imkânı oluşacak, psikiyatri hakkında olumlu düşüncelerin uyanması sağlanacaktı. Mazhar Osman, “ruh ilmi” olarak adlandırdığı psikiyatriyi gençler arasında “vulgarize” etmeyi kendine önemli bir hedef olarak koymaktaydı.¹⁶¹ Şişli’deki bu müsamerelerden çok sonra düzenlenen ve halka açık başka bir gösteriyi izleyen ünlü yazar Aziz Nesin’in satırlarında bile Mazhar Osman’a ve psikiyatriyi popülerleştirme gayretlerine rastlanabilmektedir.¹⁶²

Mazhar Osman’a göre, tababet-i ruhiye, uzun yıllar süren zahmetli ve çok çalışma gerektiren bir alandır. Usta-çırak ilişkisi oldukça yoğundur ve uzmanlaşmak için mutlaka bol uygulama (klinik) çalışmasına ihtiyaç vardır.¹⁶³ Dolayısıyla bu alanda çalışan genç asistanların, pek çok farklı örneğe ihtiyaç duydukları da ortadadır. Müsamereler işte bu açığı da kapatmayı hedeflemekteydi.

---

¹⁶¹ Faruk Bayülkem, “Muhterem Hocam Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 67.

¹⁶² Aziz Nesin, *Benim Delilerim*, İstanbul: Adam Yayınları, 1984, ss. 44-47’den aktaran Erkoç, *Mazhar Osman*, s. 23.24.

¹⁶³ Uzman, “Bizde Adli Tıp”, s. 33.

Mazhar Osman, Türk psikiyatrisinin, dar kalıplar içinde, bir iki ismin kontrolünde, kapalı kapılar ardında kalmasını da sert bir şekilde eleştiriyordu. Toptaşı'na hapsedilen delilerin, toplumda oluşturduğu negatif etkinin yanında, psikiyatrinin medresede de Fransız ekolünde yetişmiş bir iki ismin arasında tanınmaz ve anlaşılmaz bir şube haline geldiğini anlatıyor¹⁶⁴ ve bu etkiyi kırmayı hedefliyordu.

İlk müsamerenin yapıldığı gece bir açılış konuşması yaparak neden bu müsamereleri düzenleme gereği duyduğunu anlatan Mazhar Osman, uygulama şansı bulunmayan bir tıp okulu nasıl eksik ise, konferans ve gazeteler yoluyla kendini geliştiremeyen bir tıp dalı da aynı durumdadır demektedir.¹⁶⁵

Mevcut tıp yayıncılığımızın eksikliğini de anlatan Mazhar Osman, ülke tıp camiasının yaptığı çalışmaların yabancı dil engeli yüzünden toplumca bilinmediğini aktarmaktadır. Ağırlıklı olarak Askeri Tıbbiye ve Darülfünun'un tıp hocalarının içinde bulunduğu "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye"nin toplanması ile Wieting'in başlattığı Gülhane'deki tıbbi müsamere ve konferansların düzenlenmesine değinir.

Mazhar Osman'ın Şişli'de başlattığı ve ömrünün sonuna kadar değişik yerlerde devam ettirdiği bu müsamereler halk ve aydınlar arasında oldukça ses getirdi. Fikrin orijinalliği, Mazhar Osman'a ait olduğu düşüncelerine yol açsa da bizzat kendisi Wieting'in emriyle Gülhane'de düzenlenen müsamerelerin psikiyatriye hasredilmiş devamı olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Gülhane'deki tıp seminerlerinin ilki 13 Kasım 1908'de yapıldı. Mazhar Osman, müsamerelerin her pazar öğleden sonraları yapıldığını iddia etse de aslında 15 günde bir Perşembe günleri yapılmıştır. Müsamereler Gülhane'nin bir geleneği haline gelmiş ve 1950'den sonra bile bu sefer Cumartesi günleri öğleden sonra güncel tıp konuları tartışılmaya devam etmiştir.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ Uzman, "Raşid Tahsin", s. 12.

¹⁶⁵ Uzman, "Maksad-ı İçtima Hakkında Birkaç Söz", *Şişli Müsamereleri C. 1*, İstanbul: Zeliç Biraderler Matbaası, 1332, s. 3.

¹⁶⁶ Ataç, *Gülhane*, s. 80.

Gülhane Müsamere-i Tıbbiyesi adı verilen toplantıların ilk başkanlığına bir yıl süre ile Ziya Nuri Paşa, sekreterliğine Tevfik Recep ve Mazhar Osman seçildi. Dr. Wieting'in ise fahri başkanlığını yapmıştır.¹⁶⁷

Müsamereleler, büyük duvarlar ardından hayattan koparılmış, insanlardan yalıtılmış delilerin, seçkin konuklar önüne çıkartılması anlamını taşıyan gösterilerdi. Şuurunu kaybetmiş görünen bir hasta, bir iğne vasıtasıyla normal bir insan haline geliyordu. Bu gibi durumlar haliyle izleyicilerde ciddi etkilere neden oluyor, onların psikiyatriye olan bakış açılarını değiştiriyordu.

Mazhar Osman ilk toplantıdaki konuşmasında ayrıca Gülhane hocaları tarafından çıkarılan Tababet-i Hazıra isimli yayın ile Osmanlı Seririyatı dergisi ve Tababet-i Seririye gazetelerinin de bir dereceye kadar bu boşluğu doldurmaya çalıştığını şükranla anar. Ancak bu olumlu gayretlerin yetersiz olduğunu, Türk tıbbının Batı tıbbı gibi gelişmiş olmasını arzu ediyorsak özel ihtisasa ait pek çok yayına ihtiyaç duyulduğunu da anlatır.¹⁶⁸

Savaş yıllarında bile, toplanması zor görülen kongre, konferans gibi bilimsel faaliyetlere Avrupa'da hız verildiğini, Osmanlı tıbbının da savaş olumsuzluklarını mazeret olarak görmemesi gerektiğini anlatır.

Savaşın, tıbbın her ihtisas alanı için oldukça bol ve çeşitli materyal/vaka sunduğunu belirten Mazhar Osman, savaşta yaşanan karışıklığın büyük bir fırsat sağladığını ve Batılı hocaların çalışmalarını durduramadığını aktarır.¹⁶⁹

Şişli'deki ilk müsamere, 22 Ekim 1916'da (7 Teşrin-i Evvel 1332) yapıldı. Açılış konuşmasında, Türk tıbbı ve psikiyatrinin genel durumu hakkında bilgi veren Mazhar Osman, müsamerelelerin amaç ve hedeflenen sonuçlarını da anlatmıştı. Konuşmasının ardından Rıza Nuri Bey'in başkanlığında ilk toplantı gerçekleşti. Bu ilk müsamerede Mazhar Osman'ın konuşmasından başka Doktor Nazif Şerif, "Erken zuhur eden felc-i umumi-i müterakkiler / Muaccel felc-i umumi-i müterakki-i mecanin", Doktor Faik Muhiddin ise "Mecanin-i arşi aram intizam" başlıklı birer sunum yaptılar.

¹⁶⁷ İrfan Titiz, *Gülhane İç Hastalıkları Klinikleri Tarihi (1898-1953)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fak. Yay., 1960, s. 18'den aktaran Ataç, *Gülhane*, s. 80.

¹⁶⁸ Uzman, "Maksad-ı İctima Hakkında", s. 3.

¹⁶⁹ Uzman, "Maksad-ı İctima Hakkında", s. 4.

Programda olmasına rağmen, müsamerelerin uzaması üzerine son üç konu sonraki müsamerelere bırakıldı.

Şişli Müsamereleri'ndeki sunumlar, daha sonra kitapçıklar halinde bastırıldı. Bu hem sunumlardaki ciddiyetin artmasına, hem de dönemin psikiyatri literatürüne önemli katkılar sunmuştur. Başhekim Mazhar Osman'ın da 7 sunum yaptığı¹⁷⁰, 18 oturumun kayıtlarının yer aldığı “Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri” başlıklı bu kitapçıklar toplam 11 sayı olarak yayımlandı.

Tablo 2: “Şişli Müessesesinde Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri” kitaplarının yayın tarihleri ve basım bilgileri.

Sayı	Müsamere Tarihi	Matbaa
1	22 Ekim 1916	Matbaa-i Zeliç Biraderler
2	17 Kasım 1916 ve 15 Aralık 1916	Matbaa-i Zeliç Biraderler
3	19 Ocak 1917 ve 16 Şubat 1917	Arşak Garoyan Matbaası
4	2 Mart 1917 ve 6 Nisan 1917	Hilal Matbaası
5	4 Mayıs 1917 ve 1 Haziran 1917	Hilal Matbaası
6	1916-1917'den kalan konferanslar	Hilal Matbaası
7	5 Ekim 1917 ve 2 Kasım 1917	Hilal Matbaası
8	-	

¹⁷⁰ Mazhar Osman'ın Şişli Müsamereleri'nde yaptığı ve yayımlanan sunumlarının isimleri, oturumlar ve sayfa sayıları şöyledir: 1. Ateh kabil elmiyade ile da'el-haşiş arasındaki münasebet (2. Oturum, s.31-32), 2. Harb Nevrozları (4. Oturum, s. 3-8), 3. Muharebe-i Hâzırada Vazifeleri Uğruna Terk-i Hayat Eden Meslektaşların Esamiyesi Listesi (6. Oturum, s. 15-22), 4. Babinski'ye Nazaran İsteriye (6. Oturum, s. 25-27), 5. Soffit ve Elisse (?) Usulüyle Cümle-i Asabiye Frengilerini Tedavi (9. Oturum, s. 3-8), 6. Natık İftitahı (?) (11. Oturum, s. 2-3), 7. Nahiye-i Rakibiye-i Sefaliyenin (?) İntani ve Cerrahi Vakaları (11. Oturum, s. 4-7)

9	1 Şubat 1918 ve 1 Mart 1918	Hilal Matbaası
10	4 Mayıs 1918 ve 1 Haziran 1918 içtimaları	Kader Matbaası
11	4 Ekim 1918	Sancakçıyan Matbaası

Akıl hastaları ve mücrim delilerin teşhir edildiği Şişli Müsamereleleri, Mazhar Osman'ın hedeflediği amaçlara ulaşmada başarılı sonuçlar verdi. Mazhar Osman müsamerelelerin ilk senesinin son toplantısında, elde edilen sonuçları maddeler halinde anlatmıştır:

1. Ülkede bir tıp hayatı olduğu yerli ve yabancılara ispat edilmiş, dahası emraz-ı asabiye'nin geleceğinin ne derece parlak olduğunu gösterilmiştir.

2. Doktorlar arasında bir “muahadenet-i fikriye” ve “uhuvvet-i meslekiye” oluşmasına yardımcı olmuştur.

3. Doktorlar tarafından da tıp dışı olarak kabul edilen psikiyatrinin, tıbbın bir dalı olduğu gösterilmiştir.

4. Müsamerelelerde sunum yapan doktorların anlatacakları konulara daha ciddi çalışmasına, dinleyenlerin de bunları daha dikkatli irdelemesine yol açmıştır.

5. Genç doktorlar, uzun süreli çalışmalarını deneyimli hekimlere gösterme fırsatı bulmuşlardır.

6. Doktorlar arasındaki mesleki ciddiyetin ne derece yüksek olduğunu göstermiştir.

7. Müsamerelelerin kitapçık olarak basılması, çeşitli nedenlerle katılamayanların eksiklerini gidermiş, sunum hazırlayan doktorları daha da ciddi düzenlemeler yapmaya yöneltmiş ve alanda bir başvuru kaynağı olmasını sağlamıştır.¹⁷¹

Müsamerelelere, dönemin önde gelen pek çok yazarı ve şairi katıldı. Abdülhak Hamid, Mahmut Sadık, Celâl Nuri, Süleyman Nazif, Hüseyin Rahmi, Namık Kemâl'in oğlu şair Ali Ekrem, Cenap Şahabettin gibi isimler

¹⁷¹ Uzman, *Şişli Müsamereleleri*, C.6, ss. 23-24.

hem bir tıp dalı olarak psikiyatriyi hem de “büyük doktor” Mazhar Osman’ı keşfettiler. Bu da kamuoyunda psikiyatrinin popüler bir bilim dalı haline gelmesinde etkili oldu. Halka açık bu müsamere ve toplantılar, Cumhuriyet döneminde farklı yerlerde devam etmiştir.¹⁷² Öyle ki zamanla bazı dersleri halka açık yapılan Mazhar Osman’ın öğrencileri, derslerde yer bulamadıklarından dolayı ayakta takip etmek zorunda kalmalarını hocalarına şikâyet etmek durumunda bile kalmışlardır.¹⁷³

Diğer yandan ruh ve sinir hastalıkları için Türkçe literatür eksikliğini giderme adına önemli bir adım atılmış da oldu. Gülhane döneminde Wieting’in yönlendirmesiyle, ilk müstakil Türkçe nöroloji kitabı Mazhar Osman’ın Lewandoski’den çevirisi olan “Ameli Ve Nazari Asabiye” kitabıydı. İşte bu müsamerelerin ürünü olan “Emraz-ı Asabiye ve Akliye Müsamereleleri” dergisi de ilk Türkçe psikiyatri dergisi olmuştur. Bu yayın Mazhar Osman’ın daha sonra yayınladığı İstanbul Seririyatı’nın da nüvesini teşkil edecektir.¹⁷⁴

En önemli hedeflerden biri olan genç hekimlerin psikiyatriye yönlendirilmesi, önemli ölçüde başarıyla sonuçlandı. Mazhar Osman’ın öğrencilerinden İhsan Şükrü Aksel, psikiyatriyi seçmesini ve Mazhar Osman’la tanışmasını şöyle anlatıyor:

Dr. Talha Münir Seymanoğlu bir gün bana dedi ki: “Mazhar Osman Bey’in konferansına gidelim. ‘Ben de ‘o kimdir ki’ dedim. ‘Bilmiyor musun meşhur Doktor Mazhar Osman Bey halka konferanslar veriyor, akıl hastalıklarını anlatıyor ve bazen de akıl hastalarını gösteriyor.’ O akşam konferansa gittik (...) halkın anlayabileceği şekilde akıl hastalarını anlattı. Sonra histeri bahsine geçti ve ‘Şimdi histerinin telkin ile geçen hastalık olduğunu göstereceğim,’ dedi. Histeri nöbeti geçiren 1.80 boyundaki bir erkek hastasını getirdi ve onu telkinle uyuttu, ona

---

¹⁷² Naderi, *Mazhar Osman*, s. 16.

¹⁷³ Fahri Atabey, “Mazhar Hoca”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.

¹⁷⁴ Naderi, “Mazhar Osman”, s. 13.

iğne batırdı, duymadı. Sonra onu tekrar uyandırdı; hasta bizi selâmladı ve odadan çıktı.¹⁷⁵

Mazhar Osman da müsamerelerin üçüncü yılının ilk oturumunda yaptığı konuşmada, son dönemde pek çok genç hekimin bu müsamerelerden etkilenerek şubelerini seçtiğini söylemiştir. Hatta son bir sene içinde İzmir, Tekirdağ ve Kars askeri hastaneleri psikiyatri mütehasıslığına bir iki senede yetişen gençlerin tayin edildiğini belirtmiştir. Zaten ordudaki mütehasısların hemen hepsinin de öğrencileri olduğunu anlatmıştır.¹⁷⁶

2.1.5. Hocayı Terleten Bir Dava: Torlakyan Davası

Mazhar Osman'ın Şişli La Paix başhekimliğini yürüttüğü sırada müsamerelerden daha çok ilgi göreceği ve popülaritesini arttıracığı bir olay yaşandı. Kamuoyunu bu kadar yakından meşgul eden, dikkatleri üzerine çeken olay ise bir cinayet ve onun yargılama sürecidir.

Ermeni Taşnaksutyun¹⁷⁷ çeteleri, 1915 Ermeni tehcirinin sorumlusu olarak gördükleri üst düzey Osmanlı devlet adamlarına düzenledikleri intikam suikastlarına Nemesis Operasyonu adını vermişlerdi. Başta tehcir planının sahibi Cemal ve Talat Paşalar olmak üzere, Said Halim Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucusu Bahattin Şakir gibi İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri suikastların hedefi olmuş ve hayatlarını kaybetmişlerdi. Ayrıca 1918'den itibaren Azerbaycan'da Türkçü Müsavat Partisi¹⁷⁸ önderliğinde kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bakanlarından Fetali Han Hoyski ve Behbud Han Cevanşir de listede yer alan diğer isimlerdi.

XIX. yüzyıla yaklaşırken, petrolün önemi anlaşılınca büyük devletler de petrol bölgelerine daha bir dikkatle bakmaya başladılar. Rusya yönetimindeki Azerbaycan topraklarında, Bakü'de büyük miktarda petrol olduğunu anlaşılınca bölgenin nüfus aritmetiği de yavaş yavaş değişmeye başladı. Bakü bir sanayi şehri haline gelirken, Doğu Anadolu'daki kargaşa

¹⁷⁵ İhsan Şükrü Aksel, "Mazhar Osman'ın Şişli Müsamereleri (1916-1918)", *Nöropsikiyatri Arşivi*, C. 16, S. 3-4, ss. 73-80'den aktaran Erkoç, "Mazhar Osman Dönemi", s. 13.

¹⁷⁶ Uzman, *Şişli Müsamereleri*, C. 11, s. 2.

¹⁷⁷ 1890'da Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te Krisdapor Mikaelyan, Simon Zavaryan ve Stepan Zoryan tarafından kurulan Taşnak Sütyun (Daşnagsütün) partisi.

¹⁷⁸ 1911 yılında İstanbul'da sürgünde bulunan ünlü Türkçü Mehmed Emin Resulzade'nin isteği ile kardeşi tarafından Bakü'de kurulan ve 2. Meşrutiyet taraftarı anlayışa sahip Azerbaycan milliyetçi partisidir.

ve kaostan kaçan pek çok Ermeni de Bakü'ye göç ederek buradaki sanayi kuruluşlarında çalışmaya başlamışlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1915 Ermeni Tehciri sonrasında ise daha çok Ermeni, kitleler halinde akrabalarının yaşadığı Bakü'ye göç ettiler. Gelen Ermeniler, Türk nüfusun yoğun olduğu Bakü'de bir anda ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olmuşlar, şehrin dışında kurulan kamplarda hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardı. Ekim 1917'deki Bolşevik devrimle beraber ise Güney Kafkasya'daki Rus kontrolü kayboldu. Güney Kafkasya'daki üç millet, Gürcüler, Türkler ve Ermeniler, bölgeyi ortak olarak yönetmek amacıyla bir meclis dahi oluşturmuşlar ancak bu meclis işlevsiz kalmıştı.

Aslında Ekim Devrimi ile Rusya'nın gücünü kaybetmesi, Güney Kafkasya'nın yönetimini ve özellikle Bakü'nün kontrolü meselesini büyük devletler arasında tam bir güç mücadelesine dönüştürecekti. Gürcü Menşevikleri Almanlar, Ermenileri İngiliz ve Fransızlar, Azerileri ise Osmanlı hükümeti destekliyordu. Destek olan devletlerin esas amacı, kritik öneme sahip Bakü petrollerini ele geçirmektir. Osmanlı Devleti, petrolden başka Kafkas yolunu açmak ve Orta Asya Türklerine ulaşmayı amaçlıyordu. Almanya, Osmanlı'nın hem Bakü petrollerini ele geçirmesini istemiyor hem de Orta Asya Türkleri ile birleşmesinden endişe duyuyordu. İngiliz ve Fransızlar ise Büyük Ermenistan'ı kurarak hem Osmanlı'nın Asya Müslümanlarına ulaşmasını engellemeye çalışıyor hem de Bolşevik Rusların petrole ulaşmasının önüne geçmeyi hedefliyordu. Ermenileri destekleyen Bolşevikler ise Kafkasya'nın kontrolünü kaybetmemeye çalışıyor. Savaşın sonuna doğru neredeyse bütün hesaplar Bakü hâkimiyeti üzerine yoğunlaşmış durumdaydı.

30 Mart 1918'de Bakü'de Ermeniler, Azerilerin silah getirdikleri iddiasıyla büyük bir katliam yaptılar. Resmi rakamlara göre 12-13 bin, tahminlere göre ise 30 bin Müslüman Azeri katledildi.¹⁷⁹ Bu olay Azeri milli bilincinin oluşmasında oldukça büyük bir yer etti.

---

¹⁷⁹ Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, "Azerbaycan Tarihçiliğinde Bakü Mart Olaylarının Yeniden Değerlendirilmesi (31 Mart 1918)", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 9 (2010), s. 93.

28 Mayıs 1918'de Tiflis'de ilk Azerbaycan hükümeti kuruldu. Mehmed Emin Resulzade'nin devlet başkanı olduğu kabinenin içişleri bakanlığı görevini ise Behbud Han Cavanşir isimli maden mühendisi üstlendi.¹⁸⁰ 15 Eylül 1918'de ise Nuri Paşa komutasındaki Kafkasya İslam Ordusu Bakü'yü aldı. Bu sırada yaşanan karışıklık sırasında Ermeniler katledildi. Ermeniler, 1915 Eylül'ünde Bakü'de yaşanan olaylardan Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Behbud Han Cavanşir'i sorumlu tuttular.

Savaşın ardından Bakü kısa süre içinde Bolşevik Sovyetlerin yönetimine geçti (27 Nisan 1920). Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin önde gelen pek çok ismi tutuklandı. Cevanşir de tutuklular arasındaydı. Bir süre sonra Sovyetler, maden mühendisi Cevanşir'i, Almanya'da petrol konusunda eğitim alması için hapisten çıkarttı. Cevanşir Almanya'ya gitmeden önce geldiği İstanbul'da, Taşnaksutyun üyesi Trabzonlu bir Ermeni olan Misak Torlakyan tarafından katledildi (18 Temmuz 1921). Torlakyan olay yerini terk edemedi yakalandı. Ancak diğer Nemesis suikastçılarından farklı olarak Torlakyan cinayeti üstlenmedi ve kendisinin sara hastası olduğunu, Cevanşir'i görünce de "tehevvüre uğrayarak" sara krizi esnasında öldürdüğünü iddia etti.

İngiliz Askeri Mahkemesi Torlakyan'ı yargılamak amacıyla toplanmadan önce hem Ermeniler hem de Azeriler gazete ilanları yoluyla şahit toplamaya giriştiler. Olay basit bir cinayetin ötesine geçerek hem Ermeni tehcirinin, hem Bakü olaylarının hem de İttihat ve Terakki'nin yargılanması haline dönüştü. Mütareke dönemi Müslümanları İngilizlerin uzun zamandan beri destekledikleri Ermenilere nasıl muamele edeceğine kilitlenmiş vaziyetteydi.

Mahkeme heyeti Torlakyan'ın sara iddialarını araştırmak amacıyla o tarihte Şişli La Paix ve Toptaşı Bimarhanesi başhekimlikleri görevini sürdüren Mazhar Osman'ın başında olduğu bir psikiyatri grubunu görevlendirdi. Mazhar Osman, 20 Eylül 1921'de Lütfi Akif, Şükrü Hazım ve Ahmed Şükrü ile beraber Torlakyan'ı hapisanede muayene etti.

---

¹⁸⁰ Beşir Mustafayev, "Resulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 2, S. 2 (2013), s. 215.

Heyetin vardığı sonuca göre Torlakyan saralı değildi. Birkaç kere sara krizine benzer olay yaşaması, ailesinde delilik arazları görülmesi onun saralı olduğuna kanıt olamazdı. Dahası Misak Torlakyan, cinayeti işlerken akli başındaydı. Cevanşir'i gördüğü için iradesi dışında cinayete yönelmiş de değildi.

Hazırlanan rapor mahkemenin yönünü değiştirecek cinstendi. Mazhar Osman'la İhsan Şükrü'nün ifade verdiği dava sırasında Torlakyan'ın avukatı Hüsrevyan, Mazhar Osman'ın tıp bilgisini sınamaya çalışmış ancak aldığı yanıtlarla hedefine ulaşamamıştı. Mazhar Osman'ın buradaki ifadesi ve Torlakyan'ın katil olduğunu söylemesi, onun halk arasında adının daha da duyulmasına sebep oldu. Milli bir mesele halini alan davada Mazhar Osman'ın söylemleri işgal altındaki İstanbul halkı üzerinde olumlu etki etmişti.¹⁸¹ Ermeni çeteciler ise başta Mazhar Osman olmak üzere Torlakyan'ı inceleyen heyeti tehdit etmişlerdir.¹⁸²

Mazhar Osman'ın, Cevanşir'in avukatı Haydar Rıfat'a yazdığı ve İstanbul Seririyatı'nda da yayınladığı mektubunda, Torlakyan davasının garip şekilde beraat ettirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. İngilizlerin bu şekilde davranmasını anlayamadığını belirten Osman, kendisinin ve tıbbın davada kilit rol oynamasından duyduğu rahatsızlığı da belirtmiştir.¹⁸³

Davada bir süre sonra Türk tarafını tuttuğu izlenimi verilen savcı değiştirildi. Mazhar Osman'ın hazırladığı rapor da mahkeme heyetince taraflı bulunarak reddedildi. Torlakyan, İngiliz bir doktor tarafından muayene edildi. İngiliz doktorun hazırladığı rapora göre sanığın cinayeti saralı olduğu bir sırada işlediği belirtilmekteydi. Bunun üzerine mahkeme tarafından apar topar beraat ettirildi. Ermeni Patrikliğine teslim edilen

---

¹⁸¹ “Hak ve hakikatin aşığı olan büyük hocamızın meşhur Torlakyan davasındaki cellâtlara o kara günlerde yüzümüzü ağartan, mevcudiyetimize kasteden düşmanlara verilmiş güzel bir dersti.” (Nazım Şakir, “Anılardaki Mazhar Osman ‘Gülhane Yılları’ (1910-1913)”, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 15.)

¹⁸² “Bir sabah hoca, olağan dışı, geç kaldı. Merak etmiştik, zira Torlakyan davası dolayısıyla suikasta uğramasından korkuyorduk” (İhsan Şükrü Aksel, “Mazhar Osman'ın Hastadan Yediği Dayak” (1921)”, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 25.)

¹⁸³ Mazhar Osman Uzman, “Torlakyan Davası”, *İstanbul Seririyatı*, C. 2, S. 12 (1337/1921), ss 99-103.

Torlakyan ertesi gün bir Yunan gemisiyle Pire'ye¹⁸⁴, oradan da Fransa'nın Nice şehrine kaçırıldı.

2.1.6. *Ve Devrim!:* Bakırköy

Toptaşı'ndaki fiziki eksiklikler, burada çalışan doktorları maddi zorluktan daha çok etkiliyordu. Hükümetin tahsis ettiği kısıtlı kaynaklar, eski bina için yetersiz kalırken, genç doktorların da gayretli çalışmalarına olumsuz etki ediyordu. Eksiklikler yüzünden doktorların gösterdiği fedakârlıklar tam olarak hastalara yansımıyor ve bir tımarhaneden beklenen huzur sağlanamıyordu. Mazhar Osman da doktorların psikolojisini şu sözlerle belirtiyordu:

İstenildiği kadar iyi hekim elinde olsun, hükümet gıda ve libas versin, gökyüzünden başka yer görmediğinden ratıb ve tahtelarz yerlerde yattığından, izdiham yüzünden yanındaki bir hırçın hastanın ani tecavüzünden kurtulamadıktan sonra bu emekler neye yarar. Hâlbuki bu fedakârlığın yarısı başka bir binaya yapılırsa bir kaç kat daha semeredar olur.¹⁸⁵

Mazhar Osman'ın psikiyatri alanına hâkimiyeti kadar önemli başka bir özelliği ise organizatörlüğüydü. Bu özelliğini Lape ve Toptaş'ındaki ilk başhekimlik günlerinde göstermeyi başarmıştı. Ancak Mazhar Osman'ı tüm ülkeye duyuracak ve "iyi bir organizatör" unvanını gerçek anlamda kazandıracak olan, Bakırköy'de bir akıl hastalıkları hastanesi açmayı başarması olacaktır.

Meşrutiyet'in ilanının ardından, Abdülhamid döneminin olumsuz sembollerinden biri olarak görülen Toptaş Bimarhanesinden çıkılması gerektiği yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. 1910 yılında, özellikle Şehremaneti'nin baskısıyla yeni bimarhane inşası için bir komisyon toplandı. Şehremaneti konuyu önemsiyordu, zira masrafları vakıflar tarafından karşılanması gereken hastane ve bimarhane gibi sağlık kurumları, ekonomik olarak belediyenin sırtına yıkılmış durumdaydı. Şehremaneti, artık bu kamburu taşıyamıyor ve yeni bir bimarhane inşasını gerekli

¹⁸⁴ Ahmed Celaleddin (Saraçoğlu), *Torlakyan Davası: Behbud Han Civanşir'in Katli*, Bakü: Yom Yayınları, 2007, s. 12.

¹⁸⁵ Bayülkem, "Muhterem Hocam", s. 66.

görüyordu. Şehremaneti bünyesinde toplanan komisyon, yeni bimarhaneyi, Ayastefanos bölgesinde bulunan Safra Çiftliği'nin bulunduğu yere inşa etmeyi planlamaktaydı. Bu amaçla bir proje de çizdirildi. Plana göre, maliyeden 50 bin lira talep ediliyordu. İnşaatın ise tek seferde değil pavyonlar/parçalar şeklinde yapılması planlanmaktaydı. 5-6 yılda tamamlanması öngörülen projede talep edilen miktar ise yıllık on bin lira civarındaydı. Ancak maliye projeyi kabul etmedi.

Proje yenilenerek yüz yataklı ve daha çok hafif hastaların tedavi edileceği şekilde planlandı. Yeni plana göre iyileşemeyecek olanlar Darülaceze'ye, müzmin vakalar ise Toptaşı'na gönderilecek böylece Toptaşı Bimarhanesi, bir nebze de olsa rahatlatılacaktı.¹⁸⁶ İnşaat başlamadan ilk adım atıldı ve 1911'de Haseki Mecanin Müşahedehanesi hizmete alındı. Bu geçici hastanenin başhekimini bilindiği üzere Mazhar Osman'dı. Ancak, önce Balkan ardından da Birinci Dünya Savaşları'nın çıkmasıyla proje çıkmaza girdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başında Fransızlara ait Şişli La Paix'ye el konulup, Haseki de buraya taşınınca yeni bir bimarhane inşası fikri tamamen rafa kaldırılmış oldu. Savaşın sonunda Lape Fransızlara iade edilip buraya taşınan hastalar Toptaşı'na geri gönderilince eski dert tekrar ortaya çıkmıştı. Toptaşı'nın devam etmesi artık imkânsız bir hal almıştı.

Mazhar Osman ilk Toptaşı Bimarhanesi Başhekimliği görevi sırasında, yeni bir bimarhane yapılmasının imkânsız olduğunu anlamıştı. Sorunu çözmek için yeni bir öneri getirdi. Buna göre kimsesizlerin barındırıldığı Darülaceze ile Toptaşı yer değiştirmeliydi. Mazhar Osman, Darülaceze'nin akıl hastalarının tedavisi için çok uygun bir hastane binası özelliğine sahip olduğunu düşünüyordu. Toptaşı'nın ise delilere göre barındırılması daha kolay olan kimsesizler için uygun bir yer olduğunu iddia ediyordu.

1808 yılında İngiltere'de akıl hastalıkları hastanelerini düzenleyen bir kanun çıktı. Kanun, tımarhanelerin hizmet çeşitliliğini arttırıyor, farklı bölgelerden hastalar kabul etmelerine imkân sağlıyordu. Bu da akıl hastalıklarını barındıran kurumlara rekabet etme fırsatı sunuyordu. Bu kanun ile Avrupa'da ücretli hizmet veren hastanelerin sayısında artış

---

¹⁸⁶ Uzman, "Bakırköy", s. 122.

yaşanmıştı. Ücretli ve ücretsiz hastaların kalabildiği karma yapıdaki kurumlar ise daha fazla görülmekteydi. Bu karma tımarhaneler, başka herhangi bir dış desteğe gerek duymadan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi.¹⁸⁷

Mazhar Osman da La Paix'deki ilk başhekimliği döneminde karma bir hastane idare etmişti. Aklında olan da benzer bir yapıydı. Bu amaçla Toptaşı'ndaki ilk başhekimlik döneminde, Sıhhiye Müdürü Abdullah Cevdet'e Darülaceze ile Toptaşı'nın hastalarının değiştirilmesi teklifiyle gitmişti. Mazhar Osman'a göre Darülaceze, acizler için kurulmuş bir yapıydı. Ona göre Dünyadaki en aciz topluluk ise delilerdi, dolayısıyla Darülaceze'nin öncelikli olarak delileri kabul etmesi gerekmektedir. Toptaşı, bir hastane olmaktan uzak olmakla birlikte daha asırlarca aciz ve dilencileri barındırabilecek durumdaydı. Yeni bir bimarhane inşasının da imkânsızlığı düşünülürse, elde Darülaceze kadar hastaneye dönüştürülebilecek ikinci bir yapı bulunmamaktaydı. Darülaceze, hem şehirden kısmen uzak bir konumda hem de havadar bir yerdeydi. Bir iki ek bina (pavyon) inşa edilerek delilerin ihtiyacını karşılayacak hale dönüştürülebilirdi. Dolayısıyla az masrafla hem mükemmel bir bimarhane, hem de acizler için mekân meydana getirilmiş olabilirdi.¹⁸⁸

Mazhar Osman'ın bu fikrini desteklemek amacıyla Tababet-i Asabiye ve Akliye Cemiyeti de bir açıklamada bulundu. Ancak Darülaceze müdürü Zühdü Bey bu plana şiddetle karşı çıkıyordu. Ona göre, Toptaşı başhekim Mazhar Osman'ın Darülaceze'ye hastaları nakletmek fikri oldukça yanlıştı. Zühdü Bey'e göre her ne kadar bu fikir Tababet-i Asabiye ve Akliye Cemiyeti'ne mensup genç doktorlar tarafından dile getiriliyormuş gibi görünüyorsa da, çoğunun Mazhar Osman'ın öğrencisi olduğu biliniyordu. Zühdü Bey ayrıca Mazhar Osman'ın, Darülaceze'yi ziyaretinden kısa bir süre sonra bu görüşü dile getirdiğini hatırlatarak olumsuz bir imada bulunmaktaydı.¹⁸⁹ Zühdü Bey bundan başka Mazhar Osman'ın kendisini ön plana çıkarmaya çalıştığını da iddia ediyordu. "Bazı etibbânın temin-i şöhret

---

¹⁸⁷ Artvinli, *Toptaşı*, ss. 148-149.

¹⁸⁸ Bayülkem, "Muhterem Hocam", s. 66.

¹⁸⁹ Kılıç, *Deliler*, s. 84.

ve menfaatleri gibi bir maksad ve gayeye feda buyurulamayacağı” gibi sert bir ifade ile bunu dile getiriyordu.¹⁹⁰

Mazhar Osman’ın Darülaceze planını değerlendirmek için, Dr. Abdullah Cevdet’in başkanlığında bir komisyon toplandı. Komisyona uzman olarak çağrılan kişi Avni Mahmud’tu. Avni Mahmud, Mazhar Osman’dan oldukça farklı düşünmekteydi.¹⁹¹ Komisyon da, Darülaceze’de bir akıl hastalıkları hastanesi kurulması fikrine sıcak bakmamaktaydı. En sonunda Darülaceze’ye taşınma fikri komisyonca reddedildi.

TBMM hükümetinin işleri ele almasıyla birlikte Mazhar Osman’ın kariyeri de yeni bir hal aldı. Meclis-i Ali-i Sıhhi ve Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi lağv edildi. Yerine kurulan İstanbul Sıhhiye Müdüriyeti’nin başına ise Mazhar Osman’ın da desteklediği Kamil Muhtar Bey getirildi. Bu gelişmelerin ardından, bir sene önce Toptaşı başhekimliği görevinden alınarak Zeynep Kamil’deki Emraz-ı Akliye ve Asabiye Şubesi başhekimliğine getirilmek istenen ancak bunu kabul etmeyerek istifa eden Mazhar Osman, yeniden Toptaşı Bimarhanesi Başhekimliğine görevlendirildi.

Mazhar Osman, Toptaşı’nın başına ikinci kez geçmesinin ardından, psikiyatri yönetiminde bir dizi düzenleme yaptı. Bunlardan biri de başına geçmeyi reddettiği Zeynep Kamil Hastanesi’ndeki psikiyatri kliniğinin Toptaşı’na bağlanması oldu. Mazhar Osman, Toptaşı’nda düzenlenen beşinci Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresinde, Zeynep Kamil’deki bu kliniğin nasıl düzenlendiğini anlatmıştı. Buna göre hastalar üç sınıfa ayrılmış, buna göre “icraatlı” denilen ve maddi imkânı bulunan bazı hastalara ücret karşılığı hizmet verilmeye başlanmıştı.¹⁹² Bu aynı zamanda, Mazhar Osman’ın Şişli La Paix’de uyguladığı sistemin birebir aynısıydı.

¹⁹⁰ BOA, Dahiliye Umur-ı Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), Dosya No: 113, Belge no. 57. (17 Ramazan 1339/25 Mayıs 1921).

¹⁹¹ Avni Mahmud’un bu görüşünde, o sıralar Mazhar Osman’la aralarındaki gerilimin etkisi de gözden kaçmamalıdır. Zira Avni Mahmud Toptaşı’nın başhekimlik görevinden alınarak Zeynep Kamil Hastanesi’nde yeni açılan psikiyatri kliniğinin başına getirilmiş, Toptaşı’ndaki yerine de Mazhar Osman getirilmiştir. Bu halef-selef gerginliği burada da kalmayacak ve Mazhar Osman’ın Toptaşı’ndaki ilk başhekimlik görevinin sonlandırılmasında Uzman ve talebelerinin iddiasına göre Avni Mahmud’un payı bulunacaktır.

¹⁹² Mazhar Osman Uzman, “Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 4, S. 8 (1923), s. 95.

Mazhar Osman'ın ikinci defa Toptaşı'nda görevlendirilmesiyle birlikte Darülaceze'ye geçme planı da tekrar gündeme geldi. Yeni hükümet Mazhar Osman'a iki görev vermişti. Buna göre hükümet kendisinden Toptaşı'nın ıslahını bekliyor ikinci olarak da bimarhanenin Darülaceze'ye taşınıp taşınmamasının bir sonuca ulaştırılması emrini veriyordu.¹⁹³

Mazhar Osman'ın bu dönemde yazdıklarına bakılırsa Darülaceze'ye yerleşileceğine ciddi olarak inandığı anlaşılıyor. İstanbul Seririyatı'nın Ocak 1923 tarihli nüshasındaki "İslaha Doğru" başlıklı yazıda, Cumhuriyet hükümetinin sıhhi alandaki yeniliklerini haber verirken, delilerin Darülaceze binasına yerleşeceğini yazıyordu. "Darülaceze serapa muhtac-ı ıslah görüldüğü için müessese başka şekle giriyor. Hatta darülmecanin olmak üzere binası terk edilerek mebaniy-i emireden diğer birine nakline karar verilmesidir."¹⁹⁴

Ertesi ay yayınlanan İstanbul Seririyatı'nda Mazhar Osman, Darülaceze planının ayrıntılarını açıklamıştı. İlk başta Toptaşı'ndan çıkılma gerekçesini anlatıyor, bu kurumun bu devirde modern bir devlete yakışmayacağını söylüyordu. Mazhar Osman'ın karar mekanizmasında bulunanları ikna etmek için ilerlemeci anlayış ile modernlik-devlet ilişkisi üzerinde durduğu görülmektedir.¹⁹⁵

Darülaceze planı için Sıhhiye Müdürlüğüne bir rapor hazırladığını belirten Mazhar Osman, Toptaşı'nın askerî bir depo olarak kullanıldığı dönemde bimarhaneye çevrildiğini hatırlatıyordu.

Mazhar Osman raporunda, Toptaşı için iki çıkışın imkân dâhilinde olduğunu belirtmiştir. Birincisi, yeni bir bimarhanenin inşa edilmesidir. Ancak bu planla vakit geçirmenin, Toptaşı'ndaki zavallıların çile çekmesini sürdürmek anlamına geleceğini söylemektedir. Bir dönem ciddi planlar yapılmasına rağmen sonuçsuz kalan Safra Çiftliği projesini hatırlatarak, benzeri bir girişimin aynı akıbete uğramasından korktuğunu ifade

¹⁹³ Mazhar Osman Uzman, "Sıhhi İşlerde Tekâmüle Doğru", *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 8 (1922), s. 45.

¹⁹⁴ Mazhar Osman Uzman, "İslaha Doğru", *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 9 (1923), s. 49.

¹⁹⁵ Mazhar Osman Uzman, "Darülaceze ve Bimarhane Meselesi", *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 10 (1923), s. 53.

etmektedir. İkinci çıkışın ise mevcut bir binayı düzenleyerek bimarhane haline getirmekle mümkün olabileceğini iddia etmektedir.

Ardından da, neden Darülaceze'nin bimarhane için uygun olduğunu anlatacaktır. İlk olarak Darülaceze'nin şehre yakın olmakla birlikte şehrin ortasında olmamasının iyi bir sebep olacağını söylemektedir.¹⁹⁶ İkinci olarak Darülaceze'nin mevcut durumda pavyonlar şeklinde inşa edildiğini ve bunun modern bimarhane mantığına uygun olduğunu belirtmektedir. Zira bimarhane hastalarının bulunma sebebi çok çeşitli olabilmektedir. Hastaların bir kısmı; lepra, frengi veya diğer psikiyatrik rahatsızlıklara sahip iken, diğer bir kısmı ise suç işleyenlerden oluşabilmektedir. Bu kadar farklı hastanın da, ayrı ayrı binalarda tutulmaları zorunludur. Ayrıca Darülaceze'nin etrafının açık olması sebebiyle zamanla yeni pavyonların inşa edilerek genişletilebileceğini, eski pavyonların da gerekli görülmesi durumunda yıkılarak yenilenebileceğini söyler. Bu yenilemenin çok yüksek rakamlara mal olacağını iddia edenlere itiraz ederek, bunun 1500-2000 lira ile halledilebileceğinin hesaplandığını belirtir.¹⁹⁷ Bu rakamın ise Toptaşı Bimarhanesi'nin 1922 yılı bütçesi olan elli üç bin liranın çok altında bir rakam olduğunu söylemektedir.¹⁹⁸

Mazhar Osman söz konusu raporda, daha önce Zühtü Bey tarafından yapılan yedi itiraza da cevap vermektedir:

1. “Darülaceze, Sultan Abdülhamid tarafından vakfedilmiş, vakıf amacı düşkün, fakir, kimsesizlere sahip çıkmaktır.” iddiasına, delilerin dünyanın en aciz grubu olduğuyla cevap verir.

2. “Darülaceze'nin gelirlerinin bir kısmı tiyatrolardan, vapurlardan karşılanmakta, her milletten insanın kalabildiği kurumda dilenciler de sığınmaktadır ki böyle bir değişiklik o kesimlerin tepkisini çekebilecektir.” İfadesine karşı tiyatro ve vapur gelirlerinden zorla alınan kesintilerin kaldırılmasının tiyatrocular tarafından memnuniyetle karşılanacağını iddia eder.

---

¹⁹⁶ Talebelerinden Ayhan Songar, Bakırköy'deki ilk yıllarda en önemli problemin hastanenin duvarlarının alçak olması nedeniyle hastaların kolayca kaçabilmesi olduğunu anılarında belirtmektedir. Songar, *Ruh Hekiminin*, s. 32.

¹⁹⁷ Uzman, “Darülaceze ve Bimarhane”, s. 54.

¹⁹⁸ Uzman, “Darülaceze ve Bimarhane”, s. 55.

3. “Darülaceze’de değişik milletlerden insanlar kaldığı gibi onların ibadethaneleri de bimarhanenin gelmesiyle beraber kaldırılacaktır.” Mazhar Osman bu görüşe ise modern psikiyatrinin, hastaların tedavisinde din ve ibadeti önemli gördüğünü, bu yüzden ibadethanenin kullanımının sürdürüleceğini belirterek itiraz eder.

4. “Ülkede Darülaceze’ye ihtiyaç duyan gariban insan sayısı artmaktadır.” Yer değişikliği durumunda Toptaşı’nın bu ihtiyacı rahatlıkla karşılayabileceğini söyler. Ayrıca delilerin de sayısının hızla arttığını belirtir.

5. “Darülaceze şehrin sembolü ve gururu sayılacak bir müessesedir.” İddiasının gerçeği yansıtmadığı görüşünü savunmaktadır.

6. “Darülacezedeki tezgahlar”ın mecaninin buraya yerleştirilmesi durumunda tedavinin bir parçası olarak kullanılacağını belirtir.

7. “Darülaceze’nin bimarhaneye dönüşmesi çok büyük masraflara sebep olacaktır.” İddiasının temellerinin boş olduğunu, bunun yukarıda da belirtildiği gibi bin beş yüz, iki bin lira civarında bir para ile çözüleceğini belirtir.¹⁹⁹

Ancak işler yine Mazhar Osman’ın istediği gibi gitmeyecek ve Toptaşı’nın Darülaceze’ye nakli meselesi ikinci kez gerçekleşmeyecektir. Nisan ayındaki makalesinde “...Fakat va’eseфа bina henüz Toptaşı zindanından kutulamadı.” sözleriyle Darülaceze planından vazgeçildiğini belirtecektir.²⁰⁰

Hem yukarıdaki makalesine, hem de Toptaşı’nda o yıl beşincisi yapılan Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi’ndeki konuşmasına bakıldığında Darülaceze’den gönüllü olarak vazgeçmediği anlaşılıyor. “Ben o zamana kadar Darülaceze’yi istiyordum. Fakat bu işi iyice kavrayan mütehassıslardan ve bazı münevverlerden maadası bu fikrin şiddetle aleyhindeydi. Bu gidişle muvaffak olmak ihtimali azalıyordu.”²⁰¹ diyecekti.

¹⁹⁹ Uzman, “Darülaceze ve Bimarhane”, s. 62.

²⁰⁰ Mazhar Osman Uzman, “İstanbul Hastaneleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 12 (1923), ss. 54-55.

²⁰¹ Mazhar Osman Uzman, “Bakırköyü’nde İçtima Eden Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 7, S. 7 (1341/1924), s. 236.

Darülaceze'ye geçiş gerçekleşmemesine rağmen, Mazhar Osman Toptaşı'ndan çıkılması gerekliliği konusunda idarecileri ikna edebilmeyi başarmıştı. Toptaşı'nda düzenlenen Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi²⁰² sırasında dönemin merkez komutanı Albay Atıf Bey ile Sıhhiye Müdürü Burhaneddin Bey, Makrıköy'de (Bakırköy) boş durumda bulunan Reşadiye Kışlalarını gezmesini, uygun görürse buraya taşınma teşebbüsünde bulunmasını tavsiye etmişlerdi.²⁰³ Mazhar Osman, Reşadiye Kışlalarını gezdikten sonra bizzat kendi imzasıyla etkileyici bir mektup yazarak Ankara'ya gönderdi. Basında da Toptaşı aleyhine yazılar artmıştı. Ünlü yazarlardan Süleyman Nazif, ateşli yazıları ile sinir hekimlerini destekliyordu. Milli Müdafaa Vekili Kâzım Özalp da Toptaşı'ndan çıkılması ve Bakırköy'e taşınması konusuna olumsuz bakmıyordu. Toptaşı'ndan çıkma ve Bakırköy'e taşınma adeta bir kampanya haline gelmişti.²⁰⁴

Mazhar Osman'ın Bakırköy'e mesafeli yaklaşmasının sebebi, Safra Çiftliği'ne benzer bir sürecin yaşanmasından korkmasıydı. Ancak Toptaşı'nın kötü şartları onu mecburen buraya doğru itecekti. Nihayet 15 Ekim 1924 tarihli Bakanlar Kurulu'nda, Toptaşı'nın fiziki ve sıhhi yetersizliği gerekçesiyle Bakırköy'de bulunan Reşadiye Kışlalarına taşınmanın uygun olacağına dair karar alındı.²⁰⁵

Mazhar Osman'ın Bakırköy'e taşınma ve yeni bir hastane kurma başarısında, "yakın ilişkileri"nin etkili olduğu ortadadır. Özellikle dönemin Sıhhiye Vekili Refik Saydam'la geçmişte Gülhane'de çalışmış olmaları ile başlayan tanışıklığı bu yakınlığa örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁶ Mazhar Osman, Saydam'dan ilk istek olarak Bakırköy'ü talep ettiğini ve bunun reddedilmediğini şükranla anlatmaktadır. Yine Doktor Tefik Rüştü [Aras]'nın de açılıştaki katkısı olmuştur.²⁰⁷ Reşadiye Kışlaları'nın, Sıhhiye Vekaleti'ne devredilmesinde dönemin Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım

²⁰² Emed, "40. Yıl Münasebetiyle", s. 85.

²⁰³ Uzman, "Bakırköyü'nde İçtima Eden", s. 236.

²⁰⁴ Emed, "40. Yıl Münasebetiyle", s. 85.

²⁰⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 15 Ekim 1924, f. 30.18.1.1., y. 11.48.13.

²⁰⁶ Lahut Uzman, "Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman", sayfa sayısız. Gülhane'nin önünde çekilmiş çeşitli fotoğraflarda da Mazhar Osman ile Refik Saydam aynı karede dir. (Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 165.)

²⁰⁷ Uzman, *Konferanslarım*, s. 148.

(Karabekir) Paşa'nın da "himmeti" bulunmaktadır ki bu da uzun süre Gülhane'de çalışmış ve oldukça popüler bir doktor olan Mazhar Osman'la tanışıklıkları olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Tüm bunlar Wieting'in genç asistanların "sosyete"ye dâhil olmaları konusundaki tavsiyesini akla getirmektedir.

Bakırköy'deki Reşadiye Kışlalarının temeli, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Sultan Reşad zamanında, Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından 19 Temmuz 1914'te atıldı. Birinci Kolordu Kumandanı Mehmed Ali Paşa'nın planı doğrultusunda, inşasında daha çok gayrimüslimlerin çalıştırıldığı kışla, savaş sebebiyle bitirilemedi. İnşaatın bitirilen bölümleri, 1914-1919 yılları arasındaki savaş yıllarında süvari birlikleri tarafından kullanıldı. Mütareke döneminde Fransızların "Jiffar" isimli, çoğu Senegalli Müslümanlardan oluşan birliği burada kaldı. Fransızların kullandığı dönemde tahribat artmış ve kışlanın ancak yüzde onu kullanılabilir durumda kalmıştı. Kışla 1923 yılında, işgalin hemen ardından boşaltıldı. Daha sonraki dönemde hırsızlar tarafından defalarca talan edilmiş, civardaki çiftçiler tarafından da hayvanları için ahır olarak kullanılmaya bile başlanmıştı.²⁰⁸

İzzettin Şadan Reşadiye Kışlaları ile ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır:

Büyükannem Bakırköy'de otururdu. Yazları biz onun yanında geçirirdik. Bunun için Reşadiye kışlalarını bilirdim. Açıkça söylemek lâzım gelirse buraya hemen hemen haydut yatağı denilebilirdi. Aşağı takımdan kadınların müşterilerle bulunduğu yerd. Bu havalinin şöhreti fenaydı. Burada kumarhane olduğu söylenen bir de köşk vardı.²⁰⁹

Mazhar Osman, gezdiği kışlanın durumundan memnun kalmamıştı. Pek çok binanın yarım durumda olması ve ardından yaşanan tahribat can sıkıcı boyutlara ulaşmıştı. Pavyon olarak isimlendirilen hemen her bölümün zemininin bile yapılmamış olması, cam ve çerçevelerinin bulunmaması gibi

²⁰⁸ Artvinli, *Toptaşı*, s. 266; Uzman, *Konferanslarım*, s.149.

²⁰⁹ İzzettin Şadan, "Toptaşı - Eski Bakırköy ve Yeni Bakırköy" *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 110.

durumlarla karşılaşmıştı. Bahçesi ise adeta yılan yuvası haline gelmişti. Bazı binalarda Fransız işgalinden kalma kişisel askeri malzemeler bile bulunmaktaydı. Ancak “Toptaşı bimarhanesi o kadar gayr-i sıhhi bir binadır ki oradan bir an evvel hastaları kurtarmak arzusu her mütehasısın vicdanını kemirir. Bir iki pavyonu şöylece tamir ettirerek yüz seksen kadar hastayı buraya nakil” edilebileceği düşüncesi Mazhar Osman’ı Reşadiye Kışlalarını kabul etmeye zorluyordu.²¹⁰

Mazhar Osman’ın Bakırköy’deki bunca olumsuz duruma rağmen bu binalara yönelmesinin birkaç sebebi vardı. Özellikle bir bimarhanede aranan, şehirden uzak ancak ulaşım imkânları sayesinde şehre yakınlık özelliği burada mevcuttu. Ayrıca bölüm bölüm inşa edildiğinden hastalıklara göre servisler ayrı yerlerde bulunabilecekti. Toptaş’ındaki izdihamdan dolayı iç içe kalmak zorunda olan hastalar, hastalıklarına göre bu servislere dağıtılabilecekti. Diğer yandan temiz havalı ve deniz gören bir konuma sahipti. Yine arazisinin geniş ve uygun olması dolayısıyla, ihtiyaca göre iki katına kadar genişletilebilecek durumdaydı.²¹¹

Bakanlar Kurulu kararın ardından 1924 yılının kışında taşınma işlemi başladı. Taşınma sırasında görev Fahreddin Kerim’e verildi. O da ilk seferde 25 hasta ve 3 hastabakıcı ile beraber buraya geldi.²¹² İmkânsızlıklar içinde gerçekleştirilen taşınma işlemi, on kişilik “kaptıkaçtı” olarak isimlendirilen bir dolmuş ile sorunsuz şekilde gerçekleştirildi.²¹³ Bakırköy merkezinden hastaneye giden yolun oldukça bozuk olması sebebiyle eşyalar manda arabalarıyla taşınmıştı. İzin için dönemin İstanbul Belediye Başkanvekili Şerif Bey’den izin almak bile iki gün kadar sürmüştü.²¹⁴ Taşınma işi 1927 sonuna kadar sürdü. En son 38 hastanın gitmesiyle birlikte Toptaş’nda hasta kalmayacaktır.²¹⁵

²¹⁰ Uzman, “Bakırköyü’nde İçtima Eden”, s. 236.

²¹¹ “Bimarhane Makriköyü’ne Naklediliyor”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1924/15 Teşrinisani 1343, s. 1.

²¹² Fahrettin Kerim Gökay, “Bakırköyünde On Yıl”, *Cumhuriyetin 15inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk On Sene*, der. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: Kader Matbaası, 1938, s. 16.

²¹³ Fahri Celal Göktulga, “Tımarhane Lâkırdısı”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1956, s. 3.

²¹⁴ Emed, “40. Yıl Münasebetiyle”, s. 85.

²¹⁵ Şahap Erkoç, Fulya Kardeş ve Fatih Artvinli, “Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’nin Kısa Tarihi”, *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, C.24, 25. Yıl Özel Sayı, (2011), s. 2.

Mazhar Osman ilk taşınmanın ardından, Toptaşı Bimarhanesi'nde başhekim yardımcılığı görevini yürüten Lutfi Akif Bey'i, yeni hastanenin derlenip toparlanması amacıyla müdür olarak görevlendirdi. Bir sene kadar müdürlük yapan Lutfi Akif Bey, bu görevinin dışında doktorluktan çiftçiliğe, marangozluğa kadar geceli gündüzlü çalıştı. Lutfi Akif Bey döneminde yüz civarında hafif hasta, yedi sekiz seferde Bakırköy'e gönderilmişti.²¹⁶

İlk yaz sonunda Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi'nin altıncısı bu sefer Bakırköy'de yapıldı. Mazhar Osman kongrenin açılış konuşmasında, Bakırköy'üne getirilen hastaların daha ziyade hafif hastalar olduğunu anlatmıştı. O ana kadar Bakırköy'e nakledilen 180 kişinin tedavileri, yaz boyunca tamamlanmış ve birçoğu evlerine gönderilmişti. Buraya nakledilen hastalar, Toptaşı'ndaki yükü de kısmen hafifletmişti. Bununla birlikte, sadece 2 pavyon tamir edilerek hizmete sokulabilmişti. Daha 20 pavyon ise tamir edilmeyi beklemekteydi.

Mazhar Osman bu kongrede Bakırköy'ün tedrici olarak sekiz-on yıl içinde inşasını bitirmeyi öngördüklerini, bunun proje ve programını mühendis ve mimarlara hazırlattıklarını ifade ediyordu.²¹⁷

Mazhar Osman, taşınma işleminin başlamasından kısa bir süre sonra, asistanlarından birini Almanya'da yeni inşa edilmiş tımarhaneleri dolaşım fikir alması için Münih'e gönderdi. Özellikle arazi yapısı ve şekli Bakırköy'e benzeyen iki bimarhanenin planları da getirtilecekti. Aynı zamanda mühendisler arazinin sınırlarını tespit etmiş, ihtilafı bazı yerleri belirleyerek çözüme kavuşmasını sağlamışlardı. Bundan başka iki Alman mimar getirildi. Mimarlar kışlanın planlarını etüt ederek bir proje de çizdiler. Mimarların projesine göre, Reşadiye'yi altı yüz yataklı bir hastane haline getirmek mümkündü. Bunun için ise altı yüz bin lira civarında bir para harcanmalıydı.²¹⁸ Mazhar Osman, Sağlık Vekâletinden bu kadar parayı istemeyeceğini bildiğinden, birkaç pavyonun tamiri için yıllık yirmi bin lira talep etmiş ancak bu miktara bile tepki geldiğini görmüştü. Tüm iyi

---

²¹⁶ Uzman, *Konferanslarım*, s. 148.

²¹⁷ Uzman, "Bakırköy'ünde İctima Eden", s. 237.

²¹⁸ Uzman, *Konferanslarım*, s. 149.

niyetli çalışmalara rağmen tımarhanenin bürokrasi nezdinde hala büyük bir ihtiyaç olarak görülmediği de bu olayla ortaya çıkmıştı.²¹⁹

Binaların inşası ve çevre düzenlenmesi sırasında en büyük katkı ise hastalardan geldi. Hafif durumdaki hastalar, Bakırköy'ü önemli ölçüde inşa etmişlerdir. Hastane personeli ile beraber çalışıp, onlar gibi ücret almışlardır. Bu durum, Mazhar Osman'ın kafasındaki, kendi kendine yetebilen akıl hastanesi modelinin bir kısmına uyuyordu. Ergoterapi de denilen iş terapisi, Mongeri'den beri tüm psikiyatrların hayaliydi. İş terapisi dönemin psikiyatrları için hastaların tedavisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Avrupa'dan yüzyıl sonra uygulanabilen iş terapisinden, plansız ve düzensiz bir şekilde işletilmeye çalışıldığı için çok da verimli sonuçlar alınamamıştı. Bu hastaların dışında kalanlar ise Toptaşı'nda olduğu gibi koşullarında dış dünyadan yalıtılmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye devam ettiler.²²⁰

Hastanenin bazı ihtiyaçları da ergoterapinin sayesinde karşılanıyordu. Örneğin hastanede yetmiş dönümlük bir üzüm bağı meydana getirildi. Daha kışla iken hastanenin bahçesi çam ağaçları ile kısmi bir ormana dönüştürülmüştü. Bunun yanına on bin civarında akasya, vişne, elma, armut, kirazdan oluşan bir de meyve bahçesi eklendi. Ayrıca buğday ve hayvanlar için arpa ekimi ve hasadı, hayvan ve çiçek yetiştiriciliği gibi faaliyetler de gerçekleştirildi.²²¹ Tüm bu gayretlerle birlikte hastane ciddi anlamda adeta çiftliğe dönüşmüştü.²²²

Mazhar Osman da çalıştırılan hastaların başardıkları işleri şu cümlelerle anlatmıştı:

Dünyanın her yerinde böyle bir müessesenin tedavi yeri eczane değil doğramacılık, demircilik, terzilik, ayakkabıcılık atölyeleri ve ziraat işleridir. Biz de bunların hepsini Bakırköy'ünde yapmağa çalıştık. Bunları yapmaktan maksad sırf tedavidir, hastayı meşgul etmektir. Bu çalışmayı çok defa faydalı cepheye çevirttim. Bu sayede bu cesim bağlar oldu, onların yaptığı kireç ve taş ocaklarile parasız veya pek az para ile birçok

²¹⁹ Uzman, "Zarurî Cevaba Cevap", s. 33.

²²⁰ Artvinli, *Toptaşı*, s. 270.

²²¹ Erkoç, Kardeş ve Artvinli, "Bakırköy RSSHH Tarihi", s. 3.

²²² Uzman, "Bakırköy'ünde İçtima Eden", s. 237; Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 126.

inşaat yaptırdım. Meselâ laboratuvarlar için tavşanhaneler, ölümler için morg, adli koğuşun etrafına beş metre yüksekliğinde duvar, yemekhaneler pansiyonlar... Daha bahçeler, fidanlıklar, çiçekler... Herşey... Bunları yaptırırken hastalarımızı çalıştırıyorlar diye hakkımızda şikâyetler oldu, sonradan bilâkis halkça takdir edildi, istenildi.²²³

Geçirilen bu ilk yaz mevsiminde, hastalara ziraat yaptırılarak elde edilen sebzeler hastanede tüketilmiştir. İlerleyen yıllarda, her sonbaharda bağ bozumu dönemi hastane personeli ve hastalar için bir şenlik halini alacaktı.²²⁴ Kısa süre içinde hastanenin etrafı tel örgüler ile de kapatıldı.

Belli bir döneme kadar ihtiyaç olan yoğurt, hastane dışından temin edilmekteydi. Ancak getirilen yoğurtların bozuk olması sıkıntıya sebep oldu. Bunun üzerine Mazhar Osman bir karar alarak bundan sonra ihtiyaç olan yoğurdun hastane bünyesinde yapılması talimatını verdi.²²⁵ Bu ve benzeri uygulamalarla birlikte hastane, kendi kendine yetebilen bir hale gelmişti.

Bakırköy'deki en önemli problem ise su idi. Bakırköy o dönemde yerleşimin bulunmadığı, ıssız kabul edilebilecek bir bölgeydi. İstanbul'un suyunun sağlandığı Terkos tesisatının ise buraya ulaştırılması imkânsız olarak görülüyordu. Su sorununu çözmek için hastaneye yakın bir yere artezyen kuyusu açıldı. Bunun dışında üç kuyu daha açılmıştır. Su, bu kuyulardan ancak motorlar yardımıyla hastaneye getirilebiliyordu. Hastaneye getirilen su ise, 1928 yılında yapılan 70 tonluk bir depoda toplanıyor ve oradan tüm pavyonlara gönderiliyordu. Bazı kuyular ise çiftçilik yapılan alanların sulanması için kullanıldı.

İlk olarak harap durumdaki binaların tamirine girişildi. Pek çok binanın piriçten yapılmış olukları çalınmıştı. Tahrip olmuş bu binaların çatıları tamir edilerek kiremitle örtüldü. Pek çoğunun zemini beton veya ksilolit yer döşemesi malzemeleriyle kaplandı. Çerçeve ve camları süratle tamir edildi.

---

²²³ Uzman, *Konferanslarım*, s. 154.

²²⁴ Gökay, "Bakırköy'de On Yıl", ss. 80-81.

²²⁵ Uzman "Ayın Akisleri", s. 90.

Kışlada askerlerin barındığı dönemde su bulunmadığından banyo ve tuvalet de yoktu. Burada kalan askerler, banyo ihtiyaçlarını gidermek için şehirdeki hamamlara gidiyorlardı. Bu sorunu çözmek amacıyla alaturka bir hamam ile her servise üçer banyo da yaptırılırdı. Her gün yüz kişinin yıkanabildiği bu hamamda kullanılan sıcak su ise mutfakta pişirilen yemeklerin ısıttığı su idi. Bu su, borular yoluyla hamama gönderiliyordu. Bu yöntem günümüzde bile hayli ileri bir kullanımı temsil etmektedir. Diğer yandan her servise en az üç tuvalet yapılmış, bunlar da kanalizasyonla uzak bir depoda, sağlığa zarar vermeyecek şekilde tutulmuştur.

Hastanede elektrik de bulunmamaktaydı. İlk zamanlarda, gaz lambası ile aydınlatma sağlandı. Ardından Bakırköy'den hastaneye kadar şehir hattı getirilerek hastane aydınlatıldı. Tıbbi aletlere gereken elektrik bu şekilde sağlanmış olurken ayrıca bir şantiye haline getirilen binalara lazım olan bıçkı ve diğer elektrikli testereler de çalışır hale getirildi.²²⁶

Bakırköy'de yol da büyük bir problemdi. Özellikle kış aylarında çamur yüzünden çizmelerle dahi yürünmesi imkânsız hale gelmekteydi. İlk yıllarda Bakırköy'de çalışan doktorlardan biri olan İzzettin Şadan, bu yolun bozuk olması sebebiyle, ulaşım amacıyla kullandığı faytonu duvara çarparak kaza geçirdiğini anlatmaktadır. Yine hastaların da yardımıyla önce binaların arasındaki yollar yapılmış ardından da hastaneden Bakırköy tren istasyonuna kadar olan yol asfaltlanmıştı.²²⁷

1933 yılına kadar 20 bina tamir edilebildi. Bundan başka yönetim, fakülte, adli tıp binaları ile müşahede evi, asabiye servisleri, çocuk bölümü ve cüzamlılar için bir bina, mutfak ve çamaşırhane de 1940 yılına kadar tamamlandı. 1933'de ise ilk kez bir bina inşasına başlandı. 21'inci bina 1934'te hizmete girdi. Hasta sayısı ise 1933'te bin dört yüz civarına ulaşmıştı.²²⁸

---

²²⁶ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 126; Uzman, *Konferanslarım*, s. 149.

²²⁷ Uzman, *Konferanslarım*, ss. 153-154.

²²⁸ Mazhar Osman Uzman, "Cümhuriyetin Onuncu Senesi", *İstanbul Seririyatı*, C. 15, S. 11 (1933), s. 210. Mazhar Osman aynı yıl yayınladığı *Sihhat Almanakı*'nda hasta sayısının ellisinin ücretli toplamda bin beş yüz olduğunu belirtmektedir. (Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 128.)

1933 yılında yapılan üniversite reformu ile tıp fakülteleri nöroloji ve psikiyatri kliniklerinin Bakırköy'e yerleştirilmesine karar verildi. Bu sayede öğrenciler stajlarını kolaylıkla yapabiliyorlardı. Aylık gruplar halinde fakülte bünyesinde eğitim alan yeni psikiyatri öğrencileri, hastanenin zengin hasta materyalinden faydalanmaya başlamış, uygulama yapma imkânına kavuşmuşlardı.²²⁹

Bakırköy'deki ilk dönemlerde binalar tamir edilip eksiklikler tamamlanmış, 1933 üniversite reformuyla birlikte Mazhar Osman ülkedeki psikiyatridi her yönüyle yönlendirir olmuştu. O kendi ekolüyle onlarca öğrenci yetiştirirken, psikiyatridi yakın branşların temellerini atmak için de uğraştı. Nöroşirürji bunlardan biridir. Bu amaçla öğrencilerinden birinin tavsiyesiyle on yıllık genç bir genel cerrah olan Hami Dilek'i 1933 yılında Bakırköy'de açılan nöroşirürji bölümüne uzman olarak tayin ettirdi. Bir yıl sonra Dilek'i Paris'teki Pittie Hastanesine gönderdi. Dilek, dönemin en büyük nöroşirürji doktorlarından Clovis Vincent ve De Martel'in yanında çalışma fırsatı yakaladı. Dilek, buradaki eğitimini tamamlayıp Türkiye'ye döndüğünde, Mazhar Osman'ın desteği ile ilk nöroşirürji ameliyathanesini kurdu. Böylece nöroşirürji, Avrupa'dan çok geç olmayan bir tarihte Türkiye'de başlamış oldu.²³⁰

Mazhar Osman'ın Bakırköy'de başardıkları ile Türk psikiyatrisinde büyük bir kırılma meydana getirdiği ortadadır. Mongeri'nin delilerin zincirlerini kaldırması ve Toptaşı'na geçilmesinden çok daha büyük bir dönüm noktası olan Bakırköy'de yaşananlar 20. yüzyıl Türk psikiyatrisini baştan aşağı değiştirmiş ve etkilemiştir. Bu dönemde Raşit Tahsin'in de arzu ettiği, psikiyatri kurumlarını tek elden yönetme hayali fiilen gerçeğe dönüştü.

Toptaşı, Abdülhamid döneminin olumsuz sembolleri arasında yer almaktaydı. Cumhuriyet ile beraber başlayan geri kalmışlık ve eski rejim eleştirileri için de malzeme olmuştu. Bakırköy ise Cumhuriyet'in ilk projelerinden olmakla beraber "gelişmişlik" ve "ilerlemecilik"

²²⁹ Gökay, "Bakırköy'de On Yıl", s. 81.

²³⁰ Hami Dilek, "Mazhar Hoca'nın Ardından", *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 63.

propagandalarında da yer buldu. Bakırköy “Cumhuriyet’in erdemini” ve “ne iyi bir şey” olduğunu anlatmakta sıklıkla kullanıldı.

Bakırköy semti de içinde açılan hastaneden olumlu anlamda etkilenmiştir. Su sıkıntısı nedeniyle insanların tercih etmediği Bakırköy, akıl hastanesinin meydana getirdiği hareket, hastane için yapılan yatırımlar gibi sebeplerle kısa zamanda bir cazibe merkezi haline geldi. Günümüzde Bakırköy, İstanbul’un en büyük ve en gözde semtlerinden biri olmasını, kışlanın hastaneye dönüştürülmesine borçludur.

Ancak Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi de selefi Toptaşı’na benzer bir kaderle karşılaştı. Hatırlanacağı üzere Süleymaniye Şifahanesi’nden Toptaşı’na geçildiği ilk yıllarda izdiham sorunu çözülmüş, ancak ilerleyen yıllarda kapasite yetersizliği en büyük sorun haline gelmişti. Bakırköy de 600 kişinin barındığı Toptaşı’nın çok üzerinde bir hasta sayısına kısa zamanda ulaşmış oldu. Bu ise korkulan bazı olayların yaşanmasına ve kamuoyunda soru işaretleri oluşmasına neden olacaktı.

1934’te kadınlar koğuşunda yaşanan bir cinayet, Bakırköy’ün de yetersiz kaldığının bir işareti olarak görülmeye başlanmıştı. Toptaşı’nın kapatılmasından yedi yıl sonra yaşanan olayda dönemin Çorum milletvekillerinden Münir Bey’in baldızı Lâtife Hanım, aynı koğuşta bulunan ve buraya bir buçuk ay önce getirilen Deli Naciye isimli bir kadın tarafından boğularak öldürüldü. Cumhuriyet gazetesinde “Tımarhanedeki facia” başlığıyla verilen haberde, Deli Naciye’nin “azgın bir halde” bulunduğu halde kadınlar koğuşundaki izdiham nedeniyle tecrit edilemediği ve “maruf bir aileye mensup” Lâtife Hanım’la aynı odaya yatırıldığı yazılıyordu. Naciye, son derece “müteheyyiç ve mütehevvir” olduğundan, yanındaki hastaya zararı dokunmaması için sürekli kontrol altında bulundurulması gerekirken bunun ihmal edilmişti. Başhekim Mazhar Osman ise bu gibi olayların her zaman yaşanabileceğini belirterek konunun üstünü örtmeyi tercih etmişti. Habere göre Mazhar Osman, katilin Latife Hanım’ın yanına yatırıldığını olaydan sonra öğrendiği, ayrıca nöbetçinin de olay sırasında yerinde bulunmadığı iddia edilmekteydi. Haberin devamında yoğunluk yüzünden bazı yataklara ikişer hastanın bile yatırıldığı da öne sürülüyordu. 60 yataklı bir koğuşa 150 yatak bulunduğu belirtilmiş, bu da

cinayete zemin hazırlamıştı. Gazete, konu ile alakalı olarak “salâhiyettar bir zat”tan da görüş almıştı. Bu kişiye göre, izdiham bakanlık tarafından biliniyor, yatak sayısının arttırılması için çalışma yapıldığı anlatılıyordu. 1450 yataklı hastanede, hastaların reddedilememesinden ötürü 2000’e yakın hasta olduğu da bu kişi tarafından belirtilmişti.²³¹

Aslında bu olay Mazhar Osman’ın da dediği gibi sıradan bir hadiseydi. Ancak Toptaşı’ndaki izdihama çare olması amacıyla açılan Bakırköy Hastanesi’nin de yarayı kapatamadığı anlaşılıyordu. Hâlbuki bir yıl önce (1933) Manisa Akıl Hastalıkları Hastanesi uzmanlarından Doktor Ali Muhlis Bey, Avrupa’da delilerin toplam nüfusa oranı olan binde beşin ülkemiz şartlarında da aynı kabul edilmesi durumunda, 1930’lu yıllarda deli sayımızın kaba tahminle 50 bin civarında olacağını belirtmişti. Ülkedeki tımarhanelerin toplam yatak sayısının ancak iki bini bulduğunu, bu sayının da yetersiz olduğunu yazmıştı. Mazhar Osman ise Ali Muhlis Bey’in makalesinin altına yazdığı kısa cevapta buna karşı çıkmış, Ali Muhlis Bey’in düşündüğü gibi hastaların sokaklarda kalmadığını, ağır vakaların kliniklerde, hafif olanların polikliniklerde tedavi edildiğini iddia etmişti.²³²

Mazhar Osman altı ay kadar sonra verdiği bir konferansta ise Ali Muhlis Bey’i doğrulayacak bilgiler verecekti. İki bin civarında hastaya bakıldığını, bunun en az beş katının da sokaklarda dolaştığını tahmin ettiğini söyleyecekti.²³³

Bakırköy’deki yatırımlar, ekonomik buhrana rağmen kesilmeden devam etti. Ancak hasta sayısı da buna paralel olarak yıldan yıla arttı. 1938 yılında hastane 1800 yatağa, hasta sayısı ise iki bin yüz civarına ulaşmıştı. Hükümet artık oldukça büyüyen Bakırköy’ün kapasitesini arttırmayı düşünmüyordu. Bunun yerine Ali Muhlis Bey’in teklifi olan Elazığ ve Manisa hastanelerinin kapasitesini beş yüze çıkarmayı planlıyordu.²³⁴ Yine hükümet ülkedeki akıl hastanelerini arttırma ve kapasiteleri büyütme için beş milyon liralık bir proje hazırlamış, bu parayı yıllara bölerek kullanmayı planlamıştı.²³⁵

²³¹ “Tımarhanedeki facia”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1934, s. 5.

²³² Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 247.

²³³ “Akıl Hastalıkları ve Ondan Korunma”, *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1934, s. 2.

²³⁴ Uzman, “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 2 (1938), s. 16.

²³⁵ Uzman, “Aydın Akisleri”, ss. 23-24.

1939 yılında Bakırköy'e iki yüz yataklı yeni bir bina daha eklendi. Bu binanın açılışında bilgi veren Mazhar Osman, hastanede kalan hasta sayısının 2200'ü bulunduğunu belirtiyordu.²³⁶

İzdiham; kavga, yaralama, cinayet gibi sorunlara yol açmasının yanında eski bir derdi de gündeme getirdi. Hastanede tedavi imkânlarının yetersizliği ile fiziki ve sıhhi şartların düzeltilememesi gibi sorunlara personel kıtlığı da eklenince hasta ölüm oranları yükselmişti. Bulaşıcı hastalıklar bu sefer verem, dizanteri olarak ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası antibiyotiklerin yaygınlaşmasına kadar geçen sürede yaşanan yüksek ölüm oranları, bu gelişmeden sonra düşmüştür.²³⁷

Ancak izdiham ve kötü yönetim iddiaları 1940²³⁸ yılında Mazhar Osman'ın başhekimlikten ayrılmasına neden oldu. Bunda kendisini "jurnalleyenlerin" büyük payı vardı. Sağlık Bakanlığı, hakkında yolsuzluk iddialarını araştırmak için bir müfettiş görevlendirdi. Müfettiş, maddi olarak çıkar sağlanmadığı, tam tersine kamu yararına uygun hareket edildiğini tespit ettiği halde, usule uygun iş yapılmadığı iddiasıyla olumsuz bir rapor hazırladı. Bu soruşturma ve iddialar karşısında daha fazla başhekimlik görevini yerine getiremeyeceğini anlayan Mazhar Osman istifa etti. İstifasında, dönemin Eğitim Bakanlığı'nın, üniversite hocalarına başka kurumlarda çalışmayı yasaklaması da etkili olmuştu.

Ancak 1933 üniversite reformu ile psikiyatri bölümü Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi'ne taşındığından dolayı Mazhar Osman, fakültenin dekanı sıfatıyla ölünceye kadar burada çalışmaya devam etti.

2.2. Psikiyatrinin Zirvesinde

2.2.1. Popüler Bir Doktor

Gülhane döneminde çok da tanınmayan bir doktor olan Mazhar Osman, Şişli La Paix ve Toptaşı başhekimlikleri döneminde toplumun önde gelen kesimlerine kendini tanıtmıştı. Bakırköy'ü tesis etmesi ve ortaya çıkan başarı halkın geniş kesimince de tanınmasına sebep oldu.

²³⁶ "Bakırköy Hastanesinde Yeni Bir Pavyon Açıldı", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1939, s. 9.

²³⁷ Erkoç, Kardeş ve Artvinli, "Bakırköy RSHH Tarihi", s. 4.

²³⁸ Hami Dilek bu tarihi 1941 olarak vermektedir. (Naderi, *Mazhar Osman*, s. 58.)

Mazhar Osman popülerlik merdivenlerini adım adım çıkmıştı. Gülhane başhekimlerinden Julius Wieting'in genç asistanlara yaptığı "sosyete içinde yer alma" tavsiyesine uyarak gazetecilerle, edebiyatçılarla, zenginlerle tanışmış, dost olmuştu.

Şişli La Paix Müsamereleri, her ne kadar kendisini tanıtma amaçlı faaliyetler olarak düşünülme bile başka sonuçlarıyla bu popülerliğin zirveye çıkmasında başrol oynadı. O güne kadar tıp camiası için bile bilinmezi temsil eden deliler ve onların yaşamları, bu müsamereler sayesinde cevaplar sunmuş oldu. Hatırlanacağı üzere deliler, halk arasında ya mistik ve dini bir konumda ya da siyasi çekişmelerin odağında yer alan bahtsız kimselerdi. Abdülhamid döneminde Toptaşı'nda felaketler sahnelendiği iddiaları da bunu beslemişti. Mazhar Osman La Paix'deki halka açık toplantılar ile delilerin evliyalara ya da siyasi suçlular olmadığını, tersine modern tıbbın konusunda yer alan bir çeşit hasta olduğunu ispat etti.

Halktaki merak duygusu, normal vatandaşın bilimin hala sihirbazlık türünden gösteriler olduğu gibi kanaatlere sahip olması da, La Paix müsamerelerinin bu kadar ön plana çıkmasında etkili olmuştu. Yanı sıra hastaların teşhiri, toplumun nabzını tutan kişiler arasında ilgi ile karşılanmaktaydı.

Mazhar Osman'ın 1934 yılında bile, Çarşamba günleri verdiği dersler izdihama yol açtığı, diğer fakültelerden gelen üniversite öğrencileri yüzünden pek çok kişinin ayakta kaldığı gazete haberlerinde yer alabiliyordu.²³⁹ Öğrencileri, yaşanan izdiham yüzünden sık sık ayakta kalmaktan şikâyet ediyor ve dersler ile konferansların ayrılmasını talep ediyorlardı.²⁴⁰

Müsamerelerin sıkı takipçilerinden olan edebiyatçılar, Mazhar Osman'dan önceki doktorları işe yaramaz olarak görse bile bunun Mazhar Hocayla değişmeye başladığını iddia ediyorlardı. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır), yakın dostu, büyük şair ve doktor düşmanı Tevfik Fikret'i Mazhar Osman'a muayene olmaya ikna ettiğini belirtmektedir.²⁴¹ Ali Ekrem

²³⁹ "Akliye Derslerine Rağbet", *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1934, s. 2.

²⁴⁰ Atabey, "Mazhar Hoca", sayfa sayısız.

²⁴¹ Erkoç, *Mazhar Osman ve Dönemi*, s. 50.

Bey de daha sonra yaşadığı psikiyatrik bir rahatsızlık sırasında, Mazhar Osman tarafından tedavi edildiğini, onun sayesinde iyileştiğini yakın dostlarına anlatacaktır.²⁴²

Mütareke yıllarında Toptaşı başhekimi olan Mazhar Osman, müsamerelere burada da devam etti. Ayrıca Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin ilk kongresi de Toptaşı'nda yapıldı. 1922 yılı başında düzenlenen kongrenin konukları arasında, teşrih (otopsi) hocası Mazhar Paşa, müdde-i umumi (başsavcı) Kenan Bey, şair Cenap Şehabettin ve sağlık müdürü Abdullah Cevdet Bey de bulunuyordu. Burada sunum yapan bir asistan, Fuzuli'nin bir şiirinde geçen ruh tahlilini teatral bir şekilde canlandırınca, Cevdet coşmuş ve bu şiiri konukların önünde ezberden okumuştur.²⁴³ Şüphesiz bu önceden planlanmış ve müdür Abdullah Cevdet'i etkilemek amaçlı bir çeşit gösteri idi.

Gazete ise dönemin en önemli kitle iletişim aracıydı. Mazhar Osman, gazetecilerle kurduğu yakın ilişkinin nimetlerini rahatça toplayabiliyordu. Ya ön sayfalarda hakkında haberler çıkıyor ya da makaleler yazarak köşelerde yer buluyordu. Yazdığı kitaplar, dostları olan gazeteciler tarafından gönüllü olarak tanıtılıyordu. Abidin Daver bu durumu şu sözlerle anlatıyordu:

(...) gazeteciler, bilhassa Mazhar Osman Bey'e çok şey yaptılar. Onun bilir bilmez her bahse karışarak kendini reklâm etmesine yardım ettiler. Fakir halkla alay eder gibi tertip ettiği ucuz yemek listelerini neşretmek hatasını bile yaptılar. On beş yirmi gündür gazetelere ismi geçmeyen Mazhar Osman Bey, bu mevzuu, şüphesiz yeniden gazete sahifelerinde arzı endam etmek için intihap etmiştir ama yanlış bir yol tutmuştur.²⁴⁴

Hatırlanacağı üzere Toptaşı'ndan çıkılması için, arkasında Mazhar Osman'ın bulunduğu güçlü bir kampanya başlatılmıştı. Başta Süleyman Nazif olmak üzere etkili pek çok kişi sert ve hararetli yazılar kaleme alarak

²⁴² Âlim Gür, "Ali Ekrem Bolayır Biyografisine Katkılar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (2004), s. 359.

²⁴³ Tiregül, "Meslekte Geçen", s. 107.

²⁴⁴ Abidin Daver, "Mazhar Osman Bey Gazetecilere Hücum Ediyor", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1933, s. 2.

kamuoyunu yönlendirmiş ve hükümeti sıkıştırmışlardı. Bu gönüllü destekte yukarıda zikrettiğimiz dostlukların etkisi büyüktü. Dönemin Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın da Mazhar Osman'ın eski dostu olması, Bakırköy'e geçilmesinde etkili olmuştu.

Mazhar Osman, kısa sürede halk için "büyük doktor" tanımının karşılığı haline geldi. O normal bir vatandaşa göre, tıbbın dahi iyileşemez kabul ettiği delileri tedavi edebiliyordu, o zaman çok büyük bir sanatkâr ve hekimdi! Doktor kelimesini ilk kez Mazhar Osman'la kullanan pek çok kimse olduğu, günlük konuşmalarda ismi geçtiği biliniyordu. Dolayısıyla dönemin en popüler birkaç siyasetçisi ile beraber Mazhar Osman'ı da önde gelenler listesine yazmakta bir mahzur görülemezdi.

Bu durumun oluşmasında Mazhar Osman'ın halkın geniş kesimlerine ulaşma gayretlerinin de etkisi bulunuyordu. Örneğin 1929 buhranı sonunda radyoda verdiği bir konferansta, ekonomik anlamda iyice bunalan topluma, ucuz yemeğin sağlık için daha iyi olduğunu anlatıyordu. Sahibi olduğu Sıhhi Sahifeler isimli popüler tıp dergisinde de 1930'lu yıllarda bu amaçla aylık yemek listeleri yayınlamıştı. Bu konuşma ve yazılarında kırmızı etin tıp tarafından çok da makbul sayılmadığını, ülkemizde çokça bulunan balık ve sebzenin tüketilmesinin daha doğru olacağını iddia ediyordu.²⁴⁵ Bu konuşmalar, halk tarafından sempatik bulunuyorken, gazeteler tarafından sert eleştiriler alıyordu. Söz gelimi Abidin Daver, Mazhar Osman'ın bu listeleri hazırlayarak fakir halkla dalga geçtiğini iddia etmiştir.²⁴⁶

Ucuz yemek listeleri, Mazhar Osman'ın kendisinin de hatırı sayılır bir şişman olduğu gibi sert eleştirilerle karşılaşmış, konuyu diline dolayan gazetelerde Mazhar Osman'ın karikatürleri çizilmişti.²⁴⁷ Mazhar Osman da bu eleştiriler üzerine kendisinin zannedilenin aksine az yediğini iddia edecektir.

Bizim bildiğimiz doktor bir kere lokantaya ömründe ancak beş altı defa girmiştir. İkincisi sabah kahvaltısı âdetini çoktan terk

²⁴⁵ Mazhar Osman Uzman, "İktisat Haftası Nedeniyle Radyoda Verilen Konferans", *Konferanslarım (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942, ss. 85-86.

²⁴⁶ Daver, "Mazhar Osman Bey", s.2.

²⁴⁷ "Mazhar Osman Bey Tekrar Sahneye Çıktı!", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1930, s.1.

etmiştir. Seneler vardır ki ihlamur veya süt bile içmez. Öyle yemeğinde ya bir dilim ekmek peynir veya bir az yoğurt ekmek yer, akşamları da nihayet iki kabı geçirmez. Hele havyar gibi şeyleri hiç yemez Biliyorsunuz ya, tütün kullanmaz, içki de içmez, poker de oynamaz, sefahati yoktur.²⁴⁸

Yine 1930 yılının ilk yarısı, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tartışmalarıyla çalkalanmıştı. Aslında tartışma Mazhar Osman ile kadın dernekleri arasında yaşanmıştı da denilebilir. Mazhar Osman, kadınların vekil olamayacağını, böyle bir kararın büyük bir hata olduğunu ve bu karardan süratle vazgeçilmesi gerektiğini iddia etmiş, kadınlar da Mazhar Osman'ı sert şekilde eleştirmiş ve protestolarda bulunmuşlardı. Polemik, gazetelerin birinci sayfalarında günlerce yer tutmuştu.

Mazhar Osman, tıpla alakalı olsun olmasın 1930'lu yıllarda gazetelerin görüşüne mutlaka başvurduğu birisi haline gelmişti. Kendisi de ön planda olmaktan hoşlanıyor, basın üzerindeki etkisini kullanarak ses getiriyordu. Dolayısıyla o artık popüler bir doktordu da denilebilir.

2.2.2. İstanbul Üniversitesi Günleri

Mazhar Osman Haseki Mecanin Müşahedehanesi'nde başladığı başhekimlik görevini La Paix, Toptaşı ve ardından Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesinde sürdürdü. La Paix'den itibaren öğrenci yetiştirmeye ve bu yolla ekolünü geniş bir kesime aktarmaya da başlamıştı. Popüler bir doktor olarak zirvede bulunduğu tüm bu yıllarda ulaşamadığı tek bir yer vardı o da Darülfünun.

1930'un ilk yılları, Türk eğitiminde üniversite tartışmalarının da yaşandığı yıllar oldu. Meşrutiyet'ten sonra Darülfünun üzerinde yapılan bir takım reform ve iyileştirme çabaları yetersiz kalmıştı. Bir şekilde yetişmiş pek çok şöhretli isim, 1909 yılında Darülfünun'a geçmişti. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen üniversite beklentileri karşılamaktan oldukça uzaktı.

Mazhar Osman, 1931 yılında İstanbul Seririyatı'nda kaleme aldığı bir makalede, yıllardır savunduğu şeylerin şimdi daha net bir şekilde ortaya

---

²⁴⁸ Erkoç, "Mazhar Osman ve Dönemi", s. 28.

çıkıldığını belirtmekteydi. O, tıp fakültesinin istenen düzeyde olmadığını iddia ediyordu. Üniversitede neden çalışmadığını da “liyakatin, meziyetin, hizmetin, gayretin fakülte kürsüsüne çıkmak için yetersiz kaldığı” sözleriyle açıklamaktaydı. Üniversitede bulunmamasının en büyük sebebinin hakikat karşısında susmaması olduğunu da ekleyen Mazhar Osman, “her yiğidin yoğurt yiyişi ayırdır” atasözüyle susmasının mümkün olamayacağını belirtiyordu. Doğruları söylediğinden dolayı pek çok dost yitirdiğini anlatıyor, tıp fakültesiyle ilgili olarak da;

Fakülte terakkide değil, yerinde de değil, tedenni ediyor, on on beş sene sonra bunu daha acı acı hissedeceğiz diye itiraf ediyorlar. Bu gün âlemi tıbbımızda parlayan yıldızlar yavaş yavaş sönüyor, zamanın istediği gibi mükemmelleri yenileri yetişemiyor, fakülte günden güne akamete uğruyor.²⁴⁹

sözleriyle durumun vahametini gözler önüne seriyordu.

Tevfik Recep (Örensoy)’un Tıp Fakültesi dekanı olması üzerine kaleme aldığı yazıda, fakülte için lazım olanın sükûnet değil “ciddi ıslahat” olduğunu yazacaktı. Mazhar Osman yeni dekanın, pek çok eski hocayı emekli ederek üniversiteden göndermesini ve taşrada oldukça başarılı işlere imza atan genç doktorları üniversiteye kazandırması gerektiğini iddia ediyordu. Özellikle emeklilik konusunda söylediği:

Bu kadar emektar adamlar bu yaştan sonra nasıl atılır. Vakıa hazin... keşki ne ihtiyarlık, ne hastalık nede ölüm olsa lâkin hayatın akıbeti bu.. Orduda otuz beş sene hıdmet eden, kellesi koltuğu altında dolaşan bir kumandan da nihayet elli altmış lira ile tekaüt oluyor, sittin sene üç kuruş maaş alan memurda...²⁵⁰

sözleri ortalığı ayağa kaldırmıştı. Polemiklerin adamı Mazhar Osman, sert eleştirilere muhatap olmuştu.

Bir taraftan da, kamuoyunu etkileyen dostları aracılığıyla, alttan alta bir kampanya başlattı. Mazhar Osman’ın İstanbul gazetelerinde çıkan açıklamaları, İstanbul Seririyatı’nda ortalığı karıştıran makalesine benzer

²⁴⁹ Mazhar Osman Uzman, “Tıp Fakültesinin Başına Gelenler”, *İstanbul Seririyatı*, C. 12, S. 10 (1930), s. 247.

²⁵⁰ Uzman, “Tıp Fakültesinin”, s. 248.

şeyler içeriyordu. Üniversite hocaları ise, geleneksel yapının bozulacağı gerekçesiyle Mazhar Osman'ın reform içerikli sözlerine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Lahut Uzman'ın da dediği gibi “durmak dinlenmek bilmeyen terakki dalgası ve efkârı umumiye Mazhar Osman'ı desteklemekteydi.”²⁵¹

27 Kasım 1930'da Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan “Tıp fakültesinde hoca yok” başlıklı haberde, Mazhar Osman'ın görüşlerine de başvurulmuştu. Mazhar Osman, Darülfünunun geri kaldığını, kendisinden sonra açılan pek çok yabancı üniversitenin ilerlediğini söylüyordu. Şahısları hedef almadığını, âlim ve kaliteli doktorlarımız olduğunu ancak bunların hocalık vasfına sahip olamadığını anlatıyordu. Avrupa'da hocaların nasıl yetiştiğinin, hangi yöntemleri takip ettiklerinin incelenmesini teklif eden Mazhar Osman, “Bu maaşla bundan fazla çalışılmaz, tahsili kemalât kemalât ile olmaz, ecnebi hoca istemeyiz, milli irfanımız bize yeter.” dediklerini iddia ettiği mevcut hocaları sert bir şekilde eleştiriyordu. Çeyrek asırdır bakış açısının bundan ileri gitmediğini belirterek, vatanseverlik adına da olsa darülfünun hocalarının koltuklarını terk etmeleri, yerlerine de çalışkan ve azimli gençlerin gelmesi gerektiğini iddia ediyordu.²⁵²

Mazhar Osman'ın başlattığı bu kampanyanın tıp fakültesi hocaları üzerindeki olumsuz etkisi, 1933 üniversite reformundan bir yıl sonra yaşanan bir polemikte su yüzüne çıktı. Üniversite reformunu gerçekleştirmesi için İsviçre'den getirilen Prof. Albert Malche'nin kontratının bitmesi ve memleketine geri dönmesi şerefine verilen yemekte bir konuşma yapan Mazhar Osman'ın, “Malşın Türk medeniyet, tarih ve tababetini yarattığını, Türkiye'de âlimle cahili ayırd ettiğini, bu nutkunu da üniversite namına söylediğini ayrıca tasrih ve ilâve” ettiği iddia edilmişti. Bu sözlerin gazete sayfalarında yayınlanmasının ardından, emekli edilen hocalardan İsmail Hakkı Bey, Mazhar Osman'a hitaben açık bir mektup yazarak bu sözleri söyleyip söylemediğini sormuştu.²⁵³ Ertesi gün Cumhuriyet gazetesi muhabirine demeç veren Mazhar Osman bu iddiaları

²⁵¹ Lahut Uzman, “Mazhar Osman Uzman”, sayfa sayısız.

²⁵² “Tıp Fakültesinde Hoca Yok!”, *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1930, s. 2.

²⁵³ “Bir Nutuk Etrafında”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1934, s. 1 ve 6.

reddedecekti.²⁵⁴ Doğru olmadığı anlaşılan bu sözlerin Mazhar Osman'a yakıştırılmasında, onun bu tür polemiklere müsait olduğunun bilinmesi, reform çalışmaları sırasında tartışmalara yol açan “darülfünunda hoca yok!” ifadeleri kadar etkili olmuştur.

1933 yılının ilkbaharından itibaren, üniversitede reform olacağı ortaya çıkmıştı. 21 Temmuz 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasında yayınlanan haberde, Darülfünun'daki hangi hocaların yeni üniversitede devam edeceklerinin, hangilerinin yaş haddinden emekli edileceklerinin bir sır olduğu, yeni gelecek hocaların kimler olacağının da çeşitli iddialara sebep olduğu belirtilmekteydi. Tahminlere göre bu listede en çok ilgi çeken ve başı tutanın da Mazhar Osman olacağı iddia ediliyordu.²⁵⁵ 1 Ağustos'ta sonuç, gazetenin yazdığı gibi oldu.

Mazhar Osman, 1909'daki Meşrutiyet'in ardından Gülhane'den istifa ederek Darülfünun Psikiyatri Bölümünün başkanlığına getirilen, hocası Raşit Tahsin'in emekli edilmesiyle, onun yerine psikiyatri bölüm başkanı oldu. Yeni açılan üniversitenin psikiyatri bölümü de Bakırköy'e taşındı. Artık öğrencilerini yetiştireceği resmi bir okul yönetme fırsatını eline geçiren Mazhar Osman, 1951 yılında vefat edene kadar bu görevini yürüttü. Mazhar Osman'ın üniversiteye geçmesiyle beraber, Türk psikiyatrisindeki ekol farklılığı tamamen ortadan kaldırılmış oldu. 1940 yılında Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi başhekimliği görevinden istifa edinceye kadar Türk psikiyatrisinin, tek sesli bir şekilde Mazhar Osman yönlendirildiği bir dönem başlamış oldu.

2.2.3. *Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) ve Bağımlılıkla Mücadele*

Mazhar Osman'ın hayatındaki en önemli kilometre taşlarından ve etkileri günümüzde hala sürmekte olan faaliyetlerinden birisi de Yeşilay Derneği'ni kurması olmuştur.

XX. yüzyılın başında, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere pek çok ülkede güçlü bir içki düşmanlığı hareketi ortaya çıkmıştı. Bu hareketlere yön verenlerin pek çoğu tıp kökenliydi. İçki düşmanı dernekler,

²⁵⁴ “Mazhar Osman B. Ziyafette O Şekilde Tek Kelime Söylemedim Diyor”, *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1934, s. 2.

²⁵⁵ “Darülfünundan Hangi Müderrisler Çıkarılıyor?”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1933, s. 1.

alkolün zararlarından bahsediyor, pek çok hastalığın sebebi bir çeşit zehir olduğunu iddia ediyor, yasaklanmasını talep ediyorlardı. 18 Aralık 1917 tarihinde, Amerika anayasasında içkinin yasak edilmesine dair bir kanun kabul edildi. Kanun, bütün eyaletlerin onaylamasının ardından ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın itirazlarına rağmen, 28 Ekim 1919'da Kongre tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. *Prohibition Era* olarak da isimlendirilen bu dönemde, yasak çok sert bir şekilde uygulanmamış olmasına rağmen, ülkede kaçak içki satışı arttı. Pek çok mafya babası bu dönemde öne çıktı ve zenginleştiler.²⁵⁶

Mazhar Osman'ın içki düşmanı olmasında ise bazı isimler etkili olmuştur. Meşhur kadın hastalıkları hocası Besim Ömer Paşa, daha Hilâl-i Ahdar kurulmadan yarım asır kadar önce, bir broşür yoluyla alkolün kötülüklerini anlatarak halkı bilinçlendirmeye çalışmıştı. Yine Raşit Tahsin, alkolün tıp dünyasında bir ilaç olarak sunulmaya çalışıldığı dönemde buna şiddetle itiraz etmişti. Raşit Tahsin, hem Gülhane'deki derslerinde hem de halka açık konferanslarında alkolün kötülüklerini sık sık anlatıyordu.

Dönemin etkili psikiyatrları da, içkinin beyinde oluşturduğu tahribatlar yüzünden içkiye karşı tutum alıyorlardı. Bunlardan en önemlilerinden biri de Kraepelin'di. Mazhar Osman'ın hocası Raşit Tahsin'in de içki düşmanı olmasında Kraepelin'in etkili olduğunu söyleyen Mazhar Osman²⁵⁷, Almanya'da iken Alois Alzheimer ile içki üzerine bir diyalog yaşamıştı.

Ben hocanın kliniğine bir kaç aydır devam ediyordum (...). Herkes garsona bir şey ısmarlamıştı. Tabî en çok ısmarlanan Münih'te ne olabilir? Siyah bira, Münih birası... Ben de ısmarladım. Macar, İtalyan bir kaç hekimle görüşüyordum. Masama Teşrihi marazî hocamız Alzhaymer merhum geldi. Yavaş sesle bana bir büyük kusurumu ihtar itti: 'Aziz meslektaş dedi, önünüzde bira kadehi olduğunu görürse Kraepelin çok müteessir olacak. O klinikte ikide birde sizden bahsediyor. Şu Türkü görüyor musunuz, ne kavi dimağ ve vücut diyor, sabahın

²⁵⁶ "Prohibition", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Prohibition> (Erişim: 4.05.2016)

²⁵⁷ Uzman, "Raşid Tahsin", s. 12; Ayhan Songar, "Dünya'da ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi", *Psikiyatri*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, ed. Ekrem Kadri Unat, İstanbul:1998, ss. 372-386.

sekizinde kliniğe giriyor, gece dokuzda çıkıyor. On üç saat, bazan öğleyin bile çıkmıyor, işte bu içki içmemenin feyzi!.. Sizi böyle görürse aldandığını anlayacak.’ Af diledim ve göreneğe uyduğumu, bunu adabı muaşeret zannettiğimi söyleyerek limonata ısmarladım. Vakıa içki düşmanı idim, lâkin bir kadeh biranın hocama bu kadar çirkin geleceğini tahmin edememiştim. Böyle bir terbiye telkin eden hocanın, daima canlı misallerde insanı içkiden korkutan seririyatın yetiştirdiği hekimler elbet alkol düşmanı olur.²⁵⁸

Daha önce Kızılay’ın kurulma sürecinde de bahsettiğimiz gibi, Meşrutiyet’ten sonra dernek açma işi bir furya halini almıştı. Yeşilay’ın kurulması konusunda ilk adımlar da bu dönemde atıldı. Auguste Forel isimli İsviçreli ruh ve sinir hastalıkları profesörü, 1889 yılında Zürih Üniversitesi’nde, Dünya İçki Düşmanlığı Derneği’ni (Asile d’Ellikon) kurmuştu. Forel, alkolizm düşmanlığı konusunda sert bir kampanya yürütüyor ve ülkeleri kendisine destek vermelerini istemek için dolaşıyordu. Forel’i Mazhar Osman’a tanıtan kişi ise Reji müdürü Baha Bey oldu. Forel Meşrutiyet’in ardından yazdığı mektuplarda, pek çok yerde içki düşmanı dernek açmayı başardığını, Bulgaristan’da bile çok başarılı çalışmalar gerçekleştirdiğini, sıranın artık Osmanlı’ya geldiğini belirtiyordu. Bu mektuplar Baha Bey ile beraber Forel’in öğrencisi olan Dr. Bogosyan’a ve Mazhar Osman’a da gitmiş ve onları bu konuda cesaretlendirmişti. Kısa bir süre sonra da Profesör Forel İstanbul’a gelerek Galatasaray Lisesi’nde ve Rum Akademisi Kulübünde içki karşıtı konferanslar verdi. Ancak Meşrutiyet sonrası yaşanan siyasi gelişmeler ve karışıklıklar Yeşilay’ın kurulmasını engelledi. Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması, Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından işgali, Arnavutluk ve Yemen isyanları, Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nın ardı ardına yaşanması yetmezmiş gibi kısa süre içinde Birinci Dünya Savaşı’nın patlaması gibi olaylar sırasında Yeşilay’ın kurulması zaten mümkün olamazdı.²⁵⁹

²⁵⁸ Mazhar Osman Uzman, “Hilâli Ahzar (Yeşil Hilâl) İçki Aleyhdarı Gençler Birliği”, *Sihhat Almanakı, Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*, ed. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: 1933, ss. 780-781.

²⁵⁹ Uzman, “Hilâli Ahzar”, ss. 776-778.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Mazhar Osman'ın kontrolündeki Osmanlı Asabiye ve Akliye Cemiyeti'nde, alkol ve frenginin meydana getirdiği sosyal problemler dile getirilmeye başladı. Mazhar Osman, yine gazetecilerle kurduğu yakın dostluğu kullanarak içki aleyhine bir kampanya başlattı. Sebilürreşad ve Akşam gazetelerinde çıkan haberlerin yanı sıra özellikle Vakit gazetesi başyazarı Ahmed Emin [Yalman], Amerika'da içki yasağı kanunu varken, bir İslam toprağı olan Osmanlı'da bulunmamasını eleştiren yazılarla buna destek oldu.

Nihayet Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) Cemiyeti 5 Mart 1920 Cuma günü kuruldu. Dernek ilk toplantısını saat üçte Bab-ı Ali Caddesi üzerindeki Akşam gazetesinde yaptı. Cemiyetin fahri başkanlığını ise dönemin Şeyhülislam'ı Haydarizade İbrahim Efendi üstlendi.²⁶⁰

Mazhar Osman açılış konuşmasında “dinin, tıbbın, örfanenin yardımıyla vatanımıza yabancı sayılan bu afatın pek kolaylıkla kapı dışarı edilebileceğini...” söylemişti. Mazhar Osman'dan başka Ahmet Emin Bey de bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında özellikle Amerika'da ilan edilen içki yasağı ve bunun Amerikan basınına yansımaları hakkında bilgi verdi. Bir diğer konuşmacı ise Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi oldu. İbrahim Efendi konuşmasında içkinin dinen mahzurları üzerinde durdu. Yeşilay'ın yönetim kuruluna, ilk fahri başkan İbrahim Efendi'den başka birinci başkanlığa Balkan Savaşı Sahra Sıhhiye Müfettişi Hacı Emin Paşa, ikinci başkanlığa ise Mazhar Osman getirilmişti.²⁶¹

Mazhar Osman, 13 yıl sonra yayınladığı Sıhhat Almanakı'nda, Yeşilay'ı kurmalarının asıl amacının “taassup derneği değil, bir ilim cemiyeti yapmak” olduğunu, gençlere içkiyi “ahiretle korkutarak değil, fenalığını göstererek, günah diye değil, şuurlu düşman etmek” istediklerini belirtiyordu. Bu makalede, fahri başkan Şeyhülislam Haydarizade İbrahim

²⁶⁰ Mehmet İpşirli ve Kemal Beydilli , “Haydarîzâde İbrâhim Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, ss. 297-298. Ayrıca “dönemin şeyhülislamının himayesinde toplandığı “Yeşilay Tarihçe” <http://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/tarihce> (Erişim: 29.04.2015).

²⁶¹ “Hilal-i Ahdar Cemiyeti”, *İstanbul Seririyatı*, C. 1, S. 12 (1336/1920), ss. 55-57.

Efendi'nin adını anmazken, İbrahim Efendi'yi adeta oradan geçerken toplantıya katılmış birisi gibi anlattığı görülüyordu.²⁶²

Mazhar Osman aynı makalede, derneğe “hacılar ve hocaların” çok ilgi gösterip desteklediklerini belirtmekteydi. Aslında Yeşilay'ın kurulması bir ay sonra açılacak Büyük Millet Meclisi'nde alınacak kararın habercisi niteliğindedir. BMM'nin 23 Nisan'da açılmasından sadece 5 gün sonra, muhalif grubun önderlerinden olan Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, içkinin üretilmesi ve içilmesinin yasaklanması amacıyla bir önerge verdi. Ali Şükrü Bey önergesinde, ülkenin başına gelen felaketlerin İslam'ın emirlerinin çiğnenmesi yüzünden olduğunu, bunlardan en başta geleninin de içki içilmesi olduğunu belirtiyor, içkinin içilmesi ve satılmasının yasaklanmasını talep ediyordu. Hükümetin muhalefet etmesine, en azından kanunun tam olarak uygulanamayacağı endişesiyle hafifletilmeye çalışılmasına rağmen kanun muhalif grubun isteğine uygun olarak, meclisin dört numaralı kararı olarak kabul edildi.²⁶³

Men-i müskirat olarak bilinen içki yasağı kanununa göre; rakı ve benzeri içkilerin fiyatları arttırılmış, meyhaneler ve eğlence yerleri dışında satışına engel olunmuştu. İçkinin on sekiz yaşından küçüklere satışı kesin olarak yasaklanmış, içenlerde de sarhoşluk halleri belli olanların cezalandırılabilmesine imkân tanınmıştı. Sarhoşken herhangi bir suça karışanlar, ceza indiriminden faydalanamazken, kanun “sem mahkemeleri” isimli bir mahkemeye, alkolikleri altı aydan az olmamak üzere psikiyatri kliniklerinde zorla tedavi ettirebilme yetkisi vermişti. Yine bu mahkemeler, alkoliklerin kendi mallarını israf edebilecek durumda olduklarını tespit etmesi durumunda, vesayet altına alınmaları ve malları üzerindeki tasarruflarına sınır koyabilme yetkisine de sahip oluyordu. Kanun, memurların alkol kullanıp kullanmadıklarının, kullanıyorlarsa derecelerinin tespit edilerek dosyalarına işlenmesine imkân sağlıyor, terfi ve vazife ettirilmeleri sırasında bu dosyaların göz önüne alınması isteniyordu.²⁶⁴

²⁶² Uzman, “Hilâli Ahzar”, ss. 781-782.

²⁶³ Onur Karahanoğulları, *Birinci Meclisin İçki Yasağı Men-i Müskirat Kanunu*, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2008, ss. 5-11.

²⁶⁴ Mazhar Osman Uzman, “Heroin Salgını İle Nasıl Mücadele Ettik?”, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 10 (1937), s. 182.

Kanunun çıkmasıyla birlikte rakı üretiminde kullanılan bütün imbikler toplatıldı, meyhaneler de kapatıldı. Ancak bu sefer ABD’de olduğu gibi “merdivenaltı” meyhaneler türedi. Pek çok alkolik, ilkel yöntemlerle içki üretmeye çalışırken, nüfuzlu kişiler de evlerini içki fabrikasına dönüştürdüler. Kanun, İstanbul ve İzmir işgal altında olduğundan dolayı kapsamlı olarak uygulanamıyordu.

1924 yılına gelindiğinde kanunun kapsamının daraltılması konuşulmaya başlandı. Mecliste yaşanan siyasi değişikliğin de etkisiyle hükümet içki yasağı kanununu değiştirmek istiyordu. Bu dönemde Mazhar Osman, Sebilürreşad’ta ve yayın hayatına yeni başlayan Yeşilay Cemiyeti’nin dergisi “Hilâl-i Ahdar”da içki yasağının devamını savunan yazılar yayınladı. Hilâl-i Ahdar üyeleri aktif şekilde muhalefet ederken, propaganda amacıyla, Türk Ocağı gibi topluma hitap edilebilecek mekânlarda konferanslar düzenlediler. Mazhar Osman’ın liderliğindeki cemiyet üyeleri, Duyun-u Umumiye ve gümrüklerden kendi gayretleriyle elde ettiği bilgilerle, içki adına istatistikler tutmuş, hazırladıkları raporları TBMM ve diğer memleketlerin parlamentolarına göndermiş, o ülkelerde bulunan içki düşmanı derneklerle irtibat kurarak ülke içinde ve özellikle Cumhurbaşkanı (Atatürk) ve Meclis nezdinde kamuoyu oluşturma gayretlerine girişmişlerdi. Hilâl-i Ahdar Cemiyeti, “Ali Mahir Bey Mükâfatı” adıyla bin liralık bir ödül de koyarak içki mücadelesine destek olanları ödüllendireceğini vaat etmiştir.²⁶⁵

Ancak 9 Nisan 1924 tarihinde TBMM, men-i müskirat kanununda değişiklik yaptı ve yasağın etkisi büyük oranda kırıldı. Bu aynı zamanda siyasette yaşanan değişimin de bir göstergesiydi. Bunun üzerine Mazhar Osman, Ramazan bayramına denk gelen günlerde, kanununun daraltılmasının tam olarak iki gruba (alkolikler ve meyhaneciler) bayram olduğunu belirten sert bir yazı kaleme aldı. Hükümetin, kanunu gevşetme gerekçesi ekonomikti, alkolden ek vergi alma hedefleniyordu. Mazhar Osman ise ek kazanç elde etmenin bir maske olduğunu, ülkenin alkol yüzünden daha büyük ekonomik kayıplara uğrayacağını iddia ediyordu.

---

²⁶⁵ “Hilal-i Ahdar Faaliyetde”, *Hilâl-i Ahdar*, C. 2, S. 3 (1340/1924), s.35.

İsveç'te içki yasağı kalktığında bir Fransız vatandaşının, “Fransız şarapları kurtuldu” dediğini, bizim de bağlarımızın yetersiz, vatandaşın ise ilkel bir alkol üretme teknolojisine sahip olması sebebiyle Yunan adalarında yaşayanlar ile yabancıları zengin edeceğimizi, dolayısıyla gelir elde etmek beklenirken ciddi kayıplar yaşanacağını iddia ediyordu. Anadolu halkının önemli bir kısmının alkol kullanmadığını, Türkiye’de içki kullanımının önemli ölçüde şehirli, eğitilmiş ve batıcı kesimler arasında, o da makul sayılabilecek seviyede kullanıldığını, bu alışkanlığın ise tüm halka zorla kabul ettirilmeye çalışıldığını söylüyordu. Alkol yasağı çıktığında bazı Hilâl-i Ahdar üyelerinin artık Hilâl-i Ahdar’a gerek kalmadığı iddiasında bulduklarını, kendisinin bu iddialara karşılık men-i müskirat kanununun siyasi gerekçelerle çıktığını, ABD’deki gibi alkole karşı bir bilinç neticesi olmadığını söylediğini, şimdi yaşananların da bunu doğruladığını yazıyordu.

Mazhar Osman gazetelerin, kanunu kaldıran milletvekillerinin oylama sırasında oldukça neşeli olduklarını yazdıklarını, oysa beklentisinin tamamen ters istikamette olduğunu belirterek, kanunun gevşetilmesinde ileri sürülen gerekçenin gerçek olmadığını ima ediyordu. İçki yasağının birkaç ayyaşın hatırına değiştirildiğini, buna rağmen hala kanun maddelerinde yasaklarla alakalı kısımların bulunduğunu, hükümetten bunların uygulamasını beklediğini, içki yasağının tümünden kalkmadığını söylüyordu.²⁶⁶

İçki yasağının gevşetilmesini eleştirirken, İslam ülkesi olmasına rağmen TBMM’nin ABD’den sonra içki yasağı uygulayan ikinci hükümet olmasının bile ayıplanması lazım geldiğini de eklemekten geri durmamıştı.

İçkinin, kokain, afyon, morfin, esrar gibi bir zehir olduğunu, söz konusu maddeleri kullananların ve satanların hapis cezası almasına rağmen içkinin serbest kalmasının bir tezat olduğunu hatırlatıyordu. Alkolün yukarıda saydığı uyuşturucu maddelerden daha tehlikeli olduğunu iddia ediyor, bu iddiasına gerekçe olarak; uyuşturucu maddelerin zaten algılanış biçimlerinden dolayı bunları kullananların az olduğunu, dolayısıyla yayılmasının güç olduğunu belirtiyordu. Ancak bu maddelerin alkol ile

---

²⁶⁶ Mazhar Osman Uzman, “Rutubetli Bayram”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 5 (1340/1924), ss. 65-67.

beraber kullanıldığında beyni uyuşturarak içki içeni “kudurttuğunu” iddia ediyordu.

Mazhar Osman’ın bu dönemde hükümeti eleştirirken dini değerlere atıf yapması ve bunları sahiplenmesi de dikkat çekicidir. Hükümetin içki yasağının kaldırılmasını savunurken Avrupalılaşıma kavramını kullandığını belirten Mazhar Osman, içki yasağının kaldırılmasını henüz tasarı şeklinde olan tek eşlilik, tevhid-i tedrisat, medreselerin kapatılması gibi kanunlarla birlikte ele alındığında, Avrupalılar için bile oldukça cesur ve radikal adımlar sayılacağını iddia ediyordu.

Mazhar Osman, men-i müskirat kanununda 1924’te yapılan değişikliklere rağmen umudunu yitirmiş de değildi. Kanunda yapılan değişikliğin sadece likör imaline izin verdiğini, rakının izin kapsamının dışında tutulduğunu, dolayısıyla hükümetin bu hususta takiplerini sürdürmesi gerektiğini belirtmeyi ihmal etmiyordu.²⁶⁷

Ancak 22 Mart 1926’da içki yasağı kanunu tamamen kaldırılarak içki üretimi devlet tekeline bırakıldı. Mazhar Osman, kanunun başarısız olmasını öncelikle iktisadi sıkıntılara bağlasa da dönemin hükümetinin alkol yaklaşımının da etkili olduğunu belirtmektedir: “İktisadî ihtiyaç ve idarî tecrübeler bu müfrit mücadeleyi zayıflatmıştır. Sade içkiyi hükümet inhisar altına almış, daha ziyade halkı şarap içmeğe alışdırmak istemiş...” demiştir.²⁶⁸

Mazhar Osman, Alzheimer ile yaşadığı diyalogda belirttiği gibi, alkol kullanmadığını iddia ediyordu. İlk Türk nöroşirürji uzmanı Hami Dilek de Mazhar Osman’ın içki ve sigara kullananlara müsamaha göstermediğini, kendi içmediği gibi yanında da içilmesine tahammül göstermediğini belirtiyordu.²⁶⁹ Ancak bunun böyle olmayabileceğini gösteren örnekler de yok değildir.

---

²⁶⁷ Mazhar Osman Uzman, “İçki Yüzünden Hükümet Ne Kazanıyor?”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 9 (1340/1924), ss. 129-131.

²⁶⁸ Uzman, “Heroin Salgını”, s. 182.

²⁶⁹ Dilek, “Mazhar Hoca’nın Ardından”, s. 63.

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, bir makalesinde Fransız bakan Albert-Pierre Sarraut'un²⁷⁰ İngiltere'de yaptığı bir konuşmada şarap hakkında olumlu şeyler söylediğini aktarıyordu. Yunus Nadi de ülkenin üzümlerinin rakı yerine "rakıya nazaran binnisbe hafif" olan şaraba yöneltmesi durumunda ekonomik olarak kazançlı çıkılacağını, bu yüzden Hilâl-i Ahdar'ın bu konuda izin vermesini, en azından seslerini çıkarmamasını talep ediyordu.²⁷¹ Birkaç gün sonra Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde muhabirler, Yunus Nadi'nin makalesi hakkındaki fikirlerini sormak amacıyla dernek başkanı Mazhar Osman'a gitmeyi düşünmüşler ancak "nadiren de olsa ara sıra şarap içtiği" duyumları almaları sebebiyle daha "şiddetli bir içki aleyhtarı" olarak bilinen Fahreddin Kerim'e yönelmişlerdi.²⁷²

Muhabirlerin, Mazhar Osman'ın içki içtiği duyumları aldıkları iddiasına temkinli yaklaşmak gereklidir. Bunda aynı gazetenin yazarları Abidin Daver ve Peyami Safa ile yaşadığı polemiklerin de etkisi olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Mazhar Osman, arada sırada içki içtiği iddialarını da doğrulayacaktı. 1939 yılında, Cumhuriyet gazetesinde Salahaddin Güngör'ün "Hiç içki kullandığınız zamanlar oldu mu? Meselâ iştihanızı açmak üzere bir iki kadeh bira, yahud yemek arasında bir kadeh şarab da mı almadınız?" sorusuna "Ben, dedi, herşeyden evvel hekimim. Bir hekim sıfatıyla bazı içkilerin, hatta bütün içkilerin tadına bakmış olabilirim. Fakat, bütün ömrümde zevk için, tek kadeh içki kullanmadım." diyerek verdiği cevapla bu iddiayı kabul etmiş oluyordu.²⁷³

Diğer yandan Yeşilay, bir dönem başkan ve yardımcısının polemğine de şahit olmuştu. Buna göre başkan Mazhar Osman ile başkan yardımcısı Fahreddin Kerim'in başlarını tuttukları iki grup arasında incesaz müziğin içki içmeyi arttırdığı iddiası yüzünden ihtilaf yaşandı. Fahreddin Kerim'e göre müzikli mekânlarda özellikle de incesazın bulunduğu mekânlarda içki

²⁷⁰ Albert-Pierre Sarraut (1872-1962): Fransız radikal politikacı ve Üçüncü Cumhuriyet(1870-1940) yıllarında iki kere (1933 ve 1936) başbakan.

²⁷¹ Yunus Nadi, "Şarabın Güzelliklerine ve İyiliklerine Dair", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1933, s. 3.

²⁷² "İçki Düşmanları, Şarap İşinde Müsalehaya Yanaşmak İstemiyorlar", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1933, s. 2.

²⁷³ Salahaddin Güngör, "Bira Kalbi, Şarap Kalbi", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1939, s. 6.

kullanımı arttığından dolayı bu tür yerlerde içki yasaklanmalıydı. Ancak Mazhar Osman buna itiraz ederek “Balolarda cazbantla, Balıkpazarında çalgısız içiliyor, sazın ne kabahati var” diyecektir.²⁷⁴ Bunun üzerine Fahreddin Kerim gazeteye bir mektup göndererek Mazhar Osman’ın 1926’daki Hilâl-i Ahdar kongresinde yaptığı konuşmada kullandığı şu ifadelerini aynen aktarmıştır:

Musikimizde, o incesaz denilen karın ağrısı da rakı yutturmaktan başka birşeye yaramaz, yahut rakı içip sersemleyince sazlarımız da dinlenmez. Onun için hep beraber yürürler. İkisini de büsbütün yakında inşallah atmağa muvaffak oluruz.²⁷⁵

Fahreddin Kerim aynı mektubunda, meselenin müzik tartışması olmadığı, müzikli yerlerde içki içilmemesi olduğunu belirterek, Peyami Safa’nın da türü ne olursa olsun müzikli mekânların içkiyi içmeyi arttırdığını söylediğini, içki içenlerin de bunu doğruladıklarını iddia eder. Fahreddin Kerim, Mazhar Osman’ın da, Doğu toplumlarında içki ile sazın birbirlerinin olmazsa olmazı olarak kabul edildiğini yukarıdaki sözleriyle onayladığını söylüyordu.²⁷⁶

Bu mektubun yayınlanması üzerine, ertesi gün Cumhuriyet’e bir açıklama yapan Mazhar Osman, amacının milli musikiye düşmanlık etmek olmadığını, onun içki yanında meze yapılmasından kurtarılarak hak ettiği yeri bulması olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır.²⁷⁷

1930’ların başlarına gelindiğinde içki yasağı gündemden kalkmıştı. Mazhar Osman, Türklerde alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili verdiği bilgide, alkolün daha çok yüksek kesimler arasında rağbet gördüğünü, halkın alt sınıflarında ise esrarın yaygın olarak kullanıldığını belirtiyordu.²⁷⁸

²⁷⁴ “Sözün Doğrusu Budur!”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1933, s.1.

²⁷⁵ “Hilâl-i Ahdar Cemiyeti’nin Birinci Sene Kongresi”, *Hilal-i Ahdar*, C. 2., S 8. (1926), s. 88.

²⁷⁶ “İki İçki Düşmanı Arasındaki İhtilaf”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1933, s. 6.

²⁷⁷ “Mazhar Osman Bey Tekrar İzahat Veriyor”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1933, s. 2.

²⁷⁸ Uzman, “Heroin Salgını”, s. 182.

Modern tıbbın, bitkisel ilaçlarla tedaviyi terk ederek kimyasal ve zehirli maddeleri ilaç olarak kullandığı bir dönemde yetişen Mazhar Osman, pek çok meslektaşının bir bağımlı ile karşılaştığında hayret ve korku ile bu hastalara yaklaştığını belirtiyordu. Özellikle morfin kullanan ve çoğu ölümcül doz alan bu hastaların kullandıkları ilaç miktarlarını duyunca doktorların inanmakta zorluk çektiğini, ancak yapılanın delilik, bağımlıların da bir tür deli sayılmaları gerektiğini iddia edecekti.²⁷⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni devlet büyük bir bela ile karşılaşmıştı. XIX. yüzyılın sonlarında Aspirin ile birlikte keşfedilerek mucize ilaç olarak tanıtılan eroinin, aslında oldukça tehlikeli bir madde olduğu anlaşılınca, XX. yüzyılın başında Batılı devletler tarafından birbiri ardına yasaklandı. Nihayet 1925 yılında eroin, Milletler Cemiyeti tarafından yasaklı/tehlikeli maddeler arasında kabul edildi.²⁸⁰ Ancak bu anlaşmayı Türkiye imzalamadı. Dahası eroinin hammaddesi olan afyon bitkisi Türkiye'de serbestçe ekiliyor, kaliteli afyon denince akla Türk afyonu geliyordu.

Yaşanan boşluğu gören Seizaburo ve Hojiro Sagan isimli girişimci iki Japon kardeş, Galenyan adlı bir Türk vatandaşı ile birlikte, önce hükümetten aldıkları bir izin, daha sonra da Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinden bir lisans ile Taksim'de, Mecidiye Kışlası denen yerde bir afyon işleme fabrikası kurdular. *Orient Products Co.* isimli bu şirket, ilk başlarda ayda 20-25 kilo eroin imal ediyordu. 1930 yılına gelindiğinde 25 kalifiye işçi çalıştıran fabrika, ayda ortalama 200 kg eroin üretmeye başlamıştı.²⁸¹ Eroin dünyada yasaklı bir madde olduğu için, sahipleri Japon mafyası Yakuza ile bağlantılı oldukları iddia edilen ve bu yolla ürettiği eroin Avrupa pazarında kolayca dağıtılan fabrika kısa süre içinde büyük kârlar elde etmeye başladı. Bir süre sonra fabrikaların sayısı üçe yükseldi. Diğer fabrikalar, Eyüp'te kurulan ETKİM ve Kuzguncuk'ta kurulan TETKAŞ/SİCO'ydu. Mahzar

²⁷⁹ Mazhar Osman Uzman, "Heroin Tiryakileri", *İstanbul Seririyatı*, C. 12. S.8 (1930), s. 158.

²⁸⁰ Aslı Odman, "Nisyan ve İsyân, Kentte Neo-Osmanist Modernizmin Unutma ve Gezi Savunusunun Hatırlatma Eğilimleri", (Yayımlanmamış Bildiri), *Geziden Sonra Taksim Paneli*, (3-4 Ekim 2013),s. 3.

²⁸¹ Cengiz Erdinç, *Overdose Türkiye. Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 54 .'den aktaran Odman, "Nisyan ve İsyân", ss. 3-4.

Osman'a göre hükümetin de "üç beş kuruş fayda temin ettiği"²⁸² bu fabrikalar, yıllık 10-15 milyon dolar ciro elde ediyorlardı. Bu rakam ise Türkiye'nin o dönemdeki Gayrisafi Milli Hasılasının yüzde 1'ine karşılık geliyordu.²⁸³

Ancak uluslararası polis ve basın, Türkiye'de alenen yapılan ve hatta bazı devlet büyükleriyle siyasetçilerin de ortak olduğu bu fabrikalar üzerinden Türkiye'yi suçlamaya başladı. İstanbul "eroinin başkenti" olarak tanıtılırken²⁸⁴, Atatürk ve İnönü'yü eroin tüccarı şeklinde gösteren karikatürler yayınlanıyordu. Bu durum yöneticileri iyice rahatsız edip, uluslararası baskılar da sonuç verince 1931 yılında fabrikalar kapatıldı. Japon kardeşler de fabrikayı Çin'e taşıdı.

İçki yasağı konusunda istediğini elde edemeyen Mazhar Osman, bağımlılıkla mücadele konusunu gündemine almaya başladı. Bu konuda yaptığı çalışmaların yanında hükümetin yönlendirmesi ve desteğinin de büyük etkisi olmuştur. 27 Eylül 1933'te Roma'da toplanan Uluslararası Akıl Sağlığı (Beynelmilel Akıl Hıfzısıhhası) Kongresinden sonra Cumhuriyet gazetesi muhabirine açıklamalarda bulunan Mazhar Osman, "Avrupa'da delilik vakaları, memleketimize nisbetle daha fazladır. Yalnız eroinmanlar, memleketimizde daha çok görülüyor. Maamafih şiddetli takibat tesirile bunlar günden güne azalmaktadır."²⁸⁵ demektedir. Mazhar Osman'a göre eroin Türkler arasında pek de bilinmezdi. Esrar ve kokain alışkanlığı da ancak 1918 yılından sonra Osmanlı topraklarına gelen Vrangal Ordusu²⁸⁶ tarafından bulaştırılmış olmalıydı.²⁸⁷

Mazhar Osman, eroin konusundaki ilk şikâyetlerle, Japonların fabrikayı kurmalarından kısa süre sonra karşılaşmıştı. İlk zamanlarda tedaviye gelen hastalara kızdığını, onların eroine, morfin gibi isteyerek alıştıklarını, eroini kendilerine enjekte ettiklerini düşündüğünü ancak zamanla toz şeklindeki bu

²⁸² Uzman, "Heroin Tiryakileri", s. 159.

²⁸³ Odman, "Nisyan ve İsyan", s. 5.

²⁸⁴ Erdinç, *Overdose Türkiye*, s. 60'tan aktaran Odman, "Nisyan ve İsyan", s. 5.

²⁸⁵ "Avrupada Deliler, Bizde Eroinmanlar Fazla!", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1933, s. 1.

²⁸⁶ Pyotr Nikolayevich Wrangel: Devrimci Kızıl Ordu muhalifi, Çar taraftarı Beyaz Ordu liderlerinden, "Vrangal Ordusu" tabiri 1920 sonrasında Komünistlerden kaçan rejim muhalifi ordunun beraberinde getirdikleri kadınlarla İstanbul'da fuhuş ve uyuşturucu ile anılan sefahat günlerini ifade etmektedir.

²⁸⁷ Uzman, "Heroin Salgını", s. 183.

maddenin havaya karışarak zehirlediğini anladığını belirtir. Bunun üzerine eroinin beyine olan etkilerini araştırmaya başlayan Mazhar Osman, esrarın şizofreniye sebep olduğunu dünyada ilk keşfeden ve bunu ispat eden kişi olacaktır.²⁸⁸

Eroin fabrikalarında çalışan işçilerin durumları ise oldukça kötüydü. Mazhar Osman karşılaştığı sahneyi şöyle anlatıyordu:

İlk heroinmanlar bana Japon fabrikasından geliyordu. Türk amele... Fabrikaya sapasağlam giren bu Türk amele yaparken koklamağa mecbur oldukları heroin tozu yüzünden yemeden içmeden kesiliyor, gündün güne zayıflıyor, ayakta duramayacak hale geliyor, Valeryana düşkün kediler gibi mutlak o kokuyu arıyor, uyuşuk ve tenbel bir adam oluyor, nihayet altı yedi ay sonra patron sen hastasın diye on para tazminat vermeksizin suyu alınmış limon kabuğu gibi kapı dışarı atıyordu. (...) Yüzlerce heroinman gördük. 18 ile 25 yaş arasında, üstbaş bitmiş, vücutları erimiş, ceplerindeki son metelikte sarfedilmiş bir takım fakir delikanlılar!²⁸⁹

Mazhar Osman eroin fabrikalarının kurulmasının nedenini kapitülasyonların kaldırılmasından sonra, ülkede iktisadi gelişimin hedeflendiği bir dönemde, bu durumun istismar edilmesi olarak açıklamaktadır. Ancak bu fabrikalarda eroin yapmayı öğrenenlerin, fabrikaların kapatılmasının ardından, el altından eroin yapmayı ve satmayı sürdürdüklerini de belirtir. Eroin kullanımının Türkiye’de bir salgın haline geldiğini, ancak hükümetin yoğun mücadele verdiğini, bu amaçla yıllık 572 Fransız Frangı masraf yapıldığını, sonucunda salgının söndüğünü ancak hala tam olarak bitirilemediğini anlatmaktaydı.

Milletler Cemiyeti de dünya üzerindeki uyuşturucu trafiğini engellemek ve salgını durdurmak amacıyla bünyesinde bir “Uyuşturucu Maddeler Ticareti Komisyonu” kurmaya karar verecektir. 1936 yılında kurulan komisyonun psikiyatri uzmanlığı Mazhar Osman’a teklif edilmiş ve o da

²⁸⁸ Faruk Bayülkem, “Büyük Hocam”, s. 73.

²⁸⁹ Mazhar Osman Uzman, *Keyf Veren Zehirler*, İstanbul: Kader Matbaası, 1934, s. 85; Mazhar Osman Uzman, “Morfin İptilasını Tedavi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 12, S. 9 (1930), s. 3747; Uzman, “Heroin Tiryakileri”, s. 159.

bunu kabul etmiştir. Bunda şüphesiz Türkiye'nin olumsuz sicilini silmek amacı kadar Mazhar Osman'ın eroin üzerindeki çalışmalarının da etkisi vardır.

Mazhar Osman'ın Milletler Cemiyeti'ndeki uzmanlığı ile birlikte Yeşilay'ın pozisyonu da, uyuşturucu ve bağımlılıkla mücadele üzerine odaklandı. Ülkede uyuşturucu ve bağımlılık yapan maddeler hakkında gündem ve farkındalık oluşturmaya başlayan Mazhar Osman, pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da hayli sert ve köşeli sözler söylemeyi ihmal etmemiştir. Öyle ki, 1937 Yeşilay Kongresi'nde uyuşturucu satanların linç edilmesini talep ettiğini ancak hükümetin buna yanaşmadığını bile söyleyecektir. Konuşmasında Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi bünyesinde, 200 gencin tedavi edilmekte olduğunu aktaran Uzman, bunlar için senede 35.000 lira masraf yapıldığını da eklemiştir. Anne ve babaları da uyaran Mazhar Osman, şu ibretlik sözleri sarf etmiştir:

Çocuklarımız sigaraya veya alkole alışsa derhal farkedebilirsiniz. Fakat bu beşeriyet düşmanı tozun ne kokusu, ne lekesi, velhasıl belli edecek hiç birşeyi yoktur. Vatanını seven mekteb hocaları, aile babaları ve gençlik gözünü açmalıdır. Hastanede tedavi ettiğimiz gençler, aradan dört ay geçmeden gene alışıyorlar. Bu işin yegâne çaresi memlekette eroin yapanların kökünü kurutmaktır.

Aile babaları! Evlâdlarınıza fazla para vermeyin. Sonra cezasını çekersiniz. Analar! Siz de çocuklarınızın kusurlarını müsamaha ile karşılamayın.²⁹⁰

Mazhar Osman alkol ve eroin dışındaki pek çok bağımlılık yapan maddeyi de Yeşilay üzerinden ülke gündemine sokmayı başardı. 1920 yılında ilk baskısını yapan Keyif Veren Zehirler kitabını, 1934 yılında güncelleyerek tekrar basmış ve büyük ses getirmiştir. 1942 yılında ise Maarif Vekâleti, içinde Mazhar Osman ve Fahrettin Kerim'in bulunduğu

---

²⁹⁰ "Yeşilay Kongresi", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1937, s. 2.

dört kişinin görüşü doğrultusunda, okul çağı öğrencilerinin sigara içmesini yasaklamıştır.²⁹¹

Yeşilay'ın başkanlığını, 1945 yılına kadar tam 25 yıl sürdüren Mazhar Osman, günümüzde hala yayınlanmayı sürdüren derneğin dergisi Yeşilay'ı da yayın hayatına kazandırmıştır.²⁹² Mazhar Osman'ın ayrılmasının ardından derneğin başkanlığını, öğrencisi Fahrettin Kerim Gökay üstlenecektir.

2.2.4. *Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti*

Modern tıbbın Osmanlı topraklarında yer bulmasıyla birlikte, doktorların bilgi birikimlerini paylaşacakları ve bir araya gelebilecekleri bir ortama ihtiyaç duyulmuştu. Osmanlı Devleti'ndeki hekimlerin, Batılı bir tarzda ilk kez dernekleşmeleri 1855 yılında gerçekleşmiştir. Bu dernek, Kırım Savaşı nedeniyle İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız doktorların, kendi aralarında toplantı ve bilimsel paylaşımlarda bulunmak amacıyla, İngiliz Doktor Pincoffs başkanlığında kurulmuştu. İlk milli tıp derneği ise 1867 yılında kurulan "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye" oldu. Her ne kadar milli bir dernek idiyse de 1918 yılına kadar Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin resmi dili Fransızca olmuştur.²⁹³

İngiltere'de ilk nöropsikiyatr derneği 1841 yılında kuruldu.²⁹⁴ Osmanlı Devleti'ndeki psikiyatrların dernekleşmesi ise çok sonra olacaktır. "Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti" adıyla kurulacak dernek için ilk çalışmalar Meşrutiyet'ten sonra başlamış, ancak 1914 yılına kadar resmi herhangi bir toplantı gerçekleştirememişlerdi.²⁹⁵ O yıl, Toptaşı Başhekimliğini sürdüren Avni Mahmud Bey'in çağrısı üzerine 16 Ekim 1914 tarihinde, 12 kişinin²⁹⁶ katılımıyla ilk toplantı yapıldı. İlk toplantıda

²⁹¹ "Mekteb Talebelerinin Sigara İçmesi Menedildi", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1942, s.2.

²⁹² Sefa Saygılı, *Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman (Uzman)*, İstanbul: TÜRDAV, 1998, s. 10.

²⁹³ Ayten Altıntaş, "143 Yıllık Tıp Derneği: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye", *Sağlık Düşüncesi Dergisi*, S.14 (2010), <http://www.sdplatform.com/Dergi/388/143-yillik-tip-derneği-Cemiyet-i-Tıbbiye-i-Osmaniye.aspx> (Erişim: 10.05.2015).

²⁹⁴ Roy Porter, *Madness A Brief History*, New York: Oxford University Press, 2002, ss.153-154.'den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 234.

²⁹⁵ Artvinli ve Etker, "Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi", s. 25.

²⁹⁶ Katılımcılar: Raşit Tahsin Bey (Tıp Fakültesi Seririyatı Akliye ve Asabiye Muallimi ve Cemiyeti Tıbbiye-i Osmaniye ve Meclisi Aliyi Sıhhî Azasından), Mazhar Osman Bey (Haseki Mecanin Müşahadehanesi Sertabibi ve Haydarpaşa Hastanesi Tabibi Mühassısı), Vasfi Bey (Tıp Fakültesi Tıp Kanunu Muallim Muavini ve Meclisi Aliyi

derneğin isminin ne olacağı tartışılmıştı. “Tababet-i Akliye”, “Tababet-i Ruhiye”, “Tababet-i Akliye ve Asabiye”, “Akıl ve Sinir Hastalıkları Cemiyeti” isimleri teklif edilmiş, başkanlığına oy birliğiyle Avni Mahmud, ikinci başkanlığa Raşid Tahsin ve kâtipliğe de Ali Muhlis Bey seçilmişti. 20 Kasım 1914’te yapılan ikinci toplantıda derneğin tüzüğü belirlenmeye çalışılmıştı. Hükümet, Birinci Dünya Savaşı sırasında tüm dernek toplantılarını yasaklayınca dernek resmi olarak kurulamadan savaşın sona ermesini beklemiştir.

Daha önce de anlattığımız gibi, 1914 yılında Haseki’nin başına ardından La Paix’ye geçen Mazhar Osman, burada ilmi toplantılar düzenliyordu. Fahreddin Kerim’in anlatımına göre Şişli’de Emraz-ı Akliye ve Asabiye Cemiyeti programı gözden geçirilerek canlandırılmış, fahri başkanlığına Raşit Tahsin getirilmiş, başkanlığa getirilen Mazhar Osman’ın önderliğinde çoğu öğrencisi olan ve genç isimlerden oluşan bir yönetim yapısıyla, gayri resmi olarak faaliyete geçmişti.²⁹⁷

18 Mayıs 1918’de yapılan üçüncü toplantıda Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti adıyla²⁹⁸ resmi olarak kuruluşunu tamamlayan derneğin başkanlığına Mazhar Osman, yardımcılığına da Mustafa Hayrullah [Diker] seçildi. 27 Haziran’da yapılan dördüncü toplantıda, bir önceki toplantıda Mazhar Osman’ı öven bir konuşma yapan Raşit Tahsin, bu sefer Mazhar Osman’ı eleştirerek Avni Mahmud’un başkanlığa getirilmesini talep etmiş ancak bu kabul edilmemiştir. Bu gelişme üzerine dernek üyeliğinden ayrılan Raşit Tahsin, Aralık ayında üniversite hocalarından oluşan bir grupla birlikte Tababet-i Ruhiye Cemiyeti’ni kurdu. Bu dernek, 1926 yılına kadar

---

Sıhhî Azasından), Galip Ata Bey (Haseki Nisa Hastanesi Sertabib Muavini ve Emraz-ı Asabiye Müttehassıslarından), Zilinakis Bey (Rum İspetelyas Emraz-ı Akliye Hastanesi Müttehassısı), Avni Bey (Bimarhane Sertabibi ve Meclisi Aliyi Sıhhî Azasından), Ali Muhlis Bey (Bimarhane Sertabib Muavini), Avni Mahmud’un kardeşi, Niyazi Bey (Bimarhane Etıbbasından), Lütfi Bey (Bimarhane Etıbbasından), Tahir Bey (Bimarhane Sertabib Muavini), Şuayip Bey (Gümüşsuyu Hastanesi Etıbbasından ve Emraz-ı Akliye Müttehassıslarından), Nuri Bekir Bey (Darüşşafaka Tabibi ve Emraz-ı Asabiye Müttehassıslarından). Şahap Erkoç, “Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Cemiyetin İlk Celselerinin Zabıtları”, *Türk Nöropsikiyatri Derneği*, http://www.turknoropsikiyatri.org/BilgiDosyaları/kurulus_ilkcelse.pdf, (Erişim: 12.05.2015), s. 1.

²⁹⁷ Fahrettin Kerim Gökay, “Türk Psikiyatrisinin Sosyal Hizmetleri ve Türkiye’de Muhtelif Akıl, Sinir Klinik ve Müesseseleri”, *Cumhuriyetin 15’inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk On Sene*, der. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: Kader Matbaası, 1938, s. 242.

²⁹⁸ Artvinli ve Etker, “Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi”, s. 25.

faaliyet göstermiştir. Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti başkanlığı için Mazhar Osman'la Raşit Tahsin arasında yaşanan, aslında Türk psikiyatrisini kimin yönetip yönlendireceğinin bir kavgası anlamı da taşımaktaydı.

Mazhar Osman'ın Toptaşı'nın yönetimini devralmasıyla birlikte başlayan süreçte yapılan çalışmalar arasında, asistanların bimarhanede kalması da vardı. Bunun yanında büyük koğuşlardan biri de düzenlenerek ilmi toplantılara ayrıldı. 1922 Ocak'ında Emraz-ı Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin ilk kongresi işte bu salonda yapıldı. Kongreye yalnız uzman doktorlar değil, diğer uzmanlıklardan da doktorlar davet edilmişti.²⁹⁹

Cemiyet faaliyetleri daha çok zümre çalışması, eğitim faaliyeti veya psikiyatri kongresi şeklinde gerçekleşmekteydi. Örneğin 1920 yılı Şubat ayında yapılan toplantıda, Mazhar Osman'ın öğrencilerinden Hüseyin Kenan Bey, bir hasta ve onun hastalığı hakkında bilgi vermiş, ardından da Mazhar Osman örnek olaylar anlatmıştır. Daha sonra ise öğrencilerinin sorduğu sorulara Mazhar Osman'ın cevaplar vermesi şeklinde bir nevi ders şeklinde geçmiştir. Bu da cemiyet toplantılarının "Şişli Müsamereleri"nin halka kapalı bir çeşidi olduğu izlenimini vermekteydi.³⁰⁰ Bir ara işgal güçleri cemiyetin faaliyetlerini engellemeye çalışmış ancak Mazhar Osman, "Türk için ilim bir ihtiyaçtır, çalışma bir vazifedir. Hiç kimse bizi çalışma zevkinden, ihtiyacından, vazifesinden menedemez" diyerek bu girişime engel olmuştu.³⁰¹

Her altı ayda bir yapıldığı anlaşılan kongreler, Mazhar Osman'ın Toptaşı'nda görevden alınmasıyla bir süre toplanamadı. Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti, beşinci kongresini iki yıl sonra, henüz tamirine yeni başlanılan Bakırköy'de düzenledi. Mazhar Osman, daha sonra Türk Nöropsikiyatri Derneği adını alan ve günümüzde hala bu isimle faaliyetlerini sürdüren derneğin başkanlığını 1951 yılına kadar sürdürecektir. Dernek 1927 yılından sonra Bakırköy'de, ilerleyen yıllarda da Beyoğlu'ndaki bir binada, her ayın son Cuma günü toplanmaya devam etti. Üniversite, Bakırköy, diğer hastane ve kurumlardaki psikiyatrların

²⁹⁹ Tiregül, "Meslekte Geçen", s. 107.

³⁰⁰ "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane", *İstanbul Seririyatı*, C.1, S. 12 (1336/1920), s. 57.

³⁰¹ Nazım Şakir, "Anılardaki Mazhar Osman", s. 15.

katıldıkları dernek toplantılarına, Haziran-Ekim arası dönemde ara veriliyordu.³⁰²

2.2.5 Lepra Mücadelesi

Lepra, kamuoyunda daha çok bilinen adıyla cüzam, geçmişten beri en çok korkulan hastalıklar arasında yer almaktadır. 1873 yılında Gerhard Hansen tarafından tanımlanan ve Hansen basili olarak isimlendirilen bir mikroorganizmanın, başta çevresel sinir sistemi ve deri olmak üzere birçok sistem ve organı etkilemesiyle meydana gelen bir tür bulaşıcı hastalıktır.³⁰³

Lepra hastaları genelde burun ve kulaklarını kaybediyorlar, görünüşlerindeki bu korkunçluk sebebiyle toplumdaki uzaklaştırılıyorlardı. Osmanlı döneminde “miskin” olarak da isimlendirilen bu hastalar için çok ciddi barınma yerleri bulunmuyordu. Yöneticiler de ilahi cezaya uğradığına inanılan lepralıların tedavisi için gayret göstermiyorlardı. Bu koşullar altında cüzamlılar, sürgün edilmiş, halk tarafından insan hakkı tanınmamış, nefretlik bir kitle olarak görülüyordu. Bazı durumlarda bir suçlu gibi hapisanelere ya da deli oldukları iddiasıyla tımarhaneye hapsediliyorlardı.³⁰⁴ Bu dönemlerde Kastamonu’da burunsuzlar köyleri olduğu da bilinmekteydi.³⁰⁵

Lepralıların kaderini değiştirecek olay ise Mazhar Osman’ın Üsküdar’da Karacaahmet Mezarlığı’nın arkasında bulunan miskinler tekkesini ziyaret etmesiyle oldu. Toptaşı başhekimliği sırasında Kadıköy’den yürüyerek bimarhaneye ulaşan Mazhar Osman, bir gün miskinler tekkesini merak ederek buraya uğramıştı. On üç cüzamlının, elli kadar sağlam kadın, erkek ve çocukla beraber burada sığındıklarını, keçi, koyun sütü sağarak ve dilenerek yaşamlarını sefil bir şekilde sürdürdüklerini gören Mazhar Osman, lepralıları Toptaşı’na alarak, ayrı bir bölümde

---

³⁰² Mazhar Osman Uzman, “Ayın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 27, S. 4 (1945), s. 3; Erkoç, “Osmanlı Tababet-i Akliye”, s. 1.

³⁰³ “Cüzzam”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/C%C3%BCzzam>, (Erişim: 10.05.2015)

³⁰⁴ Lahut Uzman, “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman”, sayfa sayısız.

³⁰⁵ Uzman, “Ayın Akisleri”, s. 86.

barındırmaya başladı.³⁰⁶ Miskinler tekkesi ise dezenfekte edildikten sonra yeniden fakirlerin ve kimsesizlerin kullanımı için tahsis edildi.³⁰⁷

Bakırköy'e delilerle birlikte lepralılar da taşınmıştır. Mazhar Osman, lepralıların tedavisi ve bakımları işini, yakın arkadaşı Neşet Halil Bey'e bırakmıştı. İlk zamanlar Neşet Halil'le birlikte, yirmi civarında cüzamlıyı hastalıktan kurtaran Mazhar Osman, döviz sıkıntısı nedeniyle yurtdışından cüzam ilacı getiremeyince yerine başka ilaçlar denemek zorunda kalmış buna rağmen başarılı sonuçlar elde etmişti. Bilgisini arttırmak ve cüzam tedavihanelerini yerinde görmek amacıyla Filistin, Suriye ve Mısır'a da bizzat gitmişti.

Bakırköy'deki ilk yıllarda lepralılar için bir iki baraka inşa edildi. Ancak kısa zamanda Bakırköy'de barındırılan lepralı hasta sayısı giderek artmış ve yüzün üstüne çıkmıştır. Bunun üzerine 1935 senesinde hizmete alınan 22. pavyon, çocuklar ve lepralıları tahsis edildi. Böylece modern lepra hastanesinin temeli Mazhar Osman tarafından Bakırköy'de atılmış oldu.³⁰⁸

Ancak Mazhar Osman, giderek Bakırköy'ün sırtına bir kambur gibi binen lepralıların ayrı bir hastanede, hatta mümkünse bir köyde tedavi edilmelerini arzu ediyordu.³⁰⁹ Bu amaçla altıdan fazla makale, bildiri, konferans yayınlamış ve lepra hastanesinin gerekliliği üzerinde durmuştu. Nihayet 1941 yılında hazırladığı bir raporla lepra hastanesi açılması konusunu sağlık şurasında gündeme getirmiş ve hastanenin açılmasını sağlamıştır. Böylece 1942 yılında, Elazığ'da yüz yataklı Türkiye'nin ilk modern lepra hastanesi açılmış oldu.³¹⁰

Mazhar Osman'ın, 1940 yılında Bakırköy'deki başhekimlik görevinden istifa etmesinin ardından, hala Bakırköy'de tedavi gören ve barınan lepralılarla yeterince ilgilenilmemeye ve kendi hallerine bırakılmaya mahkum edilmişlerdi.

³⁰⁶ Rıdvan Cebiroğlu , “İlk Lepra Savaşı ve Mazhar Osman”, *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1977, s. 2.

³⁰⁷ Sevim Başer, *Başlangıcından Bugüne Kadar İstanbul'da Kurulan Lepra Hastaneleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 32.

³⁰⁸ Başer, *Başlangıcından Bugüne*, s. 32.

³⁰⁹ Uzman, *Sihhat Almanakı*, s. 128.

³¹⁰ Cebiroğlu , “İlk Lepra Savaşı”, s. 2.

1977 yılında Türkiye'nin lepra ile mücadelesini anlatan, ülkenin ilk lepra uzmanlarından Prof. Dr. Rıdvan Cebiroğlu, ülkede cüzamın hala tam olarak söndürülemediğini, Mazhar Osman'ın lepra konusunda attığı adımların gerisinde kaldığını, Mazhar hocanın tavsiyelerine uyulması durumunda cüzam mücadelesinde başarıya ulaşılabacağı bilgisini verecekti.

2.2.6. Frengi Mücadelesinin Babası

Frengi (sifiliz), *treponema pallidum* isimli bir bakterinin sebep olduğu ve cinsel yolla bulaşan bir hastalıktır. Sanayileşme ile birlikte evlilik dışı ve eşcinsel ilişkilerin artması ile birlikte frenginin görülmesi de artmaya başlamıştı. Hastalığa yakalanan hastalar ilk dönemlerde, tecrit edilmek yoluyla tedavi edilmeye çalışılmış bu da tecrit edilen bir başka grup olan delilerle aynı yerlerde barınmalarına, frenginin de nöropsikiyatrların ilgi alanına girmesine neden olmuştur.

Ancak psikiyatrların frengi ile ilgilenmesinin asıl nedeni, hastalığın beyinde tahribata yol açan bir çeşidi olan paralizi jeneral (PG - paralizi general) olmuştur. Hastalığa neden olan bakterinin 1905 yılında Erich Hoffmann tarafından keşfedilmesiyle birlikte, "Hoffmann usulü" denen bir metotla hastaların frengiye yakalanıp yakalanmadıkları belirlenmeye çalışılıyordu.

XIX. yüzyılda frengi, medenileşmenin bir kanıtı olarak düşünülüyordu. Türk psikiyatrlar ise buna karşı çıkmaktaydı.³¹¹ 1910 yılında Berlin'de düzenlenen Dünya Psikiyatri Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'nden katılan Raşit Tahsin, Osmanlı toplumunda frenginin az görülmesinin, dindar yaşam ve kapalı toplumun bir sonucu olarak açıklamıştır. Aynı toplantıda, frengi üzerinden Batılı toplumların, az gelişmiş ülkeleri tespit etmeye ve suçlamaya çalıştığına da tanık olundu. Sanayileşme/medeniyet-frengi bağlantısı yanında, frenginin tespit edilme/edilememe meselesi üzerinden de bir kavga yaşandı.

Raşit Tahsin ve Mazhar Osman uluslararası toplantılarda, Osmanlı topraklarında frengi görülme oranının düşük olduğunu ve bunun medenilik/gelişmişlikle alakalı olduğunu şiddetle reddetseler bile, başka

---

³¹¹ Artvinli, *Toptaşı*, ss. 224-225.

yerlerde bunu doğrulayacak bilgiler veriyorlardı. “Bu memleketi üç hastalık bitirecek diye Sultan Hamit zamanında hocalarımızın her gün söylendiklerini bu gün gibi hatırlarım: Sıtma, frengi, verem...”³¹²

Mazhar Osman, Avrupalı hekimlerin, Türk halkının yüzde yetmiş beşinde frengi vakalarına rastlandığı iddiasında bulunduğunu³¹³, frengi mücadelesi için ülkeye davet edilen yabancı doktorların kongre ve konferanslarda Türk halkının frengi yüzünden yaşadığı olumsuzlukları büyük bir keyifle aktardıklarını söylemektedir.³¹⁴

XIX. yüzyılın en büyük sorunları arasında gösterilen kolera ve vebanın Türk limanları ve toprakları üzerinden Avrupa’ya geçtiği anlaşılınca, Batılı devletler bu hastalıkların kendi topraklarına geçmesine engel olma çareleri aradılar. Osmanlı Devleti’ne yapılan baskı üzerine II. Mahmud zamanında limanlarda karantina işini kontrol etmek amacıyla meclisler kuruldu. Daha sonra Meclis-i Nizâmât-ı Tehaffuziyye ismiyle birleştirilen bu meclislerde, karantina işini yürütmesi için yabancı doktorlar görev almıştır. Avrupalı güçlerin bulaşıcı hastalıklar üzerinden limanlara müdahalesini önlemek amacıyla yabancı sefirlerin de komisyona katılmasıyla, söz konusu meclis Osmanlı aleyhine kararlar vermeye başladı. Nihayet XIX. yüzyılın sonunda sıhhiye kapitülasyonları başlığı, Avrupalı gemilere avantaj, Osmanlı gemilerine dezavantaj sağlayacak şekilde mevcut kapitülasyonlara eklendi. 1914’te tüm kapitülasyonlarla birlikte kaldırılan ve Türk doktorların kontrolüne verilen meclis, Mondros ve işgallerin ardından tekrar Avrupalılara bırakıldı.³¹⁵

Lozan Antlaşması sırasında en büyük tartışmalar kapitülasyonlar üzerinde oldu. Bu maddelerden biri de “Ulaşım yolları ve sağlık sorunları” başlıklı 4. bölüm içinde yer alan 112. madde idi. Buna göre “İstanbul Yüksek Sağlık Meclisi” kaldırılırken, bulaşıcı hastalıklar konusunda Türkiye Cumhuriyeti’ne beş yıllık bir deneme ve gözlem izni verildi.³¹⁶

³¹² Uzman, “Cümhuriyetin Onuncu Senesi”, s. 208. Başka bir yazıda bu üç hastalığa trahomayı da eklemektedir. Uzman, “Aydın Akisleri”, s. 86.

³¹³ Uzman, “Aydın Akisleri”, s. 86.

³¹⁴ Uzman, Konferanslarım, s. 163.

³¹⁵ Gülden Sarıyıldız, “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001 ss. 463-465.

³¹⁶ Uzman, *Konferanslarım*, s. 163.

Tüm bu zorunluluklar üzerine hükümet, frengi ile mücadeleyi ilk sıralara yerleştirdi. Halkın cahilliği, doktorsuzluk, ilaçsızlık ve sağlık teşkilatının yetersizliği yüzünden özellikle frenginin sık görüldüğü Kastamonu, Alucra, Trabzon, Ankara, Rize'ye acil müdahale edildi. Frengi “ihbarı mecburi” hastalıklar arasına alınırken, dispanserler açılmış, kan tahlilleri, bedava doktor ve ilaç tedarikleri ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. On yıllık mücadelenin ardından frengili oranının yüzde yarım ile iki arasında olduğu, bunların da beşte dördünün hastalığın üçüncü aşamasında olup yeni yaraya sahip hasta bulunmadığı tespit edildi.³¹⁷

Sultan Abdülhamid döneminde eğitim ve sağlık alanlarında yaşanan pek çok iyileşmeye rağmen frengi büyük bir problemdi. Frengi, tıbbın da taşraya yeterince ulaşmaması yüzünden halkın baş belası olmuş durumdaydı. Sifilis yüzünden burnunu, görme yetisini kaybedenlerin, boğazları delinen veya yara bere içinde kalanların durumu içler acısıydı. Osmanlı topraklarında frenginin yayılmasında ilginç bir sebep daha etkili olmuştu. Mazhar Osman'ın verdiği bilgiye göre, Sultan Abdülhamid döneminde frengililer askere alınmazdı. Halk arasında frengiden beter görülen Yemen çöllerinde askerlik yapmamak için askerlik çağına gelmiş sağlıklı erkekler birbirlerine frengi bulaştırır olmuşlardı.³¹⁸

Mazhar Osman, frenginin Türkiye'ye bulaşmasında Vrangal Ordusu'nu da suçluyordu. Vrangal Ordusu ile İstanbul'a gelen, zevk ve sefa âlemleri yaşatan düşük kadınların, eroinle birlikte frenginin çoğalmasına neden olduğunu iddia ediyordu.

1920'de Hilâl-i Ahdar'ın kurulmasıyla birlikte, Mazhar Osman frenginin tehlikeleri üzerinde durmaya başladı. Cemiyetin dergisinde ve Sebilürreşad, Akşam gibi gazetelerde sert yazılar yazarak halkı frengiye, özellikle de paralizi jenerale karşı uarmaya ve bilinçlendirmeye çalıştı. Cemiyetin ilk yıllardaki dine yakın tutumuyla birlikte, ahlaksızların frengi yoluyla ilahi bir şekilde cezalandırıldığı gibi yazılar kaleme alsada içki yasağında olduğu gibi sonradan bu tarz yorumlardan vazgeçti.

³¹⁷ Mazhar Osman Uzman, *Aydın Akisleri, İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 3 (1938), s. 24; Uzman, “Aydın Akisleri”, s. 86.

³¹⁸ Uzman, “Cümhuriyetin Onuncu Senesi”, ss. 208-209.

Medeniyetin bazı müdahenekârlıkları vardır, halka hoş görünmek için fahişelere iş bulmak, fuhuş yapanları cezalandırmak, umumhane ve randevu evlerine müsaade etmemek gibi ‘abolizme’ denilen usul. Fuhuş kaldırmağa Amerika, İngiltere, İskandinavya, bir dereceye kadar Almanya, teşebbüs etmiştir. Bu usulün şöylece iki sene tatbiki bile sıhhatçe ne kadar tehlikeli olduğunu gören hekimlerimiz bu imkânsızlığı itiraf etmişler ve fuhuşu inzibat altına almanın en doğru yol olduğunu söylemişlerdir. Vekâlet fuhşun inzibatına ve frenginin sirayetinin tahdidine ileri derecede taraftardır.³¹⁹

Ancak tüm bunlara rağmen, frengi gibi, tehlikeli, toplumsal sorunlara yol açan, psikiyatrinin alanına giren bulaşıcı bir hastalığın ortadan kaldırılması için verilen mücadelede farkındalık meydana getirmesi, gündem oluşturması ile Mazhar Osman, Türkiye’de frengiyle mücadelenin önderlerinden biri olmayı başarmıştı.

2.2.7. Öjeni ve Nüfus Tartışmaları

1930’lar sadece genç Türkiye Cumhuriyeti’nde değil, tüm Avrupa’da ateşli tartışmaların, siyasi krizlerin, büyük ekonomik buhranların yaşandığı yıllardı. Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle ayrılan Almanya’da ve savaşın bir sonucu olan 1929 ekonomik buhranında ekonomileri bozulan, açlık ve işsizlikle sarsılan Avrupa devletlerinde ırkçılık daha çok konuşulur olmuştu.

Milliyetçilik, Gregor Mendel’in kalıtım üzerindeki çalışmaları, Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* kitabı ile birlikte, ırk ve ırkçılık kavramlarına doğru yönelmeye başladı. Darwin’in kuzeni ve takipçilerinden, Sir Francis Galton ise tıp ve bilim dünyasına yeni bir kavram hediye etmişti: Öjeni!

Galton’a göre öjeni (eugenic), ırkın temizlenmesi demektir. Hastalıkların kalıtsal özellikler taşıdığına inanan Galton’a göre, engelliler, deliler, düşük ahlâklılar topluma yük olmaktaydılar ve bu özelliklerini, çocukları üzerinden yeni nesillere taşımakta ve onlara bulaştırmaktaydılar. Bu da toplumun bozulmasına ve nesillerin dejenere olmasına sebep olmaktaydı.

---

³¹⁹ Uzman, “Cümhuriyetin Onuncu Senesi”, ss. 208-209.

Toplumunu bozan, devletlerin ihtiyacı olan sağlıklı ve akıllı bireylerin artmasının önüne geçen, maddi olarak da modern devletlere zarar veren bu kişilere engel olunmalı, evlenme ve çoğalmalarının önüne geçilmeli, doğan çocukları da ortadan kaldırılmalıydı! Bundan başka soylu ve üstün kabul edilen kişilerin de evlenmeleri ve çocuk doğurmaları teşvik edilmeliydi.

Darwin ve Galton'un fikirleri, modern devletlerin kaliteli ve kalabalık nüfus beklentilerine de uyuyordu. Devletler *hygiene de la race* adı verilen ırk ıslahı ile nüfuslarının kalabalık ve sağlıklı olmasını arzu ediyorlardı. Sanayileşme ile beraber, çalışan nüfusa duyulan ihtiyaç artıyor, bu da devletlerin, vatandaşlarının çoğalması ve sağlıklı olmasına daha çok müdahale etmesinin gerekçesini oluşturuyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan devasa çarpışmalar, devletlerin ekonomik güçle beraber kalabalık ve eli silah tutabilen sağlıklı nüfuslara sahip olması gereğini ortaya koydu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf devletlerinin toplam nüfusu 806,1 milyon iken, savaşı kaybeden Almanya'nın içinde bulunduğu ittifak güçlerinin toplam nüfusu 143,1 milyondur.³²⁰

Delilerin bakım ve ıslahları konusu devletler için büyük maliyetler içeriyordu. Uzun yıllar bakımları devletler tarafından üstlenen deliler, ekonomiye büyük yükler getiriyordu. Mazhar Osman, öjeni konusunda verdiği bir konferansta ünlü Amerikalı sosyolog ve soy araştırmacısı Richard Louis Dugdale'in "Jukes Ailesi: Suç, Fakirlik, Hastalık ve Kalıtım"³²¹ kitabına dayanarak çeşitli bilgiler veriyordu. Dugdale'in çalışmasına göre kanı bozuk (*bad stock*) olarak tanımlanan Jukes sülalesinin sadece yetmiş beş yılda hükümete verdiği zarar 1.308.000 dolardı.³²²

Savaşın kaybedenlerinden Almanya'da artan milliyetçilik, 1929 ekonomik buhranı ile ırkçılığa doğru kaymaya başlamıştı. En sonunda Hitler liderliğindeki Naziler, 1933 yılında iktidara geldi. Nazi iktidarı, 14 Temmuz 1933'te öjenik temelli sterilizasyon ve ardından aynı yılın Kasım ayında

³²⁰ "World War I Casualties", https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, (Erişim: 14.05.2015)

³²¹ Richard Louis Dugdale, "The Jukes" A Study In Crime, Pauperism, Disease and Heredity, New York: Putnam, 1910.

³²² Mazhar Osman Uzman, "İdiş ve Kısır Etme", *İstanbul Seririyatı*, C. 17, S. 6 (1935), ss. 141-142.

kastrasyon (castration) kanununu çıkarttı. Kısırlaştırma ve iğdiş etme anlamlarına gelen sterilizasyon ve kastrasyonda temel fark, birincisinde tüplerin bağlanması yoluyla üreme engellenirken, ikincisinde üreme yapıları olan yumurtalık ve testisler çıkartılarak geriye dönülemeyecek şekilde cerrahi müdahalede bulunuluyordu. Böylece zorla da olsa aptal, sakat, saralı kabul edilen insanların üremelerinin önüne geçiliyordu. Öjeni, Nazilerce propaganda aracı ve muhaliflerine yönelik bir tür tehdit olarak kullanılıyordu.

Aslında sterilizasyon ve kastrasyon, Almanya'dan çok önce ABD'deki bazı eyaletlerde ve İsviçre ve Danimarka'da uygulanmıştı. ABD'de Virginia Eyaleti'nde uygulamaya konan sterilizasyon kanunlarının hedefinde de düşük ırk olarak görülen zenciler vardı. Yirminci yüzyılın başında altmış binden fazla zenciye uygulandığı zannedilen iğdiş etme çalışmaları zamanla terkedildi. Diğer yerlerde ise daha çok tedavi amaçlı, kişilerin kendi istekleriyle gerçekleştiriliyordu.

Ancak 1933'te Almanya'da çıkartılan sterilizasyon ve kastrasyon kanunları bunlardan oldukça farklıydı. 1933'te Roma'da düzenlenen hijyen mental kongresinde (Congres D'Hygiene Mentale) sterilizasyonun doğru bir uygulama olup olmadığı psikiyatrlar arasında tartışılmıştı. Almanya'da çıkartılan kanunların, uygulama alanının oldukça geniş olmasının kendisini oldukça rahatsız ettiğini anlatan Mazhar Osman, öjenik meselesinin tartışılması gerektiğini belirtiyordu.

Mazhar Osman 1935 yılında, Tabii ve Tıbbi İlimler Cemiyeti üyelerine verdiği konferansta, kendi bakış açısının Almanya'daki kanuna muhalif tarafta olduğunu ifade edecekti. Dünyadaki ahlâksızlığın en az yüzde otuzunun akli yetersizliğe atfedildiğini anlatan Mazhar Osman, öjenik kökenli ırk ıslahını desteklediğini, bununla alakalı yapılabileceklerin, ABD'de doktor, fizyolojist, biyolojist, operatör, antropolojist, akıl hastalıkları uzmanı, psikolog, kriminolog, sosyolog, iktisatçı, istatistikçi, hukukçu, tarihçi, göç uzmanı, kadın hakları temsilcilerinin içinde bulunduğu bir komisyonca hazırlanan bir raporda ayrıntılı olarak belirtildiğini anlatıyordu. Bu rapora göre; tecrid (life segregation/isolement), kısırlaştırma (sterilisation), evlenme usul ve kanunlarını düzeltme, halkın öjenik terbiyesi

(eugenic education of the public), evlenecek çiftlerde birbirlerine kusurları göstermek suretiyle evlilik sistemi, çevrenin ıslahı (environmental betterment), çok eşlilik (taaddüdü zevcat /polygamy), ötenazi, yeni Maltusçuluk (neo-Malthusianism) ve son olarak serbestlik/liberalizm (Laissez faire) teklif edilmişti.³²³

Ancak Mazhar Osman, öjenik kaygılarla Almanya benzeri bir sterilizasyon ve kastrasyon kanununun uygulanmasının mümkün olamayacağını, bimarhanelerde sterilizasyonun yapılıp yapılmamasının bilimsel yayınlarda tartışıldığı bir hengâmda kendisine şiddetle saldırıldığını ve tehdit mektupları aldıklarını da belirtmekten geri durmayacaktır.

Konferansın sonunda Mazhar Osman bir kere daha Almanya'nın çıkardığı kanunlara karşı çıktığını, Batı'da pek çok ülkede kanunlardan kısas usulünün kaldırıldığını hatırlatır. İlerleyen yıllarda idamın kalkmasının beklendiğini, hapisanelerin ıslahane haline getirilmesinin planlandığını sırf bu yüzden toplumun adliye yoluyla bir insanı sakat hale getirerek cezalandırmaya hakkı olmaması gerektiğini belirterek “cemiyetin ferde bu derece tahakkümüne tahammül” edilemeyeceğini söyler. Sterilizasyon ve kastrasyonun geri dönülemez sonuçlarından dolayı bu tarz uygulamaların insani olamayacağını belirten Uzman, kastrasyon kararının hükümetler tarafından tehdit ve menfî uygulamalar ile istismar edilerek siyasi hedefler güdülebileceğini anlatır. Tıbbın ilerlemesi ve bakış açılarının değişmesinin adliye cenahında da yaşanabileceğini, bugün sterilizasyon ve kastrasyon ile cezalandırılan birisinden ileride özür dilemek gerekebileceğini söyler.

Peki ne yapılmalıdır? Nesil bozulmalı, soysuzlar artmalı, toplumlar da bu kişilerin iktisadi ve toplumsal maliyetlerine göz mü yummalıdır? Mazhar Osman'a göre bu soruların cevabı olumsuzdur. Ona göre yapılması gereken “öjenik terbiyedir”. Devletin tüm vatandaşlarının evleneceği eşi seçmesinde yardımcı olması, çocuk yapma, sağlıklı gebe kalma, sağlıklı çocuk doğurma, iyi ve temiz bir çevre meydana getirme yollarını göstermesi gereklidir. Bu amaçla doktorlar tarafından evliliğe uygunluk belgesi verilmesinin en doğru tercih olacağını ancak toplumun adalet anlayışı haklı da olsa kimsenin bir

---

³²³ Uzman, “İdiş ve Kısır”, s. 142.

başkasının herhangi bir uzvunu almaya veya zorla sakat bırakmaya hakkının olamayacağını belirtir.³²⁴

Mazhar Osman'ın sözünü ettiği öjenik çözüme kendisi daha sonra müspet öjeni adını verecektir.

O halde öjenikte hem müsbet, hem menfî cebheden müdahale lâzımdır. İrsen hastalısız ve sağlamların evlenme ve çoğalmasına yardım, ve teşvik müsbet öjeniktir. Bilâkis soyu bozuk, anasından babasından hastalık tevarüs etmiş ve ırk için tehlikeli kusurla malûl olanların çoğalmasına mani olmak da menfî öjeniktir.³²⁵

24 Nisan 1930 ve 1593 sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”nun 122. ve 123. maddeleri de bu düşüncenin devlet tarafından uygulamaya geçirilmiş halidir.³²⁶

Mazhar Osman, öjeniyi iyi doğum, iyi nesil yetiştirme olarak tanımlıyordu.³²⁷ Ona göre nüfus politikalarına, öjenik olarak hem menfi hem de müspet taraftan müdahale edilmesi gerekmektedir. Herhangi bir kalıtsal hastalığı bulunmayan kişilerin evlenmesini ve çoğalmasını teşvik etmek müspet öjeniktir. Mazhar Osman aşı kullanımını, sağlık hizmetlerinin kaliteli olmasını da müspet öjeninin birer ögesi olarak kabul ediyordu. Soyu bozuk, kalıtsal rahatsızlıkları bulunan, ırkı tehdit edecek derecede fiziki ve ruhi sorunları bulunanların çoğalmasına engel olmayı ise menfi öjenik olarak isimlendiriyordu.³²⁸

1939 yılında çok eleştirilen öjeni konulu başka bir konferansında, üç yıl önceki görüşlerine yakın görüşler belirtmekten geri durmayacaktır. Örneğin

³²⁴ Uzman, “İdiş ve Kısır”, s. 148.

³²⁵ Mazhar Osman Uzman, “Öjenik – İyi Nesil Yetiştirme”, *İstanbul Seririyatı*, C. 21, S. 1 (1939), s. 36.

³²⁶ Madde 122: Evlenecek erkek ve kadınlar evlenmeden evvel tıbbi muayeneye tabidir. Bu muayenenin sureti icrası ve teferrüatı hakkında Sihat ve İctimai Muavenet Vekâletince bir nizamname neşrolunur. Madde 123: Frengi, belsoğukluğu ve yumuşak şankr ve cüzzama ve bir marazı akliye müptela olanların evlenmesi memnudur. Bu hastalıklar usulü dairesinde tedavi edilip sirayet tehlikesi geçtiğine veya şifa bulduğuna dair tabip raporu ibraz olunmadıkça musapların nikâhları aktolunmaz. (“Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-459/tarihi24041930--sayisi1593--rg-tarihi06051930--rg-sayis-.html>, Erişim: 14.05.2015)

³²⁷ Uzman, “Öjenik”, s. 35.

³²⁸ Uzman, “Öjenik”, s. 36.

Alman tarzı öjenik ve “ıstıfa”ya (doğal seleksiyon) karşıdır. “Binaenaleyh ölüm nesli ıslah edemez, ettiği de vardır, lakin pek az...”³²⁹ sözleriyle bunu ifade etmektedir. 1933’te Almanya’da çıkan öjeni kanununa göre akıl hastalarının kısırlaştırılmasının zorla yapıldığını, İsviçre’de ise öjenik tarzı kısırlaştırmanın isteğe bağlı bırakıldığını hatırlatarak, bizim kanunlarımızın şu anda yeterli olduğunu belirtiyordu. Ancak bizdeki kanunun da çok daha netleşmesine ihtiyaç duyulduğunu, evlenmeme kararının asabiye hekimlerinin de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından verilmesi gerektiğini, zira her akıl hastalığının da neslen devam etmediğinin bugün ortaya konduğunu belirtiyordu.³³⁰

Ancak Mazhar Osman’a göre tüm bunlarla birlikte devletin de üzerine düşen görevler bulunmaktaydı. Hem müspet hem de menfi öjeninin gözetilmesi gerekiyordu. Devlet, evlilik ve doğumu teşvik etmeli, soyu bozukların kanla elde ettiğimiz vatani, Darülaceze, bimarhane ve hapishaneleri doldurarak ifsat etmesine izin vermemelidir.

Evlenme hakkında söyledikleri, dönemin bakış açısını da yansıtmaktaydı. Ona göre evlenme, ferdi bir ihtiyacın tatmini değil, bir ırk ve devlet meselesiydi. Yani Mazhar Osman’a göre, fertler ancak devletleri ve ırklarını gözeterek evlenmeli ve çocuk sahibi olmalıydılar. Evlenmek isteyenler sadece kendi rahatlarını ve keyiflerini tatmin edecek bir yuva kurmayı düşünmemeliydiler. Nesillerine, ırklarına, memleketlerine karşı en mukaddes bir vazifeyi niyet etmeliydiler.³³¹

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun eksiklerini de dile getiren Mazhar Osman, öjenik nesil yetiştirme için devletin yapması gerekenleri de belirtmekten geri durmayacaktı. O dönem TBMM’de bekârlara vergi konulmasının gündeme geldiğini, bu girişimi desteklediğini, böyle bir verginin miktarının yüksek olması, çocuğu olmayanların da bu kapsama alınması gerektiğini belirtiyordu. Hükümetin memur ve işçilere, çocukları oranında destek vermesini, bunlardan çocuk sahibi olanların kazanç vergisini azaltmasını veya büsbütün kaldırmasını, çocuk sayısına göre de

---

³²⁹ Uzman, “Öjenik”, s. 37.

³³⁰ Uzman, “Öjenik”, ss. 40-41.

³³¹ Uzman, “Öjenik”, s. 38.

maaşlarına yüzde yirmi beşten yüzde iki yüze kadar zam yapması gerektiğini söylüyordu.

Aile başına iki çocuk ortalamasının, üç yüz yıl sonra Türk neslinin sonlanması anlamına geleceğini belirttikten sonra, her ailenin en az dört çocuk sahibi olması gerektiğini ve bunun bir tür vatanseverlik olduğunu iddia ediyordu.³³²

Mazhar Osman, son yıllarda şehirlerde giderek artan çocuk düşürme (kürtaj) vakalarını da sert bir şekilde eleştiriyordu. Kürtajın da öjeni kavramının içinde ele alınması gerektiğini ifade eden Mazhar Osman, devletin bu konuya acilen müdahale etmesi gerektiğini belirtiyordu.

Aslında öjeni meselesinin Almanya’da yükselen ırkçılığın bir özentisi ve yansıması olduğu açıktı. Daha ziyade akademik unvan sahibi kişilerce gündeme getirilen ve tartışılan bu meseleye, zaman içinde Cumhuriyet yöneticileri tarafından da ilgi gösterildiği ve desteklendiği görülüyor. Atatürk’ün konuşmalarında sağlam ve dinç nesilleri övmesi, çokça bilinen “sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur” ifadesinin yanında, Cumhuriyet’in onuncu yılı kutlamaları sırasında yaptığı bir konuşmada milleti soysuzlaştıracak tehlikelerden koruma, ruhen ve bedenen zinde bir nüfus yaratma gerektiğini belirtmesi en yüksek perdeden öjeninin desteklendiğini gösteriyordu.³³³

Mazhar Osman’ın öjeni konusundaki görüşleri, günümüz tarihçileri ve kadın hareketi savunucuları tarafından sert şekilde eleştirilmektedir. 1935 yılındaki konferansı, bilim adamlarının huzurunda, üniversitede verilmiş ve öjeniyi savunmaktan çok nüfus politikalarıyla ilgili yapılması gerekenler üzerindeki bilimsel yorumları aktarmaktan ibaretti. Daha sonra verdiği konferansları ise, devletin nüfus ve ırk politikaları doğrultusunda olacaktı. Ancak bu konferanslar, devlet kurumlarının ve üniversitenin emri ile devletin sivil toplum kuruluşu görevini yürüten Halk Evi ve benzeri kurumlarda yapılmıştı. Mazhar Osman, öjeni konusunda Fahreddin Kerim ya da dönemin bazı yazarları gibi köşeli sözler ve fikirler belirtmekten

---

³³² Uzman, “Öjenik”, ss. 38-39.

³³³ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 415.

kaçınmış, müspet öjeni kavramını savunduğunu söyleyip, zaten uygulanmakta olan kanunun yeterli olduğunu vurgulamış, kamuoyunun yakından tanıdığı bir doktor olarak öjenideki aşırı görüşleri yumuşatmaya çalışmıştı.

Öjeni konusu, devletin resmi kurumlarının da gündemindeydi. 1938’de toplanan tıp kurultayında Mazhar Osman, öğrencilerinden Şükrü Hazım Tiner’in hazırladığı öjeni raporuna “(...) umumiyet itibarile kısırlaştırmanın aleyhinde bulunarak, muhtelif memleketlerde tatbik edilen usullerin iyi netice vermediğini” söyleyerek karşı çıkacaktı.³³⁴

Ancak Mazhar Osman’ın öjeni konusundaki konuşmalarına herkes aynı şekilde yaklaşmıyordu. Cumhuriyet Gazetesi’ndeki köşesinde öjeniyi gayri insani bulduğunu anlatanERCÜMENT EKREM TALU;

Belki nizam ve intizam dairesinde tatbik edilecek olursa Bakırköy tımarhanesi biraz ferahlar, Mazhar Osman üstadımız Feneryolundaki güzel bahçesile meşgul olmağa vakit bulur. Darülacezenin sahipsiz çocuklar paviyonu başka muhtaçlara tahsis olunur... Belki Kızılay Cemiyeti beslemek zaruretinde kaldığı aç çocuklardan kurtulur.. Belki memlekette serseriler, yankesiciler, katiller, mütereddi insanlar azalır, ortalık güllük, gülistanlık olur..³³⁵

diyordu. Irk ıslahı için başka manevi yollar aranmasının, okulların sayısını arttırmanın, halkın bilinç seviyesini yükseltmenin, sosyal yaraları tedavi etmenin daha doğru olacağını vurgulayan Talu, “insanlığın vahşet ve bedeviyet devirlerini hatırlatan” öjeninin çağın insanına yakışmayacağını da ekleyecekti.

³³⁴ “Tıp Kurultayının İkinci Günü Hararetle Geçti”, *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1938, s. 5.

³³⁵ ERCÜMENT EKREM TALU, “Kısırlaştırma Kanunu”, *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1936, s. 5.

3. BÖLÜM

HOCA OLARAK MAZHAR OSMAN

3.1. Bir Adam Bir Okul

Mazhar Osman, doktorluğunun ve organizasyon becerisinin yanında yetiştirdiği öğrencileriyle de öne çıkmıştı. Alman psikiyatri okulunun taşıyıcısı bir nöropsikiyatri hekimi iken, fedakârlıkla oluşturduğu üniversite dışı bir öğrenci grubuyla “Mazhar Osman Okulunu” kurmuş ve Türk psikiyatrisini yönetmişti.

Faruk Bayülkem’e göre Türkiye’de akliye ve asabiye ihtisası yapmış doktorların % 70-80’i bizzat Mazhar Hoca’nın öğrencileriydi. Geri kalanlar da öğrencilerinin öğrencileri olmalıydı.¹

Mazhar Osman kendi öğrenciliği yıllarında edindiği bilgilerin yetersizliğinden, özellikle de hasta göremediğinden sıklıkla dert yanmaktaydı. Yeni yetişen öğrencilerin de benzer konularda eksiklikleri olduğunu iyi biliyor, başta psikiyatri alanı olmak üzere pek çok ihtisas dalındaki en büyük eksikliğin tecrübe eksikliği olduğunu biliyordu. Ona göre yeni yetişen hekimlerde iki eksik vardı. Birincisi, psikiyatri sahası iyi bilinmediği için pratisyen hekimler nöropsikiyatride yönelmiyorlardı, ikincisi ise tıp bilgileri ezberci bir şekilde ve teorik olarak verildiğinden işe yeni başlayan doktorlar bocalıyordu. Öğrencilerinden Nazım Şakir [Şakar] de tıp fakültesinden diploma almalarına rağmen tıp bilgilerinin kimyasal ayıraç, bir iki yaratılış kanunu, teoride kalmış ve eskimiş anatomi ve fizyoloji ile ezber patoloji bilgisinden ibaret olduğunu belirtiyordu.²

Galatasaray Lisesi’nde kısa bir dönem okul doktorluğu yapan Mahzar Osman, gözlemlerinin sonucu olarak her düzeyde okulda görülen ezberci anlayışı eleştiriyordu. Öğrencilerin bazı derslerde başarılı olamamasının, zekâ azlığının bir göstergesi değil, hafıza zayıflığının bir kanıtı olduğunu söylüyordu.³

¹ Bayülkem, “Muhterem Hocam”, s. 68.

² Nazım Şakir, “Anılardaki Mazhar Osman”, s. 15.

³ Mazhar Osman Uzman, “Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 1, S. 6 (1923), s. 68.

Mazhar Osman'ın öğrenci yetiştirme amaçlı çalışmaları başhekimlik görevleri ile başladı. Özellikle Şişli La Paix Hastanesi başhekimliği ve ardından Toptaşı (daha sonra Bakırköy) döneminde hastaneyi aynı zamanda tıbbi bir okul haline getirmeye uğraştığını biliyoruz.

Şişli Müsamereleri bölümünde genişçe anlatıldığı gibi, müsamereler psikiyatriyi popülerleştirme gayretleri yanında, yetiştireceği ve yanına alacağı pek çok doktorla tanışmasına da zemin hazırlamıştı. Şişli Lape'de Mazhar Osman'dan sonra başhekimlik görevini yürütecek olan İhsan Şükrü Aksel, müsamereler sayesinde psikiyatriyi tercih etmiş bir isimdi. Hatıralarında son sınıf öğrencisi iken, pek çok arkadaşıyla birlikte en büyük dertlerden birinin ihtisas alanı seçimi olduğunu aktaran Aksel, Haydarpaşa'da en son akla gelen tıp dalının ise akıl hastalıkları olduğunu belirtiyordu. Gerçi bu durumda Haydarpaşa'daki akıl hastalıkları hocasının sık sık hastalanması yüzünden derslerin aksamasının da etkisi yok değildi.

Şişli La Paix başhekimliği döneminde Mazhar Osman, stajyer tıp öğrencilerine psikiyatriyi tanıtırken, yanında çalışacak öğrencilerin seçimi için de önemli ve dikkatli adımlar atıyordu. Öğrenciler Mazhar Osman'ın yanında çalışmak isteseler bile, hocanın yaptığı bir sınavdan geçmek zorundaydılar. İhsan Şükrü, Mazhar Osman'ın yanında çalışmak şartıyla kabul ettiği psikiyatri bölümünü, sınavdan geçen diğer üç kişi (Talha Münir, Ahmet Şükrü, Kemal Osman) ile birlikte seçmişti.⁴ Mazhar Osman'ın Şişli'de yanına aldığı bu isimler, Darülfünunda eğitim gördükten sonra, akşam 5 gibi hastaneye gelerek gayri resmi bir eğitim alıyorlardı. Asistanlar burada başasistan olan Fahrettin Kerim'den uygulamalı eğitim alıyor, eksikliklerini gideriyordu. Ancak en önemlisi gece de hastanede kalıyorlar ve servisin işleyişini de sağlıyorlardı. İhsan Şükrü, birkaç ay sonra Mazhar Osman'ın asistanları tenkit ettiğini, Talha Seymenoğlu ile kendisini de Haydarpaşa'ya görevlendirdiğini ve bundan sonra askeri hastanede çalışmalarını sürdürdüklerini anlatacaktı.

---

⁴ Aksel, "Mazhar Osman'ın Şişli", s. 13.

Mazhar Osman'ın Toptaşı Bimarhanesi'nin başına geçmesiyle birlikte asistanlarının da yanına geldiklerini görüyoruz. Toptaşı'nda asistanların eğitimlerine devam ettikleri biliniyordu. Toptaşı'nda yapılan yeniliklerden birisi de Şişli'de olduğu gibi asistanların barınmaları için odalar yaptırılması ve asistanların hastalarla beraber kalmalarının sağlanması olmuştur.

Bakırköy'de Mazhar Osman'dan sonra başhekim olan Fahri Celal, Toptaşı tımarhanesinde dört yıl okuduğunu belirterek, burasının nasıl bir fakülteye dönüştürüldüğünü anlatacaktır. Bu dönem Mazhar Osman'ın “barut gibi olduğunu”, daha gün doğmadan hasta muayenesine başladığını, katı ve tavizsiz kuralları altında, boş durmanın, rahatla yemek yemenin bile zor olduğunu belirtiyordu. Arkadaşlarıyla ancak gece yarısı, çalışmak için gittikleri bimarhane kütüphanesinde konuşabildiklerini de ekliyordu.⁵

Özellikle Toptaşı'ndaki ilk başhekimlik görevi esnasında, bimarhanede yaptığı değişikliklerden belki de en önemlisi “ihtisas mektebi” düzenlemesine giderek laboratuvarlar inşa ettirmesiydi. Bu ilk gayret neticesinde yanına aldığı genç asistanlarıyla adeta Toptaşı'nı bir psikiyatri ihtisas okulu haline çevirmişti.

Toptaşı'ndayken öğrenci alımları da hız kesmemişti. Artık alınanlar, “yardımcı asistan” sıfatıyla göreve başlıyorlardı. Bu ilk giriş için anatomi, fizyoloji ve tedaviden oluşan bir sınav yapılıyor, kabul edilenler altı ay kadar devam ettikten sonra “akliye ve asabiyeden” ikinci bir sınava alınıyor, tüm bu sınav ve çalışmalarda başarılı olan asistanlarla devam ediliyordu. Mazhar Osman, Lütfi Akif ve Şükrü Hazım'ın asistanlara verdikleri klasik psikiyatri kurslarını yönetiyordu. Her asistan, yeni gelen her hasta hakkında muayenelerini yaptıktan sonra, Uzman'ın da içinde bulunduğu tüm hekimlerin katıldığı bir seminerle ders benzeri bir oturumda değerlendiriliyordu.

Tıp öğrencilerinin en çok şikâyet ettiği hasta görememe problemi böylece ortadan kaldırılmıştı. Üniversite bilgileri modern tıbbı ait olmayan hekimler, Mazhar Osman'ın yanında ilaç, şırınga, gerçek tedavi metotlarını görüyor, bunları ilk elden uygulama fırsatı buluyorlardı.

---

⁵ Göktulga, “Tımarhane Lâkırdısı”, s. 3.

Toptaşı'nın bir okul haline getirilmesi, pek çok aydının dikkatini çekmişti. Daha sonra Milli Eğitim Bakanı olacak olan Hasan Âli Yücel, "Üniversite dışında üniversite" isimli bir makale yazarak bu durumu övecektir.⁶

Mazhar Osman, Toptaşı'ndaki bu ilk başhekimlik görevi sona ererken özellikle bu "ihtisas mektebi"nin hemen kapatılması ve öğrencilerinin (asistanlarının) dağıtılmasından/ kovulmasından oldukça rahatsız olmuş ve bunu her mahfilde dile getirmekten geri durmamıştır.⁷ Bu dönemde Mazhar Osman, yaptığı değişikliklerde kendisine yardımcı olan ve bu uğurda geleceklerini dahi tehlikeye atan talebelerinden sitayişle bahseder. Uzman'ın verdiği bilgiye göre Toptaşı'ndaki asistanları şunlardır: Ahmet Şükrü, İhsan Şükrü, Kemal Osman, Necati Kemal, Şükrü Hazım, Fahreddin Kerim, İsmail Hakkı, Talha Münir, Abdülkadir Cahit. Mazhar Osman Toptaşı başhekimliği görevinden alınırken bu isimlere de yurtdışına çıkıp bilgilerini ilerletmelerini tavsiye ve teşvik edecektir.⁸

Daha önce de bahsedildiği üzere, hocalarının görevden alınmalarına sert tepki gösteren asistanlardan bazıları, diplomalarını dönemin sıhhiye müdürünün yüzüne fırlatmışlardı. Bu hareket, işsizliği kabul etmek etmekte. Bu dönem, asistanların hayatları için büyük bir değişikliğe sebep oldu. Mazhar Hoca'nın teşvikiyle öğrenciler Münih'te, Kraepelin'in *Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie* isimli okuluna gittiler. İlk önce Ahmet Şükrü Prof. Plaut'ın yanına gitmişti. Ardından İhsan Şükrü [Aksel] Nöropatoloji bölümünün başındaki Prof. Spielmeyer ile, Fahrettin Kerim psikoloji bölümünde Kraepelin ile, Necati Kemal de çocuk psikiyatrisinde çalışmak üzere Münih'e gitti. Şükrü Hazım [Tiner] ise nöroloji eğitimi almak üzere Dr. Nonne'nın yanına Hamburg'a gitti.⁹ Böylece, Raşit Tahsin'in ardından Mazhar Osman ve kendisinden sonra asistanları

⁶ İhsan Şükrü Aksel, "İhsan Şükrü Aksel'in Nutku", *İstanbul Seririyatı*, Mazhar Osman'ın Başhekimliğinin 25.Yıldönümü Özel Sayısı, C. 20, S. (1939)'dan aktaran Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 11.

⁷ Uzman, "Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi", s. 95.

⁸ Uzman, *Konferanslarım*, ss.147-148.

⁹ Dr. İhsan Şükrü Aksel, Mazhar Osman'ın Şişli Müsamereleri (1916-1918), *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, C. 9, S. 3 (2001), ss. 441-444'ten aktaran Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 13; Faruk Bayülkem, "Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman", *Reşadiye Kışlasından Hastaneye (80 yıl anıları)*, s. 34; Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 780.

(emekliliğinden bir sene önce) Kraepelin'den eğitim almış olacaktı. Bu olayla Türk psikiyatrisinde Alman ekolü konusunda süreklilik gerçekleşmiştir.

Almanya'ya gitmelerinde, asistanların bir yıldır ödenmeyen maaşlarının toplu ödenmesinin getirdiği maddi rahatlama da yardımcı olmuştu. Ancak asistanlardan Almanya'ya gidecek parayı tamamlayamayanlarına Mazhar Osman yol ve tahsil parası temin etmiştir.¹⁰ Hatırlanacağı üzere Mazhar Osman, öğrenci olarak gittiği Almanya'dan parasızlık yüzünden dönmek zorunda kalmasını gerekçe göstermiş, parasızlık sıkıntısı yaşamıyorsa daha uzun süre Kraepelin'in yanında çalışmak istediğini bir konferansta anlatmıştı. İşte Mazhar Osman'ın maddi olarak asistanlarını desteklemesi, kendi başına gelen bu olumsuz durumun bir benzerinin yaşanmasına engel olma amacı da taşımaktaydı.

Geçmişte yurtdışına gönderilen öğrencilerin takip edilmemeleri yüzünden, gönderiliş amaçlarına ters bir yaşam sürerek eğitimlerine devam etmedikleri biliniyordu. Gülhane'nin açılmasının ardından Almanya'ya ilk gönderilen öğrencilerin uygulayacakları programlar Rieder tarafından tespit edilmiş, asistanlığa gönderildikleri profesörlerle irtibat kesilmeden, programın uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilmişti. Mazhar Osman da Almanya'ya öğrenci olarak gittiği dönemde, Gülhane başhekimisi Wieting'in eşiyile birlikte ziyaretine geldiğini aktarmıştı. Başhekimlikten ayrıldıktan sonra Mazhar Osman özel işleriyle meşgul olurken bir aralık asistanlarını Almanya'da ziyaret etmiştir.¹¹

İki yıl sonra Mazhar Osman tekrar Toptaşı'nın başına geçtiği zaman, asistanlarını yurtdışından çağırdı. Asistanlar artık eğitimlerini tamamlamış, teorik bilgilerin yanında pratik olarak da önemli kazanımlar elde etmiş, yabancı dil öğrenmiş, tamamen donanımlı olarak dönmüşlerdi. Dönenlerin bir kısmı Mazhar Osman'ın yanında çalışmaya devam ederken, diğerleri de başka hastanelere ve illere gönderilerek, gayri resmi Mazhar Osman fakültesinin mezunları olarak iş başı yapmışlardı.

¹⁰ Tiregül, "Meslekte Geçen", s. 108.

¹¹ Naderi, *Mazhar Osman*, s. 19.

Bir okul gibi çalışan Mazhar Osman, bu asistanları ile elde ettiği başarılarının ardından daha da fazla öğrenciyi yanına almaya başladı. 1925 yılında Bakırköy’de yapılan Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi’nde, askeri tıbbiye öğrencilerinin de Toptaşı’na altı aylık staj yapmak üzere geldiğini belirtiyordu. Toptaşı’nın başına ikinci kez geçmesinin ardından geçen iki yılda yetişen yeni asistanlardan, İsmail Ziya Bey’in Etfal Hastanesi’ne, Ali Rıza Bey’in ise Sivas’a tayin olduğunu anlatıyordu.¹²

Öğrenci yetiştirme Mazhar Osman için özel bir zevk, bir görev halini almıştı da denebilir. Halka açık psikiyatri dersleri, yeni tıp öğrencilerinin alana yönelmesinde etkili olduğu gibi onlara sahip çıkılması da olumlu yönde etki ediyordu. Örneğin diğer illerden İstanbul’a staja gelip de henüz bir ihtisas alanı seçmemiş tıp öğrencileri, Mazhar Hoca tarafından Bakırköy’de misafir ediliyor ve bunlardan bazıları daha sonraki yıllarda psikiyatryi seçiyorlardı.¹³

Mazhar Osman, sadece psikiyatri değil, yan alanlardaki eksiklikleri gidermek için de kafa yormaktaydı. Lepralıların tedavisi için Neşet Halil Bey’i görevlendirdiği gibi, nöroşirürji alanındaki eksikliği gidermek için Dr. Abdülkadir Cahit Tüner’i, 1922 yılında Otfred Foerster’in Breslau’daki kliniğine göndermişti. Mazhar Osman’ın kız kardeşiyle evli olan Tüner, döndüğünde ülkede nöroşirürjiyi kurmuş ancak bir süre sonra eşinden ayrılınca Mazhar Osman’la problem yaşamıştı. Tüner’in istifasıyla boşalan nöroşirürji yeni doktoru için on yıl beklemek zorunda kaldı. Dr. Hami Dilek de 1934 yılında Clovis Vincent’in Paris’deki kliniğine gönderilmiş ve onun yurda dönüşünün ardından, Bakırköy’de ilk nöroşirürji bölümü kurulmuş oldu.¹⁴

Reform tartışmaları sırasında, üniversitede hoca olmadığını yazan Mazhar Osman’a sert eleştiriler gelmiş ve 5 Ekim 1931 tarihli gazetelerin birindeki “halk köşesi” bölümünde Mazhar Osman’ın “inhisarcı olduğu”, yani öğrenci yetiştirmeyip bilgisini kendisine sakladığı iddia edilmişti.

¹² Uzman, “Bakırköy’de İçtima Eden”, s. 238.

¹³ Rasim Adasal, “Toptaşı’ndan Bakırköy’e”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 90.

¹⁴ Cemil Şerif Baydur (1894-1967), *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 181.

Bunun üzerine Doktor Ömer Edip, 8 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde buna itiraz eden bir makale kaleme aldı. Mazhar Osman'ın bilgisini daima öğrenci ve asistanlarına aktarma heveslisi olduğunu, onların yetişmesinden ve mevki sahibi olmasından mutluluk duyduğunu aktaran Edip, hocanın maddi fedakârlıkları olduğunu da belirtiyordu. Ömer Edip, 1914 yılında Darülaceze'de çalıştığı dönemde buradaki psikiyatri hastalarının ihmal edilmesi üzerine Mazhar Osman'a başvurulduğunu, kendisinin de bu teklifi kabul ederek haftada bir gün Haseki'den gelerek ücretsiz şekilde muayene ve tedavileri gerçekleştirdiğini, bu arada kurumda bulunan psikiyatri doktorunu da yetiştirdiğini yazmıştı. Darülacezede yalnız doktorların değil, hasta bakıcıların da hoca tarafından eğitildiğini ekleyen Ömer Edip, bu durumun Mazhar Osman'ın Şişli'ye geçmesine kadar sürdüğünü de belirtmiştir.¹⁵

1933 üniversite reformuyla ilk defa psikiyatri bölüm başkanı olan Mazhar Osman, bu tarihten sonra, daha önce kendi gayretleriyle işlettiği “ekol”ünü sistemli bir hale getirecekti.

Mazhar Osman, öğrencilerinin gözünde sadece bir hoca değildi. Ayhan Songar da bu gerçeği ifade ederken onun kendileri için sadece bir idareci veya hoca değil aynı zamanda “hakiki bir baba” olarak görüldüğünü söyleyecektir.¹⁶ Daha sonra Bakırköy'ün başhekimliğini yapacak olan Faruk Bayülkem de Mazhar Osman'ın öğrencilerine tutumu ve oluşturduğu ortamın gelenekselliğini, hocanın odasına ulaşınca kadar pek çok kişinin elini öpmek zorunda kalması örneğiyle anlatacaktı.¹⁷

Mazhar Osman da, öğrenci yetiştirmek için böyle bir ortamın oluşmasının zorunluluk olduğunu iddia ediyordu.

Tababeti Ruhiye ve Asabiye'de bir âlim olamazdım. Hudayı nabit bir âlim olamaz. Muhit onu yetiştirmek için hazırlanmış olmalıdır. Fakat kendim olmadı ise bile muhiti ben hazırlayabilirdim. Belki gözümüzü kapamadan şubemden,

¹⁵ Ömer Edip, “Mazhar Osman B. İnhisarcı değildir”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1931, s. 6.

¹⁶ Ayhan Songar, “Mazhar Osman'ın Bayram Hediyesi”, Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 26.

¹⁷ Bayülkem, “Mazhar Osman'ın Yeni Gelen Asistanı Karşılması”, Şahap Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 26.

memleketimde âlimler yetiştirdiğini gözümle görmeye muvaffak olurum. İşte bu ihtiras şahikasıyla çırpınıyorum. Gayeme engel olanlar en sevdiğim olsa hırpalıyorum. Her maniaya karşı durmaya vicdanen kendimi borçlu biliyorum.¹⁸

Dışarıdan bakanlar veya tartıştığı kişilerce “ukala” olarak görülen Mazhar Osman, öğrencilerine karşı “gerçek bir hoca” gibi davranıyordu. Asistanlarına da öğrenci yetiştirmelerini tavsiye ederken, hocalık yapanların bir öğrenci gibi mütevazı ve bilim aşığı görülmesi gerektiğini belirtecektir. Asistanla hocası arasında büyük sevgi ve hürmet dolu bir mesafe bulunması gerektiğini, her şeyden alınan kıskanç bir hoca ile asistanı arasında ise sahte bir burundan başka bir şeyin görünemeyeceğini anlatacaktı.¹⁹

İhsan Şükrü, hocalarının “her fırsatta ilim, fazilet ve enerji dersleri verirken hakikî ideali olan ekolünü kurmaya” başladığını, yanına her gelen kabiliyeti aldığını, onlarda kimsenin göremediği yetenekleri ortaya çıkararak hepsinden yararlanmayı bildiğini anlatıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları bir olayı da anlatan İhsan Şükrü, neden hocalarına bu kadar bağlı olduklarını şöyle aktarıyordu:

Bir gün sabah vizitesinde İstanbul'a düşman tayyareleri mutat ziyaretlerinden birini yapıyordu, bu esnada atılan bombalardan biri Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin bahçesine ve bizim 20, 30 metre ilerimize büyük bir gürültü ile düştü, ortalığı dumana boğdu. Bu esnada biz bir hastanın başında Babinski aramakla meşguldük. Hoca yerinden bile kıınılmadı, geçirdiğimiz ufak bir tereddüt anı onun bu metaneti karşısında derhal eridi, sanki hiç bir şey yokmuş gibi işimize devam ettik, koca hastane birbirine girdiği ve hastalar bahçelere dağıldığı halde en çok karışıklığa müsait olan akliye ve asabiye servisinde kimse yerinden bile oynamadı, çünkü baş, bütün enerjisiyle orada ve yerinde duruyordu...²⁰

¹⁸ Bayülkem, “Muhterem Hocam”, s. 67.

¹⁹ Bayülkem, “Muhterem Hocam”, s. 67.

²⁰ Aksel, “Dr. İhsan Şükrü Aksel’in Nutku”, s. 11.

Mazhar Osman'ın yetiştirdiği öğrenciler kadar tıp alanındaki yenilikleri takip etmesi de sürekli yeni ve dinç kalmasını sağlıyordu. Her sene yapılan kongrelere katılarak burada şahit olduklarını ve yeni öğrendiklerini döndüğünde mutlaka öğrencileriyle paylaşan Mazhar Osman, bununla yetinmeyerek İstanbul Seririyatı'nda da yazıyordu.

Bundan başka konferanslar yoluyla, her seviyeden insana da ulaşmaya çalışıyordu. Bu konferansların konuları, radyolarda halkın tamamına, lise ve üniversite öğrencilerine, parti üyelerine kadar çeşitlilik gösterebiliyordu.

3.2. Mazhar Osman Ekolünün Talebeleri

Mazhar Osman, 1933 yılında yeni açılan İstanbul Üniversitesi'ne geçinceye kadar gayri resmî, daha sonra da resmi olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ölümüne kadar okulundan yetişen onlarca talebe, Türk tıbbına yıllarca hem hizmet etmiş hem de yön vermiştir. Psikiyatri alanının Türkiye'de sağlam temellere ulaşmasında bu isimlerin büyük payı olmuştur. Onlarca büyük isimden oluşan bu listeden öne çıkan bir kaçından bahsetmek, Mazhar Osman biyografisinde önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Direkt olarak Mazhar Osman'ın öğrencisi olmamakla beraber adı onun yanında en çok anılanlardan birisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'dır. 1900 yılında Eskişehir'de doğan Gökay, İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi'ne girer. 1919 yılında Toptaşı Bimarhanesi'ne girerek yardımcı asistan olarak görev alır. Bu dönemde Şişli Müsamereleri'ne de katılacaktır. Ancak Mazhar Osman'la esas teması, Toptaşı Bimarhanesi başhekimliği yıllarındadır. 1920 yılında kurulan Yeşilay'ın kurucuları arasında bulunan Gökay, 1923'de derneğin umumi kâtipliği görevine getirilir. Mazhar Osman'ın Toptaşı'ndaki başhekimlik görevinden alınmasının ardından, Almanya'ya gitmesi için teşvik ettiği isimlerden biri olur. Münih'e, Kraepelin'in yanına giden Fahrettin Kerim, 1922 yılında Darülfünundan mezun olurken asabiye ve akliye uzmanı unvanını da alacaktır. 1926 yılında Darülfünun'da Akliye Bölümünün Müderris Muavinliği sınavını kazanarak burada çalışmaya başlar. 1933'te Üniversite'nin Akıl Hastalıkları Profesörü olan Fahrettin Kerim, özellikle Yeşilay'daki göreviyle birlikte büyük bir içki düşmanı olarak görülmüş ve derneğin başkanı Mazhar Osman'a göre

yasağın daha ateşli bir savunucusu kabul edilmiştir. 1941 yılında, Hayrullah Diker'in Psikiyatri Bölümünden emekli olmasının ardından bölüm başkanlığı görevini üstlenen Gökay, 1943 yılında ordinaryüs unvanı almıştır. Gökay, 1949 yılında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olarak tayin edilince, üniversitedeki görevinden ayrılır. 1957 yılına kadar bu görevi sürdüren Fahrettin Kerim, bu tarihte Bern Büyükelçisi olarak atanmıştır. 1962'den 1963'e kadar İmar ve İskân Bakanlığı, 1963 yılında kısa bir süre Sağlık Bakanlığı da yapan Fahrettin Kerim Gökay, 1987 yılında vefat etti.

Fahrettin Kerim, psikiyatriyi seçmesinde ruh hekimlerinin toplumdaki sosyal etkisinin ağırlığını gerekçe göstermiştir. İlk zamanlarda Mazhar Osman'ın en önemli öğrencisi konumunda olan Fahrettin Kerim, hocasının polemikçi tutumundan nasibini almaktan geri durmamıştı. Daha önce de anlatıldığı gibi içki/ince saz tartışmasında Gökay'a yüklenen Mazhar Osman, Gökay'ın açıklamalarıyla geri adım atmak zorunda kalmıştı. Yeni üniversitede, psikiyatri ile psikolojinin ayrılması da Mazhar Osman'ı rahatsız etmiş ve bu durumu destekleyen Fahrettin Kerim'le bir kere daha karşı karşıya gelmişlerdi.

“Belediye reislerimiz, valilerimiz doktorlar arasından seçildikçe halka daha fazla bir emniyet geliyor.”²¹ ifadelerini sarfetmiş olsa bile doktorların siyasete girmesine mesafeli ve soğuk duran Mazhar Osman, İstanbul Valisi olan öğrencisi Gökay'ın bu tercihi karşı çıktığı da bilinmekteydi.

Mazhar Osman okulunun bir diğer önemli ismi ise İhsan Şükrü Aksel'dir. 1899 yılında İstanbul'da doğan Aksel, 1919'da Darülfünun Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Tıp Fakültesi'nde öğrenci olduğu yıllarda fakülteden arkadaşı Talha Münir'in teşvikiyle Şişli La Paix'deki müsamerelere katılan ve arkadaşıyla beraber psikiyatriyi seçmeye karar veren İhsan Şükrü, 1919 yılında Toptaşı'nda asistan olarak çalışmaya başlamıştır.

Mazhar Osman'ın görevden alınmasıyla 1922 yılında Almanya'ya giden İhsan Şükrü, Münih'te Kraepelin'in başında olduğu psikiyatri enstitüsünde asistanlık yapmış ve nöropatoloji alanındaki bilgisini iletmiştir.

---

²¹ Uzman, "Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen", s. 29.

Hamburg’da da bulunan Aksel, Kraepelin’den başka Spielmeyer, Weygand ve Jakob’la da çalışmıştı.

1925 yılında tekrar göreve başlayan hocası Mazhar Osman’ın isteği üzerine ülkeye geri dönen Aksel, Bakırköy’de görev almıştır. Burada nöropatoloji laboratuvarını kurarak bir ilke imza atan İhsan Şükrü, 1933 yılında açılan üniversitede Schwartz’la birlikte Patolojik Anatomi Enstitüsü’nde çalışmıştır. 1935 yılında Bakırköy’e geri dönen İhsan Şükrü Aksel, 1951 yılında ordinaryüs olmuştur. 1953 yılında Üniversite Tıp Fakültesinin Dekanlığı görevini de üstlenerek Çapa’da psikiyatri bölümünün kurulmasına öncülük etmiş, 1958’de de Çapa Çocuk Psikiyatrisi Bölümünü kurmayı başarmıştır. 1987 yılında vefat eden Aksel, en son Çapa Nöropsikiyatri Bölüm başkanlığı görevini yürütmüştür.

Mazhar Osman’ın son dönem öğrencilerinden birisi de Faruk Bayülkem’dir. 1912’de doğan Bayülkem, 1933’te Üniversite Tıp Fakültesi’ni kazandı. Mazhar Osman’ın Psikiyatri Bölüm Başkanı olarak verdiği ilk dersi dinleyen öğrencilerden biri olan Faruk Bayülkem, 1939 yılında mezun olmuştur. Dört yıllık mecburi hizmet için Anadolu’ya tayin edilmeyi beklerken Mazhar Osman’ın asistanlığına atanmış ve bu tarihten itibaren Bakırköy bünyesinde çalışmaya başlamıştır.

1960-1977 yılları arasında Bakırköy başhekimliği görevi yapacak olan Bayülkem, hastaların hayattan koparılmaması ve psikiyatri hastalarının dispanserler yoluyla belirlenerek tedavi edilmeleri için çalışmalar ve faaliyetler yürütmüştü. Kavram bazında da olsa delilerin, tıbbın alanı içindeki bir tür hasta olduğu üzerinde basında ve halk arasında farkındalık oluşması için gayretlerde bulundu. 1960’lı yıllarda kapasitesi iyice yetersiz kalan hastanenin büyütülmesi için önemli çalışmalar yürüttü. Bakırköy’ün en uzun süre başhekimliğini yapan Faruk Bayülkem 2009 yılında vefat etti.

Bayülkem’i ön plana çıkartan en önemli özelliği ise Mazhar Osman ve Bakırköy tarihi hakkındaki çalışmalarıdır. Hastane ve onunla ayrılmaz bir isim olan Mazhar Osman tarihi adına oldukça önemli anılar ve kitaplar oluşmasında büyük katkıları olan Bayülkem, kurumsal hafıza ve modern Türk psikiyatrisinin en büyük tanıklıklarını günümüze kadar ulaştırmıştır.

3.3. Doktorluğun İzzetini Kurtarmak

Mazhar Osman'ın Haydarpaşa'da başhekim olduğu dönemde, kendisine bir hasta getirilir. Beyoğlu'nda oldukça meşhur bir doktor olarak bilinen, muayene ücreti diğer doktorlardan iki kat fazla olan, gazeteci, yazar takımının öve öve bitiremediği “Doktor Çamyar” isimli bir şahıstır bu. Mazhar Osman, kendisine sorduğu sorulara yalan yanlış cevap veren, cahilliği apaçık belli, doktorlukla alakası olmayan, şarlatan ve sarhoş bu adamı muayene eder. Muayenede Çamyar'ın psikiyatrik rahatsızlıkları bulunduğu da ortaya çıkar. Mazhar Osman, “meşhur doktor” Merzifonlu Çamyar'ın ipliğini pazara çıkartan bu muayenenin hikâyesini pek çok yerde ibret olsun diye anlatmıştır.

Osmanlı Devleti'nde modern kurumların kurulmaya çalışıldığı bu devirde, halkın doktorlara olan bakış açısı genel itibariyle olumsuzdu. Böyle bir durumda sahtekârların yaşanan boşluğu doldurması, halkın bilinç düzeyi de göz önüne alındığı zaman şaşırtıcı değildi. Mazhar Osman halkın doktorlara yönelik olumsuz bakış açısını; çok cahil olmasına, yabancı hekimlerin halk üzerindeki olumsuz etkisine, yobazlığın da telkiniyle doktorlara karşı kin ve düşmanlık geliştirilmesine bağlamaktadır.

Halk, genel itibariyle, doktorların tavsiyelerine uymadığı gibi aksini yapmaktan da gizli bir zevk alıyordu. Yıllarca taşrada ve İstanbul'un pek çok bölgesinde imamların, hocaların sağlık hizmetleri vazifesini sürdürmesi sonucu, tıbbın dini inanışlarla iç içe geçmesi, modern tıbbın halk tarafından batıl olarak görülmesine neden olmaktaydı. Halkın büyük bir kısmı çatalkaşık kullanmayı bile bidat sayıyor, sıtmanın muska ile iyileşeceğine inanıyor, batıl inançları pek çok hastalığın tedavisinde kullanıyordu. “Hele sar'a, cinnet iyi saatte olsunların işi, hekim ne anlar?” cümlesi de psikiyatriye olan bakış açısını özetliyordu.²²

Doktorla bir şekilde temas edenler de hekimlerin muayene sırasında aldıkları ücrete takılıyorlardı. Genel olarak “hekimlerin çok para aldıkları, aslında bunu hak etmedikleri, vatandaşın da doktorların yaptıkları işin karşılığını vermek istemedikleri ya da para verdikleri için doktoru hakir görme eğiliminde oldukları” sıkça karşılaşılan örneklerdi.

²² Uzman, “Tıbbiyeliler Bayramında”, s. 25.

En büyük problemlerden biri ise yabancı hekimlere duyulan güvensizlik ve onların olumsuz örneklerinin ağızdan ağıza dolaşmasıydı. Bu durum, çoğu yurtdışında eğitim almış olan yerli hekimlere de şüpheyle bakılmasına sebep oluyordu. Daha önce de anlatıldığı gibi, Avrupa'nın, "hekim taslaklarını" Şark'a özel olarak musallat etmelerinin sonuçları acı tecrübelerle görülmüştü. Bunların, büyük güçler tarafından Osmanlı'yı bölmek amacıyla gönderildikleri, Osmanlı'dan koparmak istedikleri bölgelere dispanser, hastane, okul açtıkları; öğretmen, doktor gönderdikleri, ardından da bölge halkına kendi lehlerinde propaganda yaptıkları biliniyordu. Arnavutluk, Makedonya, Suriye'deki halkın Osmanlı'dan kopma süreçlerinde bunların büyük etkisi bulunmaktaydı.

Mazhar Osman, İtalya'nın kuzeyinde Bolzano isimli bir Avusturya şehrinde gördüklerini anlatırken, dönem siyasetinde okul ve hastanenin nasıl aktif bir şekilde kullanıldığını çarpıcı sözlerle ifade etmişti. Bu bölgede açılan İtalyan okullarının gençleri nasıl İtalyanlaştırdığını, iki bin civarında doktorun da bölgeyi nasıl kısa zamanda Avusturya'dan koparmayı başardığını anlatmıştı.²³

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Mazhar Osman, doktorların bilinirliği ve söz dinlenirliğine de güvenerek hükümetin tıba ve doktorluğa daha fazla ehemmiyet vermesi için didiniyordu. "Hekim en büyük ilim adamıdır. Onun kıymetini bilen bir hükümet ileri gider. Hekim kadar bir rejimi halka sevdirecek propaganda vasıtası olamaz."²⁴ diyordu.

Mazhar Osman, başarılı çalışmalar gerçekleştirip, pek çok öğrenci yetiştirdikçe, halk, doktorlar ve devlet adamları tarafından sözü dinlenir bir pozisyona ulaşmıştı. O, devletin, doktorların maddi durumlarını düzeltmesi için kamuoyu oluşturmaya çalışırken, halkın bilinçlenmesi için de gayret gösteriyor, doktorların mesleki saygınlık ve itibar kazanmalarının yollarını arıyordu.

Mazhar Osman'a göre tıp mesleği, insanların ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi huzuru temin etmekle birlikte, karşılığını doktorlara tam olarak veremez, dahası bunu beklemek de gereksizdir. Doktorluk mesleğinde,

---

²³ Uzman, "Tıbbiyeliler Bayramında", ss. 30-31.

²⁴ Uzman, *Konferanslarım*, s.167.

sporcularda olduğu gibi genç yaşlarda ne servet elde edilebilir ne de şöhret. Bundan dolayı, servet ve şöhrete düşkün olanlar doktorluktan başka meslek aramalılardır. Doktorlardan bazıları, hayatlarının sonuna doğru maddi rahata kavuşsalar bile onu da yeni kitaplara ve bilgi edinmeye harcadıkları için rahata ulaşamazlar.

1930'ların ekonomik koşullarının sonucu olarak, emek ve fedakârlıklarının karşılıklarını alamadıkları düşüncesiyle pek çok doktor ya mesleğini bırakarak daha kârlı işlere yöneliyor ya da yurtdışına çıkarak mesleğini oralarda sürdürüyordu. Bu ise yeni Cumhuriyet adına olduğu olumsuz bir durumdu. Yetişmiş ve önemli bir insan gücü olan doktorların kaybı hükümet çevrelerinde geniş bir kaygıya sebep olmaktaydı.

Mazhar Osman, tıp mensuplarının fedakârca çalışmalarında tek bir ideal gözetmesi gerektiğini, onun da insaniyete hizmet etmek olduğunu söylüyordu. Ancak maddi olarak gayretlerinin karşılıklarını alamamalarından endişe etmemelerini, bunu bir şekilde elde edeceklerini ifade ediyordu. Doktorların mesleklerinin şerefi adına insanlara, topluma ve ülkeye manevi borçları olduğu bilinciyle hareket edip maddi sıkıntılarını, bir tasa unsuru olarak görmemeleri gerektiğini söylüyordu.

Tam da burada, öğretmenlerle birlikte doktorların ülke siyasetinde, toplum ile elitler arasında nasıl bir bağ kurma görevi olduğunu belirtiyordu. Anadolu'ya giden her hekimin vatani bir görevle gittiğini, halkı değiştirmesi, onlara sağlıklı ve medeni yaşama yollarını öğretmesi gerektiğini iddia ediyordu. Yeni rejimi halka sevdirmek görevi de doktorun sırtındaydı, doktor bunu ürkütmeden adeta bir misyoner gibi nezaket, sabır ve fedakârlıkla yapacaktı.

Doktorların Anadolu'da halkın arasına karışmasını, onları hor ve hakir görmemelerini isterken, hekimlikte edindikleri yüce hasletleri korumalarını tavsiye ediyordu. Doktorların alkol kullanmamalarını, adi eğlence yerlerine gitmemelerini, hekimliğin ciddiyet ve kibarlığını korumaları gerektiğini belirtiyordu. Gittikleri şehirlerdeki bilimsel cemiyet hayatını diriltmelerini, bu şekilde halkın seviyesini arttırmalarını talep ediyordu. Halkın geri ve cahil kaldığını, cemiyet hayatlarının olmayıp tembel ve işsiz olduklarını doktorların göz ardı etmemeleri gerektiğini söylüyordu.

Doktorların vatandaşın hayat danışmanı olduğunu, gizli sırlara sahip olduğundan halkın bir kesimince eşlerinden daha mühim görüldüğünü iddia ediyordu. Bu yüzden hükümetin de en büyük gücünün doktor olması normal karşılanmalıydı. Halka yeme, içme, gezme, eğlenme, yaşama yollarını öğretecek, rejimi sevdirecek, medeniyet propagandası yapacak olan doktordur. Doktorların sadece salgın hastalıkların ortadan kaldırılmasında değil, savaş zamanlarında da eldeki gıda stokuna göre, hükümetin isteği doğrultusunda halkı söz konusu yiyeceklere yönlendirme görevinin de olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir.

Anadolu'ya gönderilen doktorların meslektaşlarına, mesleklerinin onuru adına hürmet göstermelerini, hekimliği ve hekimleri övmeleri gerektiğini düşünen Mazhar Osman, doktorların ahlakça zaaf göstermeleri yüzünden, daha hekim yüzü görmemiş halkın geniş kesimlerince büsbütün güvenilirliklerini yitirebilme tehlikesinin bulunduğunu da eklemektedir.²⁵

Kırklareli'nde çocukluğunda şahit olduğu olayı sıklıkla anımsatan Mazhar Osman, doktorlara saygı eğitiminin çocukluktan itibaren verilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Halkın özellikle salgın hastalıklarda doktorları suçlama eğiliminin hala çok kuvvetli olduğunu²⁶, İstanbul halkının bile doktora erişiminin yüzde yirmi seviyesinde olduğunu hatırlatarak, mesleğin izzetini korumak adına yapılacak her türlü faaliyeti destekliyordu. Mazhar Osman'ın, tıp mensuplarına karşı hassasiyet sahibi, meslektaşlarına yapılan haksızlıklara karşı şahince bir yaklaşımı bulunuyordu.

Bir dönem "hasta simsarlığı", İstanbul doktorlarının en önemli gündem maddesi halini almıştı. Anadolu'dan gelen halkı kandırarak yetersiz ve alan dışı doktorlara yönlendiren bu kişiler, özellikle meşhur doktorlarca tepkiyle karşılanmıştı. Hekimliği işportacılıktan aşağı seviyeye çekmek anlamına gelecek böyle bir hareketi nefretle takip ettiğini belirten Mazhar Osman, doktorluğun mesleki izzetine leke sürülmesine izin vermeyeceğini belirtmekten geri durmuyordu.²⁷

²⁵ Uzman, "Tıbbiyeliler Bayramında", ss. 26-33.

²⁶ Uzman, *Sıhhat Almanakı*, ss. 634-635.

²⁷ Mazhar Osman Uzman, "Aydın Akisleri", *İstanbul Seririyatı*, C. 27, S. 2 (1945), ss. 11-12.

Hayatı, mesleğın itibarını arttırmakla geçen Mazhar Osman, yeni Cumhuriyet elitlerinin, doktorların yeni rejimin propagandasında kullanılmasına memnuniyetle katkı verdiği görülmektedir. Üstelik bunu kendisi de dönemin ne çıkan apolitik kişiliklerinden biri olduğu halde yapan hoca, doktorların yıllarca okuyarak elde ettikleri mesleklerini bırakarak siyasete atılmalarına karşı çıkmasında da aynı motivasyonla hareket etmiştir.

4. BÖLÜM

YAZAR OLARAK MAZHAR OSMAN

4.1. Her Konuda Yazan Adam

Mazhar Osman, doktor ve hoca olarak yaptığı işleri yetersiz görüyordu. Dönemin tıbbiyesinin ruhuna uygun şekilde edebiyata meraklı bir doktor olan Mazhar Osman, kıvrak zekâsıyla birlikte kullandığı maharetli yazı diliyle de kalemi kuvvetli bir yazar ve yayıncı olarak öne çıkıyordu.

Doktorluğunun ilk yıllarında, Türkçe psikiyatri literatürüne katkı vermeye çalışan Mazhar Osman, ilerleyen dönemde günlük gazetelerde devamsız köşeler yazmaya başlamıştı. Bunun kamuoyu üzerindeki etkisini görünce, yazılı basına merak sarmış ve yayıncılık faaliyetlerine girişmişti. Daha ziyade doktorlara ve tıp camiasına hitap eden İstanbul Seririyatı'nı 1919'da yayınlamaya başlayan Mazhar Osman, vefat edinceye kadar başyazarlığını yaptığı dergi aracılığıyla Türk tıbbının ilk modern ve uzun soluklu süreli yayınına çıkarmayı başarmıştır. Yıllar içinde popüler bir isim haline gelince, ülkedeki ilk popüler tıp dergisi olan Sıhhi Sahifeler'i yayınlamaya başlayacaktı. 1930'lu yıllarda pek çok polemige sahne olan bu dergi Mazhar Osman'ı bu dönemde gündemde tutmuştu.

İlerleyen dönemlerde tıpla alakalı konularda ağzına bakılan bir isim haline gelen Mazhar Osman, bu dönemde kendisine başvuru alan her konuda fikir belirtmeye ve dergilerinde gündeme dair uzun makaleler kaleme almaya başlamıştı. Toplumu ilgilendiren pek çok yazı ve makalenin yanında, tıp dışı alanlarda da yazılar yazmıştı. Örneğin her yaz tatilinde gittiği farklı Avrupa şehirleri hakkında ilginç gezi yazıları kaleme almıştı. Bu konuda cesareti verenler ise genelde doktor olan okurları idi. “Doktor arkadaşlarımızın seyahat hatıralarını seve seve okuduklarını görüyorum. Onun için yine gezdiğim, gördüğüm yerlerden bahsedeceğim.”¹

Kendisini anlatırken “...dünya edebiyatını üç lisanda takip edebildiğimiz, daima okur yazar bir hekim olduğumuz, memleketin bütün

---

¹ Mazhar Osman Uzman, “Ayın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 5 (1938), ss. 48-49.

mütehassıslarına ustalık ettiğimiz halde...”² diye bahsetmektedir ki, bu onun ne kadar donanımlı olduğunu anlatan ifadelerdir.

Onun yazdıkları sadece psikiyatri alanıyla ilgili değildi. Bununla birlikte yazdığı konular genelde sağlık hakkındaydı ama plajlarımızın bakımsızlığından, eğitim sistemimizin nasıl olması gerektiğine, Yalova kaplıcalarının güzelliğinden Nantes, Lille, Basel gibi Avrupa şehirlerinin temiz ve düzenli olmasına kadar onlarca farklı konudan bahsediyordu. Özellikle tatillerini Avrupa’da geçirdiği için kendi güzelliklerimizin neden verimli kullanılmadığından şikâyetçi olur, çözüm önerileri getirirdi. Bu kadar farklı konularda yazabilmesinde kuşkusuz Türkiye’de 30’lu 40’lı yıllarda adı bilinen birkaç kişiden biri olmasının etkisi vardı.

Mesela Avrupa seyahatlerinden notlar aktardığı bir yazısında, Avrupalıların medeniyet sahibi olmaları sebebiyle oldukça kibar davranmalarına rağmen bizim vatandaşlarımızın kaba saba tavırlarını alabildiğine eleştirmekten geri durmamıştı. Ülkemizde medeniyete alışmamış insanların oldukça fazla olduğunu, bunların teşekkür etmeyi veya af dilemeyi utanılacak bir şey olarak gördüklerini iddia ediyordu. Toplumumuzda kibarlık kelimelerinin yok denecek kadar az kullanılmasını eleştirirken, bununla birlikte kaba ifadeler ve sert yüzlerle hareket eden ülke esnafını yerden yere vuruyor, Avrupalılar gibi medeni olunmasının bir hedef kabul edilmesi gerektiğini belirtiyordu.³

Cumhuriyet’in bir eliti olarak rejim propagandası yapması ise olağan bir durum haline gelmişti. Bir yazısında Ankara ve İmralı çocuk ıslahevleri hakkında detaylı bilgiler aktarmıştır. Bir psikiyatri doktorunun bakış açısından ziyade köşe yazarı ya da gazete muhabiriymişçesine bilgiler verirken ıslahevinde şahit olduklarını büyük bir coşku ve sevinçle yazmıştır. Tüm bu gayretlerin altında ise söz konusu kurumların Mazhar Osman’ın isminden ve geniş kitleler üzerindeki etkisinden faydalanmak istemesi vardır. “Ankara’da çocuk cezaevi” başlıklı makalesinde, kendisini bu tesisi gezmeye, Ankara’nın eski adli tabibi, yeni milletvekili Fahri İveded’in teşvik ettiğini ve her türlü ulaşım vasıtalarını temin ettiğini sitayişle

---

² Uzman, “Bizde Adli Tıp”, s. 31.

³ Uzman, “Ayın Akisleri”, s. 89.

bahseder.⁴ Siyasetle bağı çok kuvvetli olmamasına rağmen özellikle 30'ların sonu 40'ların başından itibaren söz konusu yönlendirme ve davetlerin arttığını görmekteyiz.

Elbette yazdıklarından Genç Osmanlıların ve daha sonra Cumhuriyet elitlerinin görüşlerini yansıtan bir ayna olduğunu da rahat bir şekilde çıkarabiliriz. Her ne kadar 1930'da kadınların seçilme haklarını almaları üzerine çıkardığı polemikte ve çok eşli evliliğe verdiği destekte elitlerle ayrılsa da temel noktalarda aynı şeyleri düşündüğü görülmektedir.

Mesela Sıhhi Sahifeler'de çıkan "Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?" başlıklı makalesinde, okulların sıhhi şartları uygulaması gerektiği üzerindeki fikirlerinin yanı sıra, okullarda bir sürü gereksiz ve miadı dolmuş dersin öğretildiğini, bunun yerine hıfzıssıhha konusunda bilgiler verilmesi gerektiğini ifade etmesi⁵, cumhuriyet elitlerinin halkı eğitime ve değiştirme projelerine bir başka önemli örnek olarak gösterilebilir. Yine aynı makalesinde, mektepten beklenen önemli bir meselenin de bedeni olarak kuvvetli insan yetiştirmek olması gerektiği iddiasını, 1930 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1938 Beden Terbiyesi Kanunu'nun da desteklediği ırkın kuvvetlendirilmesi konusu ile beraber düşünmekte yarar vardır.

Yine eğitim hakkında bu kadar çok yazmasında Genç Osmanlılardan beri gelen, elitlerin eğitime verdikleri önem, halkın seviyesinin ancak eğiterek yükseltilebileceği fikri ve bunda okulun kilit rol oynaması gibi noktaları da göz ardı edemeyiz. Tüm bunları göz önüne aldıktan sonra bir doktorun eğitim hakkında bu kadar ciddi sözler sarf etmesindeki psikolojik arka planı daha iyi anlayabiliriz.

"Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?" makalesinde, Mazhar Osman ezberciliği sert bir şekilde eleştirmiştir. Öğrencilerin bazı derslerde başarılı olamamasının öğrencinin zekâsının azlığının bir göstergesi değil, hafızasının zayıflığının bir kanıtı olduğunu söylemektedir.⁶ Mazhar Osman, söz konusu makalede gerekli olan bilgilerin kütüphanelerde ve kitaplarda yeterince mevcut olduğunu ve öğrencilerin oraya müracaat ettirilmesi,

⁴ Mazhar Osman Uzman, "Ankarada Çocuk Cezaevi", *İstanbul Seririyatı*, C. 26, S. 10 (1944), s. 31.

⁵ Uzman, "Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?", s. 68.

⁶ Uzman, "Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?", s. 68.

kütüphanelerin ve kitapların sayılarının artırılması gerektiğini ileri sürüyordu. Günümüzdeki modern eğitim modellemesi, öğrencinin bilgiye ulaşma yollarının öğretilmesi şeklindedir ki, bunu Mazhar Osman'ın bir çağ sonrasına seslenmesi olarak da okuyabiliriz. Yine bu makalesinde eğitimde ödül ve cezaların kalkması gerektiğini de belirtmektedir. “İnsanlar hal-i hazırdaki usullerimizden başka tarzda terbiye olunmalıdır. Mükâfat için veya cezadan korkularak ilim öğrenilmez. İlim takdir ve terhibe hacet görülmeyecek dürüst bir tarzda gençlere sevdirebilir ve öğretilir.”⁷

Bu makalede Mazhar Osman, öğrencilerin okula ve öğretmenlere uyması yerine öğretmen ve okulun öğrenciye uymasını, fitratındaki gizli özellikleri keşfetmesi gerektiğini ifade eder ki bu da günümüzün öğrenci merkezli eğitim anlayışıyla oldukça ilginç bir şekilde örtüşmektedir.

Mazhar Osman zaman zaman, hükümete yanaşma ve övgüsünü alma amaçlı bazı girişimlerde bulunmuş ve bunlar kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştı. 1929 Ekonomik Buhranı sebebiyle ülkede yaşanan memnuniyetsizlik üzerine sorumluluk alarak devreye girmiş, radyoda bir konferans vermişti. “İktisat Haftası sebebiyle” verdiği konferansta Mazhar Osman, çok yemek yemenin sadece sağlığa olan zararlarını anlatmakla kalmıyor aynı zamanda bu insanların paralarıyla kendilerini zehirlediklerini iddia ediyordu. Yetmiyor, “ekmek ve üzümle beslendiği için üzülen” vatandaşa da üzülmemesini, onların da çok çeşitli yiyeceklerle beslenen zenginle aynı kaloriyi aldığını hatta onun gibi kendisini zehirlemediğini belirtiyordu.⁸

Mazhar Osman tıp alanında onlarca önemli eser kaleme aldı. Oğlu Lahut Uzman; “Türkçe, Fransızca ve Almanca olarak neşredilen ilmî kitaplarının sayısı kolaylıkla iki yüzü geçmektedir. Bunlar arasında, "ansefalit üzerindeki etütleri", "haşış tiryakiliğinin ruhî neticeleri", "Hallevorden - Spaatz hastalığının patolojisi", "encephalitic syndromes"lara karşı aşılar", "merkezî asabi cümlenin sifilis tedavisi kriteriyumu" ve "Mütipl sklerosis'in viral etiolojisi" isimli eserler başköşeyi işgal

⁷ Uzman, “Mekteplerimiz”, s. 87.

⁸ Mazhar Osman Uzman, “İktisat Haftası Sebebiyle Radyoda Verilen Konferans”, *Konferansların (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942, s. 85.

etmektedir.” diyerek babasının alanında öne çıkan yayınları hakkında oldukça geniş bilgiler vermiştir.⁹

Mazhar Osman’ın bu doğurgan kaleminde, tıbbiyede, edebiyata duyulan geniş ve derin merakın etkisi büyüktü. O, Türk, Fransız ve Alman edebiyatına ve felsefeye ciddi anlamda vâkıf olmasının meyvelerini bu yazılarda veriyordu da denilebilir. Voltaire, La Rochefoucault, Goethe, Racine, Victor Hugo, Fuzulî ve Ömer Hayyam, hayran olduğu yazar ve düşünce adamlarıydı.

Yazı dili kadar konuşma dili de zengin olan Mazhar Osman, çevresiyle yaptığı toplantılarda ya da ziyafet sofralarında keyifli hikâyeler anlatır, misafir ve katılımcıları tarafından zevkle takip edilirdi.¹⁰

Tıp tarihine yaptığı katkıların farkında olan Mazhar Osman, şahitliklerini ve anılarını yeri geldikçe dergilerde yayınlamıştı. Mazhar Osman, Türk tıp tarihini, özellikle modern psikiyatri tarihini günümüzde yazacaklar için makaleler kaleme aldığını belirtmiştir. Bu da psikiyatri tarihimizin tek taraflı anlatımının nedenini ortaya koymaktadır. Özellikle İstanbul Seririyatı’nda, vefat eden önemli doktorlar hakkında yazdıkları, psikiyatri tarihimiz için oldukça kıymetli bilgiler içermektedir.

Ve şairliği... Edebiyatla ve edebiyatçılarla pek çok dostluğu olan, Neyzen Tevfik’in yakın arkadaşı Mazhar Osman’ın şiirle ilgilenmemesi düşünülemezdi. Ölümünden yıllar sonra eniştesi, bir doktor ve şair olan Muhiddin Celâl Duru’nun aktardığına göre Mazhar Osman şiirler yazmıştır. Küçük bir deftere “Figani” mahlasıyla yazdığı şiirlerinden bir ikisi ise şu şekilde idi.

Medid bir gecenin nısf-ı pür-sükûnunda

Soğuk soğuk esiyordu nesim-i fasl-ı şifa

***

On sekiz yıldır bu mihnethânedede güldüm mü ben

Kırdı sarsar yâl ü bâlim bir nihâl-ı ter iken

⁹ Lahut Uzman, “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman”, sayfa sayısız

¹⁰ Lahut Uzman, “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman”, sayfa sayısız

Kalbim ağlar kismetim hep dilyeden efgaaneden
Ağlasın kabrinde varsa Mazhar-ı zâr'ı seven
"Ben doğarken ağladım mevtimde yaran ağlasın
Can verirken gözlerimden eşk-i şadı çağlasın.

Başka bir şiiri ise şöyledir:

Bu emvâc-ı hayatda bir şinâver
Tekazâ-yi hayâtı neş'e-âver
Güler söyler neşât ile bu diller
Tesellimiz diye inler nihâni
Figaani'dir Figaani'dir Figaani
Kelâmiyle gider dilden teessür
Tebessümler eder lebde tezehhür
Zariftir neş'elî fevka't-tasavvur
Lisâniyle eden mesrur dilâni
Figaani'dir Figaani'dir Figaani
Zarafet doğdu ol şairle tev'em
Zarâfetde nazîri var mı bilmem
Anı takdis eder hâmen de her dem
Kılan teshir kulub-î câvidânı
Figaani'dir Figaani'dir Figaani

Gülen kalbe hazanlar bir bahardır

Duran kalbe mukabil bahtiyardır

Temâdi-î hayâta bu medardır

Refiki kalbin ey (Mazhar Cinani)

Figaani'dir Figaani'dir Figaani¹¹

4.2. Kitapları

Mazhar Osman, daha ilk doktorluk yıllarından itibaren kitaplar yazmaya başlamıştı. İlk zamanlarda kaleme aldığı bu kitaplar, çoğu yurtdışında yazılmış psikiyatri kitaplarının derlemesi şeklindeydi. Meşrutiyet döneminde çokça ilgi gören, gazetelerde yayınlanan pek çok köşe yazısı da risaleler halinde, küçük kitapçıklar olarak basılmıştır.

4.2.1. *Tababet-i Ruhiye*

Mazhar Osman'ın ilk kaleme aldığı kitabı *Tababet-i Ruhiye*'dir. Türkçe psikiyatri kitabı eksikliğini gidermek amacıyla dönemin önemli psikiyatrları çeşitli kitap çalışmaları yapmaktaydı. Mazhar Osman, *Tababet-i Ruhiye*'yi, muallim muavini olarak görev yaptığı ilk yıllarda ders kitabı olarak yazmıştı. Kitabın birinci cildinin ilk baskısı, Meşrutiyet'in ilanının ardından 1909 yılında yapıldı. Kitabın basımının gecikmesinde, Abdülhamid döneminde “deli, mecnun, darüşşifa, cinnet, ihtilâli şuur” gibi kelimelerin yasak olmasının da oluşturduğu bunaltıcı havanın etkisi bulunuyordu.¹²

Ertesi yıl ikinci cildin ilk baskısı yapılmıştı. Ancak bu kitapların ilk baskıları toplam bin adetti. Kitabın ikinci baskısı ise ancak on yedi yıl sonra yapılabildiği. Bu da *Tababet-i Ruhiye*'ye çok da ilgi duyulmadığını ortaya koymaktadır.

Mazhar Osman, kitabının ikinci baskısında tümüyle farklı bir kitap yazmıştı. Geçen yıllarda hem bilgisini genişletmiş hem de alanında zirve bir doktor halini almıştı. Dolayısıyla ilk doktorluk yıllarının amatör bir ruhla yazılmış çalışması olan kitap, artık nöropsikiyatri alanında önemli bir ders

¹¹ Veli Behçet Kurtoğlu, “Şair Mazhar Osman Uzman (1884-1961)”, Şahap Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, ss. 21-22.

¹² Uzman, *Sıhhat Almanakı*, s. 119.

kitabı haline gelmişti. Tababet-i Ruhiye'nin üçüncü baskısı ise 1941 yılında yapılmıştır.

Kitapta, değişik psikiyatrik rahatsızlıklar hakkında Kraepelinci bir yaklaşımla hazırlanmış bilgiler ve bu hastalıklara yakalanmış hastaların Mazhar Osman tarafından çekilmiş fotoğrafları da bulunmaktaydı. Kitap nöropsikiyatri hekimleri kadar, konu hakkında bilgi edinmek isteyen pratisyen doktorlar için de bir başvuru kaynağı halinde yazılmıştı.¹³

Mazhar Osman'ın Tababet-i Ruhiye'yi 25 yaşındayken yazmasında, Gülhane'den hocası Wieting'in büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Wieting'in, Almanca askeri tıp kitap ve makalelerini öğrencilerine dağıtarak Türkçe'ye tercüme ettirdiğini ve bastırmak için teşvik ettiğini daha önce anlatmıştık.¹⁴

Tababet-i Ruhiye'den söz ederken, döneme en çok damgasını vuran ve tartışmaların odağı haline gelen Freud'a Mazhar Osman'ın bakış açısından da bahsetmek gerekmektedir. Mazhar Osman, Freud'un psikanalizini tümünden reddetmemiş, ancak onun çok da gerekli olmadığını iddia etmiştir. Freud'un psikanalizinde yer alan metodu gereksiz ve yetersiz olmakla suçlamış, tartışmalara sebebiyet veren "panseksüalizm"¹⁵ konusunda da Freud'un "bir aşk literatürü biriktirdiği" gibi alaycı yorumlarda bulunmayı ihmal etmemiştir.

Tabi bunda Mazhar Osman'ın psikolojiyi "masal" olarak görmesinin de büyük etkisi bulunmaktadır. Mazhar Osman'ın öğrencisi iken, fikir ayrılığına düşerek Fransa'ya giden ve burada aldığı eğitimin ardından hocasına ciddi eleştiriler getiren İzzettin Şadan, Mazhar Osman'ın hocası Raşid Tahsin gibi Kraepelin'in talebesi olduğunu iddia ettiğini, oysa Kraepelin'in psikolojiyle çok meşgul olmuş olmasına rağmen kendilerinin psikolojiyi edebiyat fakültelerinde okutulan edebî bir konu saydıklarını ve tıbbın içinde görmediklerini söyleyecektir.¹⁶

4.2.2. Konferanslarım

---

¹³ Kılıç, *Deliler*, ss. 38-39.

¹⁴ Uzman, "Viting Paşa", s. 39.

¹⁵ Pansesksüalizm, insanın her türlü hareket ve tavırları cinsel dürtülerle açıklayan psikanaliz ideolojisi.

¹⁶ Kılıç, *Deliler*, s. 47.

Mazhar Osman, yazı dilinin yanında hitabeti de güçlü bir isimdi. Halk tarafından oldukça sevilmesinde, pek çok yerde ve konuda konuşması, halkın anlayabileceği dilden ve basitlikte anlatımı bunda etkili olmuştu. Mazhar Osman da, ilk konferansından itibaren pek çoğu İstanbul Seririyatı'nda yayınlanmış konuşma metinlerinden bir kısmını "Konferanslarım" adı ile 1942 yılında yayınladı.

Kitapta yayınlanan ilk konferans, Dedeâğaç İttihat ve Terakki Kulübünde verilmişti. Meşrutiyetle başlayan, siyasi nutuklar verme alışkanlığıyla, önde gelen herkes bu tarz kulüplerde konuşmalar yapıyor ve halktan büyük ilgi görüyorlardı. Almanya'dan dönüşünde memleketine uğrayarak akrabalarını ziyaret etmeyi planlayan Mazhar Osman'dan da böyle bir konferans talebinde bulunulmuştu. Mazhar Osman, konferansa çağırılmasında siyasi hedefler amaçlandığını bildiğini ancak kendisinin siyaset konuşmayacağını söyleyecektir. Konuşmasının başında, Meşrutiyetin getirdiği hürriyet havasına rağmen işlerin hiç de iç açıcı olmadığını söyleyecekti. Ardından Almanya'dan Dedeâğaç'a gelene kadar başından geçenleri aktaracaktır. Batı'nın gelişmişliği, temizliği, insanların ahlaklılığı bunun yanında Türk toplumunun geri kalmışlığını, hemen her kurumda yaşanan çürümeyi anlatarak bir karşılaştırma yapar. Anlaşılan o ki, Almanya'dan yeni dönmekte olan doktor, ciddi manada Batı'nın etkisi altında kalmıştı.

Mazhar Osman'ın konferanslar düzenleme alışkanlığının altında yine Wieting'in etkisi çok büyüktü. On sene birlikte çalıştığı Wieting, doktorlukla sınırlı kalmayarak, halkla modern tıbbın gereklerini yerine getiren hekimler arasındaki duvarları yıkmanın yolunun yakın temastan geçtiğini asistanlarına her fırsatta anlatmıştır. Wieting, dönemin entelijansiyasının dilinden düşürmediği "Halkın irfan seviyesini yükseltmek münevver tabakanın en esaslı vazifesidir, bu vazifeyi yapmağa insanı kimse mecbur etmez, vatanını cidden seven bu lüzumu anlar ve hiç bir yerden ihtara lüzum görmeksizin yapmaya çalışır" düşüncesini aşılamağa çalışmıştı.¹⁷

---

¹⁷ Uzman, *Konferanslarım*, s. 6.

Verdiği ilk beş konferansının notlarını, Balkan Savaşı'nın ardından, “Sıhhi Hitabeler” adında bir kitapçık olarak bastırır. Altmış sayfalık kitapçığındaki konferanslar; “İdman Merakı, Yeni Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?, İçki Belası, Frengi'den Mütevellid Cinnetler ve Türkler Mütereddi mi?”¹⁸ başlıklarını taşımaktadır. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere konuların bir kısmı nöropsikiyatriyi ilgilendirirken diğer bir kısmı halkın genel sağlığını ilgilendiren konuları içermektedir.

Diğer yandan konferanslar, genel itibariyle 30'ların sonları ile 40'ların başlarındaki ağır politik ortama uygun, “yeni cumhuriyetin feyizlerini” överken eskiyi yeren özelliktedir. Özellikle Cumhuriyet'in tıp dünyasında meydana getirdiği olumlu değişimi propagandist bir dille överken, zaman zaman Halk Evleri vasıtasıyla tek parti rejiminin sözcüsü gibi davranmaktan geri durmamıştır. İfadelerinde, Tek Parti döneminin propagandasının alay konusu olmaktan kurtulamayan “halk plajlara akın etti, yer yok” ifadelerine benzerlikler görebiliyoruz.

İstanbul'da bize müracaat eden taşralıların sıhhi bilgilerini gördü(k)çe ne kadar şaşırıyoruz, ne kadar hoşumuza gidiyor. İdrar, kan tahlilinden, röntgen filimlerinden, damarının tansiyonundan, mide salyasının terkiplerinden, kanındaki ve idrarındaki şekerden, üreden, akciğerlerdeki bezelerden bahsedenleri işittikçe yirmi otuz sene evvelki halkın hekimlik karşısındaki vaziyetile şimdikiyi mukayese ediyoruz.¹⁹

Bununla birlikte muhafazakâr kişiliğine uygun ipuçları vermekten de geri durmamaktadır. Mazhar Osman'a göre sinir hastalıklarının birkaç esas sebebi vardır. Bir konferansında bunları: fanatizm boyutlu olmamak koşuluyla dine/Allah'a/kadere inanmamak, cesareti kaybetmek, sürekli endişeli yaşamak, işsizlik ve boş durma ve kadınlar için kıskançlık ve “ev dursuzlukları”²⁰ olarak anlatacaktır.

Cumhuriyet'in kadın konusundaki görüşlerini desteklemek amacıyla Arnavut Kız Koleji öğrencilerine yaptığı konuşmada ilginç cümleler sarf

¹⁸ Mazhar Osman Uzman, *Sıhhi Hitabeler*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1915.

¹⁹ Uzman, *Konferanslarım*, s. 166.

²⁰ Uzman, *Konferanslarım*, ss. 178-180.

eder. Gelin- kaynana atışmalarının ev düzenini ve huzurunu bozduğu gibi akıl hastalıklarına da sebep olduğunu iddia etmektedir. Sevdiği kocasının anne-babasını saymamak, kayınvalide ne kadar huysuz ve geçimsiz olursa olsun gelinin kocasının annesine hak vermemesi büyük ve affedilemez bir suçtur. Mazhar Osman gibi annesine çok bağlı birisine göre bu ifadeler normaldir. Tüm bu problemleri çözecek olan ise iyi bir eğitimidir.²¹

4.2.3. Hocadan Halka Sürpriz: Sıhhat Almanakı

Mazhar Osman'ın Türk tıbbının bir döneminin tarihi hakkında ipuçları verecek kadar önemli olan diğer bir eseri de editörlüğünü yaptığı Sıhhat Almanakı'dır. Cumhuriyet'in onuncu yılı için biraz aceleyle hazırlanan almanak için Mazhar Osman, çoktan beri böyle bir şey hazırlamayı düşündüğünü, zira bu tarz harcıalem bilgilerin gazete köşelerinde, takvim yapraklarında kaybolup gittiğini, oysa bir almanağın en azından bir yıllık ve derli toplu bir kitap manası taşıdığını belirtecektir.

Ülkemizde sağlık almanağının ilki Besim Ömer Paşa'nın²² 1315 ve 1316 (1899-1900) yıllarında yayınladığı "Nevsali Afiyet" isimli almanaktır. Bu eserin hala elden ele dolaştığını, Nevsali Afiyet'e bakanların eskiyi de hatırlamasına sebep olduğunu belirterek, sıhhat almanağını neden hazırladığını anlatacaktır.

Mazhar Osman bu tarz almanakların, hekim camiasının da kayda geçirilmesi işlevi gördüğünü, değişik yerlere dağılmış az sayıdaki hekimin birbirlerine varlıklarını hatırlattığı gibi tarihe de not düşme işlevini yerine getirdiğini belirtmektedir.

Sıhhat Almanakı'nın kendi eseri olmayıp ortak bir çalışma ürünü olduğunu, on beş gün içinde hazırlandığını belirtir. Bunun bir başlangıç olarak, benzer eserleri teşvik edeceğini ümit ettiğini, 1933 yılı Türk tıbbına bir not düşülmesi, tarihe iz bırakması amacı taşıdığını da belirtecektir.

²¹ Uzman, *Konferanslarım*, ss. 180-181.

²² Besim Ömer (Akalin) Paşa: Osmanlı Devleti'nin kadın doğum hastalıkları uzmanı doktoru. Tıbbiyeden mezun olduktan sonra Paris'te eğitim aldı. Dönüşünde ilk ebelik ve hemşirelik eğitimlerini verdi. Sultan Abdülhamit'in doğumhane açma izni vermemesi üzerine Topkapı'da gizlice bir doğumhane açtı ve son sınıf tıp öğrencilerine burada eğitim verdi. Kızılay ve Himaye-i Eftal'in kuruluşunda görev aldı. Türk Tıp Tarihi Kurumu'nu kuran, 5. ve 6. dönem Bilecik milletvekilliği yapan Akalin 1940 yılında vefat etti.

Almanaktaki eksik ve hataları kısa zamanda hazırlanmasına bağlayan Mazhar Osman, özellikle yazarların isimlerine ve uzmanlıklarına göre makale düzeninin yapılmasının bir sonucu olarak “teşrifat züğürdü” olduğunu, bundan dolayı eksiklerinin çok olduğunu ifade etmiştir.

Almanağın baş kısmında; Atatürk, İnönü, Refik Saydam, dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Ekrem Beylerin resimlerinin arasında 1933’ün ay ve gün takvimi bulunmaktadır. Ayların alt bölümlerinde ise atasözleri, şiiirlerden parçalar, güzel sözler konulmuştur.

“Türk Tababetine Ait Bazı Tarihler” başlığı altında ise tıp tarihimizin köşe taşları olan tarihler konulmuştur. Bunların ilki olarak “Süleymaniye’de Tiryaki Çarşısında Medrese-i Tıbbiye Tesisi” için Hicri 957 tarihi verilmiş, ardından Hicri 1242 tarihinden itibaren kronolojik bir süreç verilmeye gayret edilmiştir. Bu takvimde kuduz aşısının keşfi nedeniyle Pasteur Enstitüsüne dönemin padişahının emriyle bir heyetin yardım götürmesi gibi ilginç tarihlerin de atlanmadığı görülmektedir.

4.3. Dergileri

Mazhar Osman, yayınladığı pek çok kitabın yanında dergiler yoluyla da değişik kesimlere ulaşmaya çalışmış, kamuoyu oluşturma amaçlı çalışmalar yürütmüştür.

4.3.1. Tıp Yayıncılığının Yüz Akı: İstanbul Seririyatı

Mazhar Osman’ın Tababet-i Ruhiye kitabını saymazsak en büyük eseri İstanbul Seririyatı dergisidir diyebiliriz. İlk sayısı 1 Mayıs 1919 tarihinde çıkan dergi, tam 32 yıl boyunca yayınlanarak Türk basın ve tıp tarihinde unutulmaz bir iz bırakmıştır. Mazhar Osman bu gerçeğe dayanarak, İstanbul Seririyatı’nda elde edilen başarı ve yaptıkları çalışmaları anlatacakların tıp tarihçileri olacağını ifade etmiştir.²³

Türk tıbbı hakkında bilgilerin bulunduğu ilk yayınlar, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Tıbbiye gazeteleri idi. Her ikisinin içeriğinde ise terfi eden doktorlar ile basit tıbbi bilgiler bulunuyordu.

---

²³ Mazhar Osman Uzman, “Muhterem Karilerimize İstanbul Seririyatı Yeni Senenizi Kutlular”, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 1 (1938), s. 1.

Aslında Türk tıp yayıncılığında öncülüğü Tababet-i Hazıra isimli dergi yapmıştır. Ünlü şair Doktor Cenap Şahabettin'in Askeri Tıbbiye'den sınıf arkadaşı olan Şükrü Kâmil (Talimcioğlu) Bey tarafından çıkarılan dergi, iki yıl kadar yayınlanmıştır. İlk sayısı 1909 yılında yayınlanan dergideki makaleleri, daha çok Gülhane hocaları kaleme alıyordu. Tababet-i Hazıra'nın yayınlandığı dönemde Şükrü Kâmil Bey, pek çok hekime, kitaplarını yayınlaması konusunda da yardımcı olmuştur. Şükrü Kâmil Bey bu süreçte bir de tıbbi ansiklopedi hazırlamış, bir kısmını yayınlamayı da başarmış ancak ansiklopedi işinde maddi zorluk yaşayınca batmış ve bu girişimi yarıda kalmıştı.²⁴

Bu konudaki bir diğer yayın ise Nureddin Ramih Bey'in çıkardığı Tababeti Seririye Gazetesi olmuştur. Tababeti Seririye 1913 yılında yayına başlamış ancak kısa süre sonra Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte masraflarını karşılayamayınca kapanmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Seririyatı Dergisi (1909) ise Süleyman Numan, Asaf Derviş, Ziya Nuri, Tevfik Salim, Süreyya Ali ve pek çok Darülfünun Tıp Fakültesi hocasının gayretleriyle yayınlanmıştır. Ancak onun da yayın hayatı kısa sürmüştür.

İstanbul Seririyatı, savaşın bitmesinin ardından yaşanan kaos ve işgal yıllarında, parasızlık ve ilgisizliğe rağmen Mazhar Osman'ın büyük fedakarlıkları ile yayınlanmaya başlamış ve ölümüne kadar aralıksız çıkmıştır. Dergi pek çok genç hekimin kendini ve çalışmalarını tıp camiasına tanıtmaya yardımcı olurken, Tıp Fakültesi hocaları ile de mücadele etmişti. Yanı sıra dergide yayınlanan makalelerin bir kısmı uluslararası tıp dergilerinde de ya alıntılanmış ya da çevrilerek yayınlanmıştır.

Mazhar Osman'ın pek çok kavgasına şahitlik eden dergi, Faruk Bayülkem'in belirttiği gibi "(...) ciddiyetten zerre kadar inhiraf etmemiş, icabında en sevdiklerini bile hırpalayarak her şeyden ziyade hakikate vefakâr olduğunu göstermiştir. (...) İstanbul Seririyatı büyük bir mektep, ciddi bir varlık olarak"²⁵ görevini yapmıştır.

²⁴ Mazhar Osman Uzman, "Aydın Akisleri", *İstanbul Seririyatı*, C. 25, S. 2 (1943), s. 7.

²⁵ Bayülkem, "Muhterem Hocam", ss. 67-68.

Bununla birlikte Mazhar Osman, dergiyi tıp dünyasının nabzını ve toplumsal damarı tutmakta güçlü bir şekilde kullanıyordu. İstanbul Seririyatı'nın kapağına ya da içeriğine pek çok doktor konuk olmuş, ancak Mazhar Osman'ın karşısında yer alanların isimleri hiç yokmuşçasına yayınlanmamıştır. Mesela İstanbul Seririyatı'nın sayfalarında, Mazhar Osman'ın Toptaşı'ndaki selefi Avni Mahmud Bey'in ölümü ile ilgili kayda değer bir bilgi yer bulabilmiş değildir.

Pek çok tıbbi yazıya sahne olan İstanbul Seririyatı'nda, Mazhar Osman'ın her yıl Avrupa'ya yaptığı seyahatlerinin izlenimleri de yer buluyordu. Dönemin göz ardı edilmiş önemli gezi yazıları olan bu metinler, kitaplaştırılmayı beklemektedir. Yanı sıra Uzman'ın kaleme aldığı “Ayın akisleri” köşesi de başta tıp olmak üzere pek çok konuda dönemin doktorlarının görüşlerini aktarma konusunda oldukça yararlı bilgiler sunmuştur.

4.3.2. Kurumsal Bir Yayın: Hilâl-i Ahdar

Mazhar Osman, Hilâl-i Ahdar Cemiyeti'nin açılmasından iki yıl kadar sonra, on beş günde bir yayınlanacak şekilde derneğin aynı isimli kurumsal gazetesini çıkarmaya başladı. 1922 yılından itibaren yayınlayan dergi/gazete, derneğin resmi faaliyetleri hakkında geniş bilgi verirken, günlük gazetelerde çıkan, bağımlılık ve dernek hakkındaki haberler de içeriğinde yer buluyordu. Dergi zaman içerisinde aylık olarak yayınlanmaya başladı. Günümüzde hala “Yeşilay” adıyla, derneğin kurumsal dergisi olarak yayınlanmaktadır.

4.3.3. Halk İçin Popüler Bir Dergi: Sıhhi Sahifeler

Mazhar Osman'ın halkın bilinçlenmesi adına yaptığı çalışmaların ilham kaynağının, Gülhane başhekimisi Wieting olduğunu daha önceleri belirtmiştik. Mazhar Osman özellikle İstanbul Seririyatı ile doktorlara ve tıp camiasına ulaşmış fakat bunun yanında toplumun diğer kesimlerini de ihmal etmemiştir.

Mazhar Osman'ın bu anlamdaki en önemli gayretlerinden birini de Sıhhi Sahifeler isimli dergi oluşturmuştur. Doğrudan vatandaşa ulaşmada oldukça önemli bir işlev gören derginin ilk sayısı 15 Ocak 1923 tarihinde

çıkırmış, sloganı ise “sıhhi ve içtimai aylık mecmua” olmuştur. Orhaniye matbaasında basılan ve 10 kuruşa satılan derginin daha ilk sayısının kapağı incelendiğinde yayınlanma amacının ne olduğu anlaşılıyordu. Çizim bir resimde saçlı sakalı birbirine karışmış, gözleri dışarıda, yatakta perişan bir adam ve yanında çocukları tasvir edilmiş, altına da “sarhoşluğun akıbeti bimarhanede ölmek ve çocuklarını yetim bırakmaktır.” yazılmıştı. Hilâl-i Ahdar cemiyetinin yayın organı olan Hilâl-i Ahdar gazetesinin de ilk sayısı benzer bir kapağa sahipti ve bu o günlerde Mazhar Osman’ın bir numaralı gündemi olan içki yasağı ve Hilâl-i Ahdar’ın içki düşmanı kampanyalarıyla ilintiliydi.

İlk sayıdaki başlıklara göz gezdirildiğinde derginin popüler sağlık konularına sahip olduğu anlaşılıyordu. Derginin ilk makalesi Doktor M. Necati imzasını taşıyan, “Sıhhi Milliyetperverlik” isimli bir yazıdır. Makalede Anadolu’da alkol, sigara, frengi, sıtma gibi bulaşıcı veya madde kökenli hastalıkların yaygınlaştığı, ölümlerin arttığının gözlemlendiği belirtilerek buna karşı okuyucular uyarılıyordu. Özellikle son kısımda doktorlara düşen vazifeler sıralanırken şu ifadeler dikkat çekici ayrıntılar içerirken aynı zamanda dönem aydınının bakış açısını da ortaya koymaktadır.

(...) bizim tuttuğumuz yol her milliyetperver adamın tuttuğu geniş ve hayır heva yoldur. Herkes millet bahsinde doğru ve bir yoldan yürümeli, fakat yürürken kendisine aid işe karışmalıdır. Biz köylüye köy; köye ev, eve sıhhi metin bir şekil.. temiz ocak; ocağa yenilebilir gıda ve gıdaya temizlik vermeye çalışacağız. Ve şuna eminiz ki etrafında bataklık olmayan, çam ormanlarına malik, içinde iki katlı sağlam sıhhi evleri, kundurayı, yün elbiseyi, eti ve çorbayı anlamış çocuk yetiştirmesini ve bir mektebi olan ilk köye ve ilk köylüye malik olduğu gün büyük Türkiye hakiki surette kurtulmuş olacaktır.²⁶

Dergide yine doktor M. Necati imzalı köy hıfzıssıhhası konulu bir makale daha vardır. Bundan başka Pasteur’ün doğumunun 100. yılı

---

²⁶ Mustafa Necati, “Sıhhi Milliyetperverlik”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 1, S. 1 (1923), s. 3.

nedeniyle İstanbul'da yapılan bir toplantıdan notlar aktarılmıştır. Bu bilgilendirici yazının ardından ise Doktor N. K. imzalı “Cildin taraveti ve suratın muhafazası” başlıklı, güzellik konulu bir makale yayınlanmıştır. “Kuul Hakkında” başlığı ile içkinin kötülüklerinin anlatıldığı derginin sonunda hekimler de tanıtılmış ve bu ilk sayıda Mazhar Osman'ın tıbbiyeden hocası olan anatomi uzmanı Mazhar Paşa'nın ikinci ölüm yıl dönümü sebebiyle bir resmi ile hakkında küçük bir tanıtım yazısı konulmuştur.

Osmanlı aydınları, Genç Osmanlılar ve ardından gelen İttihat ve Terakki hareketinin bel kemiğini, çoğu okul arkadaşı olan Tıbbiyelilerin oluşturduğunu göz önüne aldığımız zaman, doktorların neden halkı aydınlatmaya çalıştıkları da anlaşılacaktır. Pek çoğu yabancı dil bilen, Avrupa ülkelerini görmüş bu doktorların, Anadolu halkını bilinçlendirmek amacını bir görev bildiğini daha önceleri yazmıştık. Bu yüzden dönemin doktorlarının Anadolu'yu karış karış gezmesi, yayınlar yoluyla halkı bilinçlendirmeye çalışmasına şaşırılmamalıdır. İşte Mazhar Osman'ın Sıhhi Sahifeler'i çıkarma uğraşına bir de bu gözden bakmakta yarar var.

Mart 1930'da, aynı yıl yapılacak olan belediye seçimlerinden itibaren kadınlara seçilme hakkının verileceği haberi gazetelere yansdı. Bunun üzerine Mazhar Osman, Nisan ayında Sıhhi Sahifeler'de konu hakkında bir makale kaleme aldı. “Kadın fikrinden ziyade hisle yaşayan bir mahlûktur. İhtirasat ve infialâtına zebun, iradesi zayıf, ızdırarı ve aksevî hareketlere ve teamüllere meyyal, kışrı dimağının muadil hassası az, hemen fisyolojikman tenasül için yaratılmış (Passif) bir mahlûktur” gibi ifadeler kullanınca kızılca kıyamet kopmuştu. Yazı Cumhuriyet gazetesinde, “kadına boyalı bir çocuk makinesinden başka hiç bir kabiliyet tanımayan bir makale” gibi ifadelerle haber olmuş²⁷, ertesi gün de İstanbul Kadınlar Birliği'nce sert bir şekilde eleştirilmişti.²⁸

²⁷ “Kadın Birliğinde İnfial Uyandıran Bir Makale!”, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1930, ss. 1-2.

²⁸ Ahmet Yılmaz, “1930 Belediye Seçimleri Sürecinde Kamuoyu'nda “Kadın”a Yönelik Söylemler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 22 (2011), s.147.

Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Abidin Daver de 1 Mayıs'taki köşesinde Mazhar Osman'ın yazdığı yazıdan dolayı kadınlardan ve kadınları destekleyen erkeklerden gördüğü şiddetli tepki nedeniyle Bakırköy'den dışarı çıkamadığı duyumları aldığını yazacaktı. Yazıya tepki gösteren hastalarının, doktora boykot uygulayacağını, Kadınlar Birliği'nin de Mazhar Osman'ı bu ifadelerinden dolayı dava etmeye hazırlandığını da eklemiştir.²⁹

Aynı gün Cumhuriyet'te Kadınlar Birliği'nin 30 Nisan'da yaptıkları toplantı haberleştirilmişti. Mazhar Osman'ın sözlerinin büyük tartışmalara sebep olduğunun yazıldığı haberde, Kadınlar Birliği'nin Mazhar Osman'a cevap verilmemesini kararlaştırdığı belirtiliyordu. Toplantıdan sonra, idare azasından olduğu belirtilen Samia Refik Hanım'ın sözlerine de yer verilen haberde, Mazhar Osman'ın kadınlar ile ilgili sözlerinin ilmi olduğu iddiasının boş olduğu, değilse bile bilimin bu tarz iddialarının tashihe muhtaç olduğu iddia edilmişti.³⁰

Bunun üzerine Mazhar Osman, “kadının tahakküm için, ezmek için yaratılmayan bir mahlûk olduğunu söyledim” diyerek yanlış anlaşıldığını iddia edecektir. Kadınlar Birliğini muhatap olarak görmediğini de belirten Uzman, “Bu hilkaten böyledir ve ilmin kabul ettiği bir şeydir. Kadın birliğine verilecek en iyi cevap onların telâş, siniri, heyecanı, sözleri ve benim sükûtumdur!” diyerek polemikçi üslubunu ve dili kullanma konusundaki ustalığını bir kere daha ortaya koyacaktı.³¹

Zaman zaman yazdıklarına destek gelse de kadınların sert eleştirilerine muhatap olmaktan kaçamayacak olan Mazhar Osman, böylece bazılarına göre “kadın düşmanı” olarak yaftalanmaktan kurtulamayacaktı. Mazhar Osman'ın “Kadınlar Birliği”nin kadınların bütünü temsil etmediği iddiası üzerine dernek üyelerinden biri “Biz Mazhar Osman Bey'i protesto etmek için toplanmadık ve bir cevap vermek lüzumunu hissetmedik. Ancak Birliğin elbette kadınlığı temsil ettiğine kaniiz.”³² diye cevap verecekti.

²⁹ Abidin Daver, “Mazhar Osman Bey ve Kadınlar”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1930, s. 3.

³⁰ “Kadınlar Birliği Mazhar Osman Bey'e Teessüf Etti!..”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1930, s. 1.

³¹ “Sükût!..”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1930, s. 1.

³² “Kadınlar Birliği ve Mazhar Osman B.”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1930, s. 2.

Tartışma, dikkatleri de Kadınlar Birliği'nin üzerine çevirir. Hatta Cumhuriyet Gazetesi'ne göre Kadınlar Birliği, bu tartışmayla kendilerini kamuoyuna tanıttığı için Mazhar Osman'a teşekkür etmeliydi. Tartışma ilerleyen günlerde gazeteler için komedi malzemesi halini alacaktı. 9 Mayıs 1930 tarihli Cumhuriyet'in birinci sayfasında çizilen bir karikatürde, Kurban Bayramı nedeniyle birbirlerine tebrik telgrafı çekeceği iddia edilenler arasında Kadınlar Birliği'nin de olması gerektiği belirtilmişti.

Mazhar Osman, Sıhhi Sahifeler dergisinin Mayıs sayısında, kendisini eleştiren kadın derneklerine sert ifadelerle yüklenmiştir. Söz konusu yazısından dolayı kadın derneklerinin gazetecileri çağırarak kendisine kin kustuklarını, bunun da yazısında söz ettiği gibi kadınların sinirlilikle kontrollerini kaybettiği iddiasını doğruladığını söyleyecekti. Yazısında kadınlığa hakaret etmediğini, kadın fizyolojisinden bahsettiğini belirterek, bu durumun bir kusur olarak kabul edilemeyeceğini, kabul edilecekse de yaratılışa ait olduğunu yazacaktı.

Bu tarz “kusurlar” yoksa o kişiden kadın olarak değil ancak “acube” olarak bahsedilebileceğini söyleyen Mazhar Osman, şehir kadınlarının takip ettiği feminist yolu pek çok doktorun ve aydının eleştirdiğini de belirtecektir.

Mazhar Osman, ekonomik mecburiyetler yüzünden kadınların evleri dışındaki işlerde çalışmasını arzu etmediğini, erkeklerin yapabileceği türden ağır işlerin altına giren kadınlara üzüldüğünü söyleyecekti. Kendisinin muhatap aldığı kadınların bu gruptakiler olduğunu, kendisiyle polemige girenlerin ise yapacak bir iş bulamadıkları için erkeklerle eşitiz diyerek evlerinin dışında kendilerine iş arayan kadınlar olduğunu düşündüğünü iddia edecekti.³³ Kadınlar Birliği bu yazıya, “Mazhar Osman Bey'e cevap vermeğe lüzum görmüyoruz. İlmî ve sıhî bir yazı yazmış.. Yazar ya, kim karışır?” şeklinde iğneleyici bir cevap vermiştir.³⁴

Mazhar Osman'ın Sıhhi Sahifeler'deki başka bir polemik konusu olan *taaddüd-i zevcat* yani çok eşlilik konusunda yazdıkları da uzun bir süre tartışılmıştı. 1924 başında TBMM'de medeni kanun tartışmaları başlayınca

³³ Mazhar Osman Uzman, “Yanlıı Anlayış”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 7, S. 5 (1930), s. 159.

³⁴ “Kadın Birliği Belediye İntihabatı İçin Hazırlanıyor”, *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1930, s.3.

Mazhar Osman, *Sıhhi Sahifeler*'de bir yazı kaleme aldı. Bu makalesinde aslında meselenin dini ve toplumsal olduğunu, kendisinin tıp dışı alanlara hele de siyasete hiç karışmadığını, bir Müslüman Türk hekimi olarak dahi değil, bir doktor olarak ilmi/tıbbi gerçekleri anlatacağını belirten uzun bir giriş kaleme almıştır.

Avrupa görmüş genç nesillerin, İslam Dünyasının Batı'ya göre geride kalmasında haklı olarak taassubu ve bâtil inançları gördüğünü naklettikten sonra, Avrupa'ya körü körüne bağlanmanın, Avrupa'da dahi pek hoşlanılmayan eski adetlere bizim entelektüellerimizin rağbet etmesini eleştiriyordu. Medeni kanundaki boşanma ve taaddüd-i zevcat denilen meselelerin de bu sınıftan olduğunu söyleyen Mazhar Osman, medeniyet ve medenileşme hususunda çok sert ifadeler kullanacaktı. "Yoksa kadınların çarşafını sokakta yırtan kaba bir mürtecile bir İslam kadını barlarda sarhoş etmek isteyen hoppa bir müteceddid arasında fark yoktur.."35 diyen Mazhar Osman, bununla birlikte dinin medeniyete uygun olmasının daha önemli olduğunu da vurgulamaktan geri durmaz ve hangi din serbestlik itibarıyla medeniyete yakınsa onun medeniyetçe uygun olan kısımlarını kabul etmenin doğal olacağını da iddia edecektir. Bu son sözleriyle, kendisinin medeni fikirlere ne kadar açık olduğunu ispat ettiğini söylese de her yeni diye sunulanı da kabul edemeyeceğini belirtir. Mazhar Osman, boşanma ve çok eşliliğin Avrupa tarafından reddedilmekle beraber asırlardan beri bu kanunlarını değiştirmek istediği iddiasında da bulunur. Taaddüd-i zevcata destek vermesinin önemli nedenlerinden birisinin nüfusa olan katkısı olduğunu, ancak bu makalede bunun üzerinde durmayacağını da ekleyecektir.

Mahzar Osman'a göre her ne kadar taaddüd-i zevcat, can sıkıcı bir mesele olsa da hayatta öyle felaketler yaşanmaktadır ki bazen bu tarz bir evlilik, insanları daha büyük felaketlere uğramaktan bir nebze de olsa uzak tutabilmektedir. Taaddüd-i zevcat ile sadece Müslümanların değil, Müslümanlarla evlenen gayri Müslimlerin de hayatlarına daha az zararlar devam edebildiklerine şahit olduğunu yazacaktır. Yine fuhşun Avrupa'da

---

³⁵ Mazhar Osman Uzman, "Taaddüd-i Zevcat ve Talak", *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 1 (1924), s. 2.

oldukça yaygın olduğunu, taaddüd-i zevcatın ise fuhşu engellediğini, ancak buna rağmen ülkemizde de son zamanlarda belli başlı muhitlerde metres hayatının arttığının bilindiğini belirtiyordu. Bu metreslerin ve onlardan doğacak çocukların aleyhine olabilecek sorunları azaltmak için en uygun çözümün, resmi nikâh altına alınacak birden fazla kadın ile olabileceğini ileri sürecektir.

Mazhar Osman'a göre gelecekte, Türk toplumu da Avrupa'ya benzeyecektir. "Erkek-kadın hayatının başbaşa geçmesi ve ruhlardaki çiftleşme ihtiyacı bu hali Avrupa'da mübah kılmıştır. Biz de yarın o hayata gireceğiz. Taaddüd-i zevcata, bu hâli mi tercih edelim? Üç kadınlı bir erkek mi, üç çocuklu bir bâkire mi?"³⁶

İstanbul ve şehir hayatında taaddüd-i zevcatın çok da rastlanan bir yaşam biçimi olmadığını, hatta çok eşliliğe şehirlerde gerek olmadığını da ekleyen Mazhar Osman, özellikle art arda yaşanan savaşlarda onlarca genç erkeğini yitiren ve tarım-hayvancılık gibi faaliyetleri nedeniyle insana ve nüfusa ihtiyaç duyulan Anadolu'da bunun bir zorunluluk olduğunu söylemekten geri durmayacaktır. Bunun yanında, kadınlara boşanma hakkı vererek mevcut kanunumuzu iyileştirmenin yeterli olacağını da söyleyecektir.

Bu makalenin günlük gazetelerde çıkmasıyla beraber Mazhar Osman'a çok şiddetli eleştiriler gelir. Gazeteler anketler yayınlar, ilim adamlarından, doktorlardan görüş alırlar. Konu herkesin ilgisini çektiği için, kadınlara ve erkeklere dahi ne düşündükleri sorularak gazetelerde röportajlar yayınlanır. Bunun üzerine Mazhar Osman, ertesi ay çıkan "Yeniden Taaddüd-i Zevcat" başlıklı makalesine uzun bir girizgâh yapar. Yazdıklarının ilmi esaslara dayandığını, kendisinin asla siyasete bulaşmak veya onun hakkında kelam etmek niyetinde olmadığını, buna rağmen yazdıklarının siyasi tartışmaların içine çekildiğini belirtir. Mesela Hilâl-i Ahdar'ın başkanı olmasının siyasi bir sebepten değil, bütün dünyadaki örneklerde de görülebileceği gibi uzmanlığından kaynaklandığını ifade edecektir.

---

³⁶ Uzman, "Taaddüd-i Zevcat ve Talak", s. 3.

Burada Mazhar Osman'ın hakkını teslim etmekte yarar var. Oldukça popüler bir isim olduğu halde, direkt olarak siyaset hakkında yazdıkları veya söyledikleri oldukça sınırlıdır. Siyasi yazıları da, herkesin kabul edilebileceği ölçekte şeylerdir. Örneğin Meşrutiyet günlerinde Abdülhamid eleştirisi yaparken İttihat ve Terakki yönetimini de eleştirmekten geri kalmaz. Ancak daha sonraları Abdülhamid hakkında Cumhuriyet elitlerinin yaptığı gibi olumsuz konuşmalar, ifade ve hakaretlere çok fazla itibar etmeyecektir. Mustafa Kemal ve İnönü hakkında övgü dolu pek çok yazı kaleme alsada da, bunlar konjonktürün gerektirdiği ölçülü yazılardır. Bununla birlikte Cumhuriyet rejimini kıyasıya övdüğü pek çok yazı da kaleme alacaktır.

Aslında kendisinin de çok şiddetli bir monogam (tek eş) savunucusu olduğunu, bu şekilde yaşadığını, uzun zaman buna kafa yordüğünü fakat zaman içerisinde başta Batılı yazar ve fikir adamlarının da ortaya koyduğu tıbbi gerçekler karşısında poligam (çok eşli) fikirleri savunmaya başladığını anlatmaktadır. Türkiye'de monogam nüfusun Batı'ya oranla az olmasında hıfzıssıhha, savaşlar, ekonomi gibi faktörlerin de sebep olduğunu, taaddüd-i zevcatın resmi olarak var olmakla birlikte uygulamasının yaşam zorlukları yüzünden nadir görüldüğünden de bahsetmeyi ihmal etmemektedir. Fakat bununla beraber o çağların nüfusa olan bakış açısını da göz önüne alarak ülkedeki nüfus azlığına en büyük çarenin poligami olduğunu belirtir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da da medeni kanunun ilgili maddelerinin değişmesini teklif eden, her dört kadına bir erkek düştüğü istatistik olarak ortaya konduğunu bundan dolayı fuhşun artacağını ve dolayısıyla zührevi hastalıkların da artacağını iddia eden kişilerin varlığından da bahsetmektedir. Taaddüd-i zevcatın fuhşu tamamen ortadan kaldırmayacağını ancak bunu sınırlandıracağını, bu görüşünü ABD'de poligam olarak yaşayan Mormonlar'ın fuhştan uzak kalmasını istatistiksel oranlar eşliğinde kanıt olarak sunacaktı.

Poligaminin dönemin en önde gelen meselelerinden olan nüfus siyaseti alanında da faydası olduğunu, daha kaliteli nüfus meydana getirilmesine ortam hazırladığını belirtirken hem kadınların rahim hastalıklarına yakalanma oranlarının düşeceğini, hem de daha kaliteli yumurtalar

üreteceğini, bunun da seleksiyona ve müspet öjeneye uygun bir anlayış olduğunu iddia edecekti.

Kadınların günün feminist fikirlerinin etkisinde kalarak “kuzu” gibi olan kocalarını eleştirdiklerini, bunun toplumsal olarak yanlışlara sebep olduğunu, erkeğin fizyolojik (bedensel) özellikleri nedeniyle birden fazla kadınla cinsel ilişki yaşayabilecek potansiyele sahip olması dolayısıyla kolaylıkla poligaminin kanun dışı türü olan fuhuş yoluna sapabildiklerini, söz konusu feminist fikirlerden etkilenen kadınların da eşlerinin monogam kalması için uğraşırken metreslerle ortaklığa göz yummak zorunda kaldığını ifade etmekteydi. Boşanmanın kadın-erkek her iki tarafça uygulanabilme hakkını desteklerken medeni kanun taslağında yer alan, erkeklerin 20, kadınların 18 yaşından küçük evlenmesinin yasaklanmasının Anadolu’daki nüfusu azaltmak anlamına geleceğini, bunun da ülke için büyük bir felakete sebep olacağını ifade edecekti.³⁷

Üçüncü yazısında, ilk iki yazısındaki iddialarını tekrar etse de bu sefer evlenme yaşı sınırının yükseltilmesine daha fazla yer vererek uzun itirazlarda bulunacaktır. Nüfusumuzun azaldığını, en sonunda çocuk ithal edecek duruma gelebileceğimizi iddia eder. Makalesinin sonunda, medeni kanunun Avrupalı ülkelerden alınma olduğunu hatırlatarak, Hristiyan arka plana vurgu yapmayı da ihmal etmeyecektir. Avrupalılaştırmaktan kastedilenin, Avrupa’nın her şeyini almak olmadığını söyleyecektir.³⁸

Mazhar Osman taslak halindeki medeni kanuna üç noktadan itiraz ediyordu. Birincisi kanunla birlikte taaddüd-i zevcatın yasaklanacak olması, ikincisi evlenme yaşının erkeklerde 20 kızlarda 18 olması, üçüncüsü ise boşanmanın mahkemelerin takdirine bırakılarak evliliğin zoraki devam ettirilecek olması durumunun meydana getireceği toplumsal problemler.

Sihhi Sahifeler’de çıkan küçük bir makalede de kendisine yapılan itirazların tıbbi ve fenni bir boyut taşımadığına, itiraz edenlerin çoğunun doktor olmadığına, bu konuda gazetelerde görüş bildiren doktorların da aslında bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını, söz konusu doktorların daha

³⁷ Mazhar Osman Uzman, “Yine Taaddüd-i Zevcat”, *Sihhi Sahifeler*, C. 2, S. 2 (1924), ss. 17-22.

³⁸ Mazhar Osman Uzman, “Hukuk-u Aile Kararnamesine Hanımlarımızın İtirazları”, *Sihhi Sahifeler*, C. 2, S. 3 (1924), ss. 33-35.

sonra kendisine bizzat gelerek bunu itiraf ettiklerini, bunun dışında bazı doktorların da bunun tababet-i ruhiye'nin alanını genişletmek anlamına geleceğinden dolayı itiraz ettiklerini, bir kısmının da taaddüd-i zevcatın hıfzıssıhha olarak kabul edilemeyeceğini düşündükleri için itiraz ettiklerini söylemektedir. Tüm bunlara sert bir karşılık vererek konuyu kapatmak istediğini, söz konusu doktorların kendi alanını belirleme çalışmaları yaparak hadlerini aştıklarını, kalanların da sırf feminist hareketlere şirin görünme gayesi güttüklerini, bundan dolayı bunu kabul etmesinin mümkün olmadığını belirtir.³⁹

1929 Büyük Ekonomik Buhranın ardından ülkede meydana gelen kriz sırasında çok zengin yemek sofralarına gerek olmadığını, az bedellerle yemek de yenebileceğini iddia edince basında başka bir kızılca kıyamet kopar. Cumhuriyet gazetesinde, Mazhar Osman'ın ucuz ve sağlıklı yemek listeleri hazırladığı ancak bunların Mazhar Osman'dan çok meslektaşı Celâl Muhtar Bey'e yaraşacağını belirten bir haber çıkmıştı. Haberi yazan muhabir, listeler hakkında, "bu ucuz ve sıhhî yemek listeleri o kadar enfes ki okuduğum zaman iştiham kapandı." diyecektir.

Mazhar Osman'ın yemek listelerinden biri; sabah kahvaltısı için sade suya un çorbası, öğle yemeği kapuska, akşam yemeği zeytinyağlı pırasa ile bir elma, iki tanecik de küçük incirdir. Öğle yemeği listelerinin biri ise şudur: Tahin helvası, zeytin, kırmızı turp, taze soğan!

Haberde fakirler için böyle bir liste hazırlamaya gerek olmadığı, fakirlerin zaten listedeki yemekleri yediklerini, diğer vatandaşların ise buna itibar etmeyecekleri belirtiliyordu. Haberin sonunda Mazhar Osman'ın iyi bir deli doktoru olmasına rağmen lokantacılıktan hiçbir şey anlamadığı iddia ediliyor, bu listeleri, kendisinin zayıflaması için hazırlamış olabileceği yazılıyordu.⁴⁰

Mesele kamuoyunun ilgisini çekince gazeteler doktorlardan görüş almaya karar vereceklerdi. Neşet Osman Bey, kapuskanın herkes tarafından yenilemeyeceğini, her ailenin aile doktorunun tavsiyesine göre yemek

---

³⁹ Mazhar Osman Uzman, "Taaddüd-i Zevcat Münakaşaları", *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 3 (1923), s.44.

⁴⁰ "Perhiz listeleri mi ?", *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1930, s 3.

listeleri oluşturması gerektiğini belirtiyordu. Kızılay Başkanı Ali Paşa da, farklı işlerde çalışanlara farklı yemek listeleri ve gıda malzemeleri tavsiye edilmesi gerektiğini soyleyecekti.⁴¹

Tartışma buymş, meseleye başkaları da karışmaya başlamıştı. Dönem İstanbul'unun meşhur lokantacılarından olan Cemal Bey, Mazhar Osman'ın görüşlerine katıldığını belirterek, şehremanetinin yer göstermesi durumunda kendisinin 7,5 kuruşa yemek yedirebileceğini iddia edecekti.⁴²

Mazhar Osman ilgiden memnun olunca başka yemek listeleri yayınlamaya karar vermiştir. Bunlar yayımlandıkça gazetelerdeki eleştiriler artar. Oyle ki Mazhar Osman'ın sabahları bir oturuşta bir hindi yediğini bile yazanlar olacaktır. Bu durum elbette Uzman'ı oldukça rahatsız etmiş ve özel hayatına karışıldığını belirterek kendisinin kahvaltı yapmayı birkaç yıl önce terk ettiğini, ögle yemeğini de az yediğini söylemiştir.⁴³ Kendisinin de az yediği ifadesine karşın Cumhuriyet'te "Doktorun bu dikkate şayan beyanatını naklederken bizzat kendilerinin hatırı sayılır dereceye yaklaşmakta olan bir vücude sahip olduğunu kaydetmek isteriz." ifadesi eklenmişti.

Mazhar Osman, ucuz yemek listesi topuna neden girdiğini şu sözlerle açıklıyordu: "Bizde şişmanlık adeta iyi sıhhatin enmuzeci zannolunur. Hâlbuki şişmanlık çok bedbaht hastalıktır. şişmanlığın hafif derecesi insana az çok belhat verir, bir iki adım ilerisi komik hale sokar daha fazlası da şayanı merhamet bir hasta haline getirir."⁴⁴

Tabii ki Mazhar Osman'ın yemek listeleri yayınlamasının amacını anlamayanlar da yok değildi. Mazhar Osman'ın şişmanların aptal olduğunu iddia etmesi zerine Abidin Daver, doktorun şişmanların hangi sınıfına dâhil olduğu bilinmemekle beraber şişman olduğunu, böyle "eblehe, komik ve zavallı" bir iddianın tutarlı olmamakla birlikte, Mazhar Osman'ın ne derece zeki olduğunu gösterdiğini belirtecekti. Bu listeler ve polemikler yoluyla Mazhar Osman'ın kendisinden bahsettirdiğini ve bedava reklam yaptırdığını, şişmanlar aptalsalar bile Mazhar Osman'ın büyük bir istisna

⁴¹ "Yemek Listesi, Mazhar Osman Beyin Listesi Muvafık Değil!", *Cumhuriyet*, 1 şubat 1930, s. 2.

⁴² "7,5 Kuruşa Yemek", *Cumhuriyet*, 8 şubat 1930, ss. 1-4.

⁴³ "Mazhar Osman B. Çok Yemiyormuş!", *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1930, s. 4.

⁴⁴ "Mazhar Osman Bey Tekrar Sahneye ıktı!", *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1930, s.4.

olduğunu yazacaktı.⁴⁵ Abidin Daver'in bu yazısı üzerine, Mazhar Osman kendisini telefonla arayarak muhabirin yanlış anladığını, Arapça güzellik anlamına gelen "mel het" dediğini belirtecekti.

Sert eleştirilerden yorulan Mazhar Osman Ağustos sonunda yayınladığı yeni listesi için verdiği mülakatta, bu listeleri fakir halk için hazırladığını, zenginlerin ve parası olanların istediği yiyeceği yeme serbestliğine sahip olduğunu, ancak yine de kendi hazırladığı listelerin zengin sofralarından daha sağlıklı olduğunu iddia edecekti.⁴⁶

Mazhar Osman'ın bolca polemige sebep verdiği Sıhhi Sahifeler iki dönem olarak yayımlandı. İlk dönemi 1924 ve 1925 yılları arasında iki cilt ve Osmanlıca olarak yayınlanırken, ikinci dönemi ise 1930 yılında 12 sayı olarak çıkmıştır.

Sıhhi Sahifeler'de bir süre Mazhar Osman'ın yazdığı "m tefekirlere tababet-i ruhiye sahifeleri"  st başlığı ile psikiyatrinin konuları arasında giren cinnetten uyku hastalığına, frengiden hezeyana kadar pek çok konuda halka ağır gelmeyecek bir dilde bilgilendirici makaleler de yayınlanmıştır.

---

⁴⁵ Abidin Daver, "Şişmanlık ve Bel het", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1930, s. 3.

⁴⁶ "Dr. Osman B.in Züğürt Listesi!", *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1930, s.2.

SONUÇ

Türk tıbbının modernleşme sancularıyla, Osmanlı Devleti'nin büyük kaoslar yaşadığı ve sonunda Cumhuriyet'e uzanan karışık bir dönemin en çok konuşulan isimlerinden biri olan Mazhar Osman, sosyolojik bir vaka olarak ele alınacak derecede önemli bir isim olmuştur.

İslam kültürü, her zaman mukaddes ve ulvi bir konumda gördüğü deliler için, tarih boyunca şifahaneler ve bimarhaneler inşa etmiş, vakıflar kurarak onları tedavi etmeye çalışmıştı. Ancak devletin ekonomik darboğaza sürüklendiği XIX. yüzyıl ile birlikte deliler, bakımsızlığa ve ilgisizliğe terk edildiler. Toplum tarafından da dışlanan deliler, zavallı birer hastadan çok "mecanin" olmuş, korkulan bir yaratık sınıfına sokulmuşlardı.

Delilerin bu acı durumunu düzeltmek için atılan ilk adımlardan biri ve en önemlisi, yolu tesadüf eseri Osmanlı'ya uğrayan Luigi Mongeri tarafından gerçekleştirildi. Süleymaniye Külliyesinde oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdüren delileri, 1873 kolera salgınına fırsat bilerek Toptaşı'ndaki silah depolarına taşıyan Mongeri, birbirinden önemli adımlar atmış ve delileri zincirlerinden çözmeyi başararak modern psikiyatrinin ilk ışıklarının Osmanlı topraklarına sızmasına neden olmuştur. Ancak zamanla Mongeri ve yardımcısı Avram de Castro'nun gayretleri yetersiz kalacak ve deliler "darülfena" diye tabir edilen "Toptaşı Zindanı"nda zulüm çekmeye devam edeceklerdi.

Büyük güç mücadelelerinin yaşandığı Avrupa'da ise Osmanlı Devleti Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. Alman İmparatoru II. Kaiser Wilhelm'in 1898'de İstanbul'u ziyareti sırasında özellikle askeri alanda kurulan dostluğa, askeri tıbbın da dâhil edilmesiyle Türk tıbbı yeni bir devreye girmiş oldu. 1898 yılının son günlerinde, uzun yıllardır açılması planlanan Gülhane Askeri Tıp Okulu Almanya'dan gönderilen Prof. Robert Rieder ve George Deycke önderliğinde hizmete alındı. İki Alman doktorun yardımcılığını ise Almanya'da eğitim alan ve Osmanlı'nın gerçek anlamdaki ilk nöropsikiyatrlarından olan Raşit Tahsin Bey yapınca Türk psikiyatrisi de Alman ekolüne girmiş olacaktı.

1884 yılında Sofulu'da (Dedeğaç) doğan Yusuf Mazhar Osman ise, Ziraat Bankası'nda memur olan babası Osman Efendi'nin Kırkkilise'ye (Kırklareli) tayini üzerine ilk ve orta eğitimini burada tamamladı. Babasının 1894 yılında İstanbul'a tayini çıkması üzerine Üsküdar İdadisi'nde okuyan Mazhar Osman, buradan mezun olarak yeni açılan Gülhane'ye girdi. Askeri tıbbiyeyi dördüncülükle bitirmesine rağmen o yıllarda rağbet görmeyen psikiyatriyi seçmek zorunda kalan Mazhar Osman, Raşit Tahsin Bey'in ilk öğrencilerinden oldu. 1906 yılında akıl ve sinir hastalıkları uzmanı olan Mazhar Osman, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Almanya'ya giderek Kraepelin'in yanında bir süreliğine eğitim aldı. Hem Gülhane'deki Almancı ekolden, hem de Kraepelin'den etkilenen Mazhar Osman, Türkiye'de Alman psikiyatri ekolünün önemli taşıyıcılarından biri haline geldi.

1914 yılında Toptaşı'ndaki yığılmaya bir çözüm olarak açılan Haseki Mecânin Müşahedehanesi'nin başhekimliğine getirilen Mazhar Osman, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte el konulan Şişli'deki Fransız La Paix Hastanesi'nin başhekimliğine getirildi. Bu dönemde psikiyatriyi popülerleştirme ve alanına yeni doktorlar kazandırma amacıyla müsamereler düzenlemeye başladı. Geleceğin pek çok önemli psikiyatrisini yetiştirmeye de bu dönemde başlamış oldu. Kraepelinci ekolde yetişecek olan bu isimler, üniversite dışında bir fakülte gibi çalışan Mazhar Osman'ın en önemli eserleri haline aldılar.

Savaşın ardından Sıhhiye Umum Müdürü Abdullah Cevdet tarafından, yenilenmesi düşünülen Toptaşı'nın başına getirilen Mazhar Osman, 1920 yılı itibariyle Türk psikiyatrisinin en önemli ismi oldu. İki yıl sonra görevden alınana kadar önemli çalışmalar yaparken Toptaşı'nı tam anlamıyla psikiyatri okulu haline de getirmişti. Bu dönemde öğrencilerini Almanya'ya Kraepelin'in yanına gitmeye teşvik eden Mazhar Osman, Cumhuriyet idaresi tarafından yeniden bimarhane başhekimliğine getirilmesi ile birlikte gözünü yeni ve modern bir bimarhane kurmaya dikecekti.

Uzun süre Darülaceze'yi bimarhane haline getirmek isteyen Mazhar Osman, bu girişiminde başarısız olmuştu. Hastaları kötü şartlardan kurtarmayı amaçlayan Mazhar Osman, dönemin merkez komutanı Albay

Atıf Bey ile Sıhhiye Müdürü Burhaneddin Bey'in önerisiyle, Bakırköy'de atıl durumda bulunan Reşadiye Kışlalarını akıl hastalıkları hastanesi yapma şartıyla kabul etti. 1924'ten itibaren üç yıl boyunca tadilatı yapılan binalara hastalar sevk edilerek Toptaşı Bimarhanesi kapatıldı.

Bakırköy'de adeta bir devrim yapan Mazhar Osman, burada yeni öğrenciler yetiştirmeye devam etti. 700 civarında hastanın barınabildiği Toptaşı'nın çok üzerindeki hastayı on yıl kadar kısa bir sürede barındırabilecek modern bir hastane kurmayı başardı.

1918 yılında resmi olarak kurulan Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin başkanlığını yapan Mazhar Osman, günümüzde Türk Nöropsikiyatri Derneği adıyla faaliyetlerini sürdüren derneğin başkanlığını 1951 yılındaki ölümüne kadar sürdürecektir.

1920 yılında İstanbul'da Dünya İçki Düşmanları Federasyonu'nun bir üyesi olarak kurulan Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) derneğinin de kurucusu olan Mazhar Osman, ilk meclis tarafından kanunlaştırılan içki yasağının önemli savunucularından oldu. 1945 yılına kadar derneğin başkanlığını yapan Mazhar Osman, dönemin en büyük belalarından olan eroinin ülkede imal edilmesiyle de mücadele etti. Milletler Cemiyeti'nin uyuşturucu ile mücadele etmek amacıyla 1936 yılında kurduğu Uyuşturucu Maddeler Ticareti Komisyonu'nun psikiyatri uzmanlığına getirildi.

Lepra ve frengi mücadelelerinde de ön sıralarda duran Mazhar Osman, geniş kesimlere ulaşma yeteneği ve basındaki etkisini de kullanarak kamuoyunu etkilemiş ve harekete geçirmeyi başarmıştı. Pek çok polemik ve kavganın içine de giren Mazhar Osman, zaman zaman sert ve köşeli sözleri nedeniyle eleştirilse bile bir halk kahramanı olmayı da başardı.

1933 yılında yapılan üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi Psikiyatri bölüm başkanlığına getirildi. Mazhar Osman, üzerinde büyük etkisi olan hocası Wieting'in etkisiyle, genç yaşından itibaren yayın faaliyetlerine girişti. İlk kitabı Tababet-i Ruhiye'yi, Meşrutiyet'in ilanının ardından 1909 yılında bastıran Mazhar Osman, irili ufaklı pek çok kitabı yayınladı. Türk tıbbının yıllarca en önemli dergisi olan İstanbul Seririyatı ile Yeşilay'ın yayın organı Hilâl-i Ahdar dergisi ve popüler tıp dergisi Sıhhi Sahifeler dergisini de yayınlayarak önemli boşlukları kapattı.

1930’larda popülaritesini iyice arttıran Mazhar Osman, bu dönemde kadın derneklerinin hedefinden kurtulamadı. Kadınların seçme ve seçilme hakkına karşı çıkması ile şimşekleri üzerine çekti. Medeni kanunda çok eşliliğin kaldırılmasına da itiraz eden Mazhar Osman, bunun dinin verdiği bir hak olduğunu savunuyordu. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki dini atıfları ve dindarlara yakın tutumunu ilerleyen yıllarda törpülese de dindarlara ve geleneklere yakın biri izlenimini hiçbir zaman kaybetmeyecekti.

1930’ların büyük tartışması olan öjeni konusunda da çok eleştirilmiş, Almanya’da olduğu gibi ırkçı bir yaklaşımın Türkiye’de devreye alınmasına engel olmuştu. Mevcut kanunların müspet öjeneye izin verdiğini, fazlasının gereksiz ve yanlış olacağını savunarak, ırkçı bir katliamın oluşmasını frenledi.

Günümüzde çok bilinmese de döneminin en etkili isimlerinden biri olan Mazhar Osman, sadece “deli doktoru” kavramıyla değil, Osmanlı’nın yıkılışından Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sancılı dönemlere şahitlik eden, önemli bir entelektüel olarak bilinmelidir. Yetiştirdiği öğrencileri, yayınladığı dergileri ve Bakırköy’ü kurmasıyla hem doktor, hem hoca hem de yayıncı olarak ön plana çıkan bir isim olan Mazhar Osman’ın yaşamı, dönemin fotoğrafını vermiştir.

KAYNAKÇA

- “60 Yılın En Büyük Hekimleri Seçildi”, *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1982, s. 1 ve 9.
- “7,5 Kuruşa Yemek”, *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1930, ss. 1-4.
- “Akıl Hastalıkları ve Ondan Korunma”, *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1934, s. 2.
- “Akliye Derslerine Rağbet”, *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1934, s. 2.
- “Avrupada Deliler, Bizde Eroinmanlar Fazla!”, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1933, s. 1.
- “Bakırköy Hastanesinde Yeni Bir Pavilyon Açıldı”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1939, s. 9.
- “Bimarhane Makriköyü’ne Naklediliyor”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1924/15 Teşrinisani 1343, s. 1.
- “Bir Nutuk Etrafında”, *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1934, s. 1 ve 6.
- “Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane”, *İstanbul Seririyatı*, C.1, S. 12 (1336/1920), s. 57.
- “Cüzzam”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/C%C3%BCzzam>, (Erişim: 10.05.2015)
- “Darülfünundan Hangi Müderrisler Çıkarılıyor?”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1933, s. 1.
- “Dr. Osman B.in Züğürt Listesi!”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1930, s.2.
- “Edirne II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi”, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44003/edirne---sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html>, (Erişim: 14.11.2015)
- “Fransız Lape Hastanesi”, <http://www.fransizlape.com/kurumsal/tarihce/1> (Erişim: 14.11.2015)
- “Hilâl-i Ahdar Cemiyeti’nin Birinci Sene Kongresi”, *Hilal-i Ahdar*, C. 2, S 8. (1926), s. 88.
- “Hilal-i Ahdar Cemiyeti”, *İstanbul Seririyatı*, C. 1, S. 12 (1336/1920), ss. 55-57.
- “Hilal-i Ahdar Faaliyetde”, *Hilâl-i Ahdar*, C. 2, S. 3 (1340/1924), s. 35.
- “İçki Düşmanları, Şarap İçinde Müsalehaya Yanaşmak İstemiyorlar”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1933, s. 2.
- “İki İçki Düşmanı Arasındaki İhtilaf”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1933, s. 6.
- “Kadın Birliği Belediye İntihabatı İçin Hazırlanıyor”, *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1930, s.3.
- “Kadın Birliğinde İnfial Uyandıran Bir Makale!”, *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1930, ss. 1-2.

- “Kadınlar Birliği Mazhar Osman Bey’e Teessüf Etti!..”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1930, s. 1.
- “Kadınlar Birliği ve Mazhar Osman B.”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1930, s. 2.
- “Mazhar Osman B. Çok Yemiyormuş!” , *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1930, s. 4.
- “Mazhar Osman B. Ziyafette O Şekilde Tek Kelime Söylemedim Diyor” , *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1934, s. 2.
- “Mazhar Osman Bey Tekrar İzahat Veriyor” , *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1933, s. 2.
- “Mazhar Osman Bey Tekrar Sahneye Çıktı!” , *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1930, ss.1. ve 4.
- “Mekteb Talebelerinin Sigara İçmesi Menedildi” , *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1942, s. 2.
- “Özel Surp Agop Hastanesi Tarihçe” , <http://www.surpagop.com/icerik.php?m=26/> (Erişim: 14.11.2015)
- “Perhiz listeleri mi ?” , *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1930, s. 3.
- “Prohibition” , <https://tr.wikipedia.org/wiki/Prohibition> (Erişim: 4.05.2016)
- “Sözün Doğrusu Budur!” , *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1933, s.1.
- “Sükût!..” , *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1930, s. 1.
- “Tıb Kurultayının İkinci Günü Hararetle Geçti” , *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1938, s. 5.
- “Tımarhanedeki facia” , *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1934, s. 5.
- “Tıp Fakültesinde Hoca Yok!” , *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1930, s. 2.
- “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” , <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-459/tarihi24041930--sayisi1593--rg-tarihi06051930--rg-sayis.html>, Erişim: 14.05.2015
- “World War I Casualties” , https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, (Erişim: 14.05.2015)
- “Yemek Listesi, Mazhar Osman Beyin Listesi Muvafık Değil!” , *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1930, s. 2.
- “Yeşilay Kongresi” , *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1937, s. 2.
- “Yeşilay Tarihçe” , http://www.yesilay.org.tr/tr/kurumsal/tarihce__ (Erişim: 29.04.2015).
- 1894 Büyük İstanbul Depremi: https://tr.wikipedia.org/wiki/1894_B%C3%BCy%C3%BCk_%C4%B0stanbul_Depremi (Erişim: 3/11/2015)
- ADASAL, Rasim. “Toptaşı’ndan Bakırköy’e” , *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 90.

- Ahmed Celaleddin (Saraçoğlu), *Torlakyan Davası: Behbud Han Civanşir'in Katli*, Bakü: Yom Yayınları, 2007, s. 12.
- AKSEL, İhsan Şükrü. "Mazhar Osman'ın Hastadan Yediği Dayak" (1921)", der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 25.
- AKSEL, İhsan Şükrü. "İhsan Şükrü Aksel'in Nutku", *İstanbul Seririyatı*, Mazhar Osman'ın Başhekimliğinin 25.Yıldönümü Özel Sayısı, C. 20, S. (1939)'dan aktaran Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 11.
- AKSEL, İhsan Şükrü. "Mazhar Osman'ın Şişli Müsamereleri (1916-1918)", *Nöropsikiyatri Arşivi*, C. 16, S. 3-4, ss. 73-80'den aktaran Erkoç, "Mazhar Osman Dönemi", s. 13.
- AKSEL, İhsan Şükrü. Mazhar Osman'ın Şişli Müsamereleri (1916-1918), *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, C. 9, S. 3 (2001), ss. 441-444'ten aktaran Şahap Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi Mecnunları*, s. 13
- ALEMDAROĞLU, Ayça. "Öjeni Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 415.
- ALTINTAŞ, Ayten. "143 Yıllık Tıp Derneği: Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye", *Sağlık Düşüncesi Dergisi*, S. 14 (2010), <http://www.sdplatform.com/Dergi/388/143-yillik-tip-dernegi-Cemiyet-i-Tibbiye-i-Osmaniye.aspx> (Erişim: 10.05.2015).
- ARTVİNLİ, Fatih ve ETKER, Şeref. "Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 14, S. 2 (2013), s. 5.
- ARTVİNLİ, Fatih. "Toptaşı Biharhanesi Sertabibi Dr. Avram De Castro: Bir Biyo-bibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S.2 (2012), s. 91.
- ARTVİNLİ, Fatih. "Ali Enver'in Toptaşlı Biharhanesi Gözlemleri", *Toplumsal Tarih*, S. 194 (2010), s. 71.
- ARTVİNLİ, Fatih. "Toptaşı Biharhanesi Sertabibi Dr. Avram de Castro: Bir Biyo-bibliyografi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 13, S. 2 (2012).
- ARTVİNLİ, Fatih. *Delilik, Siyaset ve Toplum Toptaşlı Biharhanesi (1873-1927)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013.
- ATABEY, Fahri. "Mazhar Hoca", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- ATAÇ, Adnan. *Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1996.
- ATASEV, Cihat. "Mazhar Osman Uzman'ı Anarken", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der.

- Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- AYAR, Mesut. *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- BAKTIR, Ercüment. “Mazhar Osman’la Konuştum”, *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 20.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 15 Ekim 1924, f. 30.18.1.1., y. 11.48.13.
- BAŞER, Sevim. *Başlangıcından Bugüne Kadar İstanbul’da Kurulan Lepra Hastaneleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1992.
- BAYDUR, Cemil Şerif. *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 181.
- BAYÜLKEM, Faruk. “İlk Psikiyatri Hocası Prof. Dr. Raşid Tahsin (1870-1936)”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 19
- BAYÜLKEM, Faruk. “Mazhar Osman’ın Yeni Gelen Asistanı Karşılması”, Şahap Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 26.
- BAYÜLKEM, Faruk. “Muhterem Hocam Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 67.
- BAYÜLKEM, Faruk. “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye (80 yıl anıları)*, s. 34
- Besim Ömer, Nevsal-i Afiyet, İstanbul 1315, s. 51.’den aktaran Adnan Ataç, *Gülhane*, s. 6.
- BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Dâhiliye, Dosya No: 3838, Gömlek No: 287798 (25 Zilkade 1328/28 Kasım 1910).
- BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Harbiye, Dosya No: 3618, Gömlek No: 271332, s. 1 (26 Receb 1327/16 Kasım 1901).
- BOA, Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), Maliye, Dosya No: 2127 Gömlek No: 159489 (4 Cemaziyelahir 1321/28 Ağustos 1903).
- BOA, Dâhiliye İrade (DH.İD.), Dosya No: 47-2 Belge No: 34 (20 Muharrem 1333/8 Aralık 1914).
- BOA, Dahiliye Umur-1 Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), Dosya No: 113, Belge no. 57. (17 Ramazan 1339/25 Mayıs 1921).
- CEBİROĞLU, Rıdvan. “İlk Lepra Savaşı ve Mazhar Osman”, *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1977, s. 2.

- ÇAKAR, Enver. "XVII. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadi Durumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 35 (2004), s. 46.)
- ÇAPA, Mesut. *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1989, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 10984)
- DAVER, Abidin. "Mazhar Osman Bey Gazetecilere Hücum Ediyor", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1933, s. 2.
- DAVER, Abidin. "Mazhar Osman Bey ve Kadınlar", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1930, s. 3.
- DAVER, Abidin. "Mazhar Osman Bey'in Kıymetli Bir Eseri", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1933, s. 3.
- DAVER, Abidin. "Şişmanlık ve Belâhet", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1930, s. 3.
- DİLEK, Hami. "Mazhar Hoca'nın Ardından", *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 63.
- DUGDALE, Richard Louis. "The Jukes" A Study In Crime, Pauperism, Disease and Heredity, New York: Putnam, 1910.
- DUMAN, Rahmi. "Mazhar Osman Uzman (1884-1951)", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- DURU, Kâzım Nâmi. "İzmir Mektupları 5", *Türk Yurdu*, C 3, S 60 (20 Şubat 1329-5 Mart 1914), (ed. Murat Şefkatli), Ankara: Tutubay Yayınları, 1999, s. 206- 207.'den aktaran Rüya Kılıç, *Deliler*, s. 54.
- EMED, Ahmet Şükrü. "40. Yıl Münasebetiyle", *Bakırköy'de 50 Yıl*, İstanbul: İstanbul Matbaa Meslek Lisesi, 1977, s. 115.'den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 251.
- ERDİNÇ, Cengiz. *Overdose Türkiye. Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 54.'ten aktaran Odman, "Nisyan ve İsyân", ss. 3-4.
- ERKOÇ, Şahap, KARDEŞ, Fulya ve ARTVİNLİ, Fatih. "Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin Kısa Tarihi", *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, C.24, 25. Yıl Özel Sayı (2011), s. 2.
- ERKOÇ, Şahap. "Mazhar Osman ve Türk Psikiyatrisi", *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, ss. 52-53.

- ERKOÇ, Şahap. "Mazhar Osman ve Türk Psikiyatrisi", *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 4.
- ERKOÇ, Şahap. "Osmanlı Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Cemiyetin İlk Celselerinin Zabıtları", *Türk Nöropsikiyatri Derneği*, http://www.turknoropsikiyatri.org/BilgiDosyaları/kurulus_ilkcelse.pdf, (Erişim: 12.05.2015), s. 1.
- ERKOÇ, Şahap. "Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Psikiyatri Kurumları", *İstanbul Dergisi*, S. 48 (2004), s. 79'dan aktaran Kılıç, *Deliler*, s. 52.
- ERKOÇ, Şahap. *Mazhar Osman ve Dönemi Mecnunları, Mekanları, Dostları*, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri, 2006.
- ES, Hikmet Feridun. "Halk Dilinde Yaşayan Doktor", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- ETKER, Şeref. "Dr. Aimé Mouchet ve Tıbbiye'de Fransız Kültürel Egemenliğinin Sonu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 6, S. 2 (2005), s. 35.
- GÖKAY, Fahrettin Kerim. "Bakırköyünde On Yıl", *Cumhuriyetin 15inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk On Sene*, der. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: Kader Matbaası, 1938, s. 16.
- GÖKAY, Fahrettin Kerim. "Müderriş Raşid Tahsin", *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 20
- GÖKAY, Fahrettin Kerim. "Toptaşında Hocam", *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.
- GÖKAY, Fahrettin Kerim. "Türk Psişiatrisinin Sosyal Hizmetleri ve Türkiye'de Muhtelif Akıl, Sinir Klinik ve Müesseseleri", *Cumhuriyetin 15'inci Senesi Şerefine Bakırköyünde İlk On Sene*, der. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: Kader Matbaası, 1938, s. 242.
- GÖKÇE, Nilüfer. "19. Yüzyılın Sonlarında Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın Durumu", *Türkiye Klinikleri-Hukuku-Tarihi Dergisi*, C. 10, S. 1 (2002).
- GÖKTULGA, Fahri Celal. "Tımarhane Lâkırdısı", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1956, s. 3.
- GÜNGÖR, Salahaddin. "Bira Kalbi, Şarap Kalbi", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1939, s. 6.

- GÜR, Âlim. “Ali Ekrem Bolayır Biyografisine Katkılar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (2004), s. 359.
- HANIOĞLU, M. Şükrü. “Abdullah Cevdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- İPŞİRLİ, Mehmet ve BEYDİLLİ, Kemal. “Haydarîzâde İbrâhim Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- ŞADAN, İzzeddin “Hatırat”, “Hatırat”, *Bakırköy’de 40 Yıl*, İstanbul: Cezaevi Basımevi, 1968, ss. 74-80.’den aktaran Kılıç, *Deliler*, s. 131.
- KARAGÜR, Nesrin Sariahmetoğlu. “Azerbaycan Tarihçiliğinde Bakü Mart Olaylarının Yeniden Değerlendirilmesi (31 Mart 1918)”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9 (2010), s. 93.
- KARAHANOGULLARI, Onur. *Birinci Meclisin İçki Yasağı Men-i Müskirat Kanunu*, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2008, ss. 5-11.
- KARLIKAYA, Esin ve GÖKÇE, Nilüfer. “Modern Türk Psikiyatri Biliminin Kurucusu Mazhar Osman Uzman”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 18 S. 2 (2001), s. 150.
- KAZANCIGİL, Ratip, GÖKÇE, Nilüfer ve BİLAR, Ender. *Edirne’nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008) C. II*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2009, ss. 66-67.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 210.
- KILIÇ, Rüya. *Deliler ve Doktorları, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Delilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- KURTOĞLU, Veli Behçet. “Şair Mazhar Osman Uzman (1884-1961)”, Şahap Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, ss. 21-22.
- MERİÇ, Cemil. *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Mustafa Necati. “Sihhi Milliyetperverlik”, *Sihhi Sahifeler*, C. 1, S. 1 (1923), s. 3.
- MUSTAFAYEV, Beşir. “Resulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 2, S. 2 (2013), s. 215.
- NADERİ, Sait. *Mazhar Osman ve Türkiye’de Nöroşirürjinin Doğuşu*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004.
- NADİ, Yunus. “Şarabın Güzelliklerine ve İyiliklerine Dair”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1933, s. 3.
- NESİN, Aziz. *Benim Delilerim*, İstanbul: Adam Yayınları, 1984, ss. 44-47’den aktaran Erkoç, *Mazhar Osman*, s. 23.24
- ODMAN, Aslı. “Nisyan ve İsyân, Kentte Neo-Osmanist Modernizmin Unutma ve Gezi Savunusunun Hatırlatma Eğilimleri”,

- (Yayımlanmamış Bildiri), *Geziden Sonra Taksim Paneli*, (3-4 Ekim 2013), s. 3.
- Ömer Edip. “Mazhar Osman B. İnhisarcı Değildir”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1931, s. 6.
- ÖZBAY, Kemal. *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, C. II, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1976, s.87.’den aktaran Adnan Ataç, Gülhane, s. 16.
- PORTER, Roy. *Madness A Brief History*, New York: Oxford University Press, 2002, ss.153-154.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 234.
- SARIYILDIZ, Gülden. “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001 ss. 463-465.
- SAYGILI, Sefa. *Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman (Uzman)*, İstanbul: TÜRDAV, 1998.
- SONGAR, Ayhan. “Mazhar Osman’ın Bayram Hediyesi”, Erkoç, *Mazhar Osman Dönemi*, s. 26.
- SONGAR, Ayhan. “Dünya’da ve Türkiye’de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi”, *Psikiyatri*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, ed. Ekrem Kadri Unat, İstanbul:1998, ss. 372-386.
- SONGAR, Ayhan. *Ruh Hekiminin Hatıraları*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2013.
- ŞADAN, İzzettin. “Toptaşı - Eski Bakırköy ve Yeni Bakırköy” *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 110.
- ŞAKAR, Nazım Şakir. “Anılardaki Mazhar Osman ‘Gülhane Yılları’ (1910-1913)”, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 15.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedii N. *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984. s. 204.’den aktaran Adnan Ataç, *Gülhane*, s. 8.
- TALU, Ercüment Ekrem. “Kısırlaştırma Kanunu”, *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1936, s. 5.
- TAŞKIRAN, Nimet. “Türkiye Hizmetinde Büyük Bir Hekim, Süleymaniye Bimârhânesinin Son Toptaşı’nın İlk Başhekimi Louis Mongeri”, *Haseki Tıp Bülteni*, C. 11. S. 1 (1973), s. 17.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 62.
- TEMEL, Mehmet. *İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.12’den aktaran Ataç, Gülhane, s. 86
- TERZİOĞLU, Arslan. “Bîmâristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

- TİREGÜL, İsmail Ziya. “Meslekte Geçen Eski Günler ve Bakırköy’de 40 Yıl”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, s. 107.
- TİTİZ, İrfan. *Gülhane İç Hastalıkları Klinikleri Tarihi (1898-1953)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fak. Yay., 1960, s. 18’den aktaran Ataç, *Gülhane*, s. 80.
- TÜZEMEN, Leman. *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- UZLUK, Feridun Nafiz. “Büyük Üstadımız Mazhar Osman”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972, sayfa sayısız.
- UZMAN, Lahut. “Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman (1884 - 1951)”, *Mazhar Osman Uzman (1884-1951) (20. Ölüm Yıldönümü Anma Kitabı)*, der. Süheyl Ünver, İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Demotoloji Enstitüsü, 1972.
- UZMAN, Mazhar Osman. “1909 Senesinde Dedeâğaç’ta İttihat ve Terakki Kulübünde Verilen Konferans”, *Konferanslarım (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942
- UZMAN, Mazhar Osman. “Ankarada Çocuk Cezaevi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 26, S. 10 (1944), s. 31.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 12 (1937), ss. 86,87,89, 90.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 5 (1938), ss. 48-49.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 25, S. 6 (1943), s. 30.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 25, S. 2 (1943), s. 7.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 27, S. 4 (1945), s. 3
- UZMAN, Mazhar Osman. “Aydın Akisleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 27, S. 2 (1945), ss. 11-12.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Bakırköyü’nde İçtima Eden Tababet-i Akliye ve Asabiye Kongresi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 7, S. 7 (1925), s. 236.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Bizde Adli Tıp”, *İstanbul Seririyatı*, C. 29, S. 4 (1947), ss. 30, 31 ve 33.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Cümhuriyetin Onuncu Senesi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 15, S. 11 (1933), s. 210.

- UZMAN, Mazhar Osman. “Darülaceze ve Bimarhane Meselesi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 10 (1923), s. 53.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Hekimlerde Siyaset İptilası”, *Mazhar Osman ve Dönemi, Mecnunları, Mekânları, Dostları*, der. Dr. Şahap Erkoç ve Prof. Dr. Olcay Yazıcı, İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri Reklamcılık ve Ticaret A. Ş., 2006, s. 52.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Hekimlerimiz Aleyhine Açılan Dava”, *İstanbul Seririyatı*, C. 7, S. 3 (1925), s. 216.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Heroin Salgını İle Nasıl Mücadele Ettik?”, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 10 (1937), s. 182.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Heroin Tiryakileri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 12, S.8 (1930), s. 158.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Hilâli Ahzar (Yeşil Hilâl) İçki Aleyhdarı Gençler Birliği”, *Sıhhat Almanakı, Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*, ed. Mazhar Osman Uzman, İstanbul: 1933, ss. 780-781.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Hukuk-u Aile Kararnamesine Hanımlarımızın İtirazları”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 3 (1924), ss. 33-35.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İslaha Doğru”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 9 (1923), s. 49.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İçki Yüzünden Hükümet Ne Kazanıyor?”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 9 (1340/1924), ss. 129-131.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İdiş ve Kısır Etme”, *İstanbul Seririyatı*, C. 17, S. 6 (1935), ss. 141-142.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İktisat Haftası Nedeniyle Radyoda Verilen Konferans”, *Konferanslarım (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942, ss. 85-86.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İktisat Haftası Sebebiyle Radyoda Verilen Konferans”, *Konferanslarım (Medikal, Paramedikal) Mekteplerde, Kulüplerde, Radyoda Söylenmiş*, İstanbul: Kader Basımevi, 1942, s. 85.
- UZMAN, Mazhar Osman. “İstanbul Hastaneleri”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 12 (1923), ss. 54-55.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Maksad-ı İçtima Hakkında Birkaç Söz”, *Şişli Müsamerelei C. 1*, İstanbul: Zeliç Biraderler Matbaası, 1332, s. 3.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Mekteplerimiz Nasıl Olmalı?”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 1, S. 6 (1923), s. 86.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Morfin İptilasını Tedavi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 12, S. 9 (1930), s. 3747
- UZMAN, Mazhar Osman. “Muhterem Karilerimize İstanbul Seririyatı Yeni Senenizi Kutlular”, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 1 (1938), s. 1.

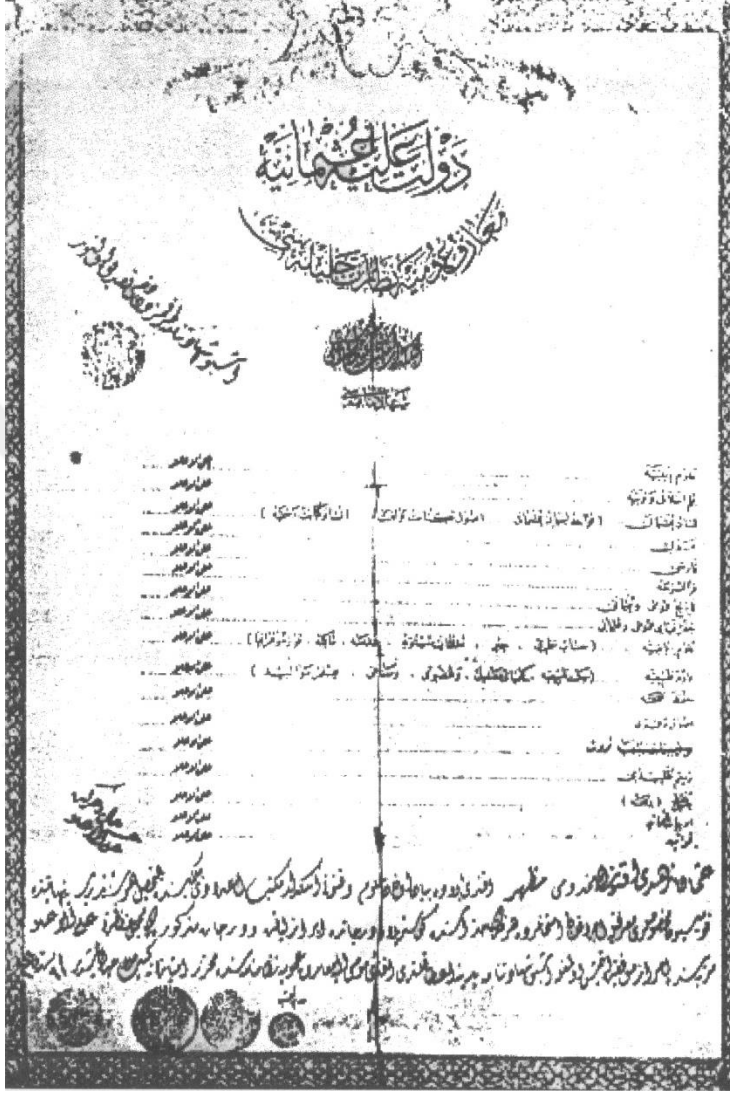
- UZMAN, Mazhar Osman. “Öjenik – İyi Nesil Yetiştirme”, *İstanbul Seririyatı*, C. 21, S. 1 (1939), s. 36.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Raşid Tahsin”, *İstanbul Seririyatı*, C. 18, S. 3 (1936), s. 11.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Ruh Tıbbının İçtimaiyatta Rolü”, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 11 (1937), s. 204.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Rutubetli Bayram”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 5 (1340/1924), ss. 65-67.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Sende mi Brütüs?”, *İstanbul Seririyatı*, C. 2, S. 10 (1920), s. 90.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Sıhhi İşlerde Tekâmüle Doğru”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 8 (1922), s. 45.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Taaddüd-i Zevcat Münakaşaları”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 3 (1923), s.44.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Taaddüd-i Zevcat ve Talak”, *Sıhhi Sahifeler*, C. 2, S. 1 (1924), s. 2.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Tababet-i Asabiye ve Akliye Kongresi”, *İstanbul Seririyatı*, C. 4, S. 8 (1923), s. 95.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Tıbbiyeliler Bayramında Söylenilen”, *İstanbul Seririyatı*, C. 21, S. 4 (1939), s. 24.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Tıp Fakültesinin Başına Gelenler”, *İstanbul Seririyatı*, C. 12, S. 10 (1930), s. 247.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Timarhaneden Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesine Doğru”, *Sıhhat Almanakı Cumhuriyetin Onuncu Senesini Kutlarken Hekimlerimizin Halkımıza Armağanı*, ed. UZMAN, Mazhar Osman. İstanbul: 1933, s. 120.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Toptaşından Ayrılırken Bizdeki Bimarhanelerin Tarihi”, *İstanbul Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Müessesesi Senelik Mesaisi 1339-1340 Senelerine Mahsûs*, İstanbul: Kader Matbaası, 1925, ss. 3-13.’den aktaran Artvinli, *Toptaşı*, s. 249.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Torlakyan Davası”, *İstanbul Seririyatı*, C. 2, S. 12 (1337/1921), ss 99-103.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Türklerde Deliler İçin Neler Yapılmıştır ?”, *Reşadiye Kışlasından Hastaneye 80 Yıl Anıları, 1927-2007*, der. Faruk Bayülkem, İstanbul: Pentamed Ltd. Şti, 2007, ss. 51 ve 54;
- UZMAN, Mazhar Osman. “Üniversite Nasıl Yörüyor?”, *İstanbul Seririyatı*, C. 18, S. 1 (1936), ss. 1-2.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Üniversitede Bir Açış Dersi (Akıl Hastalıkları Seririyatı)”, *İstanbul Seririyatı*, C. 14, S. 12 (1933), ss. 812 ve 814.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Viting Paşa”, *İstanbul Seririyatı*, C. 3, S. 2 (1338), s. 43.

- UZMAN, Mazhar Osman. “Yanlış Anlayış”, *Sihhi Sahifeler*, C. 7, S. 5 (1930), s. 159.
- UZMAN, Mazhar Osman. “Yine Taaddüd-i Zevcat”, *Sihhi Sahifeler*, C. 2, S. 2 (1924), ss. 17-22.
- UZMAN, Mazhar Osman. Ayın Akisleri, *İstanbul Seririyatı*, C. 19, S. 12 (1937) s. 86.
- UZMAN, Mazhar Osman. Ayın Akisleri, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 3 (1938), s. 24
- UZMAN, Mazhar Osman. Deycke Paşa, *İstanbul Seririyatı*, C. 20, S. 3 (1938), s.
- UZMAN, Mazhar Osman. *Keyf Veren Zehirler*, İstanbul: Kader Matbaası, 1934.
- UZMAN, Mazhar Osman. *Sihhi Hitabeler*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1915.
- YILDIRIM, Nuran. “Mazhar Osman Uzman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- YILMAZ, Ahmet. “1930 Belediye Seçimleri Sürecinde Kamuoyu’nda “Kadın”a Yönelik Söylemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 22 (2011), s.147.

EKLER

EK 1: Yusuf Mazhar (Uzman) Efendi'nin Üsküdar İdadisi Mezuniyet Diploması

Devlet-i Âliyye-i Osmaniye

Maârif-i Umûmiye Nazâret-i Celilesi

Ulûm-i dîniyye: Aliyyü'l-a'lâ

İlim-i ahlâk ve terbiye: Aliyyü'l-a'lâ

Lisân-ı Osmâni (kavâid-i lisân-ı Osmâni- usûl-i kitâbet ve lugatınşave kitâbet-i resmîyye): Aliyyü'l-a'lâ

Arabi: Aliyyü'l-a'lâ

Fârisi: Aliyyü'l-a'lâ

Fransızca: Aliyyü'l-a'lâ

Tarîh-i Umûmi ve Osmâni: Aliyyü'l-a'lâ

Coğrafyâ-yı Umûmî ve Osmâni: Aliyyü'l-a'lâ

Ulûm-i riyâziye (Hisâb-ı nazârî, cebir, müsellesât-ı müsteviye, hendese, makine, kozmoğrafya): Aliyyü'l-a'lâ

Ulûm-i tabi'iyye (Hikmet-i tabi'yye, kimyâ-yı ma'deni, ve uzvi, ve sına'i, ilm-i mevâlid): Aliyyü'l-a'lâ

Hıfz-ı sıhha: Aliyyü'l-a'lâ

Servet: Aliyyü'l-a'lâ

Resm-i taklidi: Aliyyü'l-a'lâ

Hüsn-i hat: (rik'a): Aliyyü'l-a'lâ

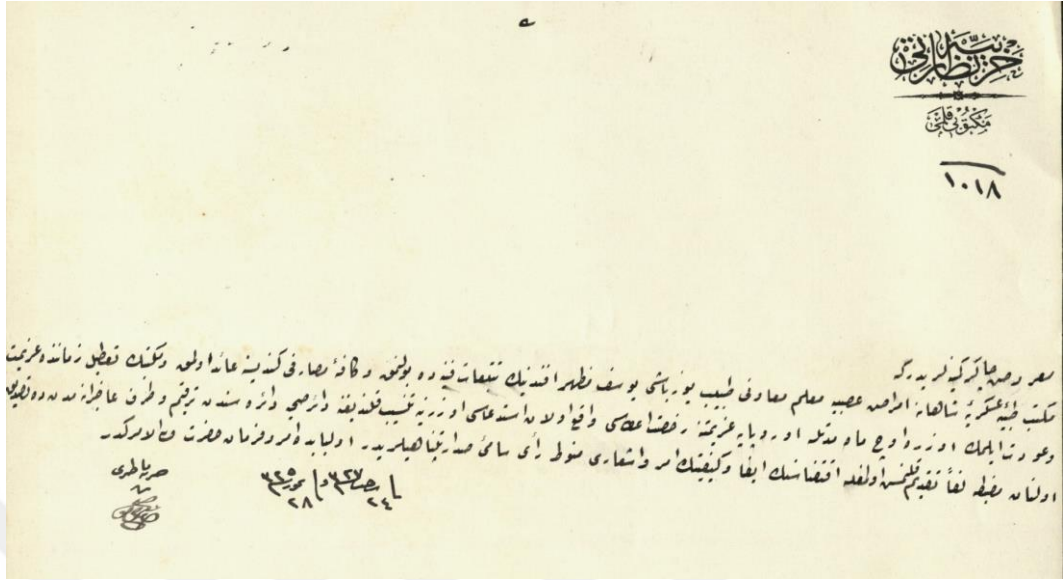
Edebiyât-ı Osmâniye: Aliyyü'l-a'lâ

Kavânin: Aliyyü'l-a'lâ

Hüsn-i hal ve hareket: Aliyyü'l-a'lâ

Osman Zühdi Efendi'nin mahdumu Mazhar Efendi bâlada beyan olunan ulûm ve fûnûnu Üsküdar Mekteb-i İdâdi-i Mülkîsi'nde bittahsil her sene-i tedrîsiye nihâyetinde komisyon-ı mahsusları marifetiyle icra kılınan imtihanlar da her fennin hizasında gösterilen derecatta ibrâz-ı liyakat ve derecât-ı mezkûreni mecmû'una nazaran aliyyü'l-a'lâ mertebesinde ihrâz-ı muvaffakiyet etmiş olmakla işbu şehâdetnâme yedine itâ kılındı. Efendi-i mûma ileyh Maârif-i Umûmiye nizâm-nâmesinde muharrer imtiyâzata kesm-i salâhiyet eylemiştir.

EK 2: Mazhar Osman'ın Almanya'ya Gitmek İçin Yazdığı Dilekçe'nin Kabul Edildiğine Dair.

Haricîye Nezareti Mektubi Kalemi

Maruz-u Çakeri Kemineleridir ki

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane emraz-ı asabiye muallim muavini Tabib Yüzbaşı Yusuf Mazhar Efendi'nin tetebbuat-ı fennyede ve kâfi masarifi kendisine aid olmak ve mektebin tatil zamanında azimet ve avdet eylemek üzere üç mah müddetle Avrupa'ya azimetine ruhsat itası vaki olan istidası üzerine tensib kılındığına dair Sıhhiye dairesinden terkim ve .... acizanemden .... olunan mazbata leffen takdim kılınmış olunmağla iktizasının ibka ve keyfiyetin ve işarı sami-i sadaretpenahilerinden ol babda emr u ferman hazret-i veliyyül emrindir.

EK 3: Gülhane Seririyat Mektebi 1905 Yılı Toplu Personel Fotoğrafi.

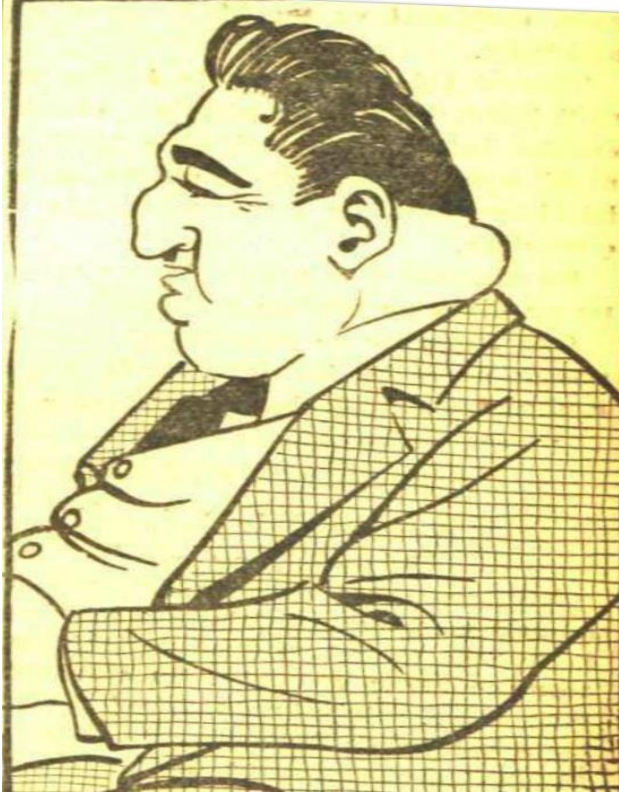
Ön sırada oturanlar: (sağdan sola) Operatör Orhan, Süleyman Numan, Wieting, Deycke, Raşid Tahsin, Şemsi, İhsan Ali.

Arkadakiler: Tevfik Salim, Eczacı Basri, Cavid, Haydar İbrahim, Asım, Şivester Margarete, Rüşdü, Şehremine Emin. Şivester Marianne, Fuat Kâmil, Talat, Refik (Saydam), Refik Münir, Mazhar Osman, Kimyager İbrahim Ethem, Şivester Ella, Şivester Franziska, Fuad, Abdurrahim Süreyya, İbrahim Vasıf, Reşad Rıza. (Kaynak: Adnan Ataç, Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Tarihi, s. 111.)

EK 4: Edirne II. Bayezid Bimarhanesi'nin Kapatılması Sırasında Mazhar Osman'ın Delilerin Zincirlerini Çözmesi.

EK 5: Mazhar Osman'ın Bir Karikatürü.

EK 6: Mazhar Osman'ın Yayınlanmış Kitapları ve Yayın Tarihleri.

1909. Tababet-i Ruhiye 1. cild 1. baskı. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1910. Sıcak çarpması ve donma (Çeviri) 1. baskı. Matba-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1910. Spritzime aleyhinde. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1910. Tababeti Ruhiye 2. cild 1. baskı. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1911. Cinnet-i meşahir 1 giy dö moposan. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1914. Ameli ve muhtasar emraz-ı asabiye (Max Heinrich Lewandowky'den çeviri). Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1914. Bimarhanelerin idaresi hakkında nesayih. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1914. Sıcak çarpması ve donma (Çeviri) 2. baskı. Matba-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1915. Sihhî hitabeler 1. baskı. Matba-i Hayriye ve Şürekası. İstanbul
1919. Sihhî hitabeler 2. baskı. Mahmud Bey Matbaası. İstanbul
1921. Torlakyan Davası Orhaniye Matbaası. İstanbul
1925. Keyif veren zehirler. Matbaa-i Kader. İstanbul
1925. Zat üd-dimağı ıstılaı, uyku hastalığı salgını. Kader Matbaası. İstanbul
1925. İstanbul emraz-ı akliye ve asabiye müessesesi senelik mesaisi. Kader Matbaası. İstanbul
1926. Sinir hastalıkları 1. defter. Kader Matbaası. İstanbul
1928. Akıl hastalıkları. Kader Matbaası. İstanbul
1928. Tababet-i Ruhiye 1. cilt 2. baskı. Kader Matbaası. İstanbul
1933. Sıhhat Almanacağı. Kader Matbaası. İstanbul
1934. Sinir Hastalıkları 2. baskı (2 cilt). Kader Matbaası. İstanbul
1934. Keyif veren zehirler 2. baskı. Kader Matbaası. İstanbul
1935. Öjenik. Kader Matbaası. İstanbul
1935. Akıl Hastalıkları 2. baskı. Kader Matbaası. İstanbul

1938.Cumhuriyetin 15. yılında Bakırköy Akıl Hastanesi'nin 10. yılı.
Kader Matbaası. İstanbul

1941. Tababet-i Ruhiye 1. cilt, 3. baskı. Kader Matbaası. İstanbul

1942. Konferanslarım (Medikal, Paramedikal). Kader Matbaası.
İstanbul

1944. Psychiatria (Akıl Hastalıkları), 3. baskı. Kader Matbaası. İstanbul

1947. Tababet-i Ruhiye 2. cilt, 3. baskı. Kader Matbaası. İstanbul

1947. Psychiatria (Akıl Hastalıkları), 4. baskı. Kader Matbaası. İstanbul

1951. Heroinciler. Kader Matbaası. İstanbul

DİZİN

- Abdullah Cevdet.3, 10, 14, 68, 69, 72, 92, 93, 111
- Abdülhamid..1, 10, 23, 25, 28, 29, 34, 35, 42, 43, 56, 64, 65, 66, 91, 96
- Ahmet Şükrü Emet 13
- Alman İmparatorluğu 2
- Almanca..... 2, 55, 56
- Almanya .2, 3, 4, 9, 13, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 46, 48, 49, 50, 54, 57, 72, 87, 88, 102, 118, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 155, 160, 161
- Anadolu ..35, 44, 87, 123, 162, 165, 166, 183, 184, 188, 190
- Askeriye..... 1, 48, 54
- Avni Mahmud...11, 13, 19, 21, 24, 25, 26, 31, 32, 65, 67, 68, 71, 72, 74, 93, 132, 133, 134
- Avram De Castro 11, 22, 66, 203
- Avrupa 1, 2, 4, 9, 17, 20, 21, 22, 27, 29, 44, 48, 49, 52, 56, 75, 82, 92, 103, 106, 108, 116, 129, 139, 141
- Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi 5, 10, 62, 107, 110, 117, 131
- Besim Ömer Paşa..... 8, 57, 118
- Birinci Dünya Savaşı 9, 73, 75, 78, 79, 87, 92, 99, 120, 133, 141, 142, 159
- Bülbülderesi..... 7
- Cemil Meriç..... 1
- Cumhuriyet 1, 6, 10, 11, 12, 15, 16, 35, 40, 54, 85, 95, 101, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 125, 126, 127, 129, 131, 136, 147, 148, 149, 157, 200, 201, 202, 205, 207, 208, 209
- Çapa..... 56, 162, 205
- Darülfünun.....13, 27, 81, 114, 117, 160, 161, 181
- Dedeagaç 6, 48, 210
- deskriptif-organik 9, 38
- Esat Raşit..... 13
- Fahreddin Kerim.....4, 27, 37, 39, 47, 69, 72, 101, 125, 126, 133, 148, 154
- Fahrettin Kerim 11, 27, 101, 131, 132, 133, 155, 160, 161, 207
- Faruk Bayülkem24, 27, 60, 80, 100, 106, 129, 151, 155, 156, 157, 158, 162, 181, 202, 204, 205, 207, 209, 210, 213
- Fransa 1, 17, 21, 22, 27, 28, 30, 31, 33, 90
- Gustave Le Bon 3
- Haseki Mecânin Müşahedehanesi..... 9
- Hikmet Feridun Es..... 5
- Hilâl-i Ahdar.....14, 117, 118, 120, 122, 123, 125, 126, 140, 201
- İhsan Şükrü Aksel.....11, 76, 85, 86, 89, 152, 154, 155, 159, 161, 203
- İstanbul .1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 33, 35, 37, 41, 43, 45, 48, 49, 50, 53, 58, 59, 60, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 85, 86, 88, 89, 90, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 104, 105, 106, 107, 109, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 142, 145, 147, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
- İstanbul Seririyatı..... 7, 97, 115, 130, 212
- İttihat ve Terakki.... 2, 3, 9, 23, 48, 51, 86, 89, 176, 184, 189, 210
- Kırklareli 7, 40
- Konferanslarım 15, 48, 56, 57, 62, 65, 66, 69, 70, 99, 101, 102, 104, 105, 113, 138, 139, 154, 210, 211
- Kraepelin..... 8, 23, 25, 32, 37, 38, 39, 40, 49, 118, 154, 155, 160, 161
- Kurtuluş Savaşı 11
- La Paix ... 9, 19, 55, 67, 73, 74, 75, 76, 79, 86, 89, 92, 94, 110, 114, 133, 152, 161
- Lape
- La Paix 9, 19, 67, 71, 76, 91, 92, 152
- Luigi Mongeri 11, 20, 60, 73
- Mahmut Şevket Paşa 6, 54
- Makedonya..... 8, 51
- Mazhar Paşa 111, 184
- mecanin 11, 58, 83
- mecnun..... 11, 25, 66
- Meşrutiyet 1, 8, 10, 22, 25, 30, 47, 48, 53, 54, 56, 66, 67, 86, 91, 114, 117, 119, 132
- Mustafa Kemal..... 1
- Mülkiye 1, 8, 20, 28
- Naziler..... 142
- öjeni 4, 13, 141, 145, 146, 147, 148
- Paris 2, 29, 31, 106, 157
- Pasteur..... 180, 183
- Raşit Tahsin . 8, 11, 13, 20, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 37, 39, 49, 50, 52, 53, 64, 106, 117, 118, 132, 133, 134, 138, 155
- Refik Saydam..... 6, 10, 54, 99, 112
- Richard Louis Dugdale 142
- Rieder
- Robert Rieder 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 43, 46, 51, 52, 53, 155, 195
- Sihhi Sahifeler..... 12, 14, 112, 123, 124, 152, 168, 170, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 191, 193, 198, 208, 211, 212, 213
- Sofulu..... 6, 40
- Şişli Müsamereleri ... 9, 12, 15, 75, 76, 79, 81, 83, 84, 86, 134, 152, 155, 160, 203, 212
- Tababet-i Asabiye Cemiyeti..... 12
- Tanzimat 1, 2, 27
- Tıbbiye... 1, 2, 3, 8, 20, 22, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 42, 45, 46, 47, 48, 81, 132, 134, 180, 201, 203, 206
- Toptaşı Bimarhanesi .. 3, 7, 15, 23, 26, 47, 59, 62, 64, 66, 74, 89, 91, 92, 94, 96, 101, 153, 160, 203
- Torlakyan Davası 15, 86, 90, 203, 213
- Üsküdar İdâdisi 7, 41
- Wieting .. 9, 37, 47, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 76, 81, 82, 85, 99, 110, 155
- Yeşilay 12, 117, 119, 120, 121, 122, 126, 130, 131, 160, 202
- Ziraat Bankası 7, 40